Etin Cinsel Politikası

Carol J. Adams

FEMİNİST-VEJETARYEN ELEŞTİREL KURAM

İngilizce'den Çeviren: G. Tezcan & M. E. Boyacıoğlu

AYRINTI

CAROL J. ADAMS

1951 yılında doğan Carol Adams, 1970 yılı başlarında University of Rochester'da kadın çalışmaları üzerine eğitim görmüş, Vietnam Savaşı protestolarında yer almış, Yale Divinity School ve University of Pennslylvania bünyesinde birçok kadın hakları programına katılmıştır. 1970 sonları ve 1980 yılları boyunca yoksulluk, ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtı bir sivil toplum kuruluşu olan Chautaugua County Rural Ministry başkanlığını yürütmüştür. 1987 yılında taşındığı ve halen yaşadığı Dallas'ta evsizlere ve risk altındaki gençler ve çocuklara barınma sağlayan bir kuruluşta çalışırken *Etin Cinsel Politikası*'nı tamamlamıştır. Halen biri Jane Austen üzerine, diğeri de Chautauqua County'deki bazı cinayetleri konu alan bir gerilim romanı olmak üzere iki kitap üzerinde çalışıyor.

Yazarın diğer kitapları şunlardır:

Ecofeminism and the Sacred. Continuum, 1993.

Neither Man nor Beast: Feminism and the Defense of Animals. Continuum, 1994.

Woman-battering: Creative pastoral care and counseling series. Fortress Press, 1994.

Marie M. Fortune ile birlikte: *Violence against Women and Children: A Christian Theological Sourcebook.* Continuum, 1995.

Josephine Donovan ile birlikte: *Animals and women: Feminist theoretical explorations.* Duke University Press, 1995.

The inner art of vegetarianism: Spiritual practices for body and soul. Lantern Books, 2000.

Journey to gameland: How to make a board game from your favorite children's book. Lantern Books, 2001

Howard Williams ile birlikte: *The ethics of diet: A catena of authorities deprecatory of the practice of flesh-eating.* University of Illinois Press, 2003

Help! My child stopped eating meat!: An A-Z guide to surviving a conflict in diets. Continuum, 2004.

The Pornography of Meat. Continuum, 2004.

Prayers for Animals. Continuum, 2004.

God listens when you're sad: Prayers when your animal friend is sick or dies. Pilgrim Press, 2005.

God listens to your love: prayers for living with animal friends. Pilgrim Press, 2005.

God listens to your care: prayers for all the animals of the world. Pilgrim Press, 2006.

Douglas Buchanan ve Kelly Gesch ile birlikte: *Bedside, bathtub and armchair companion to Frankenstein.* Continuum, 2007.

The Feminist Care Tradition in Animal Ethics: A Reader. Columbia University Press, 2007

How to eat like a vegetarian even if you never want to be one: More than 250 shortcuts, strategies, and simple solutions. Lantern Books, 2008.

Living among meat eaters: The vegetarians' survival handbook. Lantern Books, 2008.

Ayrıntı: 736
İnceleme Dizisi: 250

Etin Cinsel Politikası
Feminist-Veietaryen Eleştirel Kuram
Carol J. Adams

Kitabın Özgün Adı
The Sexual Politics of Meat
A Feminist-Vegetarian Critical Theory

İngilizce'den Çeviren
Güray Tezcan & Mehmet Emin Boyacıoğlu

Yayıma Hazırlayan
Özge Altın

Son Okuma
Arlet İncidüzen

© Carol J. Adams, 2010
This translation is published by arrangement with
Bloomsbury Publishing Inc.

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.:244 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: *İstanbul, 2013*
Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-975-539-771-9
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım Tic. San. ve Ltd. Şti.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Carol J. Adams

Etin Cinsel Politikası

Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram

İNCELEME DİZİSİ

ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE/*A. Phillips* ◂ İMKÂNSIZIN POLİTİKASI/*J.M. Besnier* ◂ GENÇLER İÇİN HAYAT BİLGİSİ EL KİTABI/*R. Vaneigem* ◂ EKOLOJİK BİR TOPLUMA DOĞRU/*M. Bookchin* ◂ İDEOLOJİ/*T. Eagleton* ◂ DÜZEN VE KALKINMA KÎSKACINDA TÜRKİYE/*A. İnsel* ◂ AMERİKA/*J. Baudrillard* ◂ POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ/*M. Featherstone* ◂ ERKEK AKIL/*G. Lloyd* ◂ BARBARLIK/*M. Henry* ◂ KAMUSAL İNSANIN ÇÖKÜŞÜ/*R. Sennett* ◂ POPÜLER KÜLTÜRLER/*D. Rowe* ◂ BELLEĞİNİ YİTİREN TOPLUM/*R.Jacoby* ◂ GÜLME/*H. Bergson* ◂ ÖLÜME KARŞI HAYAT/*N. O. Brown* ◂ SİVİL İTAATSİZLİK/*Der.: Y. Coşar* ◂ AHLAK ÜZERİNE TARTIŞMALAR/*J. Nuttall* ◂ TÜKETİM TOPLUMU/*J. Baudrillard* ◂ EDEBİYAT VE KÖTÜLÜK/*G. Bataille* ◂ ÖLÜMCÜL HASTALIK UMUTSUZLUK/*S. Kierkegaard* ◂ ORTAK BİR ŞEYLERİ OLMAYANLARIN ORTAKLIĞI/*A. Lingis* ◂ VAKİT ÖLDÜRMEK/*P. Feyerabend* ◂ VATAN AŞKI/*M. Viroli* ◂ KİMLİK MEKÂNLARI/*D. Morley-K. Robins* ◂ DOSTLUK ÜZERİNE/*S. Lynch* ◂ KİŞİSEL İLİŞKİLER/*H. LaFollette* ◂ KADINLAR NEDEN YAZDIKLARI HER MEKTUBU GÖNDERMEZLER?/*D. Leader* ◂ DOKUNMA/*G. Josipovici* ◂ İTİRAF EDİLEMEYEN CEMAAT/*M. Blanchot* ◂ FLÖRT ÜZERİNE/*A. Phillips* ◂ FELSEFEYİ YAŞAMAK/*R. Billington* ◂ POLİTİK KAMERA/*M. Ryan-D. Kellner* ◂ CUMHURİYETÇİLİK/*P. Pettit* ◂ POSTMODERN TEORİ/*S. Best-D. Kellner* ◂ MARKSİZM VE AHLÂK/*S. Lukes* ◂ VAHŞETİ KAVRAMAK/*J.P. Reemtsma* ◂ SOSYOLOJİK DÜŞÜNMEK/*Z. Bauman* ◂ POSTMODERN ETİK/*Z. Bauman* ◂ TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR/*R.W Connell* ◂ ÇOKKÜLTÜRLÜ YURTTAŞLIK/*W. Kymlicka* ◂ KARŞIDEVRİM VE İSYAN/*H. Marcuse* ◂ KUSURSUZ CİNAYET/*J. Baudrillard* ◂ TOPLUMUN McDONALDLAŞTIRILMASI/*G. Ritzer* ◂ KUSURSUZ NİHİLİST/*K.A. Pearson* ◂ HOŞGÖRÜ ÜZERİNE/*M. Walzer* ◂ 21. YÜZYIL ANARŞİZMİ/*Der.: J. Purkis & J. Bowen* ◂ MARX'IN ÖZGÜRLÜK ETİĞİ/*G. G. Brenkert* ◂ MEDYA VE GAZETECİLİKTE ETİK SORUNLAR/*Der.: A. Belsey & R. Chadwick* ◂ HAYATIN DEĞERİ/*J. Harris* ◂ POSTMODERNİZMİN YANILSAMALARI/*T. Eagleton* ◂ DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK ÜZERİNE/*M. Löwy* ◂ ÖKÜZÜN A'SI/*B. Sanders* ◂ TAHAYYÜL GÜCÜNÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK/*Der.: G. Robinson & J. Rundell* ◂ TUTKULU SOSYOLOJİ/*A. Game & A. Netcalfe* ◂ EDEPSİZLİK, ANARŞİ VE GERÇEKLİK/*G. Sartwell* ◂ KENTSİZ KENTLEŞME/*M. Bookchin* ◂ YÖNTEME KARŞI/*P. Feyerabend* ◂ HAKİKAT OYUNLARI/*J. Forrester* ◂ TOPLUMLAR NASIL ANIMSAR?/*P. Connerton* ◂ ÖLME HAKKI/*S. İnceoğlu* ◂ ANARŞİZMİN BUGÜNÜ/*Der.: Hans-Jürgen Degen* ◂ MELANKOLİ KADINDIR/*D. Binkert* ◂ SİYAH 'AN'LAR I-II/*J. Baudrillard* ◂ MODERNİZM, EVRENSELLİK VE BİREY/*Ş. Benhabib* ◂ KÜLTÜREL EMPERYALİZM/*J. Tomlinson* ◂ GÖZÜN VİCDANI/*R. Sennett* ◂ KÜRESELLEŞME/*Z. Bauman* ◂ ETİĞE GİRİŞ/*A. Pieper* ◂ DUYGUÖTESİ TOPLUM/*S. Mestroviç* ◂ EDEBİYAT OLARAK HAYAT/*A. Nehamas* ◂ İMAJ/*K. Robins* ◂ MEKÂNLARI TÜKETMEK/*J. Urry* ◂ YAŞAMA SANATI/*G. Sartwell* ◂ ARZU ÇAĞI/*J. Kovel* ◂ KOLONYALİZM POSTKOLONYALİZM/*A. Loomba* ◂ KREŞTEKİ YABANI/*A. Phillips* ◂ ZAMAN ÜZERİNE/*N. Elias* ◂ TARİHİN YAPISÖKÜMÜ/*A. Munslow* ◂ FREUD SAVAŞLARI/*J. Forrester* ◂ ÖTEYE ADIM/*M. Blanchot* ◂ POSTYAPISALCI ANARŞİZMİN SİYASET FELSEFESİ/*T. May* ◂ ATEİZM/*R. Le Poidevin* ◂ AŞK İLİŞKİLERİ/*O.F. Kernberg* ◂ POSTMODERNLİK VE HOŞNUTSUZLUKLARI/*Z. Bauman* ◂ ÖLÜMLÜLÜK, ÖLÜMSÜZLÜK VE DİĞER HAYAT STRATEJİLERİ/*Z. Bauman* ◂ TOPLUM VE BİLİNÇDIŞI/*K. Leledakis* ◂ BÜYÜSÜ BOZULMUŞ DÜNYAYI BÜYÜLEMEK/*G. Ritzer* ◂ KAHKAHANIN ZAFERİ/*B. Sanders* ◂ EDEBİYATIN YARATILIŞI/*F. Dupont* ◂ PARÇALANMIŞ HAYAT/*Z. Bauman* ◂ KÜLTÜREL BELLEK/*J. Assmann* ◂ MARKSİZM VE DİL FELSEFESİ/*V. N. Voloşinov* ◂ MARX'IN HAYALETLERİ/*J. Derrida* ◂ ERDEM PEŞİNDE/*A. MacIntyre* ◂ DEVLETİN YENİDEN ÜRETİMİ/*J. Stevens* ◂ ÇAĞDAŞ SOSYAL BİLİMLER FELSEFESİ/*B. Fay* ◂ KARNAVALDAN ROMANA/*M. Bakhtin* ◂ PİYASA/*J. O'Neill* ◂ ANNE: MELEK Mİ, YOSMA MI?/*E.V. Welldon* ◂ KUTSAL İNSAN/*G. Agamben* ◂ BİLİNÇALTINDA DEVLET/*R. Lourau* ◂ YAŞADIĞIMIZ SEFALET/*A. Gorz* ◂ YAŞAMA SANATI FELSEFESİ/*A. Nehamas* ◂ KORKU KÜLTÜRÜ/*F. Furedi* ◂ EĞİTİMDE ETİK/*F. Haynes* ◂ DUYGUSAL YAŞANTI/*D. Lupton* ◂ ELEŞTİREL TEORİ/*R. Geuss* ◂ AKTİVİSTİN EL KİTABI/*R. Shaw* ◂ KARAKTER AŞINMASI/*R. Sennett* ◂ MODERNLİK VE MÜPHEMLİK/*Z. Bauman* ◂ NIETZSCHE: BİR AHLÂK KARŞITININ ETİĞİ/*P. Berkowitz* ◂ KÜLTÜR, KİMLİK VE SİYASET/*Nafiz Tok* ◂ AYDINLANMIŞ ANARŞİ/*M. Kaufmann* ◂ MODA VE GÜNDEMLERİ/*D. Crane* ◂ BİLİM ETİĞİ/*D. Resnik* ◂ CEHENNEMİN TARİHİ/*A.K. Turner* ◂ ÖZGÜRLÜKLE KALKINMA/*A. Sen* ◂ KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜR/*J. Tomlinson* ◂ SİYASAL İKTİSADIN ABC'si/*R. Hahnel* ◂ ERKEN ÇÖKEN KARANLIK/*K.R. Jamison* ◂ MARX VE MAHDUMLARI/*J. Derrida* ◂ ADALET TUTKUSU/*R.C. Solomon* ◂ HACKER ETİĞİ/*P. Himanen* ◂ KÜLTÜR YORUMLARI/*Terry Eagleton* ◂ HAYVAN ÖZGÜRLEŞMESİ/*P. Singer* ◂ MODERNLİĞİN SOSYOLOJİSİ/*P. Wagner* ◂ DOĞRUYU SÖYLEMEK/*M. Foucault* ◂ SAYGI/*R. Sennett* ◂ KURBANSAL SUNU/*M. Başaran* ◂ FOUCAULT'NUN ÖZGÜRLÜK SERÜVENİ/*J. W. Bernauer* ◂ DELEUZE & GUATTARI/*P. Goodchild* ◂ İKTİDARIN PSİŞİK YAŞAMI/*J. Butler* ◂ ÇİKOLATANIN GERÇEK TARİHİ/*S.D. Coe & M.D. Coe* ◂ DEVRİMİN ZAMANI/*A. Negri* ◂ GEZEGENGESEL ÜTOPYA TARİHİ/*A. Mattelart* ◂ GÖÇ, KÜLTÜR, KİMLİK/*I. Chambers* ◂ ATEŞ VE SÖZ/*G.M. Ramirez* ◂ MİLLETLER VE MİLLİYETÇİLİK/*E.J. Hobsbawm* ◂ HOMO LUDENS/*J. Huizinga* ◂ MODERN DÜŞÜNCEDE KÖTÜLÜK/*S. Neiman* ◂ ÖLÜM VE ZAMAN/*E. Lévinas* ◂ GÖRÜNÜR DÜNYANIN EŞİĞİ/*K. Silverman* ◂ BAKUNIN'DEN LACAN'A/*S. Newman* ◂ ORTAÇAĞDA ENTELEKTÜELLER/*J. Le Goff* ◂ HAYAL KIRIKLIĞI/*Ian Craib* ◂ HAKİKAT VE HAKİKATLİLİK/*B. Williams* ◂ RUHUN YENİ HASTALIKLARI/*J. Kristeva* ◂ ŞİRKET/*J. Bakan* ◂ ALTKÜLTÜR/*C. Jenks* ◂ BİR AİLE CİNAYETİ/*M. Foucault* ◂ YENİ KAPİTALİZMİN KÜLTÜRÜ/*Richard Sennett* ◂ DİNİN GELECEĞİ/*Sontiago Zabala* ◂ ZANAATKÂR/*Richard Sennett* ◂ MELEZLİĞE ÖVGÜ/*Michel Bourse* ◂ SERMAYE VE DİL/*Christian Marazzi* ◂ SAVAŞ OYUNLARI/*Roger Stahl* ◂ BİR İDEA OLARAK KOMÜNİZM/*Alain Badiou & Slavoi Žizek* ◂ NİHİLİZM/*Bülent Diken* ◂ MADDESİZ/Andre Gorz ◂ BİLGİNİN ARKEOLOJİSİ/M. Foucault ◂ TÜKETİM TOPLUMU, NEVROTİK KÜLTÜR ve DÖVÜŞ KULÜBÜ/H. Övünç Ongur ◂ ANTİKAPİTALİZM/*Jeremy Gilbert* ◂ ÇALIŞMAK SAĞLIĞA ZARARLIDIR/*Annie Thébaud-Mony* ◂ BERABER/*Richard Sennett* ◂ HAYATIN ANLAMI/*Terry Eagleton* ◂ DUYURU/*Michael Hardt-Antonio Negri* ◂ KÜRESELLEŞMENİN SONU MU?/*Arıf Dirlik* ◂ İSYAN PAZARLANIYOR/ *Joseph Heath&Andrew Potter* ◂ VAMPİRİN KÜLTÜR TARİHİ/ *Gülay Er Pasin* ◂ TUHAF ALAN / *Burcu Canar* ◂ ÜTOPYA / *Nilnur Tandaçgüneş* ◂ AKIL HASTALIĞI VE PSİKOLOJİ / *Michel Foucault* ◂ İŞLETME HASTALIĞINA TUTULMUŞ TOPLUM / *Vincent de Gaulejac*

Her yıl 31.1 milyar, her gün 85.2 milyon
Her saat 3.5 milyon, her dakika 59.170'in
anısına

ve

İlk okurum Mary Daly'nin (1928-2010) anısına:
Kendimizi güvende hissettiğimiz dünyaların kapısını o araladı.

Hakkından feragat etmek ne şimdi mümkün ne de ilerde mümkün olacak. Böyle bir şey edebiyatta mümkün olsaydı o zaman da iyi bir şey olmazdı. Gelecek kuşağın rahata ermesi için bu kuşak elini taşın altına koymak zorunda. Sırf bizim sayemizde bir şeylerin değişemeyeceğini ben de biliyorum. Bazı parçalar, paragraflar, belki bir sayfa: Daha fazlası değil ama. (...) Benim gördüğüm kadarıyla insan ruhu, öyle bir an geliyor ki, sil baştan diyor. Şimdi o anlardan birindeyiz. O yüzden kimse bütün resmi kolay kolay göremez. En keskin görüşlü olanımız bile anca bir burnun ucunu, bir omzun suretini, kıvrılıp giden bir şeyi, yani hep hareket halinde olanı fark edebilir. Ben yine de o bir anda görünüp kayboluvereni yakalamanın en iyisi olacağı kanaatindeyim.

-Virginia Woolf'tan Gerald Brenan'a.
1922 Noel

Hayvanların ölü bedenlerini nasıl kullanacağımızı öğrendiğimiz gibi öfkeyi nasıl kontrol edeceğimizi de öğrendik. Yara bereydi, dayaktı, değişimdi derken sağ kaldık ve büyüdük. Angela Wilson'ın deyişiyle, yola *devam* ediyoruz.

-Audre Lorde
"The Uses of Anger: Women Responding to Racism"

Söyle bakalım Stella, bir sonrakini çekerken temize,
Aynı ciddiyetle bağlı kalacak mısın metne?

-Jonathan Swift
"Şiirlerini derleyen Stella'ya"

İçindekiler

Türkçe Baskıya Önsöz 13
Etin Cinsel Politikası'nın Yirminci Yıl Baskısına Önsöz 19
Onuncu Yıl Baskısına Önsöz 29
İlk Baskıya Önsöz 47
Nellie McKay'in Sunuşu: Feministlerin Mizah Anlayışı Yoktur 57
Teşekkür 65

BİRİNCİ KISIM
Etin Ataerkil Metinleri

1. Etin Cinsel Politikası 75
   Erkek Kimliği ve Et Yeme 77
   Et: Erkeğe Mahsus 80
   Etin Irksal Politikası 83
   Et Kraldır 86
   Et Yemenin Eril Dili 89
   Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği/Tür Eşitsizliği 90
   "Bitki": Kadınsı Edilgenliğin Simgesi? 92
   Et Ataerkinin Bir Simgesidir 94
2. Hayvanlara Tecavüz Edilmesi, Kadınların Kesilmesi 97
   Kayıp Gönderge 100
   Kadınlar ve Hayvanlar: Örtüşen ama Kayıp Olan Göndergeler 102
   Irkçılık ve Kayıp Gönderge 104
   Cinsel Şiddet ve Et Yeme 106
   Nesneleştirme, Bölümlere Ayırma ve Tüketme Döngüsü 109
   Mecazen Et Tüketmek 111
   Bölümlere Ayrılmanın Atlanması 113
3. Maskelenmiş Şiddet, Susturulmuş Sesler 136
   Maske Olarak Dil 137
   Yanlış Adlandırma 142
   Kaynaşık Baskılar 149
   Gerçek Anlamda Düşünmek 154
   Susturulmuş Sesler 156
   Yeni Adlandırma 160
4. Söz İnsanı Yarattı 169
   Pisagor'un Öğretileri 169
   Vejetaryen Karşı Çıkış Edebiyatı 171

Vejetaryen Söz İnsanı Yarattı ... 172
Savaş Düzenine Sokulmuş Sohbetler ... 176
Etin Öyküsü ... 183

İKİNCİ KISIM

Zeus'un Midesinden

5. Paramparça Metinler, Paramparça Hayvanlar ... 191
Parçalarına Ayırmanın Tanımı ... 192
Joseph Ritson: Vejetaryenliğin Muhafızı ... 195
Gerçek Anlamı Yazmak; Vejetaryenliği Yazmak ... 202
Vejetaryen Sözü Taşımak ... 204
6. Frankenstein'ın Vejetaryen Canavarı ... 210
Kapalı Çemberler ve Vejetaryen Bilinci ... 212
Romantik Vejetaryen Sözü Taşımak ... 214
Susturulmuş Anlamları Deşifre Etmek ... 225
7. Feminizm, I. Dünya Savaşı ve Modern Vejetaryenlik ... 229
Savaşın Cinsel Politikası ... 232
I. Dünya Savaşı: Vejetaryenliği Modernleştirmek ... 236
Kadın Edebiyatı ve Genişletilmiş Cephe ... 241
Vejetaryenliğin Altın Çağı ve Kadın Edebiyatı ... 251
Anlatısal Sekte Vurma Stratejisi ... 257
Hâkim Görüşlerin Üstesinden Gelmek ... 263

ÜÇÜNCÜ KISIM

Pilav Ye, Kadınlara İnan

8. Vejetaryen Bedenin Bozunumu ... 275
Vejetaryen Bedeni Tanımlamak ... 278
Eleştirel Bozunumlar ... 283
Cinsellik ve Vejetaryen Beden ... 291
Et Fobisi? ... 298
Vücut Bulan Meramlar ... 303
9. Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram ... 308
Feminizmin ve Vejetaryenliğin Tarihini Yeniden Yapılandırmak ... 312
Vejetaryen Arayış ... 322
Vejetaryen Anlam ve Edebiyat Eleştirisi ... 329
Vejetaryen Bedenin Feminist-Vejetaryen Yorumuna Doğru ... 337
Sonsöz: Ataerkil Tüketimin İstikrarını Bozma ... 340
Kaynakça ... 347
Yirminci Yıl Kaynakçası ... 373
Dizin ... 381

Çevirmenin Önsözü

Merhaba.

Oldukça uzun ve incelikli bir çeviri sürecini geride bıraktık. Bu önsözü, yalnızca çeviriye dair bazı teknik bilgiler vermek için yazıyoruz.

Çevirmekte zorlandığımız bazı sözcükler olduğunu itiraf etmemiz gerekir. Zaman zaman da okurun metnin aslında geçen sözcüğü bilmesinin, konuyu kendi başına araştırabilmesi bakımından daha yararlı olacağını düşündük. Bu gibi gerekçelerle kimi sözcüklerin İngilizce metindeki karşılıklarını çevirmenin notu (ç.n.) şeklinde sayfanın altına yerleştirdik.

(ç.n.) ve (y.h.n.) diye belirtilen notları kitabın Türkçe baskıya hazırlanması sürecinde düzeltmen ve çevirmenler olarak

biz ekledik. Bunların dışında kalan numaralandırılmış dipnotlar ise yazar Carol J. Adams'a aittir.

Bu kitabın bazı kısımları İngilizce'ye yerleşmiş cinsiyetçi veya türcü deyimleri ifşa etme amacı taşıyor. Bu gibi durumlarda İngilizce deyimleri Türkçe metinde aynen bıraktık ve yanına köşeli parantez açarak tam karşılığı varsa onu yazdık. Tam karşılığı yoksa birisi birebir karşılığı diğeri ise anlamsal karşılığı olan iki öneriyi yerleştirdik.

Metnin içindeki italik sözcüklerin, tırnak işaretlerinin ve parantezlerin büyük çoğunluğu yazara aittir. Biz metnin içine, anlaşılırlığı güçlendirmek adına yer yer ekleme yapma gereği duyduğumuzda bunu köşeli parantezle ilettik.

Birincil hedefimiz, olabildiğince fazla kişi tarafından kolayca anlaşılabilecek bir metin oluşturmaktı. Bu yüzden yeri geldiğinde bir sözcüğün Türkçe'si mevcut olmasına rağmen Türkçe'de daha sık kullanılan yabancı karşılığını, yeri geldiğinde ise bir sözcüğün yabancı karşılığı kimi kesimler tarafından daha çok bilinmesine rağmen herkes anlayabilsin diye Türkçe'sini seçtik.

Dernek veya yer isimlerini çok oturmuş bir Türkçe'si olmadığı sürece orijinal isimleriyle bıraktık. Kitap isimleri ise kitaplar Türkçe'de yayınlanmış ise ilk göründüğü yerlerde orijinal isimleriyle, sonra Türkçe'leriyle anıldı. Türkçe'leri yok ise metin boyunca orijinal isimleriyle anıldılar; ancak konuyla çok yakın ilişkili bulduğumuz Türkçe'si olmayan kimi kitapların adlarının Türkçe karşılıklarına köşeli parantez ile yer verdik.

Sürçülisan ettiysek affola.

Güray Tezcan (Londra)
Mehmet Emin Boyacıoğlu (Ankara)
Nisan 2013.

Türkçe Baskıya Önsöz

The Sexual Politics of Meat [*Etin Cinsel Politikası*] 1990'da İngilizce olarak yayımlandı ve o zamandan beri birçok dile tercüme edildi. Türkçe'ye yapılan bu yeni çeviri beni çok memnun etti. Kitabım ilk basıldığında, onu bugün Türkçe'ye çeviren iki kişiden biri bir, diğeriyse iki yaşındaydı! Geçen onca yıla rağmen kitabım tüm dünyada ve tabii ki Türkiye'de geçerliliğini sürdürüyor; çünkü tahlil ettiği kültür hâlâ gelişmeye devam ediyor.

Et yemenin erkek egemenlikle ilişkili olduğunu, kadınlar ile insan olmayan hayvanların benzer ve birbirine bağlı şekillerde konumlandırıldığım iddia ediyorum. Etin cinsel politikasının yemek kitaplarında, filmlerde ve romanlarda, felsefi önerme-

lerde ve reklamlarda etkin olduğunu fark ettim. Şimdi de şu soruyu sorabiliriz: Etin cinsel politikası Türkiye kültürünün neresindedir?

Çevirmenlerim bu soruyu cevaplamama yardımcı oldu ve beni belli örneklere yöneltti. Türkiye'nin çokkültürlü bir imparatorluğun (Osmanlı İmparatorluğu) ardılı olmasından mütevellit çeşitli etnik ve dini gruplara evsahipliği yaptığını ve yekpare bir kültürün hüküm sürmediği bu ülke hakkında fazlaca genelleyici çıkarımlar yapmadan önce dikkatli olunması gerektiğini bana hatırlattılar. Kültürel asimilasyon, şiddetli baskı ve güncel insan hakları ihlalleri ile şekillenen bir tarihle karşı karşıyayken kafamızda şöyle bir soru belirebilir: Neden etin cinsel politikası? Bu kitapta tartışmaya açılan şiddetin Türkiye tarihi ve kültürü ile ilişkisi ne? Toplumsal cinsiyet ile yemek kültürü arasında değişmez bir ilişki olduğu iddia edilebilir mi? Hayır. Zaten *Etin Cinsel Politikası*'nın amacı da bu değil. *Etin Cinsel Politikası*, kimi çağrışımların mevcut tahakkümü nasıl güçlendirdiğini inceleyerek çok yönlü, birbirine kenetlenmiş baskı biçimlerini dikkate almak için bir metodoloji öneriyor. Şiddeti kıymetli addeden hâkim kültüre muhalif olmanın bir yolunu sunuyor.

Seçkin bir askeri zümre tarafından kurulan ve askerlik yapmanın her erkek için zorunlu olduğu bir ülke olan Türkiye'nin devlet politikası, tüm erkeklerin devlet ruhsatlı şiddetle yetkilendirildiği bir ortam yaratıyor, ataerkil değerlerin egemenliğini sürdürmesine olanak veriyor. Bu durumun sonuçlarını namus adı altında işlenen kadın cinayetlerinde olduğu gibi LGBT bireylere yönelik nefret suçlarında (ve özellikle trans bireylerin öldürülmesinde) görmek mümkün. Birçok başka ülke gibi Türkiye'de de cinsel taciz ve tecavüz vakaları oldukça yaygın.

Etin Cinsel Politikası'nda yalnızca kadınlara değil, egemen olmayan bütün diğer insanlara ve hayvanlara yönelik cinsel şiddet ile kötü muamele arasında bir bağıntı olduğunu savunuyorum. Türkçe'deki "mal" kelimesi (eşya, mülk gibi anlamlarının yanı sıra) hem kırsal lehçelerde büyükbaş hayvan hem

de kent argosunda iffetsiz kadın anlamına geliyor. Türkiye'de hâkim erkek kültürü, erkeksi olmayan varlıkların arasındaki çağrışımı onları aşağılamak için kullanarak bu kelimenin çift anlamlılığını suistimal ediyor. "Mala vurmak" veyahut "ete gitmek" kulağa büyükbaş hayvanlar ile ilgiliymiş gibi gelse de aslında seks işçileriyle birlikte olmak demek. "Kadınbudu köfte" adında bir yemeğin varlığı ve bir peynir çeşidi olan "kaşar"ın "hafifmeşrep kadın" anlamında kullanılması da cabası...

Kadınlar ve insan olmayan hayvanlar arasındaki bir diğer ilişki de doğurganlıkları üzerindeki denetim. Türkiye son on yıldır muhafazakâr bir siyasi parti tarafından yönetiliyor. Bu on yıl boyunca birçok kadın düşmanı yasa çıkarıldı. "Kadın Bakanlığı" diye bilinen "Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı", "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı"na dönüştürüldüğünde, bu isim değişikliği aynı zamanda bir odak kaymasının da ilanıydı. Hükümet tarafından kürtajı bir suç haline getirme çabaları sürüyor. (Kürtajı erişilemez ve yasa dışı bir şey yapmak, yok olacağı değil yalnızca kadınlar için daha tehlikeli bir hal alacağı anlamına gelir.) Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, evli çiftlere en az üç çocuk sahibi olmalarını öğütlemeye devam ediyor; çünkü Türkiye'nin daha genç bir nüfusa ihtiyacı var ve bu hedef ancak kadının ömrünün önemli bir kısmında eve kapanmasıyla mümkün oluyor.

Yakın zamanda Uluslararası Af Örgütü "Türkiye: İfade Özgürlüğünün Tam Zamanı" adlı bir rapor yayınlayarak Türkiye'yi "muhalif olmayı suç olmaktan çıkarmaya" davet etti. Yayınlanan doküman şöyle açıklıyordu: "Türkiye'de ifade özgürlüğü tehdit altında. Her yıl siyasi aktivistler, insan hakları savunucuları, gazeteciler, avukatlar ve diğerleri aleyhinde hukuku istismar eden yüzlerce kovuşturma açılıyor. Bu kovuşturmalar bugün Türkiye'nin en köklü insan hakları sorunlarından birini temsil ediyor. Bu tür davalar genellikle, devleti eleştiren veya hassas meseleler hakkında resmi görüşün aksi fikirler ifade eden kişiler aleyhinde açılıyor."

Mesele hayvancılığa geldiğinde Amerika Birleşik Devletleri de duruma muhalefet eden aktivistleri hedef alıyor. Birleşik Devletler'de hayvan özgürlüğü aktivizmine yönelik baskıcı tepkiler her geçen gün daha da yaygınlaşıyor. Eyaletler birer birer "ag-gag" kanunları* adı verilen yasaları geçiriyor. Bu yasalar büyük, endüstrileşmiş ziraat tesislerinde (yani evcilleştirilmiş hayvanların öldürülüp ete dönüştürülmeden önce ya da benim "dişilleştirilmiş protein" diye adlandırdığım şeylerin üretirlerken hapsedildiği yerlerde) olup bitenleri fotoğraf veya video çekerek belgelemeyi yasa dışı hale getiriyor. Birçok aktivist bu yerlerde yapılanları kayıt altına alabilmek için buralarda müstear isimlerle işe girmişti. Bu "ag-gag" kanunları, tesislere girebilmek için iş arıyormuş gibi yapmayı dahi yasaklıyor.

Etin Cinsel Politikası'nda "kayıp gönderge sistemi" fikrini ortaya atıyorum. Et, yumurta ve süt ürünleri üretimi yoluyla hayvanlar kayıp hale getiriliyor. Bireyler olarak, canlı varlıklar olarak ortadan kayboluyorlar. Devletler "ag-gag" kanunları aracılığıyla endüstrileri kolluyor ve kayıp gönderge sistemini ayakta tutuyor. Bunun yanı sıra, hayvan hakları aktivizminin bazı biçimleri (2006'da National Cattlemen's Beef Association [Ulusal Sığır Yetiştiricileri Birliği] gibi gruplar ile Pfizer ve GlaxoSmithKline gibi büyük ilaç şirketlerinin talebiyle geçen Animal Enterprise Terrorism Act [Hayvancılık Teşebbüsleri Terörizm Yasası] yardımıyla) eko-terörizm addediliyor.

Hayvanları korumanın Amerika Birleşik Devletleri'nde iç güvenliğini tehdit etmek olarak gösterilmesi, hak mücadelelerinde geriye gidişten başka bir şey değildir. Bir Amerika Birleşik Devletleri Adalet Bakanlığı araştırması, hayvan hakları aktivistlerini takip etmek için kullanılan kaynakların boşa harcanmış olduğu, organize suç örgütlerinden gelebilecek yüksek seviyede risk yerine düşük seviyede risk oluşturan bu tür aktivitelere mesai harcandığı tespitini yapıyor.

* "Ag-gag" laws: Tarım, çiftçilik, ziraat anlamındaki "*agriculture*" kelimesinin ilk hecesi ile hem gizli kamera şakaları için kullanılan hem de birisinin ağzını tıkayıp onu susturmak manasına gelen "gag" sözcüğünün bir araya getirilmesiyle oluşturulan bir tamlama. (ç.n.)

Türkiyeli okurlar bir süredir Peter Singer, Tom Regan ve Gary L. Francione gibi hayvan hakları yazarlarının çalışmalarını Türkçe çevirilerinden okuma imkânına sahipti. Ancak *Etin Cinsel Politikası* Türkçe literatürde feminizm ile hayvan hakları arasındaki köprüyü kuran ilk örnek... Güray Tezcan'a ve Mehmet Emin Boyacıoğlu'na kitabımı çevirmek için verdikleri titiz emek için teşekkür ediyorum. Kitabımın Türkçe baskısını çeviren iki bireyin de etin cinsel politikasının kendi kültürlerindeki yansımasının önemini kavrayan erkekler olması beni ayrıca cesaretlendiriyor.

Cinsiyetçilikten ve türcülükten özgürleşmiş ilişkileri özenle kurmanın tohumları Türkçe'de mevcut. Bunu cinsiyetli zamirlerin olmayışında görmek mümkün. Üçüncü tekil şahıs zamiri olan "o" hem kadına hem de erkeğe işaret etmek için kullanılabiliyor; göndergesi erkek ya da dişi bir hayvan, hatta Tanrı bile olabiliyor.

Türkiye'de hayvan özgürlüğü için çalışma yürüten ve ayrımcılığın her türüyle mücadele eden çeşitli topluluk ve dernekler var. Yeryüzüne Özgürlük Derneği, Vegan Kolektif ve Bağımsız Hayvan Özgürlüğü Aktivistleri, hem feminizmi hem de veganlığı savunuyor. Bu gruplara feminist-vejetaryen eleştirel kuramın Türkiye'de tabandan gelen hareketler aracılığıyla ifade imkânı bulabileceğini anladıkları için teşekkür etmek istiyorum.

Gelin, şiddetin her biçimini engellemek için çalışalım. Gelin, şiddet orucu ve vegan ziyafeti başlatalım. Bir araya gelelim ve aşureyi paylaşalım. Hâkim kültürün değer yargılarını tersyüz edip ölüme değil yaşama değer verelim. Gelin pilav yiyelim ve kadınlara inanalım.

Carol J. Adams

Etin Cinsel Politikası'nın Yirminci Yıl Baskısına Önsöz

Kadınların sokaklarda taciz edilmeden, peşlerine kimse takılmadan ya da saldırıya uğramadan yürüdüğü günü hayal edin. Şiddete maruz kalan kadınlar için sığınma evlerine ihtiyacımız olmadığı günü hayal edin. Kültürümüzde en sık rastlanan seri katillerin kendi ailelerini öldürenler OLMADIĞI günü hayal edin.

Daha da iyisi, kadınların her nerede olursa olsun güvende olduğu, ailelerin evlerinde güvenle yaşadığı ve katliamların olmadığı bir dünyayı hayal edin.

İnsanların, "İyi de benim sabahları sosis yemem gerekiyor" diyen birine, "Ah, bu tam bir yirminci yüzyıl konuşması. Bilir-

sin; iklim değişikliği hakkında farkındalık yaratmaya başlayan ilk kesimlerden birinin çevrenin yok edilmesi ile hayvancılık arasındaki bağlantıyı keşfeden hayvan hakları savunucuları olduğu yüzyıl" diye cevap verdiği günü hayal edin.

Daha da iyisi, insanların artık sabahları "sosis" yemeye ihtiyaç duymadığı günü hayal edin.

Kadınların ve çocukların seks köleleri olarak satılmadıkları, seks işçiliğine ya da pornografiye zorlanmadıkları günü hayal edin.

Daha da iyisi, tahakkümün değil eşitliğin seksi olduğu günü hayal edin.

Eşitlik bir fikir değildir; bir pratiktir. Diğer insanlara ya da diğer hayvanlara nesne muamelesi yapmadığımızda onu pratiğe dökmüş oluruz. Birinin başından geçenler hepimizi bağladığı için ona, "Bir derdin mi var? Anlatmak ister misin?" diye sorduğumuzda bunu pratiğe dökeriz.

İnsanlar bir zamanlar vegan yiyeceklerin lezzetli olmadığını ve feministlerin yobaz olduğunu düşünüyordu. Sanıyorlardı ki *Etin Cinsel Politikası*'ndaki mantığı kabul etmeniz, bir şeylerden vazgeçmenize, "fedakârlık" yapmanıza tekabül eder. *Etin Cinsel Politikası*'mn bütün demek istediği, bu baskı kültüründen gayrı bir şeyin var olduğudur. O başka şey, elimizdekinden daha iyidir. Bizim için, çevre için, ilişkiler için, hayvanlar için daha iyidir.

Onuncu yıl baskısına önsözde açıkladığım gibi, *Etin Cinsel Politikası* aktivizm sayesinde var. O bir müdahil teori... Varolana duyulan öfkeden yükselen ve mümkün olanı tasavvur eden bir teori... *Müdahil teori, değişimi mümkün kılar.* Sofrada yanınızda oturup yalnızca "Yemek tercihlerinle nelere yol açtığını biliyor musun?" diye sormaz. "Hamburger veya fileto adı altında ölü bir hayvan yemekten daha heyecan verici, daha tatmin edici, daha dürüst şeyler var" da der. Yalnızca bir eleştiri (hayvan aktivizmi adına yapılan cinsiyetçi reklamların, Burger King'in cinsiyetçi reklamlarının, vegan bir striptiz kulübünün ya da bir "Centilmenler" biftek kulübünün eleştirisini)

getirmez. Olumlar: "Kadın-erkek eşitliğini kabul ettiğinizde bütünlüğe* saygıda kusur etmeyen bir hayata adım atmış olacaksınız." Müdahil teori sorunları ifşa eder; ama aynı zamanda çözümler de önerir.

Müdahil teori direnişi güçlendirir. Yeni bir kültür yaratıyoruz; tepeden inmeci fikirlerin ya da tepeden inmeci eylemlerin kültürü değil. İlkelerinden feragat eden "karar vericiler"e ihtiyacımız yok; her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğunu anlayan "müdahil"lere ihtiyacımız var.

Etin Cinsel Politikası bağlantıları kurmak demektir. İnsanın zararlı ve kısıtlayıcı inanışlardan kendini özgürleştirmesidir.

Geçen yirmi yıl boyunca *Etin Cinsel Politikası* okurların hayatlarını değiştirdi; çünkü onlar bu kitap aracılığıyla baskıdan gayrı dünya ihtimalini kavradı ve bu dünyayı var etme yolunda aktivizmin önemini anladı.

Etin Cinsel Politikası kimilerinin kadınlar için, hayvanlar için, çevre için uzun süredir yürüttüğü aktivizme yeni bir anlam kazandırdı. Diğerlerini, onları sarsıp kendilerine getiren ve içinde yaşadıkları dünyanın neden bu kadar yabancılaştırıcı olduğunu anlamalarına vesile olan yeni bir düşünceyle tanıştırdı. Hayatlarının anlamını zenginleştirdi.

İnsanların *Etin Cinsel Politikası*'ndaki fikirlere karşılık verme biçimlerinin hepsini çok sevdim. Kitaptan ilham alınarak çıkarılan gerek anarşist, gerek radikal feminist-vejetaryen, gerekse vegan kurtadam (bunu ben kotardım) fanzinlerin hepsine bayıldım. Elime geçen ve "Kuzenim bana kitabınızı ödünç verdi. Ben bitirdiğimde annem okudu ve şimdi kız kardeşim okuyor" diyen her mektup çok hoşuma gitti. *Etin Cinsel Politikası*'nın cezaevlerinde, hayvan istismarını protesto ettiği için tutuklanmış ve iddianamelerini bekleyen insanlar tarafından okunmuş olmasından oldukça hoşnut kaldım. Bir grup kadının, bedenlerinin farklı yerlerine *Etin Cinsel*

* *Integrity*: Bu kavram, namus veya dürüstlük anlamına gelebildiği gibi bedensel bütünlüğe, beden hakkında karar yetkisinin bedenin sahibinde olduğuna da işaret eder. (ç.n.)

Politikası'nda geçen aynı sözcüklerin dövmelerini yaptırmalarına hayran kaldım. Okurların onda aradığını bulması ve bulduğundan ilham alarak yeni ilişkilere yelken açması beni çok mutlu etti. Bir kadının âşık olduğu adamla evlenmeden önce kitabı okumasında ısrarcı olduğunu anlatmasını çok sevdim. Müstakbel eş kitabı okumuş, anlamını kavramış, Birleşik Devletler'in bir ucundan öbür ucuna gelmiş ve düğünleri için nefis bir çikolatalı vegan pasta yaptırmış. (Tarifi benimle paylaştılar.)

Gençlerin (kimi zaman *Etin Cinsel Politikası*'nın fikirleriyle ilk tanışmalarından birkaç yıl sonra) kitapta yapılan analizi doğrulayan bir şeyler gördüklerinde ya da duyduklarında benimle iletişime geçmelerinden oldukça memnunum. Yeni gelişmelerden mahrum kalmayayım diye bana da yazıyorlar.

Bu kitabı ebeveynler çocuklarına, çocuklar ebeveynlerine, dedeler ve nineler torunlarına, âşıklar sevgililerine, öğrenciler öğretmenlerine aldı.

Bu kitabın yalnızca iç yüzünü biliyorum. Yazılmayı talep eden bir bağlantıya attığım sezgisel bir bakışı anlamlandırmaya çabaladığım yıllardan biliyorum. İlk başta hayatımı böyle baştan aşağı değiştireceğini, insanların bana resimler, reklamlar, menü kapakları, kibrit kutuları ve gazete küpürleri göndereceğini bilmiyordum. O imgeleri anlaşılır kılmak için bitmek bilmeyen bir maceraya atılacağımı, *Etin Cinsel Politikası*'nın fikirlerini açıklamak için bir slayt gösterisi hazırlayacağımı, kendimi bu fikirleri tartışmak ve bu imgeleri göstermek için ülkenin ve dünyanın dört bir yanını dolaşırken bulacağımı bilmiyordum. Bildiğim bir tek şey vardı; o da eğer sezdiğim şeyi anlaşılır kılmanın bir yolunu bulmazsam kendime daha fazla katlanamayacağımdı. Bu fikir, ben onu açıklayana dek beni rahat bırakmadı. Elime geçen ve yorumlamam gereken imgelerle birlikte, okurlarım beni *Etin Cinsel Politikası*'nın imge temelli ikinci bir cildini yani *The Pornography of Meat*'i [Etin Pornografisi] yazmaya itti. (Kitabın orta kısmında bulacağınız im-

gelerin hepsi *The Pornography of Meat*'in yayınlanmasından sonra ortaya çıktı.)

İnsanlar kitabın hayatlarını nasıl değiştirdiğini anlatmak için beni aradığında kitaba dair dışarıdan bir fikir de ediniyorum. *Etin Cinsel Politikası*'nın kişinin hayatıyla ilgili verdiği kararların önemli olduğunu nasıl teyit ettiğini ve kültürümüzün münferit kaygılar olarak gördüğü feminizm ile veganlığın birbiriyle derinlemesine bağlı olduğunu nasıl ifade ettiğini anlıyorum.

Etin Cinsel Politikası'nın hayvanları umursamak için yeni gerekçeler öne sürdüğünü biliyorum. O, değişime, nesneleştirmeye karşı çıkmaya, öldürme ve şiddet üzerine bina edilmiş bir kültüre meydan okumaya gönülden bağlı aktivist bir yaşam için gereken kuramsal altyapıyı sağladı.

Bana yazan akademisyenlerden anladığım kadarıyla *Etin Cinsel Politikası*, hayvanları akademinin merkezinde konumlandırmak için bir model sunan birkaç kitaptan biri gibi görünüyor.

Kesin olarak bilmek (yazar ile okur arasında daima varolan boşluğun üzerinde köprü kurabilmek) zor; ancak belki de *New York Times*'ın *Etin Cinsel Politikası*'nı "veganların kutsal kitabı" diye nitelemesinin altında yatan sebeplerden bazıları bunlardır.

Etin Cinsel Politikası insanlara hitap ediyor; çünkü onlar da eşitliğin galip geleceği günü hayal ediyor.

1974'te bizi kısıtlayıcı ve baskıcı inanışlardan özgürleştirecek bir gelecek hayali kuran tek kişi ben değildim. Bir topluluğun parçasıydım. Uzun yıllardır bir savaşı protesto ediyorduk (tanıdık geliyor mu?) ve alternatif kurumlar yaratıyorduk. İçinde yaşadığımızdan farklı bir dünya hayal ediyorduk. Oldurmak için çaba gösterdiğimiz şeylerin bir kısmı vücut buldu. 1970'lerin radikal feministlerinin çalışmaları sayesinde cinsel taciz kanunlar tarafından tanındı, ev içi şiddet için sığınma evleri yapıldı ve finanse edildi, tecavüzü önlemeye yönelik yasa-

lar geçti. Şiddeti sona erdirmek için çabalarken bir yandan da şiddetin mağdurlarını korumak için çalıştık.

"Etin cinsel politikası" nedir? Kadınları hayvanlaştıran, hayvanları da cinselleştirip dişilleştiren bir tavır ve davranışlar bütünüdür. 2008'de ABD 9. Temyiz Mahkemesi'nin baş hâkiminin bir internet sitesinde bazı şeyler paylaştığını öğrendik. Bunlara elleri ve dizleri üstünde duran ve vücudu ineklere benzeyecek şekilde boyanmış kadınları gösteren bir fotoğraf ve yarı çıplak bir adamın, cinsel olarak uyarılmış bir çiftlik hayvanıyla ilişkiye girdiği bir video da dahildi.[1] Kadın hayvanlaştırılmış, hayvan cinselleştirilmişti. İşte etin cinsel politikası tam da budur.

Etin cinsel politikası aynı zamanda *erkeklerin et yemeye ihtiyacı* olduğu, hakkı olduğu ve et yemenin yiğitlikle alakalı bir erkek aktivitesi olduğu sanısıdır. Burger King'in "çıtır kız yiyecekleri"ne (kuşkonmazlı kiş) karşı yaptığı, erkeklerin et yeme haklarını haykırdıkları ve erkekliklerini teyit etmek için bir kamyonu üst geçitten aşağı attıkları reklam bunun güncel örneklerindendir. Bir başka örnek de ABD'de bir erkek askeri kampında yapılan merasimdir. Merasim, orduya yeni katılanlara "babaları" (yani orduya daha önce katılan askerler) tarafından verilen biftek ziyafetiyle sona erer.[2] Bu da etin cinsel politikasıdır.

Kültürümüzün etin cinsel politikasına bu kadar fazla örnek sunmamasını dilerdim. Onuncu yıl baskısının yayınlanmasından beri Bush başkanlığı ve 21. yüzyılın ilk on yılının Cumhuriyetçi Parti'nin yönetiminde geçmesi bize sayısız örnek bağışladı. Bush ABD Yüce Mahkemesi tarafından devlet başkanı olarak atandıktan sonra Washington'da et lokantaları yeniden popüler oldu. Bush'un (üzerinde çok çalışılmış) "çiftçi/kov-

1. Scott Glover, "9th Circuit's chief judge posted sexually explicit matter on his website", *Los Angeles Times*, 11 Haziran 2008. http://www.latimes.com/news/local/la-me-kozinski12-2008jun12,0,6220192.story

2. Abigail E. Adams, "Dyke to Dyke: Ritual Reproduction at a US Men's Military College", *Anthropology Today* 9, sayı 5 (Ekim 1993), s. 3-6. Bana bunu gösterdiği için Joe Hayns'e teşekkür ederim.

boy" imgesi, maço bir "karar verici" karakter yaratımının bir parçasıydı.

Irak'taki kötü şöhretli cezaevi Ebu Garip Cezaevi'nde Amerikan askerleri Iraklıları hayvan statüsüne indirdi ve Iraklı erkekleri aşağılayıp direnişlerini kırmak için erkek-kadın rollerini suistimal etti. Bu örnekle Bush başkanlığı etin cinsel politikasını yeni bir seviyeye taşıdı.

Susan Faludi'nin *The Terror Dream*'de gösterdiği gibi, 11 Eylül'den sonra medya John Wayne tipi erkeksiliğin, Süpermen gibi erkek güçlerinin, kurtarıcılar ile siyasetçilerin hiperyiğitliklerinin reklamını yaptı. Böylece öğrendik ki Dünya Ticaret Merkezi yıkıldıktan sonra belediye başkanı Guiliani'nin mideye indirdiği ilk yemek "suları akan etler" ile dolu bir sandviçti.[3] Nerede (tedirgin) bir yiğitlik varsa orada et yeme kültürünü de bulursunuz.

2006'da yayınlanan bir Hummer reklamında süpermarketten tofu satın alan bir adam izleriz. Yanında da başka bir adam "suları akan etler" satın alıyordur, hem de avuç avuç. Tofu alan adam, alışveriş sırasında yanındaki adamın elindeki etleri görünce alarma geçer, kendi yiğitliği için endişelenir ve alelacele bir Hummer bayisine koşar. Yeni bir Hummer satın alır ve bir yandan havucunu kemirirken bir yandan da mutlulukla Hummer'ını sürerken gösterilir. Reklamın özgün sloganı "Erkekliğini yenile"[4] idi. Etin cinsel politikası.

Bush'un politikalarının ve Guiliani gibi siyasetçilerin etrafında dönen medya şişirmeceleri etin cinsel politikasını ifşa etmek için yeni bir acil durum doğurduysa da biz feminist-vegan aktivistler beklenmedik bir kaynaktan yardım gördük: büyük Fransız düşünür Jacques Derrida'dan. *Etin Cinsel Politikası*'nın ilk baskısı matbaaya gittiği sıralarda, Derrida'nın

3. Susan Faludi, *The Terror Dream: Fear and Fantasy in Post-9/11 America*. (New York: Henry Holt and Company, 2007), s. 49.

4. Seth Stevenson, "Original SUVs for Hippies? Hummer courts the tofu set.", *Slate* sitesinde, 14 Ağustos 2006 Pazartesi günü http://www.slate.com/id/2147657/ bağlantısında paylaşılmıştır.

"*Eating Well*"i İngilizce olarak yayınlandı. Bu metinde "etçil-ermerkezcilik"* fikri tanıtıldı.

Kıta Avrupası felsefesi ve hayvan hakları teorisi uzmanı Matthew Calarco'dan, Derrida'nın fikirleri ile *Etin Cinsel Politikası* arasındaki kesişmeler hakkında düşünmeme yardım etmesini rica ettim. Şöyle yazdı:

Bana kalırsa senin çalışmanla Derrida'nınki arasında en belirgin bağlantı, et yiyen biri olmanın ikiniz tarafından da özne olmanın merkezinde algılanıyor olması. İkiniz de klasik öznellik tasarımının, özellikle de erkek öznelliğinin klasik tasarımının kalbinde yatan etçilliğe bariz bir biçimde dikkat edilmesi çağrısı yapıyorsunuz. Sen bu noktayı ayrıntılı olarak masaya yatırıyorsun; fakat Derrida buna yalnızca şematik ve tamamlanmamış bir şekilde değiniyor.

Derrida'nın kullandığı etçil-ermerkezcilik kavramı, Batı'da evrimlerini tamamladıktan sonra kendilerine özgü meseleler olarak etkilerini sürdüren başlıca toplumsal, dilbilimsel ve maddesel pratikleri adlandırma çabası... Birinin tam bir özne olarak kabul edilmek için et yiyen, erkek ve otoriter bir 'konuşan özbenlik' olması gerektiği önermesini yapıyor. Elbette tam bir özne olarak kabul edilmek için başka gereklilikler de var ama Derrida bu üç gerekliliği ardışık ve birbirleriyle ilişki halinde sıralıyor; çünkü belki de onlar bahsi geçen kabul edilmenin üç başlıca koşulu...

Etin Cinsel Politikası*'nı güçlü kılan şey, işte burada bahsedilen merkezi içgörüydü. Yiğitlik ve et yeme üzerine olan ilk sayfalar et yemenin basit ve doğal bir olgu olmadığı; aksine*

---

* Fransız düşünür Jacques Derrida'nın (1930-2004) kendi ürettiği kavram fallus özmerkezcilik (phallo=eril cinsel organ, +logo: simge, +centricism: merkezcilik), anlam inşasında erkekliğin kayırılmasını, ataerkil söylemin egemenliğini vurgular. Derrida, bunun üstüne zaman içerisinde ataerkil anlam inşasına içkin olan et yemenin rolünü de ekleyerek, "Öldürmeyeceksin" ilkesinin hayvanlara uygulanmamasını ve kültürümüzün kurban etmeye bağlı olduğunu gözlemleyerek kendi kavramını "carno-phallogocentrism" (etçil-ermerkezcilik) olarak genişletmiştir. (ç.n.)

kültürümüzde erkeklikle çeşitli maddesel, ideolojik ve sembolik düzlemlerle indirgenemez biçimde bağlantılı olduğu fikrini oldukça güçlü bir şekilde dile getiriyor. Derrida'nın 1980'ler ve 90'lar boyunca hayvan meselesi üzerine yaptığı çalışmalar, erkeklik ve etçillik arasındaki bu bağlantıya değinmenin yollarını arıyor ama sen, zaten bu konuyu enine boyunca inceliyor ve o bağlantının olası sonuçlarını çok daha detaylı işliyordun.

Derrida ile (ve Calarco'nun yardımıyla), hayvan hakları örgütleri et yiyen kişilere ulaşmak için pornografik reklamlar kullanmayı seçtiğinde ortaya çıkan sorunu idrak edebiliriz: *Erkek özne*ye hitap ediyorlar ve onun temelde asla değişemeyeceğini varsayıyorlar. Etin cinsel politikasına karşı çıkan bizler, bundan daha iyi bir şey hayal ediyoruz. Biz erkek öznenin gerçekten değişebileceğini tahayyül ediyoruz.

Biz yaşayan varlıkların *nesnelere* dönüştürülmesinin sona ermesini hayal ediyoruz. Biz yırtıcı tüketim modelinin bitişini hayal ediyoruz. Biz eşitliği hayal ediyoruz.

Bildiğimiz bir şey var: Düşüncelerin ve inançların sonuçları vardır. Onlar belirli şekillerde (tahakküm ya da eşitlik aracılığıyla) hareket eden özneler yaratır ve bu hareketlerin de sonuçları vardır. 1970'lerin feminist aktivistleri "Kişisel olan politiktir" şiarını ortaya atarken kültürümüzün zapt edilemeyen sebepleri ve sonuçları olduğunu fark etti. Tahakkümün en iyi işlediği yer, bir kopukluklar ve parçalanmışlıklar kültürüdür. Feminizm ise bağlantılara ışık tutar.

Kültürümüzün artık beni etin cinsel politikası hakkında haklı çıkarmadığı bir zaman hayal edin. Aktivistler bu dünyanın hayalini kurmakla kalmaz. Biz hayalimizdeki dünyayı var etmek için çalışıyoruz. Bize katılın.

Onuncu Yıl Baskısına Önsöz

"Vejetaryenliğimin feminist olmamla pek ilgisi yoktu; en azından ben öyle sanıyordum." *Etin Cinsel Politikası*'nın ilk baskısına yazdığım önsöz bu kelimelerle başlıyor. Bu kelimeleri ilk olarak 1975'te, Mary Daly tarafından verilen feminist etik dersi için hazırladığım bir makalenin giriş cümlesi olarak yazmıştım. Hem feminist-vejetaryen kuram için atıldığım maceranın başlarında verdiğim mücadeleyi onurlandırmak adına hem de Mary Daly'nin sürdürdüğü yaşamı kucaklama vizyonunun yanı sıra çalışmalarıma verdiği desteğe sessiz bir hürmet olarak, aynı kelimeleri 1990'da tekrar kullandım. Aradan geçen yıllarda neler oldu? Bu bana son on yıl boyunca en sık sorulan sorunun daha dolambaçlı

hali: "Seni *Etin Cinsel Politikası*'nı yazmaya iten neydi?" Bunun cevabı hayatımın on yedi yılını, hem acılı hem neşeli olan uzun bir süreci kapsıyor.

Feminizm erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilere değinir; ama aynı zamanda insanlar ve diğer hayvanlar arasındaki ilişkilerin toplumsal inşasına ışık tutmak için de analitik bir araçtır. Dokuzuncu bölümde alıntıladığım feminist filozof Sandra Bartky, feministlerin farkında oldukları şeylerin çok da marjinal olmadığını gözlemler; "Onlar aynı şeylerin başka şekilde farkındadır. Feminist bilincin 'doğru kabul edileni' 'çelişkiye' dönüştürdüğünü söylemeye cüret edebiliriz." 1973'te bir hamburgeri ısırırken bir feminist ve ömrü boyunca et yemiş biriydim. O zamandan önce, görünürde kişisel olan eylemlerin politik anlamlarıyla ilgili bilinç yükseltme, çoktan hayatımın bir parçası haline gelmişti. Bu bilinç yükseltme alışkanlığım kaçınılmaz olarak yemek yeme adetlerime kadar uzandı. Aynı şeyi (et yemeyi) farklı görmeme sebep olan neydi? Bu doğru kabul edileni çelişkiye dönüştüren neydi?

Yale İlahiyat Fakültesi'ndeki ilk senemin sonunda evime, çocukluğumu geçirdiğim küçük bir köy olan New York eyaletindeki Forestville'e döndüm. Bavulumu boşaltırken kapının hiddetle vurulduğunu duydum. Kapıyı açtığımda telaşlı bir komşuyla karşılaştım. "Az önce biri senin atını vurdu!" diye bağırdı. Feminist-vejetaryen eleştirel kurama giden politik ve spiritüel yolculuğum işte böyle başladı. Çocukluğumu geçirdiğim küçük köyden dışarı çıkmamı bile gerektirmedi; ahırımızın arkasındaki otlağa koşmam ve çok sevdiğim midillinin cansız bedeniyle karşılaşmam yetti. Eski bir elma bostanının dikenlerinin ve gübrelerinin arasında yalınayak attığım o adımlar beni ölümle yüz yüze getirdi. O akşam halen midillimin ölümü yüzümden okunurken hamburgerimi ısırıyordum ve bir anda durdum. Ölü bir hayvanı düşünüyorken bir yandan başka bir ölü hayvanı yiyordum. Bu ölü inekle ertesi gün defnedeceğim ölü midilli arasında ne fark vardı? Midilliyi kayırmak için herhangi bir ahlaki savunma bulamadım; ineği

kafama takmamak için onu tanımadığım bahanesi yetmemişti. Artık eti çok farklı görüyordum.

Yine de değişim bir anda olmadı. Et yiyen bir kültürün hakkından gelmenin nasıl olduğunu bilirim; onun bir parçası olmaya bir sene daha devam ettim. Philadelphia'da bir daireyi başkalarıyla paylaşıyordum. Yemek ve para mevzuları yemek yapmayı bilmememle birleşince, etle içten içe kavgalı olsam da onu yemeyi sürdürdüm. Ancak başka bir yere taşındığımda vejetaryen ev arkadaşları seçeceğime yemin ettim. Bu fırsat ertesi yıl karşıma çıktı. Boston bölgesinde ev bakarken Cambridge Women's Center'ın panosundaki ilanlara göz attım ve iki feminist-vejetaryen ev arkadaşı buldum.

1974 yılının sonbaharıydı. Hayatım feminizmle dolmuştu: Mary Daly'den büyük hevesle aldığım bir ders, Amerika'da dinin ve kadınların tarihi, Harvard İlahiyat Fakültesi'nde kadınların tarihi ile ilgili bir teori dersi. Mary Daly'nin feminist etik dersi için Elizabeth Gould Davis'in kitabı *The First Sex*'i [İlk Cins] okuyordum. Şimdiki akademisyenlerin gözünden düşmüş olsa da bir özsöylence olarak, ataerkil dünyanın değişmezlerini yeniden düşünmeye davet eden bir kitap olarak aydınlatıcıydı. Bir yandan da Marge Piercy'nin *Little Changes* [Küçük Değişimler] kitabını okuyordum. Piercy'nin aynı benim gibi Boston bölgesinde yaşayan kahramanını düşünerek Harvard Meydanı'na yürüdüğümü hatırlıyorum. O kadar gerçek gibiydi ki sokakta onunla karşılaştığımı hayal ediyordum. Düşüncelere dalar ve kendimi onun içinde bulunduğu zor durumda (hamile kalması için ona baskı yapan bir kocayla) hayal ederdim. Bu kadının (yedinci bölümde kapsamlı olarak irdelediğim) kurtuluşu, sıcakkanlı hayvanları yememeye karar vermesini sağlayan ölü bir hayvanla bağlantılıydı. Zihnim vejetaryenliği feminist bir bağlam içerisinde düşünmeye başlamıştı: Gould Davis'in vejetaryen anaerkil düzenin hayvan yiyen bir ataerki tarafından yıkıldığı iddiası; on dokuzuncu yüzyılda yaşamış sayısız vejetaryen feminist; Charlotte Perkins Gilman'ın *Herland*'i [Kadınlar Ülkesi] gibi romanlar... Bu

bağlantıya dair sezgilerim derinlerde mırıldanıyordu; henüz açıkça ortaya konmamıştı. Bu vejetaryen-feminist atıflar, tıpkı kumar makinesinde yan yana gelen üç kirazın çıkardığı klik sesi gibi ani bir etki yarattı: Bağlantı kurulmuştu! Tempomu hızlandırdım ve karşılaşageldiğim bütün bölük pörçük atıfları daha geniş bir bütünün parçaları olarak görmeye başladım.

Cambridge'de olduğum için şanslıydım. Mary Daly, dersi için bu meselenin üzerine giderek bir makale yazmama izin verdi. Feminist bir kitapçı olan New Words'deki kadınlar bana konuyla alakalı referanslar içeren kitaplar önerdi. Radcliffe College'daki Schlesinger Kütüphanesi'nde yirminci yüzyıl başlarında yaşamış bir feminist-vejetaryen olan Agnes Ryan'ın el yazmalarına rastladım. Harvard'da Metatarih dersindeki kadınlar sunumumu dinledi ve başka izlekler önerdi. Referanslar sarmal olup bağlantılara dönüştü; bağlantılar bir kurama doğru uç verdi. Boston-Cambridge topluluğundan vejetaryen olan 40'ın üzerinde feministle söyleşi yaptım. Eski bir lezbiyen-feminist dergi olan *Amazon Quarterly*'deki kadınlar, Mary Daly'nin dersi için yazdığım makaleyi yayımlamayı kabul etti ve makale 1975'te *The Lesbian Reader* adlı seçkide yer aldı.

1976'da artık bir bağlantı olduğundan emindim. Birçok feminist fikirlerime (hem pozitif hem negatif) enerjiyle yaklaşıyordu. Küçük bir yayınevi, eğer makalemi genişletirsem düşüncelerimi bir kitap olarak yayımlamayı teklif etti. *The Oedible Complex** bir kitap olarak ortaya çıkıyordu. (Hatta Boston Women's Health Collective, *Our Bodies, Ourselves*'in birkaç sayısında bu kitaba atıfta dahi bulundu.) Ancak bir şey canımı sıktı. Feminizm ve vejetaryenlik arasında bir bağlantı olduğunu iddia etmek için yalnızca tek bir şansım olacağım hissettim ve 1976'da yazdığım kitap bana hazır gibi gelmedi. Henüz "pişmemiş"ti. Bağlantıları ne kadar kesin olarak açıklamıştım? Teorim neydi? Bu kitabı yazmak için ilk çabalarımı frenleyen

* "Oedible Complex" tamlaması ile İngilizce'de bir söz oyunu yapılıyor. Ödip Kompleksi'nin İngilizcesi olan "Oedipal Complex" kalıbı "yenebilir" anlamına gelen "edible" sözcüğü ile harmanlanıyor ve kitabın hem cinsellik hem de beslenme ilgili olduğu sezdiriliyor. (ç.n.)

yalnızca entelektüel tereddütler değildi. Çalışmalarımın olumsuz yankılarına da kulak verdim; kendimi çıplak ve savunmasız hissettim. Ne kitabım hazırdı ne de ben hazırdım. Boston bölgesini terk ettim ve kitabı askıya aldım. Arkadaşlarım beni uyardı: "Bak başka birisi bu kitabı yazabilir. Eğer sen yarıda bırakırsan başka biri senden önce davranabilir."

"Bu riski göze alacağım" diye cevapladım. "Hazır değil."

Diğer heyecan verici alternatiflere rağmen (Avustralya'da burslu okuma teklifi ve dünyayı gezme imkânı dahil) New York eyaletinin taşrasına döndüm ve aktivizmle uğraşmaya başladım. Eşimle birlikte Şiddet Gören Kadınlar için Acil Yardım Hattı kurduk ve bu çalışmayı geceleri de evimizden yürüttük. Haşin, acımasız, cesaret kırıcı, yürek parçalayıcı bir adil konut* mücadelesine battım. Bir aşevi ve bir ikinci el giysi dükkânı açtık. Eski bir binanın devlet tarafından satın alınması, onarılması ve bakım merkezine dönüştürülmesi için başvurular yaptım. Vali Cuomo'nun Ev İçi Şiddet Komisyonu'na atandım, konut edindirme komitesinin başkanlığını yaptım ve konut edindirme aktivistleri ile şiddet gören kadınların savunucuları arasındaki bağlantıyı geliştirmeye çalıştım. Hayatım aktivizmle dolmuştu.

Sabahtan akşama kadar toplantılar, telefon konuşmaları, son teslim tarihleri ve organizasyonlar ile meşgul olsam da bu kitabı ortaya çıkarma arzusunu koruyordum. Arzu acı verici ve derindi; derinliği yazma acısını ve sancısını kışkırtıyordu. Bütün günüm acil ihtiyaçlara yanıt vermekle, kaynakları sıralamakla, insanları tahrik etmek ve eğitmekle geçiyordu. İyi de ben ne zaman bu kitabı yazacaktım? Bir eksiklik hissine kapıldım. Henüz tam olarak gelişmemiş ama oldukça coşkulu bir şey ile ahengi kotaramamanın verdiği tamamlanmamışlık hissi... Kafam karışmıştı; çünkü utanç da duyuyordum. Yazar olmak isteyip başaramamanın utancı...

* *Fair-housing*: ABD'de 1960'larda önce bir halk hareketi olarak doğan daha sonra kanunlara da sirayet eden konut edinme eşitliği. Temel olarak, mülk sahiplerinin bir konutu satın almak veya kiralamak isteyen kişilere karşı ayrımcılık yapmamasını temin eder. (ç.n.)

Alıntı ve referans toplamaya devam ettim. Okuduğum her şey (gizemli öykülerden kadının tarihine, kadına yönelik şiddetin engellenmesi hakkında pratik kitaplardan feminist edebi eleştirilere kadar) küçük ama çok değerli anlamlar ihtiva ediyordu. Yine de her gittiğim yerde bağlantısızlıklarla karşılaştım: şiddet gören kadınların savunucularının hanede huzurdan bahsederken hamburger yemesi; hakkında yazılan kişinin vejetaryen oluşunu dikkate almayan feminist yaşamöyküleri; barış aktivistlerinin örgütlediği ve ölü hayvanların servis edildiği yemek davetleri... Altına girdiğim yük tarif edilemeyecek kadar ağırdı. Kendi içimde bağlantıyı kuruyor olmanın açığa çıkardığı enerjiye karşın yıllar önce tasarladığım kitabı hâlâ bitirememiş olmam yüzünden içten içe yanıyordum. İçimde öfke, yabancılaşma ve azim vardı.

Böylece bu kitabı yazmaya çalıştım. Bir değil, iki değil, birçok kötü başlangıç ve sayısız taslak ile... Reagan'ın başkan olduğu yıllar boyunca buna devam ettim. İşten arta kalan zaman, araştırma ve yazma zamanı demekti. Çekmecelerim tarihsel, yazınsal ve toplumsal bağlantılarla doluydu; ancak bunları bir arada tutacak kuramsal bağlantı bir türlü zihnimde canlanmıyordu.

1987'de eşimle birlikte, onun evsizlere yardım etme planını hayata geçirebilmesi, benim de kendimi tam zamanlı olarak (sonradan *Etin Cinsel Politikası*'na dönüşen) yazılarıma ve çocuğumuzu yetiştirmeye adamam için Dallas bölgesine taşındık. Yolda geçirdiğimiz ikinci gece Arkansas'da kaldık. Margaret Homans'ın *Bearing the Word*'ünü [Sözü Taşımak] okurken kitabın daha başlarında kayıp gönderge kavramını keşfettim. Okumayı bıraktım; kitabı indirdim ve bu fikri düşünüp taşındığım süre boyunca elimde tuttum. Kayıp gönderge: Eti yenen hayvanlar işte tam olarak buydu! Ertesi gün kadınlara *ve* hayvanlara yönelik tahakküm biçimlerinin birlikte dokunmasını mümkün kılan şeyin kayıp gönderge olduğunu anladım.

Et içeren her öğünün ardında bir yokluk vardır: Yerini etin aldığı hayvanın ölümü. "Kayıp gönderge" et yiyeni hayvandan,

hayvanı da nihai üründen ayıran şeydir. Kayıp göndergenin işlevi; "et"imizi bir zamanlar dişi ya da erkek bir hayvan olduğu düşüncesinden ayrı tutmak, "möö"yü, "gıdak"ı veya "mee"yi etten uzak tutmak, *bir şey*in zamanında *birisi* olduğu düşüncesine engel olmaktır. Etin varlığı, o "et"e dönüşmek için öldürülmüş olan hayvanın varlığından bir kez koparıldığında, et artık kendi asıl göndergesiyle (yani bir zamanlar yaşayan hayvanla) bağlarını koparır; bunun yerine sık sık hayvanların yanı sıra kadınların durumunu yansıtmak için de kullanılan, boşlukta salınan bir imgeye dönüşür. Hayvanlar et yeme eyleminde kayıp göndergedir; ayrıca kesilen, bölümlere ayrılan ya da tüketilebilir olarak sunulan kadın imgelerinde de kayıp göndergeye dönüşürler.

Dallas'a vardığımızda yazmak için vaktimin yanısıra, bağlantıları açıklayan bir teorim de vardı. Sarpa saran eski taslakları yırtıp attım; elimdeki malzemeyi kökünden kazıdım ve iki sene sonra kitabı bitirdim.

Bu kitap için harcadığım emeklerin yayımlanmasından geri adım atmamın üzerinden neredeyse on beş yıl geçtikten sonra *Etin Cinsel Politikası* ortaya çıktı. Kitaba anında gelen geribildirimlere hayret ettim. Kitabı okuyan ve kitap tarafından doğrulanmış hisseden insanlar bana bağlantıların kanıtlarını göndermeye başladı. Bunlar sayesinde artık kibrit kutuları, menüler, reklamlar, bilbord fotoğrafları ve kadınların maruz kaldığı baskı ile hayvanların maruz kaldığı baskı arasındaki bağlantıyı doğrulayan başka çeşitli nesnelerden oluşan somut bir müzem var. Bunlardan etin cinsel politikası üzerine bir slayt gösterisi çıkardım ve onunla bütün ülkeyi gezdim.

Bir yandan da "politik doğruculuğun" en büyük örneğinin peşindeki gazeteci ve eleştirmenler, *Etin Cinsel Politikası*'na çamur attı ve onu yılın akademik aşırılığı ilan etti. Ben bir akademisyen değilim; kültürel bir çalışma yapıyorum. Arada sırada Perkins Theological School'da bir ders veriyorum ama bu beni akademisyen yapmaz. Bu onuncu yıl baskısı vesilesiyle, bu kitabın bir aktivist tarafından kotarıldığını ortaya koyabildiğim

için memnunum. Elbette kurama bulaşmış bir aktivistim; ama evimizin kürtaj karşıtları tarafından pankartlarla kuşatılması, eşimle ve benimle ilgili radyoda ırkçı konuşmalar duymam, acil yardım hattının yanı sıra evimizde bizzat suistimal edilmiş kadınları barındırmamız sonucu aldığım bütün savaş yaralarını halen üzerinde taşıyan bir *aktivist*im.

Yedinci bölümde, "Et yemedeki simgecilik hiçbir zaman tarafsız değildir" gözleminde bulunan Mary Midgley'den alıntı yapıyorum. Et, yiyene göre yaşamı tatmak, vejetaryene göre ölümü tatmaktır. Midgley "Bu iki duruş arasında bir çeşit geştalt kayması vardır ve bu da değişimi zor kılar. Konuyu gündeme getirmek bile savunma pozisyonu almadan olanaksız hale gelir" der. *Etin Cinsel Politikası*'na verilen tepki, kişinin bu geştalt kaymasının hangi tarafında olduğuna göre belirlenir. *Etin Cinsel Politikası*, önerdiği tezi coşkuyla kucaklayan birçokları için güçlendirici bir dünya görüşü ve aktivizm yolunda bir mihenk taşı oldu. Bu durum kitaba kimilerinin "bir yeraltı klasiği" diye tarif ettiği o çelişkili statüyü verdi. Diğerleri için bu, fazla ileri giden bir kitaptı. Bunun en eğlenceli örneği Britanyalı deneme yazarı ve eleştirmen Auberon Waugh tarafından *Sunday Telegraph*'ta yazılan uzun değerlendirmeydi. Waugh bütün kitabın, yazarın ve ailesinin, deli kadın kılığına girmiş Doğu Avrupa'dan göçen erkek bir akademisyen (ben!) tarafından tasarlandığı spekülasyonunu yapıyordu. *Etin Cinsel Politikası*'nın solun hâlâ mizah anlayışından yoksun olmasını kanıtladığından dem vuran eleştirmenleri görünce de epey güldüm. Kastettikleri, bende *onlarınki* gibi bir mizah anlayışı olmadığıydı.

1976'dan beri yalnızca bu kitabı yazan değil, aynı zamanda kitaba verilen tepkilere göğüs geren kişi oldum. Rush Limbaugh radyo ve televizyon şovlarında *Etin Cinsel Politikası* hakkında konuşmaya başlayınca çalışmamın bir spekülasyon nesnesi olmasını kanıksamıştım. İnsanlar beni "Peki ya evsizler, peki ya şiddet gören kadınlar?" diye sıkıştırdığında ve hayvanlardan önce acı çeken insanlara yardım etmek zorun-

da olduğumuz konusunda ısrar ettiklerinde, merhametli aktivizm alanını böyle kendinden emin iddialarla daraltmalarının beni yolumdan çevirdiği söylenemez. Vejetaryenliğin ve genel anlamda hayvan hakları aktivizminin, haklarından mahrum edilmiş insanlar adına yapılan çalışmalara eşlik edebileceğini iyi biliyorum. Yine biliyorum ki bu soru aslında savunmacı bir tepki, sorgulayıcı kişinin, dikkatleri rahatsız olduğu meseleden başka bir yöne çevirme çabası... Bu bir ahlaki üstünlük kurma çabasıdır. Bu konuyu yalnızca et yiyenler ortaya atar. Evsizlerin ya da şiddet gören kadınların haklarını savunan hiçbir vejetaryen bu meselelere eşzamanlı yaklaşılabileceğinden bir an olsun şüphe duymaz. Buna ek olarak, *Etin Cinsel Politikası*'nın anlatmaya çalıştığı şey, aktivizmi bölümlere ayırmayı bırakmamız gerektiğidir. İnsan ve hayvan ıstıraplarını kutuplaştıramayız; zira bunlar birbirleriyle ilişkilidir.

Bir halkın mitolojisiyle tartışmanın mümkün olmadığı herkesçe bilinen bir gerçektir. Yine de bilinç yükseltmenin yaptığı tam da budur. O, aynı şeyi birdenbire farklı görmeye başladığımız ana dek bağlı yaşamamız gerektiği öğretilen mitolojilerle tartışır. Bir "doğru kabul edilen" tam da o farklı görme anında bir "çelişki"ye dönüşür. *Etin Cinsel Politikası*, doğru kabul edilen bir şeyi çelişkiye dönüştürme çabasını temsil eder.

Ötekini tüketilebilir olarak görme, bir şey olarak görme süreci genellikle gözle görülmez. Görünmez olarak ortaya çıkar; çünkü hâkim kültürün görüşüyle örtüşür. Sürecin bizim gözümüze gözükmemesinin bir sebebi de nihai ürününün (yani tüketim nesnesinin) her yerde ulaşılabilir olmasıdır.

Etin Cinsel Politikası neyi (ya da açık konuşmak gerekirse *kimi*) yediğimizin, kültürümüzün ataerkil politikası tarafından belirlenmesi ve et yemeye atfedilen anlamların çoğunlukla yiğitlik etrafında kümelenmesi demektir. Erkeklerin kadınlar üzerinde hem kamusal alanda (çalışma ve siyaset) hem de özel alanda (evde, günde dört kadının dövülerek öldürüldüğü bu ülkede) hâlâ hatırı sayılır derecede güç sahibi olduğu ırkçı, ataerkil bir dünyada yaşıyoruz. *Etin Cinsel Politikası*'nın id-

diası, toplumsal cinsiyet politikasının dünyamızda yapılanma şeklinin hayvanları (özellikle de tükettiğimiz hayvanları) nasıl gördüğümüzle ilgili olduğudur. Ataerki, insan/hayvan ilişkilerine içkin bir toplumsal cinsiyet sistemidir. Dahası, toplumsal cinsiyet inşasına hangi yiyeceklerin uygun olduğunu buyuran talimatlar da dahildir. Kültürümüzde adam olmak, sahip çıkılan ya da inkâr edilen kimliklere, "gerçek" erkeklerin yapıp yapmadığı şeylere bağlıdır. "Gerçek" erkekler kiş yemez. Bu yalnızca bir ayrıcalık meselesi değildir, simgecilikle de ilgilidir. Kültürümüzde erkeklik, kısmen, et yeme ve diğer bedenlerin denetimi yoluyla inşa edilir.

Herkes etin cinsel politikasından payına düşeni alır. Şikago'da bir lokantada akşam yemeği yiyebilir ve menüde şu yemekle karşılaşabiliriz: "90D beden hindi göğsü. Bu sandviç ÇOK BÜYÜK." Veya akşam yemeğimizi logosunda güya baykuş gözleri olan Hooters restoran zincirinde yiyebiliriz. Restoran, argoda "göğüsler" demek olan "Hooters" ismini nasıl edindiğini menüsünde açıklar: "Şimdi de o ikilem... Mekâna ne isim vereceğiz? Basit... Her nerede olursa olsun bir erkeğin gözlerini parlatan bira, tavuk kanadı ve arada bir şampiyon olunan bir futbol sezonundan başka ne vardır? Bu yüzden 'Hooters' ismi erkeklerin baykuşlara ilgisi olduğu varsayımıyla kondu." Ya da gelin bu kitabın ikinci bölümünün başındaki "Ursula Hamdress" resmine bakalım. Bu resim, *Playboar: The Pig Farmer's Playboy* [Domuz Çiftçisinin Playboy'u] adlı, hâlâ kalburüstü kitapçılarda satılmaya devam edilen bir yayından alıntıdır. Bu vakaların her birinde konu güya hayvanlardır; ama kadınlar kayıp göndergedir.

Etin cinsel politikası aracılığıyla bunlara benzer imgeleri tüketiyor olmamız, kültürümüzün kadınların nesneleştirilmesi hakkında (yaptıklarının bu olduğunu itiraf etmeksizin) açıkça konuşma ve şakalaşma imkânı sağlar. Bu, erkeklerin bilerek ya da bilmeyerek kadın düşmanlığı etrafında bir araya gelebilmesinin bir yoludur. Bu durum kadınların aşağılanmasının zararsız bir oyun gibi görünmesine sebep olur: "yalnızca"

bir şaka. Yapılandan kimse sorumlu tutulamaz; çünkü zaten tasvir edilen aslında kadın değildir. Böylece herkes (bu konuda dürüst olmadan) kadınların aşağılanmasının tadını çıkarabilir. "*Yalnızca* bir domuza bakıyoruz", "Bu *sadece* bir sandviç", "Hooters'ta yemek yiyoruz, *hepsi bu*."

Bu meseleler her zaman "gözümüze sokulur." Onları yine de sorunsal olarak algılamayız; çünkü hâkim kültürümüzün bu tavırlara ayna tutmasına epey alışığızdır. Kayıp gönderge sistemi tarafından şekillendirilir ve onun işbirlikçilerine dönüşürüz. Etin cinsel politikası başka bir seviyede daha iş görür: etin güç verdiği ve erkeklerin et yemeleri gerektiği hurafesi. Tıpkı geçtiğimiz on yılda kadınların ve hayvanların kayıp gönderge olduğu imgelerin çoğalması gibi, etin erkeksi olmakla ilişkilendirildiği "et çılgınlığı" da yeniden canlandı. *Etin Cinsel Politikası*'nın piyasaya çıkmasından kısa süre sonra, *New York Times*'ta yeni bir restoranın açıldığını duyuran bir köşe yazarı şöyle diyordu: "İskoç viskisi ve sığır etinin centilmenlere servis edildiği yeni bir mabet açıldı." Köşe yazarının gözlemine göre "Akşamın bu erkeksi ruhuna uygun olarak ordövrler etli oluyor: kızarmış ekmek üstüne dana rosto ve tavuklu börek. Burada o kuşkonmaz ve salata nonoşluklarından eser yok." *Cosmopolitan*'ın tavsiye ettiği "erkek tatmin eden" bir brunch tarifi "4 çanak sığır eti" gerektiriyor. *New Woman* 1996'da "Aşk, Seks ve Bonfile" meselesini incelerken "Erkekler ne ister?" diye soruyor. Yanıt, *New York Times*'ta muhabirlik yapan bir yazardan:

Tecrübelerime dayanarak söyleyebilirim ki harika bir seks ve harika bir biftek; bu sırayla olması da şart değil. Elbette para ve güç de isterler; ancak bunun tek sebebi onlarla bu ikisini kazanabilecek olmalarıdır: seks ve bifteği. Etin kaslı ve tüm bedeni saran bir haz vermesi itibariyle, her ikisi [seks ve biftek] yakından ilişkilidir ve her biri diğeri için duyulan arzuyu ateşler. Sıcak, ağzı sulandıran, kan kırmızı bir biftek ya da etine dolgun bir hamburger, erkeğe geniş bir rahatlık ve coşkun bir kendine güven aşılar ki bu kendisi hakkında ve dolayısıyla sizin hakkı-

nızda iyi hissetmesini sağlayacaktır. Bu durum, sığır etinin tipik maço yemeği olduğu bu ülkede özellikle doğrudur.

Haydi yüzleşelim; bu yazıdaki erkeklerle ilgili varsayımlar, en az kadınlarla ilgili olanlar kadar küçük düşürücü. Etin cinsel politikası herkesi tuzağa düşürür: "o adamı" da, "seni" de ve tüketilmeleri öngörülen hayvanları da...

Bir kitap, aslında yirmi beş yıl önce akla gelmiş bir düşünceyi öne sürdüğünde haklı olarak şu soru akıllara gelir: "Bu kavrayışlar hâlâ geçerli mi?" Üzücü ama cevap evet; hatta eskisinden bile daha fazla. Geçen on yıl boyunca etin cinsel politikası epey yeni kültürel ifade kazandı. Birinci bölümdeki, erkekliğin kültürel mitleri arasında etin yer aldığı savı, popüler kültürün muhtelif suretlerinde tespit edilebilir: *Seinfeld* dizisinin bir bölümünde komedyenin randevulaştığı kadının onu bir "muhallebi çocuğu" sanmaması için et yemediğini çaresizce gizlemeye çalışmasından *Cosmopolitan* ve *New Woman* örneklerine kadar verilmeye devam eden mesaj erkeğin et yemesi gerektiği ve etin yiğitlikle alakalı olduğudur. Son on yıldır reklamlarda, menülerde, kibrit kutularında ve bilbordlarda, etin cinsel politikasının kitabın ikinci bölümünde ileri sürülen boyutu (kadınlara ve insan olmayan hayvanlara yönelik birbirine bağlı olan ve örtüşen tahakküm) gün gibi ortadadır. (En güncel örnekler için kitabın orta kısmına göz atabilirsiniz.)

Vaziyet eskisinden de kötü gözüküyor. Yalnızca kültürel tasvirler değil, sarsıcı rakamlar açısından da böyle. Bu kitabın ilk baskısından haberdar olanlar, onun Amerika Birleşik Devletleri'nde her sene yiyecek için katledilen altı milyar hayvana ithaf edildiğini bilir. O sayı şu anda dokuz buçuk milyara dayandı ve artmaya devam ediyor. Bu sayıya Amerika Birleşik Devletleri'nde yılda (ihtiyatlı bir tahminle) 21.7 milyar deniz hayvanının öldürüldüğünü de ekleyelim.

Geçtiğimiz on yıl boyunca tamamıyla vejetaryen (hayvansal ürünlere dayanmayan) bir beslenmenin sağlıklı doğasını onaylayan çok sayıda belge yazıldı. Az yağlı, düşük kolesterollü, lif bakımından zengin bir beslenmenin sağlık açısından

faydaları ortadayken ve et yemenin ölümler ya da "deli dana hastalığı" E.coli bulaşması, listeriya, kampilobakter ve salmonella zehirlenmesi gibi felaketlerle ilişkisi bilinirken, et yemek neden kültürümüzde hâlâ beslenmenin bu denli önemli bir parçası olarak kalıyor? Niye şu anda, burada Dallas'ta, popüler "et lokantaları"na hafta sonu gittiğinizde boş bir masa bulabilmek için iki ya da üç saat beklemeniz gerekiyor?

Belli ki et yemek bir alışkanlık. Atalet değişime baskın geliyor ancak bu tek sebep değil. İnsanlar değişebilecek kudrete sahip. Atalete hizmet etmek, et yeme kültürünün mitlerinden biridir. Kültürümüz etin cinsel politikasının her boyutunu onaylıyor; en basit olanı, insanların sağlıklı (güçlü diye de okunabilir) kalmak için ete ihtiyacı olmasıdır. Dahası, hükümetlerin et yenmesine verdikleri destek çok açık. Politikacılar "refah kraliçelerine" cinsiyetçi saldırılarda bulunuyor; ama sığır yetiştirmeleri federal hükümet tarafından mali açıdan desteklenen "refah kralı kovboylara" aynısı yapılmıyor.

Son on yılda endüstriyel hayvancılığın korkunç çevresel sonuçlarına ve bu makineleştirici muamelenin hayvanlar ile bakıcılarına nasıl yansıdığına yönelik farkındalığımız arttı. Yine de et yiyenler, beslenme biçimlerinin insani olduğuna inanmaya devam ediyor. Et yiyenler veganların yaptığını yapmadan (yani hayvansal gıdalar yiyerek) veganlarla tamamen aynı şeyi yaptıklarına (insani beslendiklerine) inanmaktan hoşlanır. Dolayısıyla hayvanlar aslında hiç de [ürün ambalajlarında] tasvir edildiği gibi hayatlar sürmezken, ortalık bir aile çiftliğinde özgürce yaşayan hayvan imgelerinden geçilmez. Hem hayvanlara kibar davrandığımıza hem de hayvanların onlara davranış biçimimizden hoşnut olduğuna inanırız. En olmadı, hayvanların acı hissedebilecek bilinçleri olmadığından, onların kötü vaziyetlerinin bizi etkilememesi gerektiğine inanmayı seçeriz. Rousseau'nun söylediklerini farklı sözlerle ifade edecek olursak: Hayvanlar her yerde zincirlenmiş vaziyettedir; lakin onları özgür olarak resmeden bizizdir. Bu inkâr çok güçlüdür. Hayvanların özgürlüğü sanısını iletmek için, erkek

egemen kültürün imgeleri bir diğer sözde özgürlükten kopya çeker: kadının cinselliğinin tüketimi. Bu yüzden hayvanlar ve kadınlar (aslında öyle olmamalarına rağmen) yalnızca özgür olarak tasvir edilmez, ayrıca cinsel olarak da özgürmüş gibi gösterilir. Sonuç, etin cinsel politikasıdır.

İronik olan, birkaç kitap eleştirmeninin üzerinde on beş yıl çalıştıktan sonra nihayet bitirdiğim kitabım dolayısıyla beni 1980'lerin sonlarındaki vejetaryenlik rüzgârını arkama almakla suçlamasıydı. *Etin Cinsel Politikası*, gerçekten yapmakta olduğu şey sebebiyle, ayrı attığı varsayılan iki nabzın (kadınlara adalet talebinin ve hayvanlar adına duyulan kaygının) akla yatkın bir sentezini önerdiği için "modaya uygun" göründü. Bu kitap, bunu yapıyor olsa da vejetaryenliği politik bir direniş eylemi olarak ciddiye alan ilk feminist kitap falan değildir. Yine bunu yapıyor olsam bile, hayvan hakları savunucularını ve vejetaryenleri cinsel politikanın farkına varmaya davet eden ilk kişi de ben değilim. Mesele şu ki bu kitap, akademide bağlantılara itibar eden, örtüşen tahakküm biçimlerinin farkına varan ve aktivizmin bölümlere ayrılmasına karşı çıkmaya çalışan heyecan verici bir hareketi müjdeliyor.

Etin Cinsel Politikası'nın yayınlanmasından beri, şiddetli ve mütecaviz bir dünya görüşü ile mücadele eden akademisyenlerin ve aktivistlerin heyecan verici hareketleriyle yakınlaştım. 1980'lerde ekofeministler, kadınların ve hayvanların maruz kaldığı birbiriyle ilişkili tahakkümü teşhis etmeye başladı ve son on yılda da bu çabalarını sürdürdüler. Marti Kheel, Lori Gruen, Greta Gaard, Josephine Donovan, Ynestra King, Barbara Noske ve Karen Warren dahil bu hoş kadınların birçoğuyla tanışmaktan onur duydum. Buna ek olarak, insana yönelik şiddet ile hayvana yönelik şiddet arasındaki ilişkiyi tespit eden önemli eylemler ve akademik çalışmalar yapıldı: Örneğin çocuk istismarı ile hayvan istismarı ve kadına yönelik şiddet ile hayvan istismarı arasındaki dolaysız ilişkiyi inceleyen çalışmalar. Feminists for Animal Rights [Hayvan Hakları için Feministler] ile bağlantılı kadınların (Marti Kheel, Batya Bauman,

Lisa Finlay ve Michelle Taylor) eylemliliği, dünyanın dört bir yanındaki feministleri ve hayvan hakları savunucularını bağlantıları kurmaya devam etmeleri için cesaretlendirdi. Üstelik Feminists for Animal Rights, ev içi şiddet ve hayvanlara verilen zarar konusunda bilgi de sağlıyor, hatta şiddet gören kadınların sığınma evlerinde çalışma yaparak onların evlerinde besledikleri hayvanlara yuva bulmak için örnek programlar sunuyor.

Bağlantıları kurmaya devam eden yazılar yayınladıkları için *On the Issues*'dan Merle Hoffman'ın, *Ms.*'den Robin Morgan'ın, *Animals' Agenda*'dan Kim Stallwood'un ve *Satya*'dan Martin Rowe'un editoryal rollerini takdir etmek gerekir. Bu mesele üzerine kampüslerde yapılan aktivizm de artıyor. Kampüslere gittiğimde üniversitelerindeki insanları bu konuda canla başla bilgilendirmeye çalışan öğrencilerle tanışıyorum. The Bloodroot Collective; 85 Ferris Street, Bridgeport, Connecticut adresindeki feminist-vejetaryen restoranında lezzetli yemekler sunmaya devam ediyor. Ressam Sue Coe'nun *Dead Meat*'i [Ölü Et], sinemacı Jennifer Abbott'ın *A Cow at My Table*'ı [Tabağımdaki İnek], Ruth Ozeki'nin *My Year of Meats*'i [Etlerle Geçen Bir Yılım] ve Consolidated'm *Friendly Fascism* [Dostane Faşizm] CD'si şiddetin birbiriyle bağlantılı oluşunu yansıtmanın farklı sanatsal yollarını sunuyor.

Hayvanlar ve din üzerine yürütülen tartışma da hayvanlar üzerine yapılan felsefi münazarayla arayı kapatmaya başlıyor. Şu anda American Academy of Religion'dan [Amerikan Din Akademisi] bir grup, hayvanlar ve dinler üzerine çalışma yürütüyor. Hayvanlarla ilgili edebi analizler dini çalışmaları geride bırakıyor. Marian Scholtmeijer'ın *Animal Victims in Modern Fiction* [Modern Edebiyatta Hayvan Kurbanlar] adlı önemli çalışmasına, hayvanları (bilimsel veya besinsel) bir amaca yönelik salt araçlar olarak görmeyi reddeden birçok kişi katıldı. Society for Animal Advocacy through Literature (SAAL) [Edebiyat aracılığıyla Hayvan Savunuculuğu Cemiyeti], edebi eserlerdeki hayvanlar hakkında araştırmalar yapan ve sağlam bir savunuculuk duruşuyla dersler veren bireyler tarafından kuruldu.

Etin Cinsel Politikası piyasaya çıktıktan sonra bana dillendirilen bir kaygı da hayvan savunuculuğunun kadınları kendi üzerlerindeki baskılarla baş etmekten alıkoyduğu idi. Bu kaygıyı anlıyorum. Hayvan hakları hareketinin aşağı yukarı yüzde sekseni kadınlardan oluşuyor. İki tahakküm biçiminin ne kadar iç içe geçmiş olduğunu anladıkları için insanlara ikisini birlikte aktarmakla uğraşan çeşitli hayvan hakları savunucuları ile tanıştım ve yazıştım. Josephine Donovan ve ben, karşılıklı bağlantıların farkına varılmasıyla artan heyecan verici akademik çalışmaları görünür kılmak için Karen Davis, Brian Luke, Susanne Kappeler ve diğerlerinin önemli yazılarını iki seçkide bir araya getiriyoruz.

Bu kitap bir feminizm ya da vejetaryenlik tarihi sunmuyor. Bunu yapamıyor; en azından şimdilik. On yıl sonra bile, hâlâ bazı şeylerden bahsetmeden önce yapılması gereken çok sayıda temel araştırma var. Bu kitap daha ziyade geleneksel vejetaryen tarihini ve geleneksel kadın tarihini sorguluyor. Vegan yemek tarifleri kitabı yazarı ve toplumsal tarihçi Leah Leneman'ın vejetaryenlik üzerine yazdığı hoş makalesi ve Britanyalı kadınların oy hakkı hareketi, feminist aktivizmin ve vejetaryenliğin geçmişte nasıl tam anlamıyla etkileşim halinde olduğunu saptamak için ihtiyaç duyulan çalışmalara örnektir.

Peki ya veganlık (bütün hayvansal ürünlerden kaçınma) bütün bunların neresinde? Bu kitapta söz edilen vejetaryenlik, hayvansal süt ürünlerinden ve yumurtadan uzak durmayı da içeriyor. *Etin Cinsel Politikası* dişi hayvanların doğurganlık sürecinin sömürülmesi konusunda farkındalık yaratmak için belirli kavramsal bir terim önerir: Süt ve yumurta *dişilleştirilmiş protein* olarak, yani kadın bedeni tarafından üretilmiş protein olarak adlandırılmalıdır. Yenen hayvanların çoğunluğu yetişkin dişiler ve yavrulardır. Dişi hayvanlar iki kat sömürülür: hem hayattayken hem de öldüklerinde. Onlar gerçek anlamda kadın et parçalarıdır. Dişi hayvanlar kadınlıkları yüzünden sömürülür, taşıyıcı annelere dönüştürülür. Daha sonra, doğurganlıkları sona erdiğinde kesilir ve hayvanlaştırılmış proteine,

başka bir deyişle et biçiminde proteine dönüştürülürler. Son on yıl içerisinde yenilikçi vegan yemek tarifi kitaplarında bir patlama yaşandı ve artık çoğu vejetaryen yemek tarifi kitabı da vegan alternatifler öneriyor.

Bu kitap özcü bir beden anlayışı sunmuyor. İnsan bedeninin vejetaryen olduğuna koşulsuz olarak inanmıyorum, insanların hepçil olarak hayatta kaldığını biliyorum; ancak kaynaklarımın çoğu insanların fizyolojik yapısının vejetaryen olduğuna inanıyordu. Tamamen vejetaryen bir beslenmenin bütün sağlıksal getirileri, onların sezgilerini ve bilgilerini doğrular. Şimdilerde beslenme biçimlerimiz bedenlerimizden daha hızlı evrimleşiyor. Eski iddiaları çağrıştırmaya çalışmak ve vejetaryenliğin artık bilimsel araştırmalar tarafından da onaylanan hastalık önleyici getirilerini selamlamak için "vejetaryen beden" terimini mecazi olarak kullanıyorum. "Vejetaryen beden" tabiri ayrıca vejetaryenliğe geçmenin doğasındaki dönüşümü de aksettirir. Vejetaryen olma eyleminde, bedenlerimizle ilişkimiz çoğunlukla değişir. Bir hayvan türü olarak biz insanların bedenleri vejetaryen olarak evrimleşmemiş olsa dahi; biz vejetaryen ve veganlar kendimiz vejetaryen bir beden evrimleştiriyor gibi görünürüz. Bu öyle bir beden ki afiyetinin ve keyfinin yerinde olması vejetaryen olmaktan geçer.

Bu kitapta özcü bir kadın anlayışı da sunmuyorum. Kadınların özlerinde erkeklerden daha şefkatli olduğunu ya da daha barış yanlısı bir bünyeye sahip olduğuna inanmıyorum; ancak çoğu feminist-vejetaryen kaynağım buna inanıyordu. Yine de, birinin hâkim kültür içerisinde güçten yoksun olmasının onu güçsüzlüğün diğer biçimlerine karşı daha tetikte kılabileceğine inancımı koruyorum. Ayrıcalık kişinin kendini sorgulamasının önünü tıkar; ama dışlanma böyle bir sonuç doğurmaz. Kadınların özleri itibarıyla "şefkat gösterdiklerine" inanmıyorum ama *inanıyorum* ki şefkatli olmak ve ilişkilerin önemini kabul etmek hepimizin özünde vardır.

Bu mesele üzerine çalışarak geçirdiğim yirmi beş yıl boyunca sürekli kulağıma gelen bir geribildirim vardı: "Ben ve-

jetaryen olurum olmasına; ama kocamın et yemesi gerekiyor." Eğer 1974'ten beri bu cümleyi her duyduğumda bir Dolar alsaydım Feminists for Animal Rights örgütünü uzun yıllar boyunca ayakta tutacak kadar para biriktirmiş olurdum. Bu kadınlar kocalarını etle beslemeleri gerektiğine inanarak, erkeklerin güçlü olmak için ete ihtiyaç duyduğunu ve sofrada ne olacağına erkeklerin karar vermesi gerektiğini söyleyen etin cinsel politikasını kalıcılaştırıyor. Et yemek kendini inkâr etmenin, eşinin ihtiyaçlarını öne almanın bir diğer aracı haline geliyor. Kadınlar kendi ihtiyaçlarını karşılamaktansa eşlerininkileri karşılamak için sorumluluk alıyor. Görünüşe göre birçok kadın, sofrada et olmamasının kocalarına kendilerini nasıl göstereceğinden korkuyor. Aşağı yukarı şöyle düşünüyorlar: "Onun ihtiyaçlarını karşılamak benim sorumluluğum. O et istiyor. Eğer et pişirmezsem onun ihtiyaçlarını karşılamıyorum demektir. Onun ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olduğuma göre, şu anki halimle sorumluluklarımı en temel seviyede bile yerine getiremiyorum. Bu da ihmal etmeme sebep oluyor." Kadın, kendisine biçilen ve kendisinin de meşru saydığı rolden beklenenleri yerine getiremiyormuş gibi görünmek istemiyor.

Akla gelen soru şu: Et yeme ile ataerkil dünya görüşü arasında bir bağlantı olsa bile, bu muhakkak aksinin de var olduğunu, yani feminizm ve vejetaryenlik arasında da bir bağlantı olduğunu kanıtlar mı? Feminizm vejetaryenliği, vejetaryenlik sırf ataerkil dünyanın reddi olduğu için bağrına basmamalı. Bunu vejetaryenliğin kapsadığı ve temsil ettiği şeyler için yapmalı. Vejetaryenlik aslında alabildiğine ileriye dönük ve dönüştürücüdür. Lezzetlidir de. Adalet, *Homo sapiens* türünün sınırlarını aşamayacak kadar kırılgan bir meta olmamalıdır. Sömürülegelmiş insanların sömürülegelmiş insan olmayan hayvanların halinden anlayabileceğine ve onlara yardım edebileceğine inancım var. Şair Fran Winant'ın sözleri, "Pilav ye, kadınlara inan" benim için bir öğreti ve gelecek tasavvuru olmaya devam ediyor.

İlk Baskıya Önsöz

Vejetaryenliğimin feminist olmamla pek ilgisi yoktu; en azından ben öyle sanıyordum. Bu ikisinin nasıl ve neden bu denli bağlantılı olduğunu, vejetaryen olmanın feminist meramla birlikte nasıl yankılandığını şimdi anlıyorum. Bana sanki birbirinden bağımsızlarmış gibi gözüken sağlıkla ve ahlakla ilgili kaygıların son derece ilişkili olduğunu ve bunlara feminist içgörülerin ışık tuttuğunu keşfettim. Bu kitap bu karşılıklı ilişkiyi detaylandırıyor ve erkek egemenlik ile et yeme arasındaki bağlantıları inceliyor. Bu kitap eti hayatımızdan çıkarmaktan bahsetmenin, erkek egemenliğinin bir boyutunu yerinden sökmek anlamına geldiğini savunuyor ve hayvanların maruz kaldığı sömürü ile kadınların ezilmişliğinin eşleşme biçimlerini ifşa ediyor.

Her birimiz birçok yönden etin cinsel politikasını kabulleniriz. Erkeklerin (özellikle de erkek sporcuların) et yemeye ihtiyacı olduğunu düşündüğümüzde ya da kadınlar aslında et yemeyi bırakabileceklerini ama kocaları için et pişirdiklerini söylediklerinde et yeme ile yiğit erkeklik arasındaki aleni çağrışım hayata geçirilmiş olur. Saptanması daha çetrefilli olanlar örtük çağrışımlardır; zira bunlar kültürümüze epey derinlemesine işlemiştir.

Bu kitaptaki uğraşım, ataerkil kültürümüzün hayvanların yenmesini nasıl onayladığım açıklayarak örtük çağrışımları ifşa etmek ve böylece feminizm ile vejetaryenliğin yollarının kesiştiği noktaları tespit etmektir.

Bu kitap, feminist teoriye katkıda bulunmanın yanı sıra yeni gelişmekte olan hayvan savunusu külliyatının da bir parçasını oluşturur. Et yemenin yakından incelenmesi, hayvan savunusu teorisinin zaruri bir boyutudur; çünkü et yeme, hayvanların en kapsamlı imhasıdır. Bu kitabın diğer hayvan yanlısı metinlerden ayrıldığı nokta, hayvan sömürüsünün bu biçimi ile ataerkil kültür arasındaki bağlantıyı belirlemesiydi. Vejetaryenlik, onu susturan ataerkil bir kültür içinde anlam kazanmaya çalışır; ancak mütemadiyen etin cinsel politikasına toslar. Cato şöyle bir uyarıda bulunur: "Zor iştir, ey yurttaşlar, kulakları olmayan bir göbeğe laf anlatmaya çalışmak."[1] Bu söz hayvanların yenmesine karşı sesini yükseltenlerin karşılaştıkları ikilemi ifade eder: Etle ilgili hâkim inanışlar ağız tadıyla pekiştirildiği ve yüklü bir sembolizmle aktarıldığı zaman, onlara karşı çıkmak güçleşir.

Sonuç olarak vejetaryenlik ve feminizm üzerine yapılan her kapsayıcı araştırma, vejetaryenliğin savunduklarının yanı sıra onun nasıl algılandığını da dikkate almalıdır. Vejetaryenlik (aynı feminist içgörüler gibi) bir reform ve tarih boyunca sürekli yeniden zuhur eden bir fikir olduğu halde neden hep geçici heves olarak görülerek dikkate alınmamıştır? Neden bir

1. Dudley Giehl, *Vegetarianism: A Way of Life* (New York: Harper & Row, 1979), s. 128'den alıntılanmıştır.

yazarın yaşamında veya çalışmalarında vejetaryenliğe açtığı pencereler edebiyat eleştirmenleri tarafından genellikle görmezden gelinir? Bu sorulara yanıt ararken *et metinleri* kavramı hasıl oldu.

*Et metinleri*nden bahsederek, etin anlamının üretilişini politik ve kültürel bir bağlama oturturuz. Etin metinlerini oluşturan anlamları hiçbirimiz kendimiz seçmeyiz; onlara bağlı kalırız. Etin, onu tüketenler için kişisel anlamı olması sebebiyle, aslında bu kişisel anlamı önceden belirleyen toplumsal anlamları genellikle göremeyiz. Etin metinlerinin farkına varmak, etin cinsel politikasını tespit etmenin ilk adımıdır.

Kitabın birinci kısmı, ataerkil et metinlerini tanımlarken bir metnin nelerden müteşekkil olduğuna dair genişletilmiş bir mefhuma dayanıyor. Bir metin şunlardan müteşekkildir: dikkat çeken bir ileti, yineleme yoluyla aynı anlamın depreşmesi için metnin anlamının değişmezliği ve tutarlılığı ortaya koyan bir ilişkiler sistemi.[2] Ete gelince: Dikkat çeken bir ileti taşır. Et bir gıda maddesi olarak görülür. Çoğu kişi için besleyici ve vazgeçilmezdir. Anlamı sofralarda, reklamlarda, sohbetlerde biteviye depreşir. Gıda üretimi, hayvanlara yönelik tavırlar ve bunun uzantısı olarak onlara uygulanan makbul şiddetle ilgili bir ilişkiler sisteminden ibarettir.

Özümsediğimiz *et metinleri*, insanların et yemek zorunda oldukları ve etin insana faydalı olduğu önermelerini içerir. Sonuç olarak, hayvanların tüketilebilir bedenler haline getirilmesi, tutumlarımızı alttan alta destekleyen bu haddini bilmezliklerden biridir. Hayvanları tüketmeyi olumlayan yaygın tutumları belirleyen bu kültürel metin, nadiren yakından incelenir. Bunun en önemli sebebi, et savunusu yapan kültürel söylemimizin ataerkil doğasıdır. Etin dikkat çeken iletisi, erkek rolüyle birlik içerisindedir. Anlamı, değişmez bir toplumsal cinsiyet sistemi içerisinde nükseder. Etin an-

2. Bu; Thomas A. Sebeok, "Poetics in the Lion's Den: The Circus Act as a Text", *Modern Language Notes* 86, sayı 6 (Aralık 1971), s. 845'te listelenen bir metnin içeriğinin bana ait yorumudur.

lamlı bir gıda maddesi olarak elde ettiği tutarlılık; sonuçların yöntemleri meşru kıldığı, öteki varlıkların nesneleştirmesinin hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğu, şiddetin maskelenebileceği ve maskelenmesi gerektiği minvalindeki ataerkil yaklaşımlardan doğar. Bunların hepsi etin cinsel politikasının bir parçasıdır.

Birinci bölümde cinsiyet rollerinin etin dağıtımının belirleyicisi olduğunu göreceğiz. Arz kısıtlı olduğunda, eti erkekler alır. Etin erkek yiyeceği olduğu ve dolayısıyla kadınlara kalan yiyeceğin de sebze olduğu varsayımı, önemli politik sonuçlar taşır. Esasında et yemek kültürlerin ve bireylerin yiğitliklerinin ölçüsü olduğu için, toplumumuz vejetaryenliği hadım ya da kadınsılıkla eş tutar.

Etin cinsel politikasının başka bir boyutu, Zeus'un Metis'i* tüketme efsanesini incelediğimizde görünür hale gelir. Zeus (ataların atası) Metis'i arzular, kovalar, "tatlı sözlerle" kandırıp yatağa atar, ona boyun eğdirir, tecavüz eder ve sonra onu yutar. Ancak sonra, midesinden konuşan Metis'in ona yol gösterdiğini iddia eder. Bu efsanede cinsel şiddet ve et yeme üst üste binmiştir. Bu mesele kitabın ikinci bölümde değerlendiriliyor. Bu efsanede ayrıca kadın dilinin erkek tarafından tüketilmesi vardır. Eti tartışırken dikkatimizi tüketim hakkındaki ataerkil dilin meselelerine yönlendirmeliyiz; bu türden bir tartışma üçüncü bölümde yer alıyor.

İnsanlar kendi et yeme alışkanlıklarını genellikle yakından irdelemez. Bu, hâkim düzenin neyin konuşulmaya ve eleştirilmeye değer olduğuna karar verme imtiyazının bir örneğidir. Bunun sonucu olarak, azimli vejetaryenler bu dünya görüşü tarafından kapana kıstırılır. Onlar insanları vejetaryenliğe ısındırmak için et yemenin yol açtığı çeşitli sorunlara (insan sağlığının bozulması, hayvanların ölümü, çevresel tahribat) işaret etmenin kafi olduğunu düşünedursun; farkında olmadıkları şey, et yiyen bir kültürde bunların hiçbirinin umursanmadığıdır. Bu ikilemin keşfi dördüncü bölümde yer alıyor.

---

* Metis the Titaness. (ç.n.)

Kitabın "Zeus'un Midesinden" adlı ikinci kısmı, 1790'lardan günümüze uzanan bir zaman aralığına odaklanarak, Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki vejetaryenliğin feminist tarihinin köklerine ışık tutuyor. Vejetaryen meramı etin cinsel politikasından ve kadınların söz hakkını da ataerkil yorumdan kurtararak, Metis'in söz hakkını Zeus'un midesinin tekelinden kurtarmaya çabalıyor. Çağdaş kültürü analiz etmek yerine bu orta kısmın odaklandığı konu, edebi metinler ve onların vejetaryen etkileridir. Bununla birlikte, bu kısımdaki edebiyat tarihi analizleri, birinci kısımda tanıtılmış olan fikirlerden istifade ediyor. "Etin cinsel politikasına meydan okuyan metinlerin belirleyici özellikleri nelerdir?" sorusuna yanıtlar arıyor. "Vejetaryen sözü taşımak" düşüncesi beşinci bölümde bu soruya verilecek bir yanıt olarak inceleniyor. Bu düşünce kadınların metinleri ve vejetaryen tarih arasındaki ilişkinin yorumlanmasına olanak sağlıyor.

Altıncı bölümde, vejetaryen sözün taşıyıcısı feminist bir metin olan *Frankenstein*'daki vejetaryenliğin meramını keşfe çıkıyorum. Amacım, Frankenstein'ın sahasını öğretici vejetaryenlikle sınırlamak değil. Elbette roman bundan daha fazlasını içeriyor; ancak vejetaryenliğe göz kırpan ince ayrıntılar öykünün şekillenmesinde büyük önem taşıyor.

İkinci kısım ayrıca I. Dünya Savaşı'ndan bu yana kadınlar tarafından yazılan ve et yeme, erkek egemenlik ve savaş arasında bağlantı kuran kimi örnek metinleri inceliyor. Yedinci bölümün başlığına esin kaynağı olan *The Great War and Modern Memory*dekine benzer biçimde, ben de I. Dünya Savaşı zamanında belirginleşen feminizmin Altın Çağı, vejetaryenlik ve barışçılık gibi düşüncelerin köklerine ışık tutuyorum ve bu düşüncelerin geçtiğimiz yüzyıl boyunca sergiledikleri gelişimin izini sürüyorum.

Kadınlar elbette et yeme kültürünü eleştiren tek kesim olmamıştır. Aslına bakılırsa, klasik vejetaryen metinleri okuyan birisi pek az kadının bu alanda etkin olduğu sonucuna varabilir. Diğer yandan, birçok feminist çalışmayı okuyan birisi et

yeme hakkında bir ihtilaf olmadığı düşüncesine kapılabilir. Hatta standart tarih yazınına bakılırsa vejetaryenlik gelip geçici hevesten başka bir şey değildir. Ancak vejetaryen kuram ne temelsiz ne de odaksızdır; tıpkı feminist kuram gibi o da "her aşamada seleflerinin çizdiği çoğu hududu ve değeri koruyan, birikimli, kapsamlı"[3] bir teori olarak görülmelidir. Vejetaryen seleflerimiz arasında birçok feminist vardı.

Bugün dillendirilen temel vejetaryen argümanlar 1790'larda da mevcuttu; tabii et üretiminde yirminci yüzyılın sonlarında meydana gelen gelişmelerin analizleri hariç. Vejetaryen yazılar, bünyesinde dikkat çeken tekrarlı tema ve imgeleri barındıran, öz bilince sahip bir karşı çıkış geleneği içinde ortaya çıkar. Yine de birikimli ve kapsamlı görülmedikleri gibi karşı çıkış edebiyatının bir biçimi olarak da değerlendirilmezler. Ancak bu anlaşılamama durumu, vejetaryenliğin yetersizliklerinden çok et hakkındaki kültürel söylemimizin tıkanıklığını yansıtır.

Bu kitap, yeterince tanınmayan bu kapsamlı ve birikimli doğayı eksiksizce gösterebilmek için enine boyuna belgelerle donatıldı. Edebiyattaki ve tarihteki vejetaryenliğin var olduğunu iddia ettiğim falan yok. Kayıtlar ortada; ancak vejetaryenliği önemsizleştirme eğilimi, bu kayıtların yok sayılması demekti. Vejetaryenler yemek tercihleri konusunda et yiyenlerden daha önyargılı değildir. Bununla birlikte, önyargıları et yiyenler gibi hâkim kültür tarafından bilfiil onaylanmadığı için bir çıkar da elde etmezler.

Kadınlara ve insan olmayan hayvanlara yönelik tahakkümün birliğini gördüğüm için, feministlerin hayvanların yenmesi konusuna toplumsal cinsiyet meselelerinin de dahil olduğunu fark etmekteki basiretsizlikleri beni umutsuzluğa sürüklüyor. Ancak bu basiretsizlikten bile bir şey çıkarılabilir. Feminizmin etin cinsel politikasına yardakçılığını teşhis etti-

3. Blanche W. Cook, Clare Coss, Alice Kessler-Harris, Rosalind P. Petchesky ve Amy Swerdlow'un *Women, History and Theory: The Essays of Joan Kelly* kitabına yazdıkları giriş yazısından (Şikago: University of Chicago Press, 1984), s. xxiv.

ğim anda, etin metinlerinin her birimiz üzerindeki zihinsel boyunduruğunu da teşhis etmiş oluyorum. Dolayısıyla, feminist söylem ironik bir şekilde bu alandaki ataerkil düşünceyi yeniden üretiyor. Kitabın "Pilav Ye, Kadınlara İnan" adlı üçüncü kısmı, vejetaryenliğin hem özgür kadın varoluşunda simge işlevi gördüğünü hem de erkek egemenliğinin ve şiddetinin reddine işaret olduğunu savunarak ikisine birden meydan okuyor.

Feminist teorinin vejetaryen sezgilerden haberdar edilmesi gerektiği gibi, hayvan hakları kuramı da feminist ilkeleri kucaklamaya ihtiyaç duyar.

Et, görülmeyen ama daima orada olanın (hayvanlar üzerindeki ataerkil tahakkümün) sembolüdür.

Kendilerini hâkim kültür ile seslerinin duyulmadığı bir diyaloğun içinde bulan kadınlara, eninde sonunda hayvanların maruz kaldığı baskıyı tanımalarını sağlayan içgörü hasıl olur. Feminist literatür içerisindeki önde gelen kişilikler (Alpha Behn, Mary Shelley, Charlotte Perkins Gilman, Alice Walker, Marge Piercy, Audre Lorde gibi yazarlar) etin cinsel politikasına meydan okuyan çalışmalar ortaya koymuştur.

Vejetaryenlik ile kadınlar arasındaki bağlantıyı kurarken vejetaryenizmin yalnızca kadınlara özgü olduğunu ima etmek istemiyorum. Aksine, ilerde göreceğimiz üzere kadın haklarını destekleyen birçok erkek vejetaryenliği benimsemiştir. Kadınların tek başlarına et yemeyi bırakması gerektiğini iddia etmek etin cinsel politikasının ekmeğine yağ sürmektir. Ben daha çok feminist teorinin mantığa uygun biçimde içinde barındırdığı vejetaryen eleştirinin farkına varılmamış olması gerçeğine bakıyorum. Bu farkına varılmamış gerçeğin bir benzeri de vejetaryenliğin ataerkil topluma meydan okuduğunun yaygın biçimde bilinmemesidir. Yine de kimi vejetaryen bireylerde, gruplarda veya kültürlerde görülen cinsiyetçilik, vejetaryenliğin feminist bakış açısını alenen benimsemesi gerektiğini gösterir.

Louisa May Alcott'ın babası Bronson Alcott, feminizmsiz bir vejetaryenliğin nasıl eksik olacağının bir örneğini verir. O zaman ataerkil tutumlar vejetaryenliğin içerisinde de yeniden üreyecektir. Alcott ailesiyle birlikte, hayatlarım yalnızca toprağın kendilerine bahşettiği meyveleri yiyerek sürdürme ve hiçbir hayvanı (etinden veya gücünden faydalanma gibi amaçlarla) köleleştirmeme umuduyla, Fruitlands adında komünal bir çiftliğe yerleşir. Ne var ki Alcott, el emeği gerektiren işlerde çalışmaya yatkın değildir ve fikirlerini hayata geçirmektense onları birileriyle soyut düzeyde tartışmak için ortadan kaybolmayı huy edinir. Hasat zamanı eşi ve kızları ağır işleri kendi başlarına yapmak zorunda kalır; dolayısıyla bu Ütopya'da da "yük hayvanı" yine kadının ta kendisidir. Hayvanlara saygı gösterip kadınlara saygı göstermemek, teoriyi pratikten ayırmak veya lafı icraattan ayırmak gibidir.

Dünya nüfusunun göze çarpmayan çoğunluğunun ağırlıklı olarak vejetaryen beslendiğini iddia edebiliriz; ancak bu vejetaryenlik hayvanlarla insanlar arasında adil ilişkiler kurma arayışının bir sonucu değildir. Yine de dünya nüfusunun bu göze çarpmayan çoğunluğunun büyük ölçüde vejetaryen beslenegelmesi oldukça önemli bir gerçektir. Bakliyat ve tahıllardan oluşan bir beslenme, yakın bir geçmişe kadar dünyadaki çoğu insanın rızkının temeli olduğuna göre, et, insanın ana besin kaynağı değil demektir.[4] Büyük ölçüde vejetaryen bes-

4. Örneğin Frances Moore Lappe'nin savına bakın: "Hemen hemen tüm geleneksel toplumlar beslenme biçimlerini protein bütünleyiciliği üzerine kurmuştur; temel protein ve enerji kaynağı olarak tahıl ve bakliyat karışımlarını kullanmışlardır." Frances Moore Lappe, *Diet for a Small Planet: Tenth Anniversary Edition* (New York: Ballantine Books, 1982), s. 161. 1965 yılında Aaron M. Altschul "Uzak Doğu'da ortalama bir insan günde 39 gramı bitki bazlı olmak üzere 50 gram protein alırken Kuzey Avrupa'da alınan günlük protein toplamda 95 gramdır ve bunun 53 gram kadarı hayvan bazlıdır" diye bildirmiştir. Aaron M. Altschul, *Proteins: Their Chemistry and Politics* (New York: Basic Books, Inc., 1965), s. 13. Jane Brody, American Dietetic Association'dan [Amerikan Beslenme Derneği] yaptığı alıntıyla "insanlığın çoğunluğu tarih boyunca neredeyse hep vejetaryen beslenerek yaşamıştır" der. *Jane Brody's Nutrition Book* (New York: W. W. Norton & Co., 1981), s. 438.
Ayrıca bakınız Thelma Barer-Stein, *You Eat What You Are: A Study of Canadian Ethnic Food Traditions* (Toronto: McClelland and Stewart, 1979).

lenmeye dayanan çeşitli kültürlere dair bilgimiz, ete haddinden fazla odaklanan Batı görüşünü sarsmaya yardımcı olsa da; kültürel söylemimize yönelen asıl tehdit, etin bol olduğu kültürdeki bilinçli vejetaryenliktir.

Bu kitaptaki kaygım ahlaki vejetaryenliğin getirdiği farkındalıkla etten vazgeçmek, yani et yemeyi insan olmayan hayvanların yok yere sömürülmesi olarak gören ahlaki bir kararla vejetaryen olmaktır. Kültürümüzde insanları vejetaryen olmaya güden genellikle bu değildir; onun yerine birçok kişinin vejetaryen olmasının altında vejetaryenliğin insan sağlığına faydaları yatmaktadır. Böylesine bir vejetaryenlik hayvanlara yönelik bir kaygı içermez; hatta bu kişilerin birçoğu organik ette bir sorun görmez. Ahlaki bir kararın daha sağlıklı yaşamakla birlikte anılmasından, ahlaki sebeplerle vejetaryen olan birinin kalp hastalığı, kanser ve diğer birçok hastalık riskini de düşürüyor olmasından epey memnunum. (Bu konuyu "Vejetaryen Bedenin Bozunumu" adlı bölümde ayrıntılı inceliyorum.) Kitabın son bölümünde, vejetaryen arayış olarak tanımladığım bir ahlaki vejetaryenliği benimseme modeli tarif ediyorum. Vejetaryen arayışın üç adımı var: Etin hiçliğini keşfederek uyanma, hayvanlarla olan bağlantıların adını koyma, et yiyen *ve* ataerkil olan dünyaya sitem etme.

Ben vejetaryen olmamış olsaydım, kendi vejetaryen arayışımda adım adım ilerlemeseydim, şu an böyle bir kitap elinizde olamazdı. Hâkim kültür içerisinde azınlığın sahip olduğu bir görüşü savunmak çok aydınlatıcıdır. Et yiyenlerin vejetaryenliğe tepkilerindeki kalıplar bana epey yol gösterdi; ben de tam hayvan yemek tartışılınca baş gösteren entelektüel direnişi tanımlamaya çabalıyordum. Kültürel bir uzlaşma söz konusuyken belden aşağı vurmak, et hakkındaki tutumların ne kadar kemikleşmiş olduğunu ortaya koydu. Yalnız, eğer ben kitabın çıkmasından önceki süreçte ev içi şiddete son verme, beyaz ırkçılığına karşı mücadele ve yoksulluk karşıtı hareket gibi alanlarda etkin olmasaydım yine böyle bir kitap elinizde olamazdı. Kadınların hayatlarının gerçekliğini öğrenmek ve

bundan bahsetmek, tekil bir metni değil etin *metinlerini* tartışmamız gerektiğini anlamamı sağladı. Et yemek bir kurgu, bir cebir, ekonominin bir gerçeği ve aynı zamanda çok kişisel bir meseledir.

Yine de yüzleştiğim baskıcı güçlere karşı kendimi adadığım gündelik mücadeleler, bu konuda yazmak için kendime koyduğum hedefin önemini bir türlü idrak edemeyişimin sebebi oldu. Bunca insan okuma yazma bilmezken zamanımı nasıl yazmakla harcayabilirdim? Bunca insan kuru ekmeğe muhtaçken nasıl yemek tercihlerinden bahsedebilirdim? Eril şiddet yüzünden mağdur olan kadınlar sığınacak yer ararken ben nasıl olur da hayvana yönelik şiddetten dem vurabilirdim? Kendimi susturarak hâkim kültürün kurucu unsurlarından biri olan etin metnine ve vejetaryenliğin kulak ardı edilmesine bağlı kalmış oldum. Kendimi susturunca yapıbozuma uğratmak istediğim hâkim söylemi pekiştirmiş oldum.

Etin cinsel politikası, günümüzün diğer baskılayıcı meselelerinden ayrı olmadığı için onu tek başına değerlendirdiğimiz zamanlar geride kaldı.

Nellie McKay'in Sunuşu
Feministlerin Mizah Anlayışı Yoktur

İki adam çölü geçiyormuş. İki gün sonra ikisi de yorgun ve açken Fred, Harry'ye, "Biliyor musun, gerçekten şu an bir kadınım olmasını isterdim" demiş. Harry de, "Endişelenme, bu gece geçecek bir deve treni var; bir çaresine bakarız" diye yanıtlamış. Ardından uyumuşlar ve uzaktan gelen çıngırak sesleriyle uyanmışlar. "Uyan Fred!" diye bağırmış Harry, bir yandan pantolonunu giymeye çalışıp bir yandan da sesin geldiği yöne doğru koşarken: "Geliyorlar!" Fred gerinmiş, esnemiş ve "Acelen ne?" diye sormuş. Harry arkasına dönmüş: "Çirkin bir deveye kalmak istemezsin değil mi?"

Susan Boyle* yalnızca öpülmedi, o profesyonel bir fahişe.

200 kiloluk kanarya ne demiş? Gel pisi pisi...

Bir ampul takmak için kaç hayvan hakları savunucusu gerekir? Sus artık, başka işin yok mu senin?

* * *

Ben 80'lerin ve 90'ların hayvan hakları hareketi içinde reşit oldum. Et alternatiflerinin ve soya sütünün doğal ürünler satan dükkânlarda yaygınlaşmaya başladığı, 4000 kişinin kürk endüstrisini protesto etmek için Beşinci Cadde'de** yürüyüş yaptığı zamanlardı. Annem ve ben Manhattan'da 114. Sokak'taki kendi dairemize nihayet taşındığımızda dört yaşındaydım. Penceremizden baktığımızda yoksulluğun güzelliğini ve çirkinliğini bir arada görebiliyorduk: Yaşlı ve yoksul kadınlar her gün sokağın kedilerini ve güvercinlerini besliyor, genç adamlar geceleyin pitbulları kışkırtıp kedilerin üzerine salıyordu. Dördüncü sınıftayken hayvanlar üzerinde yapılan kozmetik deneylerinden kaz ciğerinin*** nasıl üretildiğine kadar her konuyu kapsayan el ilanları dağıtıyordum. Okul arkadaşlarıma PETA'nın**** yayınladığı resimleri gösteriyordum ve bir ilköğretim okulu hayvan hakları grubu kurmuştum. (Öğretmenlerimizden biri karşı çıkmış, senenin sonunda ihtiyacımız olduğunda kullanmak için biriktirdiğimiz 6 dolar 25 sentlik paramızı alıkoymuştu.)

---

* Britain's Got Talent (Yetenek Sizsiniz benzeri yarışma) yarışmasına katılan ve performansıyla herkesi şaşırtan kırk yedi yaşındaki Susan Boyle, hiç evlenmediğini ve hiç öpülmediğini söylemiş, elli bir yaşındaki komşusu Brian Smith ise Boyle üç sene önce annesini kaybettiğinde onu yanağından hafifçe öptüğünü açıklamıştı. (ç.n.)

** Fifth Avenue: New York şehrinin merkezi boyunca uzanan, dünyanın en pahalı mağazalarının da konuşlandığı alışveriş caddesi. (ç.n.)

*** *Foie Gras*: Fransızca'da yağlı karaciğer demek. Fransız mutfağından dünyaya yayılan ve üretim sürecinde kazların ciğerine kadar zorla hortum sokulduğu için dünyanın çeşitli ülkelerinde yasaklanmış olan pahalı yiyecek. (ç.n.)

**** People for Ethical Treatment of Animals (Hayvanlara Etik Davranılması için Birleşen İnsanlar): 1980'de ABD'de kurulmuş olan, faaliyetlerini sürdüren en büyük hayvan hakları örgütlerinden biri. (ç.n.)

Bu toplumsal duyarlılık yaratma çabalarımız, et yeme keyfine ve geleneğine bir saldırı olarak görüldü. İnsanlar arkalarında ne kadar güç hissediyorsa (bu örnekte, neredeyse herkesin desteklediği bir et yiyiciler ülkesinin bir parçası olmanın sonucu olarak) saldırgan gördükleri birini susturmak için kendilerini bir o kadar cesur hissederler. Solcuların ağır bastığı New York'ta dahi hayvan hakları en sonda gelen ilerici cephedir. Benim zamanımda herkes Dukakis rozetleri takıyor ve Güney Afrika'daki ırkçı politikalara karşı kampanyalar düzenliyordu; ancak vejetaryen bir gelecek halen alay konusuydu.

Annem, 1982'de İngiltere'de *The Animals Film*'i* hamileyken izlemiş ama henüz perdedeki dehşetler ile etli bir beslenme arasında bağlantı kurmamıştı. New York'taki bir Selamet Ordusu** dükkânından Peter Singer'ın *Animal Liberation* [*Hayvan Özgürleşmesi*]*** kitabının bir kopyasını almıştı da, okumayı sürekli erteliyordu; çünkü kitabı okumanın hayatında külfetli değişiklikler yapmasını gerektireceği hissine kapılmıştı. Singer'ın kitabı bir vahiydi. Kitabı bitirdikten hemen sonra babamla bir kafede buluşmaya gitti ve yaşadığı uyanışı anlatmaya çabalarken menüdeki neredeyse her şeyin eziyetle elde edildiğini fark etti. Babamın ilk tepkisi, et olmazsa bazı yoksul insanların yiyecek hiçbir şeyi kalmayacağıydı. Annemin ilk vehimleri ton balığı hakkındaydı. Belki ucuzdu, lezzetliydi ve besleyici olduğu söyleniyordu; ama konserveler "Hiçbir yunus zarar görmemiştir."**** ibareleri ile donatılmaya başlanmıştı ve annem bizzat ton balıklarının yaşamını düşünmekten kendini alamadı.

* 1981'de yapımı tamamlanan, insanların hayvanları nasıl sömürdüğüne dair farkındalık yaratan ilk film çalışmalarından biri. (ç.n.)

** Salvation Army: 1865'te Londra'da kurulan ve bugün yüzden fazla ülkede açtığı bağış dükkânları ve hayır kurumları ile faaliyetlerini sürdüren Protestan yardım kuruluşu. (ç.n.)

*** Peter Singer, *Hayvan Özgürleşmesi*, Çev. Hayrullah Doğan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005) (ç.n.)

**** Dolphin-safe: ABD'den dünyaya yayılmış olan ve konserve ton balığı üretimi için yapılan avlar sırasında yunusların zarar görmediği veya öldürülmediğini belirten ibare. ABD'de yasa gereği konserve ambalajlarına konur; ancak ne kadar gerçekçi olduğu tartışılmaktadır. (ç.n.)

Dördüncü yaş günümde annem beni ilk yürüyüşümüze, New York Üniversitesi'ndeki primat deneylerini protesto etmek için düzenlenen mitinge götürdü. Kafataslarına cıvatalar sokulmuş kafesteki hayvan fotoğraflarına, kurumsallaşmış işkence ve zulmün imgelerine karşı içim öfkeyle doldu. Bu fabrika çiftliklerine ve kürk çiftliklerine olan tepkime de yansıdı; protesto mektuplarımıza cevaben gönderilen gösterişli şirket broşürlerine güvenmediğim gibi "çiftlik" kelimesine de itimat etmediğim bir noktaya geldim. Annem babam et yemeyi bıraktıktan kısa bir süre sonra okulda öğle yemeğinde hamburger yerkenki suçluluk duyguma son verdim ve ben de onlara katıldım.

Dört yaşında bir çocuk olarak ayırdına vardığım şey o zamandan beri zihnimden silinmedi. Hayvan sömürüsü bizi şiddeti normal, rasyonel, gündelik bir hadise olarak görmeye koşullandırır. Bu, farklı cinsiyetler, renkler ve sınıflardan insanları birleştirerek veya bölerek toplumun her alanında meydana gelir. Annem bana feminizmi bu kitapla ve başka kitaplarla tanıttı ve tahakkümler arasındaki bağlantıyı gösterdi. Cinsiyetçiliğin "zararsızlığı" metalaşmış canlı varlıklar kültürünü destekler ki o varlıklar oldukları gibiyken yeteri kadar bulunmadığı için yönetici sınıfın heveslerine göre süslenmek, sergilenmek ve parçalarına ayrılmak zorundadır.

Sonraki yıllar boyunca *Etin Cinsel Politikası*'na sık sık göz gezdirdim; halen ne kadar güncel olduğunu ve nasıl da görünmez olacak derecede kökleşmiş bir rahatsızlığın üstüne gittiğini düşündüm. Kitabın annemdeki kopyasını, *The New York Times Magazine*'de yayınlanmak üzere benim hakkımda bir makale yazmakta olan Random House yazı işleri müdürüne verdim. Adamın yaptığı şu oldu: Kitabı fütursuzca karıştırmak, bu kitaptan makale bağlamından kopuk bir biçimde (kitabın adını dahi kullanmayı ihmal ederek) bir iki cümle almak ve daha çok yaşadığım dairedeki ıvır zıvırı gündeme taşımak.

İki sene sonra, Broadway'de bir tiyatro oyununda rol alıyorken, kendimi (oyunda) abartılı bir kadın düşmanlığı ve (kostümlerde) hayvan eziyeti ile hemhal olmuş bir yapımın içinde

buldum. İçinde benim de bulunduğum oyuncuların bir kısmı kürk, deri, hayvan tüyü kullanımı ve kadın karşıtı karakterler konusunda itirazlarını dile getirdi. Yönetmen, yazarın ve oyunun yıldızlarının da desteğiyle, bu "bölücü" eleştirilere karşı hakaretamiz ifadeler kullandı ve bize "bu oyuna siyaset karıştırdığımızı" söyledi. Kaldı ki oyun Bertolt Brecht'indi. Ben de en sonunda türcülüğün elimden geldiği kadarından kurtuldum; ama sessiz kaldığımız kadın düşmanlığı meselesi baki kaldı. Bu, mücadele alanları arasında seçim yapmak zorunda kalmaktan ileri gelen alışıldık bir ikilemdi; zira ikisi aynı anda başarılamıyordu.

Hayvan haklarına ve feminizme (sözümona "liberal" alanlarda, entelektüeller ve sanatçılar arasında) gösterilen direniş beni ümitsizliğe düşürüyor. Bırakın vegan yiyecek alternatiflerini, en ufak geri dönüşüm çabasının bile olmadığı film setlerinde ve stüdyolarda çalıştım. Çevreciler ve yoksulların haklarını savunanlar (ki bu insanlar et üretiminin küresel ısınmadan engelli işçilere kadar sebep olduğu hasarlar hakkında kesinlikle bir şeyler biliyordu) gözümün önünde şaka olsun diye et parçaları salladılar. Kiracıların haklarını savunan kişiler vejetaryenlik dile getirildiğinde onu "elitist" olmakla, Gandi'nin tevazusuna sahip olmamakla suçlayarak reddediyordu; halbuki Gandi yaşadığı zamanın onyıllarca ötesinde olan bir vejetaryendi. Hayvan hakları aktivistlerinin ciddi bir çoğunluğu kadın olmasına rağmen erkekler hareketin dış dünyaya görünen yüzü olmaya ve hareket içindeki karar alma süreçlerine hükmetmeye daha eğilimliydi.

Hayvan haklarından önce gelen kitle hareketleri böyle bir hareketi kaçınılmaz kıldı. Yurttaşlık hakları, kendisini takip eden savaş karşıtı mücadeleye yardımı olan tonu ve yapıyı kurdu. Bu durum, başkalarının emrinde özgeci çalışmalar yürüten muazzam sayıda kadının doğal olarak kendi menfaatleri için de mücadele etmesine yol açtı. Ataerki, sömürünün eşanlamlısıdır ve hayvanların ve çevrenin sömürülmesinden daha fazla kabullenilmiş bir sömürü biçimi yoktur.

Hem kadınların ikincil statüsü hem de et yeme derin kişisel meselelerdir. Daha önce söylendiği gibi, kadınlar (kitle olarak) kendilerini ezenlerle bir arada yaşayan tek ezilen topluluktur. Bütün canlı varlıklar yemekle bir arada yaşar ve eğer rejim endüstrisinin patlaması ve obezite biraz olsun bir şeylerin belirtisi olarak görülmeliyse, bu, insanların artık yemeğe psikolojik olarak hiç olmadığı kadar bağımlı hale geldiğidir. Hayvan özgürleşmesi kendimizi etten, sütten ve yumurtadan uzak tutmaya dayandığı ve yemek başta gelen duygusal desteklerden biri (hatta belki de en başta geleni) olduğu için hayvan hakları hareketi çok büyük ve şiddetli bir muhalefetle karşı karşıya gelir.

Feminizm de marjinalleştirilmiş, şeytanlaştırılmış, alay konusu edilmiş ve görmezden gelinmiştir; zira toplumu temelden sarsar. Nostalji ruhun rahatlatıcı gıdasıdır ve ondan vazgeçip tarihi düzgünce (bütün insanları ve bütün hayvanları kucaklayacak şekilde) yeniden yazmak, halkın alışageldiği arketipleri reddetmektir: güçlü baba, destekleyici anne, kahraman şövalye, hassas genç kız. Et yeme gibi, kadının itaatkâr rolü de yüceltilir; faydaları sakıncalarından çok daha fazla methedilir. Kuşe kâğıda basılmış, gösterişli bir dergi okumak, pamuk şeker kokusu gibidir. (Giyinmek için saatler harcamak keyfin doruk noktasıdır.) Filizlenmekte olan gençlik döneminde musallat olan ilgi [erkek bakışı], bir noktadan sonra hiçbir çıtırın eksikliğine katlanamayacağı bir şeye dönüşür. Kadınlar kendi ezilmişliklerinde suça ortak olur. İktidar dış güzellik ve cinsel kurnazlıklarla sınırlı bir süreliğine elde edilebilir. Ali Cengiz oyunu, beyaz olmayanların ya da hayvanların zapt edilişinde daha görünürdür. Mutlu anneciklerden* gülümseyen ızgaralık piliçlere dek şiddete maruz kalanlar, yüzyıllardır onlardan beklenen görevleri yerine getirmekten keyif alıyormuşçasına resmedilmiştir.

* Mammy: Özellikle ABD'nin güneyinde siyahların köleliği fiili olarak sürerken beyaz ailelerin çocuklarına dadılık yapan siyah kadın figürü. Edebiyat ve karikatürlerde erkeksi, şişman, aksi, beyazlara göre aşağı konumda vb gibi betimlendiği için zamanla bir ırkçılık simgesine dönüşmüştür ve sözcüğün kendisi de bugün Amerika'da tıpkı *nigger* (zenci) gibi hoş karşılanmaz. (ç.n.)

Ancak yurttaşlık hakları hareketi yaygın bir kabul görüp itibar kazanırken, kadınlar ve hayvanlar tarihin tozlu sayfalarında kaybolmanın ve günümüzde de umursanmamanın acısını çeker. Sömürülmeleri o kadar derine inmiştir ki (yaşlı kadınların toplumda görmezden gelinmesinden bir aşağılama olarak "domuz" sözcüğünün kullanılmasına kadar) kendimize ve onlara bakışımızı renklendiren sonsuz detay hiç su yüzüne çıkmaz. Martin Luther King'i anmak için federal bayram ilan edilirken üzerinde Susan B. Anthony'nin resmi olan madeni paralar 1999'da tedavülden kaldırılır. Hemen YouTube'u açıp bir arama yapmak, bizi bilimsel olmasa bile öğretici bir tespite götürür: "Yurttaşlık hakları" anahtar kelimeleri arandığında 1960'lardaki hareketlere övgü dolu bir videolar çıkarken "feminizm" arandığında Bill Maher, Ali G. ve "sokaktaki adam"ın eşitlik hakkında sundukları fikirler çıkmaktadır. ("Kadın hakları" aramasında kadın düşmanı yorumların İslami, ahlakçı örnekleri çıkar; ama ilk video 1899'da çekilmiş, "süfrajetler"in eteklerinin bir duvara çivilendiği kısa metrajlı bir filmdir.) "Hayvan hakları"nı arayın; bol bol komedi skeci bulacaksınız. Şiddetsizlik kavramına verilen ilk tepkiler dalga geçme ve hakaret olmayı sürdürüyor. Başka durumlarda hep anlayışlı olan yoldaşların konu hayvanlar olduğunda, siz onların işkence ve cinayete karşı çıkacaklarını umarken, aksine ateş püskürdüklerini görmek toplumsal olarak çok garip... Benzer bir şekilde, feminizm karşıtlığı da hayal gücü kıtlığından beslenir. İnsanlar eşitliği birçok başka soruyu beraberinde getirdiği ve kolay bir çözümü olmadığı için reddeder. Eşit ücret meselesini üniseks tuvaletlerle* aynı kefeye koyar ve sonra konuyu değiştirirler.

Hem hayvan hakları hem feminizm, halen uzakta olan bir hedefe ulaşmak için daimi bir ihtiyat gerektirir. İki ezilmişliğin de hem kökeni hem de hedefi tahakküm olduğuna göre, tutarlı bir aktivist sınırları belli olmayan sömürünün her biçimiyle savaşmalıdır. Carson McCullers'ın söylediklerini farklı

* Cinsiyet ayrımı gözetmeden herkesin kullanabildiği umumi tuvalet. (ç.n.)

kelimelerle ifade etmek gerekirse, dokunduğumuz her şey bir başkasının çektiği acının ürünüdür.

Elinizde tuttuğunuz kitap kadınların (insanların) sömürülmesi ile hayvanların sömürülmesi arasındaki karşılıklı bağlılığı deşifre ediyor. Bugün de hâlâ ilk yazıldığı günkü kadar çığır açıcı ve ezber bozucu olmaya devam ediyor. Carol J. Adams, kurumsallaşmış şiddeti kabul edişimizin özüne iniyor; acımasızlığı destekleyen sistemleri ve onları besleyen mantığı derinlemesine inceliyor.

Teşekkür

Bu kitabın şekillendiği yıllar boyunca birçok kişi düşüncelerimi destekledi ve bana etin cinsel politikasının doğasını incelerken yardımcı oldu.

1974'te Cambridge Women's Center'da feminist, vejetaryen bir oda arkadaşı bulmak için ilan veren ve beni seçen Catherine Avril ve Mary Sue Henifin'e teşekkürler. Her şey onlarla oda arkadaşı olmamla başladı. Feminizm hakkında verdiğim bilgiler karşılığında bana vejetaryenliği öğreten Mary Ann Burr, bu konudaki ilk makalemi ondan aldığım ders için hazırladığım Mary Daly ve beni ilk tarihsel araştırmalarımı yaparken yüreklendiren Caroll Smith-Rosenberg... Hepsine müteşekkirim.

Aslında feminizm ve vejetaryenlik üzerine yazdığım kitap 1976'da ortaya çıkacaktı; ama her ne kadar görünür bağlantıları tespit ediyor olsa da tamamlanmamış olduğunu hissettim ve baskıya vermedim. İlk çalışmalarımı yayınladıkları için *Vegetarian Times*'a, *Amazon Quarterly*'den Laurel'e ve Gina'ya, *WomanSpirit*'ten Jean ve Ruth Mountaingrove'a; *Our Bodies, Ourselves*'te hiç varolmamış kitabımdan söz eden Boston Women's Health Book Collective'e; ayrıca o sancılı günleri benimle birlikte yaşayan Jane Adams'a teşekkür ederim.

Critical Matrix: Princeton Working Papers in Women's Studies'ten Carol Barash'a fikirlerime güç verdiği ve onları hayata geçirmeme vesile olduğu için büyük şükran borcum var. Feminist-Vejetaryen kuramım ondan aldığım enerji sayesinde şekillendi. *Arms and the Woman*'ın editörleri Susan Squire, Helen Cooper ve Adrienne Munich'e bana olan inançları ve düşüncelerime incelik kazandırmama yardımcı olan sağlam eleştirileri için teşekkürü bir borç bilirim. *Heresies* Kolektifi'nden Avis Lang bu kitap için vazgeçilmez olan argümanları düzene sokmama yardım etti. Theresa Corrigan ve Stephanie Hoppe bana hayvan hakları tarihi üzerine herhangi bir şey yazıp yazmadığımı sordu; "Vejetaryen Bedenin Bozunumu" bölümü bu soruya cevaben şekillendi. Bu bölümün "Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram" bölümündeki konuları da içeren farklı bir versiyonu onların yazdığı seçkide çıktı: Cleis Press tarafından basılan *And a Deer's Ear, Eagle's Song and Bear's Grace: Relationships between Animals and Women (A Second Collection)*. Onlara bana bu soruyu sordukları ve çalışmamı destekledikleri için teşekkür ederim.

Yükselttiğim sesimi olumladıkları, bana rehberlik ettikleri ve yıllar boyu birçok farklı şekilde moral destek verdikleri için ebeveynlerime ve çok sayıda arkadaşıma teşekkür ederim; hem yukarıda adı geçenlere hem de Mary Fortune, Nancy ve Merv Fry, Chellis Glendinning, Susi Parks Grissom, Mary Hunt, Diane Miller, Ken Reichey, Bina ve Dave Robinson, Nancy Tuana, Melinda Vadas, Ann Vaillant, Cathy Weller ve

Bridgeport'taki lokantalarında feminist vejetaryen kuramı hayata geçiren Bloodroot Collective'den kadınlara...

Taslaklarımı okudukları ve kitap hakkında kıymetli yorumlar yaptıkları için Maureen Fries, Diana Hume George, Dudley Giehl, Susanne Kappeler, Liz Kelly, Jim Mason, Rose Sebouhian ve Doug Shepard'a teşekkür ederim. Geri Pomerantz'a konu hakkında yaptığı özverili araştırması için şükranlarımı sunarım. David Erdman'a John Oswald hakkında bilgi toplamama yardımcı olduğu için; Jim Hala, Paula Sue Hayes, Jane Lilienfeld, Karen Lindsey, CeCe Quinlan, Susan Schwiek, Marjorie Procter-Smith ve Cambridge'deki New Words Bookstore'dan kadınlara beni önemli kaynaklara yönlendirdikleri için; Çiftlik Hayvanları için Reform Hareketi'nden* Alex Hershaft'e kesilen hayvanlar hakkında verdiği istatistikler için; rahmetli Henry Bailey Stevens'a beni Agnes Ryan üzerine yaptığım araştırma için cesaretlendirdiği için; Connie Salamone'a çığır açan çalışması için; Josephine Donovan'a ve Ödül Danışma Komitesi'nden Carol Hurd Green ile Elizabeth Rechtschaffen'e Crossroad/Continuum Kadın Çalışmaları Ödülü hakkında verdiği bilgiler için; Bruce Cassiday'e hayvanlar hakkındaki beylik laflara açtığım savaşın havasına girdiği için ve son olarak editörüm Evander Lomke'a taslaklarımı bir kitap ortaya çıkaracak şekilde düzenlememe yardımcı olan önerileri için minnettarım.

Yıllar boyu New York eyaletindeki Cambridge, Massachusets, Dunkirk ile Fredonia'da ve Texas eyaletindeki Dallas'ta etkinliklerini sürdüren kadın topluluklarıyla bağlantılarımın faydasını gördüm. Bu şehirlerdeki ve başka yerlerdeki iyi kütüphanelere erişimim olmasaydı, feminist vejetaryen kuramı zenginleştiren büyük miktarda tarihsel materyalden yoksun kalırdım. Radcliffe College'daki Arthur and Elizabeth Schlesinger Kütüphanesi, the British Library, the New York Public Library, Texas Austin'deki Harry Ransom Beşeri Bilimler Araştırma Merkezi ve Dallas Halk Kütüphanesi çalışanları özellikle

* Farm Animal Reform Movement. (ç.n.)

çok yardımcı oldu. Dallas ve Richardson Halk Kütüphaneleri ile Fredonia'daki State University College'ın kütüphaneler arası ödünç işlemlerine bakan çalışanları benim adıma özenle ve sabırla çalıştı. Yakın zamanlı yazıların yanı sıra mucizevi bir şekilde on sekizinci yüzyıldan pek az bilinen kitapları benim için temin ettiler. Bu yaptıkları için kendilerine minnettarım.

İki kaynaktan gelen mali yardım geçtiğimiz yıl boyunca çalışmalarımı canlandırmama yardımcı oldu ve bana olan inançları sebebiyle onlara büyük bir teşekkür borcum var. The Culture and Animals Foundation'a kitabı tamamlamam için verdikleri ödenekler, CAF'tan Tom ve Nancy Regan'a destekleri, Durfee Foundation'a da bir Durfee Ödülü sayesinde bana yazılarımı kolaylaştırmak için bir bilgisayar almamı mümkün kıldıkları için müteşekkirim.

Arthur ve Virginia Buchanan ile Nancy Hayes kitabın düzeltisi telaşında çocuklarıma bakıcılık ederek bana ölçülemeyecek kadar çok yardımcı oldu. Melinda Vadas ve Cathy Weller kapakta kullanılan resmi bulabilmek için büyük çaba harcadı. Dorothy Teer ise resmi kendi arşivinde slayt gösterilerinin birinde buldu. Her birine benim için harcadıkları zaman için teşekkür ederim. Ayrıca pornografi karşıtı feminist ağa ve özellikle de Pornography Awareness, Inc.'e (PK 2728 Chapel Hill, North Carolina, 27515-2728), Women Against Pornography, Women Against Violence in the Media ve Women Against Violence Against Women oluşumlarına bir plaj havlusunun "Cattle Queen" [Kraliçe Büyükbaş] diye adlandırılmasının ne gibi bir ima taşıdığını anladıkları, "Şu ruhsuz et merakından vazgeç!"* adlı resmi yaygınlaştırarak popüler kültürün içine işlemiş olmasına rağmen o zamanlar kolayca ulaşılamayan bir imgeyi erişilebilir kıldıkları için müteşekkirim.

---

* "Break the Dull Beef Habit": Kitabın kapağında yer alan, eti yenecek hayvanları bölümlere ayrılmış olarak gösteren bildik kasap resmini, pornografi gibi cinsel sömürü biçimleri altındaki kadınlara uyarlayan çalışma. Sanatçısı veya yapım yılı tam olarak tespit edilememekle birlikte Carol J. Adams'a 1969'da Pornography Awareness, Inc. ve Women Against Pornography örgütleri tarafından ulaştırıldığı bellidir. (ç.n.)

Bu kitabın değindiği gibi bir konuda araştırma olanaklarının sonu yoktu. Feminist-vejetaryen söylem ile meşgul olurken ilk başta ortaya çıkan meseleleri teşhis etmek için odağımı daraltmak zorunda kaldım. Aksi halde et yemenin ataerkil anlamının kilidini açmak için aradığım anahtar (George Eliot'ın *Middlemarch* eserinde Casaubon'un çalışması gibi) sürekli büyüyen bir yorumlanmamış notlar yığını olarak kalabilirdi. Bu kitap bir bakıma son hali verilmiş bir ürün olsa da ben onu daha çok hâkim kültüre meydan okuyan bir analiz sürecinin bir parçası olarak görüyorum. Kitabın ihmal ettiği ya da yalnızca kısmen veya yetersizce işlediği meseleler, gelecekte yapılması muhtemel araştırmalara imkân sunuyor.

Son olarak şunu söylemeliyim ki, çalışmam, bana bu konuda düşünebilmem ve yazabilmem için zaman ve mekân sağlayan Bruce Buchanan'a ve şu an neredeyse beş yaşında olan, bir sonraki neslin etin cinsel politikasını reddedebileceğine olan inancımı tazeleyen Douglas Buchanan'a çok şey borçlu.

On sene geçti... Biz hâlâ bağlantıların adını koymak ve değişime aracı olabilmek için mücadele ediyoruz. Yazılarımda ve yaşamımda beni destekleyen herkese büyük şükran duyuyorum. Geçen on yıl boyunca bana yazan, kendi öykülerini ve örneklerini aktaran herkese minnettarım. Beni kampüslerine çağıran ve etin cinsel politikası hakkında öğrencilerle konuşmam için çabalayan herkese müteşekkirim. Daha merhametli bir toplum için çalışan aktivist ve düşünürlerden oluşan ve sürekli genişleyen bir ağın bir parçası olduğum için çok memnunum. Hepsi gerçekten çok ilham verici! *Etin Cinsel Politikası*'nın bu basımını hazırlamamda aldığım yardım için şu kişilere teşekkür etmek istiyorum: Marie Fortune, Mary Hunt, Pat Davis, Batya Bauman, Martin Rowe, Kim Stallwood, Debbie Tanzer, Trisha Lamb Feuerstein ve Evander Lomke. Her yıl öldürülen kara hayvanları hakkındaki istatistikler için Farm Animal Reform Movement'a teşekkürler. Her yıl öldürülen deniz hayvanları hakkındaki istatistikler için Dawn Carr ve People for the Ethical Treatment of Animals'taki (PETA)

araştırmacılara teşekkürler. Sadık dostum Kenneth Reichley'i hep minnetle anacağım. Kara gün dostu Bruce bana konuşmalarım için zaman ve mekân ayarlamaya devam ediyor, kendi zamanından çalıp beni can kulağıyla dinliyor. Şu an on beş yaşında olan Douglas ve on yaşındaki Benjamin için umutlarım sürüyor.

Yirmi sene geçti... Biz baskıya meydan okumaya devam ediyoruz. Çalışmamı destekleyen vegan işletmelere ve örgütlere teşekkürler; özellikle de MooShoes, Sweet and Sara, *VegNews*, Vegan World Radio, Pangea, Vegan Essentials, the American Vegan Society, the North American Vegetarian Society, the Toronto Vegetarian Association ve the Spiral Diner. Saldırgan imgelerin farkına varıp bağlantıları kuran feminist ve vegan blog yazarlarına; beni kampüslerine davet eden aktivist öğrencilere ve profesörlere müteşekkirim.

Yirminci yıl baskısına sunuş yazdığı ve bu dünyada yaptığı her şey için Nellie McKay'e çok teşekkür ediyor ve kucak dolusu sevgi gönderiyorum; annesini ve kız kardeşi Robin Young'ı da kucaklıyorum.

Pat Davis, Josephine Donovan, Melinda Fox, Matthew Calarco ve Martin Rowe'a yirminci yıl baskısına yazdığım önsöze sundukları katkıdan dolayı teşekkürler. Continuum'daki yayın yönetmeni David Barker'a bu basımın yayımlanma sürecine katkısından dolayı müteşekkirim.

Etin Cinsel Politikası'na olan ilgileri için film yapımcıları Tami Wilson ve Jennifer Abbott'a teşekkürler.

Mary Finelli, Batya Bauman, Evander Lomke, Mary Hunt, Marie Fortune, Mary Max, Nancy ve Jane Adams'a çalışmalarıma verdikleri sürekli destek için; Catharine MacKinnon, Tom Tyler, John Jermier, John Sanbonmasto, Cat Clyne, Kim Stallwood, Robin Morgan, Paul Waldau, Lisa Isherwood ve Rosemary Ralford Ruether'a çalışmalarımla onlar da meşgul olduğu için; ismini şimdi anacağım birçok kişiye bana onuncu yıl baskısı yayımlandıktan sonra sayısız görsel ve kaynak gönderdikleri için teşekkür ederim: Liz Abbott, Tom Abram,

Carla Agnesi, Jared Allaway, Michael Angus, Cintia Anselmo, Nicholas Atwood, Jenny Azman, Julianne Baecker, Alexandra Bass, Meghan Beeby, Edita Birnkrant, Diana Blaine, Ryan Blodgett, Janice Blue, Patti Breitman, Patrick Browne, Kristin Burlage, Colleen Buyers, Gregory Carlin, Judy Carman, Anthony Carr, Sarah Carrier, Angela Carter, Avalon Carthew, Jane Cartmill, Liz Chiarello, Bob Chorush, Lydia Comer, Katherine Cooke, Marj Cramer, Karen Davis, Karen Dawn, David Del Principe, Kelly Coyle DiNorcia, Devery Doleman, Annette Dunkelman, Dave Eaton, Shannon Elliott, Andy Ellis, Margaret Ende, Cath Ens, Allison Ezell, Diane Farsetta, Zoe Fasolo, Beth Fiteni, Deseree Fontenot, Lesley Fox, Jerry Friedman, Jack Furlong, Greta Gaard, Emily Gaarder, Stacy Goldberger, Michael Greger, Jeff Green, Jonathan Grindell, Amie Hamlin, Elizabeth Hartman, Joseph Hayns-Worthington, Sarah Hecht, Morian Henderson, Denise Hollenbach, Leslie Holmes, Karen Hofman, Karen Hurley, Avital Isaacs, Nistha Jajal, Matthew Jeanes, pattrice jones, Erin E. Armi Kaipainen, Caroline Kane, Anil Kanji, Erica Kelly, Linda Kelson, Lisa Kemmerer, Jason Ketola, Anna Lappe, Erika Larson, Renee Lauzon, Giulia Levai, Noa Lewis, Matthew Liebman, Donna Litowitz, Bruce Lord, Jayne Loader, Brian Luke, Sheila Mahadevan, Randy Malamud, Richard Marsh, Dave McLaughlin, Matthew Melnyk, Sarah Meng, Catharine Morales, Alan Munro, Pascal Murphy, Deb Murray, Vicki Murray, Amy Tharp Nylund, Benjamin Palmer, Peter Pearson, Emily Pepe, Benjamin Persky, John Phillips, Eric Piotrowski, Rebecca Pitman, Bhaskar Raman, Joanna Randazzo, Marguerite Regan, Pamela Rice, Sarah Sue Roberts, Bina Robinson, Lauren Robinson, Pat Ritz, Carolyn Sawyer, Carol Scherbaum, Judith Schiebout, Mindi Schneider, Naomi Schoenbaum, John Seebach, Lisa Shapiro, Paul Shapiro, Lindsay Spaar, Alison Stanley, Eileen Stark, Katherine Stewart, Cheryl Stibel, Kyle Svendsen, Debby Tanzer, Cathleen Tracy, Jose Valle, Jason Van Glass, Stephen Wells,

Mason Weisz, Nancy Williams, Drew Wilson, Tami Wilson, Moni Woweries, Laurel Zastrow, Tita Zierer.

O hâlâ benim kara gün dostum; Bruce'a teşekkürler. Bu fikirlerle haşır neşir olmama yardım eden ve çok iyi birer vejetaryen aşçı olan yirmi beş yaşındaki Douglas'a ve yirmi yaşındaki Benjamin'e teşekkürler. Umutlarım boşa çıkmadı.

Birinci Kısım

Etin Ataerkil Metinleri

Pazarlama her zaman özel bir amaca sahip olmalı ve belirli bir üründen söz etmelidir.

Yanlış: "Başka bir şey ister misiniz?"

Zayıf: "Kahvaltılık bir şeye ne dersiniz?"

Daha iyi: "Harika jambon dilimlerimiz var Bayan Smith, tam kahvaltılık. En doğru seçim."

Yüz ifadesini izleyin ve eğer ilgi göstermezse şöyle söyleyin:

"Ya da belki yarın kahvaltıda taze domuz sosisi yemek istersiniz."

Bu yöntem onun ilgi ve dikkatini tek seferde bir tek ürün üzerinde toplar ve kahvaltı için bir çeşit etin gerekli olduğunu yalın bir biçimde ima eder.

–Hinman ve Harris, *The Story of Meat*

Başrahibe, Fransız et pazarındaki tüm diğer tedarikçilere çelmeyi takmıştı. Etini kancada uzun süre bekletmez, her zaman istediği ücreti almayı başarırdı. Burada etler hiç bozulmazdı. Etinizi kendi beğeninize göre hazırlatabilirdiniz ve bir parça eti bölmenize dahi gerek kalmazdı. Eğer böylesinden hoşlanıyorsanız kendi kuzu ya da koyununuzu kendiniz öldürebilirdiniz. Onun sürüsü en iyi durumda ve her zaman şişe geçirilmeye hazırdı. İçlerinden biri ıskartaya çıktığı zaman çayıra salınır, açık artırmayla satılır ya da özel sözleşmeyle elden çıkarılırdı ama ne olursa olsun bir daha kapıdan içeri sokulmazdı. Sonuç olarak çürüme, atsineği, ruam hastalığı ve mallara* özgü diğer hastalıklar buralarda genellikle bilinmezdi.

–Bir 19. yüzyıl genelev rehberinden

* Et (ör: meat market) ve mal (cattle) gibi kelimeler Türkçe'de de İngilizce'de de hem hayvan hem kadın kastedilerek kullanılır. (ç.n.)

1
Etin Cinsel Politikası

Buşman yerlilerinden bir efsane:
Eski zamanlarda erkekler ve kadınlar ayrı yaşardı. Erkekler yalnızca hayvan avlarken kadınlar toplayıcı bir yaşam sürdürürdü. Beş erkek ava çıkmışken, dikkatsiz yaratıklar oldukları için, ateşlerinin sönmesine engel olamadılar. Dikkatli ve düzenli olan kadınların ateşleri ise hep yanardı. Bir keseli antilop öldürmüş olan erkekler onu nasıl pişirecekleri konusunda çaresiz kaldılar. Biri ateş bulmak için gitti, nehri geçti ve tohum toplayan bir kadınla karşılaştı. Kadın, biraz ateş isteyen adamı kadınlar kampına davet etti. Erkek oradayken kadın "Çok açsın. Bekle de şu tohumları ezeyim, haşlayıp biraz da sana vereyim" dedi. Kadın erkeğe biraz yulaf lapası yaptı. Erkek, yedikten sonra "Yemeğiniz pek güzel, belki de sizinle yaşamalıyım" dedi. Ge-

ride kalan erkekler beklediler ve merak ettiler. Hâlâ keseli antilopları vardı ve hâlâ ateşleri yoktu. İkinci bir erkek yola koyuldu. Kadınların pişirdiği yemekler tarafından cezbedilmesi ve kamplarına yerleşmesi uzun sürmedi. Üçüncü erkeğin başına da aynı şey geldi. Geriye kalan iki adam çok korkmuştu. Arkadaşlarının başına korkunç bir şey geldiğinden şüpheleniyorlardı. Baktıkları falda kehanet olumlu çıkmıştı. Dördüncü erkek ürkekçe yola koyuldu ve o da arkadaşlarının başına gelenden nasibini aldı. Son erkek gerçekten çok korkmuştu ve keseli antilop da artık çürümüştü. Oklarını, yayım aldı ve kaçtı.

1890'larda etsiz beslenmeyi savunan feminist bir işçi sınıfı gazetesi çıkarmış bazı kadınlar üzerine yaptığım araştırmaya ara verip British Library'den çıktım ve yakınlardaki bir lokantanın açık büfe seçeneklerini gözden geçirdim. Elimdeki vejetaryen yemekle bodrum katına indim. VIII. Henry'nin biftekli böbrekli börek* yediği bir tablo gözüme çarptı. Henry'nin her iki yanında altı karısının ve başka kadınların portreleri vardı ama hiçbiri biftekli böbrekli börek ya da herhangi başka bir et yemiyordu. Aragonlu Catherine elinde bir elma tutuyordu. Mar Kontesi bir şalgam, Anne Boleyn siyah üzüm, Clevesli Anne bir armut, Jane Seymour mavi üzüm, Catherine Howard bir havuç, Catherine Parr bir lahana...

İktidar sahibi insanlar hep et yemişlerdir. İşçi sınıfı karbonhidratlardan oluşan bir karışımı tüketirken, Avrupa aristokrasisi her çeşit etle dolu büyük öğünler yemiştir. Beslenme alışkanlıkları yalnızca sınıfsal ayrımı açığa vurmaz, aynı zamanda ataerkil ayrımı da belli eder. Kadınların, ikinci sınıf yurttaşların, ataerkil kültürde ikinci sınıf sayılan yiyecekleri yemesi daha olasıdır: etten ziyade sebzeler, meyveler ve tahıllar. Et yemedeki cinsiyetçilik sınıf ayrımlarının altını yeniden çizerken bir de anlam sapması doğurur: Tüm sınıflara nüfuz etmiş olan etin erkeksi bir yiyecek olduğu ve et yemenin bir erkek faaliyeti olduğu miti.

* Steak and Kidney Pie: Britanya mutfağının geleneksel yemeklerinden. (y.h.n.)

Erkek Kimliği ve Et Yeme

Et yiyen toplumlar, yiyecek seçimleriyle erkek kimliği kazanır ve ete dair öğretiler bu bağlantıyı yürekten destekler. *The Meat We Eat* kitabı eti "yiğit ve koruyucu bir gıda" olarak sunar; dolayısıyla "serbest bir et arzı daima mutlu ve yiğit insanlarla ilişkilendirilmiştir."[1] *Meat Technology* kitabı bize "yiğit Avustralya ırkının bol et yiyenlerin tipik bir örneği" olduğu bilgisini verir.[2] Önde gelen boğazına düşkün kimseler "mangalda kızartılmış bir dananın beynini doğrudan kafasının içinden kaşıklamanın yiğitlere yaraşır çetinliğine" işaret eder.[3]* *Virile: yetişkin bir erkeğin özelliklerine sahip olan* demektir ve *adam* manasındaki gelen *vir-* kökünden gelir. Et yemek bireysel ve toplumsal yiğitliği ölçer.

Kıtlık durumlarında acı verici şekilde gözlemlendiği üzere, et erkekler için sürekli iken kadınlar için süreksizdir. Kadınlar erkeklere kıyasla fazlasıyla yüksek bir oranda açlık çeker. Lisa Leghorn ve Mary Roodkowsky bu olguyu *Who Really Starves? Women and World Hunger* adlı kitaplarında incelemişlerdir. Vardıkları sonuca göre kadınlar, "en iyi" yiyecekleri kendi besin değeri ihtiyaçları pahasına erkeklere sunarak kendilerini kasıtlı bir şekilde yoksunluğa mahkûm etmektedir. Örneğin, bize söylediklerine göre "Etiyopyalı kadınlar ve kızlar, hangi toplumsal zümreden olurlarsa olsunlar iki ayrı öğün hazırlamak zorundadırlar. Birincisi erkekler için, genellikle et ya da besleyici oranda protein içermeyen ikincisi de kadınlar için."[4]

Aslında erkeklerin protein ihtiyacı, hamile ya da çocuğunu emzirmekte olan kadınlardan daha azdır ve temel protein kay-

1. P. Thomas Ziegler, *The Meat We Eat* (Danville, IL: The Interstate Printers and Publishers, 1966), s. 5, 1.
2. Frank Gerrard, *Meat Technology: A Practical Textbook for Student and Butcher* (Londra: Northwood Publications, Inc., 1945, 1977), s. 348.
3. Waverley Root ve Richard de Rochemont, *Eating in America: A History* (New York: William Morrow, 1976), s. 279.

* Bu paragrafta yiğit olarak çevrilen kelime metnin İngilizce orijinalinde "virile" olarak geçmektedir. (ç.n.)

4. Lisa Leghorn ve Mary Roodkowsky, *Who Really Starves: Women and World Hunger* (New York: Friendship Press, 1977), s. 21.

nağının eşitsiz dağılımı, kadının protein ihtiyacının en yüksek olduğu dönemde ortaya çıkar. Garip bir biçimde, eğer bir erkek çocuk istiyorsak hamile kalmadan en az altı hafta önce et (ya da balık, sebze, çikolata ve tuz) yememiz gerektiği söylenirken, şayet bir kız çocuk istiyorsak daha ziyade süt, peynir, kuruyemiş, fasulye ve tahıla yönelmemiz ve bir zahmet etten kaçınmamız salık verilir.[5]

Masallar bizi genç yaşta yemek yemenin dinamikleri ve cinsiyet rolleriyle tanıştırır. Kral çalışma odasında bir börek içinde yirmi dört karatavuk* yerken (hikâyenin aslında yirmi dört yaramaz oğlan), kraliçe ekmek ve bal yer. Masallarda yamyamlık, Jack'in fasulye sırığına tırmandıktan sonra hemen öğrendiği gibi, genelde erkeklerin yaptığı bir eylemdir. Bütün ulusların halk masallarında devler "insan eti yemeye bayılan" erkekler olarak tasvir edilir.[6] Cadılar (ataerkil bir dünyanın gözünde çarpık veya azman olan kadınlar) göstermelik dişi yamyamlardır.

Eril et ayrıcalığının İncil'deki bir örneğinin, on dokuzuncu yüzyılın öncü feministlerinden Elizabeth Cady Stanton'ın içine dert olduğu, *The Woman's Bible* eserinde Levililer 6 hakkında yaptığı veciz yorumunda görülebilir: "Sunakta odun ve kömürler, temiz keten örtüler, rahiplerin büyük incelikle pişirdiği, kadınların tadına bakmasının dahi yasak olduğu, Harun Peygamber'in çocukları arasından sadece erkek olanların tadabildiği et."[7]

---

5. Lloyd Shearer, "Intelligence Report: Does Diet Determine Sex?", Dr. Joseph Stolkowski'nin çıkarımlarının özeti, *Parade*, 27 Haziran 1982, s. 7.

* Four-and-twenty blackbirds in a pie: 18. yüzyıldan bu yana İngilizce konuşan milletlerde meşhur olan çocuk şarkısı *Sing a Song of Sixpence*'de geçen bir mısra. Çocuk kitaplarındaki resimlerde, pişmiş böreğin içinden kanatlanarak çıkan karatavukların böreği yemeye hazırlanan kralda yarattığı şaşkınlık şeklinde betimlenen bu anlatının kökeninin, canlı kuşların yufkalara sarılmasıyla hazırlanan 16. yüzyıldan kalma bir börek tarifi olduğu sanılıyor. (ç.n.)

6. William S. Baring-Gould ve Ceil Baring-Gould, *The Annotated Mother Goose* (New York: Bramhall House, 1962), s. 103.

7. Elizabeth Cady Stanton, *The Woman's Bible: Part I* (New York: European Publishing Co., 1898; Seattle: Coalition Task Force on Women and Religion, 1974), s. 91.

Yiyecekle ilgili tabuların çoğu et tüketimi hakkındadır ve erkeklere kıyasla kadınlara daha çok yasak konur. Yaygın olarak kadınlara yasaklanan yiyecekler tavuk, ördek ve domuz etidir. Teknoloji öncesi kültürlerde kadınlara eti yasaklamak etin saygınlığını artırır. Solomon Adaları'nda olduğu gibi, domuzları kadınlar besleyip büyütüyor da olsa kadınların domuz eti yemeleri yasaktır. Biraz olsun yiyebilmeleri kocalarının iznine bağlıdır. Endonezya'da "Etli yemekler erkeklerin mülkiyeti olarak görülür. Etin erişilebilir olduğu belli başlı zamanlar olan bayramlarda, et hanelere erkek sayısına göre dağıtılır. (...) Dağıtım sistemi bu şekilde erkeğin toplumdaki saygınlığını pekiştirir."[8]

Bu ataerkil âdet dünyanın dört bir yanında mevcuttur. Asya'da bazı kültürler kadınların balık, deniz ürünleri, tavuk, ördek ve yumurta tüketmesine izin vermez. Ekvatoral Afrika'da tavuğun kadına yasaklanması yaygındır. Örneğin Mbum Kpau kadınları tavuk, keçi, keklik ya da diğer av kuşlarını yiyemez. Etiyopya'da Kufalar, tavuk yiyen kadınları köleleştirerek cezalandırırken, Walamolar arasında "kümes hayvanlarını yeme yasağını ihlal eden kadınlar öldürülür."

Buna paralel olarak, sebzeler ve diğer et harici gıdalar kadınların yiyecekleri olarak görülür. Bu onları erkekler için itici hale getirir. Nuer erkekleri yumurta yemenin kadınsı olduğunu düşünür. Başka gruplarda erkekler, kadın yiyecekleri yedikleri gerçeğini gizlemek için soslara ihtiyaç duyar. "Erkekler yulaf lapalarının üzerine dökmek için et sosları isterler ve bazen yeşillikler ya da diğer sebzelerden yapılan sosları bunların kadın yiyecekleri olduğunu söyleyerek reddederler."[9]

8. Frederick J. Simoons, *Eat Not This Flesh: Food Avoidances in the Old World* (Madison: University of Wisconsin, 1961, 1967), s. 12. Bir sonraki paragraftaki alıntı Simoons, s. 73'te bulunabilir.

9. Bridget O'Laughlin, "Mediation of Contradiction: Why Mbum Women do not eat Chicken", *Woman, Culture, and Society*, Der. Michelle Zimbalist Rosaldo ve Louise Lamphere (Stanford: Stanford University Press, 1974), s. 303.

Et: Erkeğe Mahsus

> Marketlerde iyi promosyonun çok faydalı olduğu, kötü promosyonun da bu denli zarar verdiği tek reyon et reyonudur. Bunun sebebi çoğu kadının kendisini etin kalitesi hakkında bir yargıya varabilecek yetkinlikte görmemesi ve eti satıcıya güvendikleri yerden almasıdır.
> - Hinman ve Harris, *The Story of Meat*[10]

Teknoloji toplumlarında yemek kitapları, eti erkeğin yediği önkabulünü yansıtır. Rastgele yemek kitaplarının incelendiği bir araştırma, çoğu yemek kitabının mangala ayrılan kısmının erkeğe hitap eden bir dille yazıldığını ve et ürünlerine yer verdiğini ortaya çıkarmıştır. "Anneler Günü Çayı" için önerilen yemekler et içermezken babalar gününde akşam yemeğinde Londra usulü ızgara olması tavsiye edilir; çünkü "biftekli bir akşam yemeği babaların gözünden hiçbir zaman düşmez."[11] "Kadın Misafirperverliği" adlı bir bölümde ise sebze, salata ve çorba servis etmeye yönlendiririliriz. Yeni *McCall*'un yemek tarifi kitabı, erkeğin favori akşam yemeğinin Londra usulü ızgara olduğunu söyler. Bir "Hanımlar Daveti" ise peynirli yemekler ve sebzelerden oluşur ama et yoktur. Bir yemek kitabının "Yalnızca Erkekler İçin" adlı bir bölümü, etin erkeklerin hayatının her yerinde bulunması gerektiği görüşünü pekiştirir. Yalnızca erkekler için olan nedir? Londra usulü ızgara, kuşbaşı biftek ve dana etli akşam yemekleri.[12]

Yirminci yüzyıl yemek kitapları, İngiliz işçi sınıfındakilerin ailelerinin tamamını besleyecek miktarda et alamadığı on dokuzuncu yüzyılda gözlenen tarihsel düzeni doğrulamaya yarar. "Yalnızca erkek için" kavramı, bu ailelerin menülerinde konu et olduğunda devamlı kullanılır. Kültürün mitlerine bağlı kalarak (erkeklerin ete ihtiyacı vardır; et boğa gibi güçlü

10. Robert B. Hinman ve Robert B. Harris, *The Story of Meat* (Şikago: Swift & Co., 1939, 1942), s. 191.
11. Sunset Books ve Sunset Magazines, *Sunset Menu Cook Book* (Menlo Park, CA: Lane Magazine and Book Co., 1969), s. 139, 140.
12. Chunk King ve Mazola Corn Oil'den *Oriental Cookery*.

kılar), "eve ekmek getiren" erkek eti de kendisine almıştır. Toplumsal tarihçiler etin "aslan payının" hep kocaya gitmiş olduğunu bildirir.

Peki on dokuzuncu yüzyıl boyunca kadınlar için olan neydi? Pazar günleri mütevazı ama iyi bir akşam yemeği yiyebilirlerdi. Diğer günlerde yemekleri tereyağlı veya et suyuna bandırılmış ekmek, açık çay, muhallebi ve sebzelerdi. Dr. Edward Smith, aynı ailenin mensubu olan erkek ve kadınlar arasındaki en büyük beslenme farkının tüketilen et miktarı olduğunu ortaya çıkardığı, İngiliz beslenme alışkanlıklarını inceleyen 1863 tarihli ilk ulusal beslenme araştırmasında şunu gözlemler: "Çok fakir ailelerde kadın, muhtemelen hanenin en kötü beslenen kişisidir."[13] Daha sonraki araştırmacılara, İngiltere'nin kırsal bir bölgesinde kadın ve çocukların "patatesleri yedikleri ve eti izledikleri" söylenmiştir.[14]

Yoksulluğun etin dikkatlice dağıtılmasını zorunlu bıraktığı koşullarda eti erkek almıştır. Birçok kadın eti kocaları için sakladıklarını vurgulamıştır. Halihazırda et yemek ile erkek rolü arasında kabul edilen bağlantıları açık seçik ifade etmektedirler: "Onun için saklıyorum; eti o *yemeli*." Güney Londra işçileri için örnek menüler "erkek için fazladan et, fazladan balık, fazladan pasta ya da daha yüksek kalitede bir et içerir." Kadınlar çocuklarıyla birlikte haftada bir gün et yerken, erkekler "neredeyse her gün" et ve domuz pastırması tüketir.

Yirminci yüzyılın başlarında Londra'daki Fabian Kadın Cemiyeti'nden bir grup, işçi sınıfına mensup otuz ailenin günlük bütçelerini kayıt altına aldıkları dört yıllık bir araştırma yaptı. Bu bütçeler toplandı ve *Round About a Pound a Week*

13. Edward Smith, tıp doktoru, *Practical Dietary for Families, Schools and the Labouring Classes* (Londra: Walton and Maberly, 1864), s. 199.

14. Laura Oren, "The Welfare of Women in Laboring Families: England, 1860-1950". *Feminist Studies 1*, sayı 3-4 (Kış-Bahar 1973), s. 110, B. S. Rowntree ve May Kendall'dan alıntı, *How the Labourer Lives: A Study of the Rural Labour Problem* (Londra: Thomas Nelson and Sons, 1913). Bir sonraki paragraftaki alıntılar Oren, s. 110'dan, Rowntree ve Maud Pember Reeves'in, *Round About a Pound a Week* eserinden yapılan alıntılar.

adlı merhamet dolu bir kitapta anlatıldı. Etin cinsel politikası burada açıkça hissedilir: "Yemeğe bir onluğun hatta belki de daha az paranın harcandığı bir hanede tek bir beslenme biçimi mümkündür, o da erkeğin beslenmesidir. Çocuklar artan yemekleri yer. Pazar günleri ucuz bir lokantaya gidilmelidir. Bu mümkün değilse en azından sofrada etli bir yemek olmalıdır ki babanın damak tadına uysun ve doğal olarak istediği besin arzusu dinsin." Bize denen kısa ve öz olarak şudur: "et erkek için alınır" ve pazar günkü yemekten arta kalan et "ertesi gün yine onun tarafından soğuk yenir."[15] Yoksulluk ayrıca eti kimin dilimleyeceğini de belirler. Cicery Hamilton aynı dönemde, herkese yetecek kadar et olmadığını bildikleri zaman eti kadınların dilimlediğini keşfetmiştir.[16]

Bolluk durumunda etle ilgili cinsiyet rolleri o kadar bariz bir şekilde ifade edilmez. Bu sebepten, İngiliz üst sınıf kadınlarının diyetleri, işçi sınıfı kadınlarının diyetlerinden çok, üst sınıf erkeklerin diyetlerine benzer. Ayrıca, İngiltere'deki kısıtlı miktarın aksine Birleşik Devletler'de erişilebilir et boldur ve et arzının sınırlandığı zamanlar haricinde herkese yetecek miktarda et bulunmuştur. Siyah erkek kölelere günde 250 gram et verilirken, siyah kadın kölelere 100 gramdan birazcık daha fazla verilmiştir.[17] Buna ek olarak, yirminci yüzyıldaki savaşlar boyunca, on dokuzuncu yüzyılda İngiliz işçi sınıfı ailelerinin et tüketimi düzenine ufak bir değişiklikle geri dönülmüştür: Ülke bir haneyse, eti hanenin "çalışanı" yani asker alır; siviller etsiz yemek pişirmeyi öğrenmelidir.

15. Maud Pember Reeves, *Round About a Pound a Week* (G. Bell and Sons, 1913, Londra: Virago Press, 1979), s. 144 ve 97.
16. Cicely Hamilton, *Marriage as a Trade* (1909, Londra: The Women's Press, 1981), s. 75.
17. Todd L. Savitt, *Medicine and Slavery: The Diseases and Health Care of Blacks in Antebellum Virginia* (Urbana ve Şikago: University of Illinois Press, 1978), s. 91.

Etin Irksal Politikası

Amerikalıların ve Batı dünyasının ayırt edici özelliklerinden olan iştahla et yeme durumu yalnızca erkek gücünün sembolü değil, ırkçılığın da göstergesidir. Burada ırkçılıktan kastettiğim, hayvanların bir sınıfına yani insan olmayan hayvanlara, insanlara davrandığımız gibi davranmıyor oluşumuz değil; yani ırkçılık terimini Isaac Bashevis Singer'ın *Enemies: A Love Story* eserinde kullandığı gibi kullanmıyorum: "Herman ne zaman hayvanların ve balıkların öldürülmesine şahit olsa, aklından hep aynı düşünce geçerdi: Diğer yaratıklara karşı tavırları söz konusu olduğunda bütün insanlar Nazidir. İnsanın diğer türlere istediğini yapabileceği gibi bir kendini beğenmişlik, aşırı ırkçı teorileri ve güçlü olanın haklı olduğu prensibini anımsatır." [18] Benim ırkçılıktan kastettiğim, hem egemenliği elinde bulunduran beyaz insanların lehine olan iktidar ilişkilerinin ve âdetlerin mevcudiyetini koruması hem de beyaz olmayanların bu standart kültüre uyum sağlamasının, beyazların et yeme alışkanlıklarını zorla kabul etmelerini gerektirmesidir.

İki paralel inanışın izleri, beyaz Batı dünyasının ırkçılığı yasalaştırdığı dönemdeki et yeme meselesinde görülebilir. Birincil olarak, eğer et arzı sınırlıysa eti beyazlar edinmeli; eğer et bolsa herkes yemelidir. Bu, etin cinsel politikasının ana fikrinin bir çeşididir. Et proteininin hiyerarşisi ırk, sınıf ve cinsiyet hiyerarşisini güçlendirir.

On dokuzuncu yüzyılda beyazların üstünlüğünü savunanlar, eti de üstün bir yiyecek olarak sunuyorlardı. Orta sınıf hastalıkları konusunda uzmanlaşmış bir on dokuzuncu yüzyıl doktoru olan George Beard'a göre "beyin işçileri" yağsız ete temel bir öğün olarak ihtiyaç duyarlardı ancak toplumun "yabanıl" ve "aşağı" sınıfları yalnızca bayağı yiyeceklerle yaşayabilirdi. Beyaz, medeni orta sınıf erkekleri sinirsel yıpranmaya müsait oldukları zaman, onlara daha çok et yemeleri gerek-

18. Isaac Bashevis Singer, *Enemies: A Love Story* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1972), s. 257.

tiğini öğütlerdi. Ona ve birçok başka kişiye göre, tahıllar ve meyveler evrim cetvelinin altlarındaydı, bu yüzden kendileri de evrim cetvelinin altlarında görülen diğer ırklar ve beyaz kadınlar için uygundu. Irkçılık ve cinsiyetçilik, etin beyaz erkek yiyeceği olduğu görüşünü ortaklaşa muhafaza etti.

Darwin'in evrim kuramından ilham alan Beard, yemekler adına son derece doğal bir sonuca vardı: Aşağı hayvanlardan evrilmenin insana yaptığının aynısını, hayvansal protein de bitkisel besinlere yapmıştır. Sonuç olarak:

> İnsan uygarlıklar kurarak ya da hastalıkları aşarak ne kadar ilerlerse, evrim cetvelinde kendisinden çok aşağılarda yer alan tahıl ve meyve miktarını da o kadar azaltmalı ve yine evrim cetvelinde kendisine neredeyse denk olan ve dolayısıyla çok daha kolay sindirebildiği hayvansal gıdaların miktarını artırmalıdır.[19]

Irkçı analizinde Beard, bu öğretinin aleni çelişkisini şöyle bağdaştırmıştır: "Yabanıllar ve yarı yabanıllar, nasıl oluyor da evrim kuramına göre gelişmişlik ölçütü kendilerinden çok daha düşük olan gıdalarla yaşayabiliyor?" Başka bir deyişle, nasıl oluyor da bu insanlar yüksek miktarda hayvansal protein almadan sorunsuzca hayatta kalabiliyor? Çünkü "yabanıllar"

> içinden türedikleri çiftlik hayvanı sürülerinden pek de uzakta sayılmazlar. Yemlerini verdikleri yaşam biçimlerine, uygar beyin işçileriyle kıyaslandığında çok daha yakınlardır ve bu yüzden bizim için oldukça zehirli olabilecek yaşam biçimleriyle varlıklarını sürdürebilirler. İkincil olarak, kalitesiz gıdalarla beslenen yabanıllar, sefil yabanıllardır ve herhangi bir ırkın et yiyenlerine kıyasla entelektüel açıdan çok aşağıdalardır.

Dünyayı entelektüel açıdan üstün et yiyiciler ve aşağı bitki yiyiciler olarak ikiye ayıran bu açıklama, diğer kültürlerin İngilizler tarafından fethedilmesini de izah eder:

19. George M. Beard, tıp doktoru, *Sexual Neurasthenia [Nervous Exhaustion] Its Hygiene, Causes, Symptoms and Treatment with a Chapter on Diet for the Nervous* (New York: E. B. Treat & Co., 1898, New York: Arno Press, 1972). Bu ve ardından gelen alıntılar s. 272-78'de bulunabilir.

Pirinç yiyen Hindu ve Çinliler ile patates yiyen İrlanda köylüleri, iyi beslenmiş İngilizler tarafından hükmediliyor. Napolyon'un Waterloo'da bozguna uğramasının ardında yatan çeşitli nedenlerden en önemlisi, et yiyen ve dolayısıyla öldürülene kadar sapasağlam ayakta kalan bir ulusla karşı karşıya gelmiş olmasıdır.

Yirminci yüzyıla dek genel görüş, et yemenin Batılı dünyanın üstünlüğüne katkıda bulunduğu yönündeydi. 1940'larda bir et firmasının reklamcıları şöyle yazıyordu: "İnsanlığın çağlardan beri süregelen yükselme mücadelesi boyunca, et yiyen ırkların ilerleme açısından hep öncü olduklarını ve olmaya devam ettiklerini biliyoruz."[20] Kastettikleri, beyaz ırkın "yükselme mücadelesi"dir. Bu "yükselme mücadelesi"nin foyasını ortaya çıkaran durumlardan biri de sömürgecilik yıllarında ileri sürülen yamyamlık suçlamasıdır.

"Yamyamlık" kelimesinin lügatımıza girmesi "Yeni Dünya"nın "keşfinden" sonra oldu. İspanyolların Karayip halkının adını yanlış telaffuz etmesiyle, beyaz olmayan bu insanlar ile yamyamlık eylemi arasında bir bağlantı kurulmuş oldu. Avrupalılar Afrika, Kuzey ve Güney Amerika kıtalarını keşfettikçe, oranın yerli halkları da barbarlığın doruk noktası olan yamyamlıkla suçlanmaya başlandı. Bir kez yamyam olarak yaftalandıktan sonra, medeni Hıristiyan beyazlar tarafından mağlup edilip köleleştirilmeleri de haklı çıkarılmış oldu. W. Arens'ın savına göre, yamyamlık suçlaması Avrupalıların diğer kıtalara yayılmasının önemli bir adımını teşkil ediyordu.[21]

Arens yerli halklara yöneltilen yamyamlık suçlamaları arasında ikna edici bağımsız kanıta pek rastlayamadı. Sonradan görgü tanığı olduğunu iddia edenler tarafından, yamyamlık hakkında şüpheli ifadelerin yer aldığı herkesçe bilinen bir kaynaktan intihal yapılmıştı. Görgü tanıkları, ne tanık olduklarını bildirdikleri tüketim kaderinden kaçmayı nasıl başardıklarını, ne de "yabanıllarla" aralarındaki harfi harfine aktardıkları di-

20. Hinman ve Harris, *The Story of Meat*, s. 1.

21. W. Arens, *The Man-Eating Myth: Anthropology and Anthropophagy* (New York: Oxford University Press, 1979).

yalogları nasıl lisan engelini aşıp da gerçekleştirdiklerini açıklayamamışlardı. Ek olarak, raporları iç tutarlılıktan yoksundu.

Yamyamlığın bir sebebinin hayvansal protein eksikliği olduğu düşünülmüştür. Halbuki Avrupalı yayılmacılığının sürdüğü yüzyıllarda, Avrupalıların çoğu her gün hayvansal protein aldığı bir hayat sürdürmüyordu. Dünyadaki kültürlerin çoğu protein ihtiyaçlarını sebzeler ve tahıllarla gideriyordu. Yerli halkları yamyamlıkla itham ederek (ve Avrupalıların yalnızca hayvanlara karşı uyguladığı düpedüz zalim yöntemleri bu halkların insanlara uyguladıklarını sözümona kanıtlayarak) sömürgeleştirme için bir mazeret elde edilmiş oldu.

Et en iyi protein kaynağı olarak kabul edildikçe ırkçılık da varlığını sürdürmektedir. Hayvansal proteinin güçlü besin değerine yapılan vurgu, sebze ve tahıllardan oldukça yüksek proteinli yemeklerin yapıldığı çok sayıda kültürün beslenme tarihini çarpıtır. Bu yemekler hakkındaki bilgiler, et yemeye olan kültürel ve politik bağlılığın süregelmesi altında ezilir.

Et Kraldır

Savaş zamanında, hükümetlerin karneye bağlama politikaları, ete erişme hakkını yalnızca erkekliğin en somut simgesine sunar; yani askere. İkinci Dünya Savaşı sürecindeki karne politikalarının sonucu olarak, ordu ve donanmada kişi başına et tüketimi ortalama bir sivilin iki buçuk katına ulaşmıştır. Russell Baker, İkinci Dünya Savaşı'nın bir "et çılgınlığı" başlattığını ve "Amerikan savaşçısı olarak görülen herkesin ağzına zorla bol yağlı etlerin tıkıldığını" gözlemler.[22] Sivillere yönelik yemek kitaplarının karbonhidrat karışımlarını övmesiyle çelişkili şekilde, askerler için yazılan yemek kitapları çeşit çeşit et yemeğiyle doludur. Dört askeri eğitim kampında yürütülmüş bir araştırma, askerin günde 131 gram protein, 201 gram yağ ve 484 gram karbonhidrat tükettiğini kaydetmiştir.[23] Savaşan

22. Russell Baker, "Red Meat Decadence", *New York Times*, 3 Nisan 1973, s. 43.
23. Aaron M. Altschul, *Proteins: Their Chemistry and Politics* (New York: Basic Books, Inc., 1965), s. 101.

erkekliğin gizli maliyeti, savaşçılar için erkeksi olarak tanımlanan yiyeceklerin tedariğinde bulunabilir.

Etin yenilebilir olması için pişirilmesi gerekir ve yemekleri hazırlayanlar kadınlardır. Dolayısıyla, bizimki gibi askerlerinin "ihtiyaçlarına" rıza gösteren ataerkil bir kültürde, kadınlar da kocalarının taleplerine rıza gösterir; özellikle de konu ete geldiğinde. Yirminci yüzyılın başlarındaki dönemde kadınların bütçelerini inceleyen feminist araştırmacıların gözlemlediğine göre:

> O küçük, kalabalık odalardaki ışıksız ve havasız hayatı yaşamayan, endişeyle boynunu bükmemiş, parayı kazanan erkekten ekonomik anlamda bağımsız olan, güçlü, bilge ve zinde bir kadının; adamın birkaç kuruşunu bilimsel bir besin değeri araştırması için harcaması oldukça muhtemeldir. Ancak parayı kazanmış olan erkeğin besleyiciliği bilimsel olarak kanıtlanmış yemekleri tamamen reddetmesi ve tütsülenmiş balığını ve etini geri istemesi de aynı derecede muhtemeldir.[24]

Savaş zamanında besin değerleri hakkındaki tartışma bir kenarda şunu da barındırıyordu: Doğruluğunu kabul ettikleri gibi, etin yerine koyulabilecek birçok uygulanabilir alternatif olduğunu kanıtlamak bir şeydir "ama bifteğinin keyfini çıkaran bir erkeği ikna etmek başka bir şeydir."[25] Erkeğin et yeme ayrıcalığı, dışsal, gözlemlenebilir bir faaliyettir ve örtük bir şekilde yansıttığı, tekrar eden bir gerçeklik vardır: Et erkek egemenliğinin bir sembolüdür.

Geleneksel olarak, çalışan erkeğin kuvveti için ete ihtiyaç duyduğu hissedilegelmiştir. Bu inanışın içinde bir hurafe yatar: Güçlü hayvanların kaslarını yersek biz de güçlü oluruz. Ataerkil kültürün mitlerine göre et gücü artırır, erkeklik özellikleri erkeksi yiyecekler yiyerek elde edilir. Beynimizdeki et yiyen Amerikan futbolu oyuncularının, güreşçilerin, boksörlerin görüntüleri kabaca bu denklemi oluşturur. Vejetaryen halterci ve atletler

24. Reeves, s. 131.

25. Helen Hunscher ve Marqueta Huyck, "Nutrition", *Consumer Problems in Wartime*, Der. Kenneth Dameron (New York ve Londra: McGraw-Hill, 1944), s. 414.

bu denklemin sorunlu olduğunu kanıtlamış olsa dahi bu mit mevcudiyetini korur: Erkekler güçlüdür, erkekler güçlü olmak zorundadır, bu yüzden erkekler ete ihtiyaç duyar. Erkek gücü çağrışımı da tam olarak et kavramında gözlemlenebilir.

Irving Fisher, "güç" kavramını et yemenin tanımından 1906'da çıkarmıştı. Fisher, et yiyen atletleri, vejetaryen atletler ve hareketsiz bir yaşam sürdüren vejetaryenlerle karşılaştırdı ve fiziksel gücün kısa süreli sonuçlarla değil uzun süreli dayanma gücüyle ölçülmesi önerisinde bulundu. Dayanıklılık, katılımcıları üç alanda yarıştırarak ölçüldü: kollarını açıp mümkün olduğunca uzun süre yatay bir şekilde tutmak, dizlerini tamamen büküp açmak, yatar halde bacaklarını kaldırmak. Fisher, atlet olup olmaksızın, vejetaryenlerin et yiyenlerden çok daha dayanıklı olduğu sonucuna vardı. "Et yiyenlerin en yüksek rekoru bile etten sakınanların ortalamasının yarısından biraz yüksekti."[26]

Et kraldır: Eti tanımlayan bu sözcük, erkek gücünü simgeleyen bir sözcüktür. Et yiyenlerin et dışındaki her yiyecek için genellikle kullandığı bir terim olan sebze, aynı etin erkekle özdeşleştirilmesi gibi, kadınla özdeşleştirilmiş ve bilinçaltı düzeyinde kadının toplayıcı olduğu zamanı canlandırmıştır. Erkek egemen et yiyici dünyada, kadının ikincil konuma itildiği andan itibaren yiyeceğimiz de ikincil hale gelmiştir. İkinci sınıf yurttaşlarla ilişkilendirilen gıdalar ikinci sınıf protein olarak görülmeye başlanmıştır. Nasıl bir kadının yalnız başına yapamayacağı düşünülürse, sebzelerin de yalnız başlarına bir öğün etmeyeceğini düşünürüz. Halbuki gerçekte et yalnızca ikinci el sebzedir ve ortalama bir sebze, etin sağlayacağı vitamin ve minerallerin iki katından fazlasını sağlar. Et kuvvetli ve eşsiz bir yiyecek maddesi olarak betimlenmektedir. Mesaj açıktır: Kul olan sebze, kendisine tahsis edilen konumdan memnun olmalı ve asla kral olan eti tahtından etmeye kalkışmamalıdır. Sonuçta kadınlar kral olamazken, kadınların yiyeceklerini tahta oturtmak kimin haddinedir?

26. Irving Fisher, "The Influence of Flesh Eating on Endurance", *Yale Medical Journal 13*, sayı 5 (Mart 1907), s. 207.

Et Yemenin Eril Dili

Erkeklerin et yiyememesinin erkeksi olmadıklarının ilanı olarak görülmesi, et yemekten imtina etmeye karar veren erkeklerin kadınsı sayılmasına yol açar. Beslenme uzmanı Jean Mayer'in öne sürdüğüne göre "erkekler günlerinin ne kadarını masaları başında oturarak geçiriyorsa, maçoluğun son simgesi olan o koca kanlı et dilimlerini yiyerek, kendilerini erkeklikleri hakkında o kadar rahatlatmak isterler."[27] Merhum Marty Feldman'ın gözlemlerine göre "Bu, toplumumuzda erkeğin işleviyle ilgilidir. Futbolcular bira içer çünkü o bir erkek içkisidir ve biftek yerler çünkü o bir erkek yiyeceğidir. Vurgu 'adam boyu porsiyonlar' ve 'kahraman' sandviçler üzerindedir. Et yemenin tüm terminolojisi bu eril önyargıyı yansıtır."[28] Et ve patates yiyen adamlar bizim güçlü ve zinde, sert ve hazır olan muktedir erkek stereotipimizdir. Et güveçleri "Manhandlers"* diye adlandırılır. Ünlü Amerikan futbolu koçu Mike Ditka, müşterilerine biftek ve pirzola gibi "erkek adam yiyecekleri" sunan bir restoran işletir.

Kişinin erkekliği yediği yemekle güvence altına alınır. 1973'teki et boykotu esnasında, erkekler evde ya da dışarda eşleriyle yemek yerken boykota uymuş ancak eşleri olmadan yemek yediklerinde Londra usulü ızgara ya da başka etler yemişlerdir.[29] Carolyn Steedman'ın annesi 1955'te "Noel akşam yemeği için rendelenmiş sebzelerden bir salata yaptığında" kocası sofrayı terk etmiştir.[30]

---

27. "Red Meat: American Man's Last Symbol of Machismo", *National Observer*, 10 Temmuz 1976, s. 13'ten alıntılanmıştır.

28. Marty Feldman; Rynn Berry, Jr., *The Vegetarians* (Brookline, MA: Autumn Press, 1979), s. 32'den alıntılanmıştır.

* Burada "manhandler" kelimesi hem tartaklayan, kaba kuvvet kullanan anlamındadır hem de "man" (adam) ve "handle" (kullanmak) kelimelerinin birlikteliğiyle et güvecinin bir erkek marifeti olduğunu ima etmektedir. (ç.n.)

29. *New York Times*, 15 Nisan 1973, s. 38.

30. Kadın sözlerini şöyle bitirir, "ve bizi de beraberinde götürmesini dilerdim." Carolyn Steedman, "Landscape for a Good Woman", *Truth, Dare or Promise: Girls Growing Up in the Fifties*, Der. Liz Heron (Londra: Virago Press, 1985), s. 114.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği/Tür Eşitsizliği

> Erkekler kadınlardan daha iyi avcıydı ama bunun tek sebebi kadınların et dışındaki yiyeceklerle de oldukça iyi yaşayabileceklerini fark etmiş olmalarıydı.
>
> –Alice Walker, *The Temple of My Familiar*[31]

Etin hangi özelliği erkek egemenliğinin övgüsü ve sembolü haline gelmesini sağlamıştır? Cinsiyet eşitsizliği birçok yönden tür eşitsizliğinin içine işlemiştir zira çoğu kültürde eti temin etmek erkekler tarafından yapılan bir iştir. Et ekonomik anlamda değerli bir maldır; bu malın kontrolüne sahip olanlar güce de sahip olur. Erkekler avcı olduğuna göre, bu ekonomik kaynağın kontrolü de onların elindedir. Kadınların statüsü ise teknoloji öncesi toplumlarda etin önemiyle ters orantılıdır:

> Denklem basittir: Bir toplumun hayatında et ne kadar mühimse, erkekler de görece o kadar büyük bir egemenlik kuracaktır. (...) Et, dağıtımıyla ilgili kısıtlamaların olduğu sıkı denetlenen bir ekonomik sistem içinde önemli bir unsura dönüştüğünde, iktidarın ipleri erkeklerin eline geçmiş demektir. (...) Kadınların toplumsal mevkisinin erkeklerinkiyle kabaca da olsa eşit olması ancak toplum et dağıtımı rolleri etrafında biçimlenmediğinde mümkündür.[32]

Peggy Sanday teknoloji öncesi kültürler hakkında yüzden fazla araştırma yapmış ve bitki bazlı ekonomilerle kadının gücü ile hayvan bazlı ekonomilerle erkek gücü arasında bir bağıntı bulmuştur. "Hayvanlara bağımlı olan toplumlarda kadınlar genellikle yaratıcı gücün kaynağı olarak resmedilmez." Ek olarak, "Daha büyük hayvanların avlandığı yerlerde, babalar daha mesafeli olur, yani çocuklarla sıkça ya da düzenli olarak yakınlık kurmazlar."[33]

31. Alice Walker, *The Temple of My Familiar* (San Diego, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1989), s. 50.

32. Richard E. Leakey ve Roger Lewin, *People of the Lake: Mankind and Its Beginnings* (New York: Doubleday & Co., 1978, New York: Avon Books, 1979), s. 210-11.

33. Peggy Sanday, *Female power and male dominance: On the origins of sexual inequality* (Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 1981), s. 65, 66.

Temeli hayvanların gıda olarak işlenmesine dayanan ekonomilerin ayırt edici özellikleri şunlardır:

- kadınların erkeklerden daha çok iş yapması ama yaptıkları işe daha az değer verilmesi ile ortaya çıkan iş etkinliklerinde cinsel ayrım
- kadınların çocuk bakımından sorumlu olması
- erkek tanrılara inanılması
- babasoyluluk

Bunun yanı sıra, bitki temelli ekonomiler eşitlikçi olmaya daha yatkındır. Bunun sebebi kadınların eskiden beri sebzelerin toplayıcısı olmaları ve bunların bitki temelli kültürler için en değerli gıdalar olmalarıdır. Bu kültürlerde erkekler de kadınlar gibi kadınların emeğine bağımlıdır. Bundan dolayı kadınlar özerkliğe ve önemli bir oranda öz yeterliliğe sahiptir. Yine de kadınların sebze toplayıcılığı yaptığı ve beslenmenin vejetaryen olduğu yerlerde kadınlar, mahsülün dağıtımını yapmalarını bahane edip ayrımcılığa başvurmazlar. Toplumun protein ihtiyacının büyük kısmını karşılayan yiyecekleri temin etmeleri sayesinde edindikleri ekonomik ve toplumsal rolü kötüye kullanmazlar.

Sanday erkek iktidarını etin kontrolüyle ilişkilendiren bir miti şöyle özetler:

> Munduruku halkı, toplumu kadının yönettiği ve cinsiyet rollerinin ters olduğu bir dönem olduğuna inanır. Tek istisna kadınların avlanamamasıdır. O zaman diliminde cinsel anlamda saldırgan olan kadınlardı. Erkeklerse cinsel olarak itaatkârdı ve kadınların işlerini yaparlardı. Kadınlar "kutsal borazanları" (iktidarın sembolleri) ve erkeklerin evlerini kontrol altında tutardı. Bu borazanlar, et adakları içeren ayinler isteyen atalarının ruhlarını ihtiva ederdi. Kadınlar avlanamadığı ve bu adakları sunamadığı için, erkekler borazanları kadınların elinden alıp egemenliklerini kurabildiler.[34]

34. Sanday, s. 39.

Erkeğin avcı ve et dağıtıcısı rolünün, etin yiyicisi rolüne dönüşmesini gözlemleyebilir ve bunun, etin erkek egemenliğin bir simgesi olduğu anlamına geldiği sonucuna varabiliriz.

"Bitki": Kadınsı Edilgenliğin Simgesi?

"*Men*" [adam] ve "*meat*" [et] kelimelerinin her ikisi de sözlükbilimsel daralmalardan geçmiştir. Asıl halleri kapsamlı olan bu kelimeler, şimdi kendilerine özgü göndergeleriyle yakın ilişki halindedir. Et artık tüm besinler anlamına gelmez; *adam* kelimesi de farkında olduğumuz üzere artık *kadın*ları kapsamaz. *American Heritage Dictionary*'ye göre et, bir şeyin özü ya da en önemli kısmını temsil eder. Böylece "*meat of the matter*" [olayın kalbi, meselenin eti/özü] ya da "*a meaty question*" [etli butlu/önemli bir soru] gibi kavramlara sahip oluruz. İngilizce'deki "*beef up*" [ete kemiğe büründürmek] fiili, bir şeyi geliştirmek anlamına gelir. Bunun yanı sıra, bitki en istenmeyen özellikleri temsil eder: *ot gibi durmak, varlığın sersemliği ve edilgenliği içinde, tekdüze ve eylemsiz...* Et, insanın *tadını çıkardığı ve insanı zirveye çıkaran* bir şey iken, bitki hiçbir şeyden tat alamayan birinin temsilcisi olur: *tekdüze, edilgen veya salt fiziksel bir mevcudiyet...*

Bitki kelimesinin tanımında tam bir terse dönüş meydana gelmiştir. Orijinal anlamında *canlı* ve *aktif* iken, şimdi sıkıcı, tekdüze ve etkisiz olarak görülmektedir. Ot gibi yaşamak, edilgen bir varoluş sürdürmektir; aynı kadınsı olmanın edilgen bir varoluşa yol açacağı gibi. Bitkiler kadınların yiyeceği olarak görülür görülmez, çağrışım yoluyla "kadınsı" ve edilgen olarak da görülmeye başlanmıştır.

Erkeklerin kendilerini kadınların yiyeceklerinden ayrı tutma ihtiyacı (son Buşman'ın kadınların ve bitkisel yiyeceklerinin tersi istikamete kaçtığı efsanedeki gibi), bitkilere karşı geliştirilen cinsiyetçi tavırlarla ve bitki kelimesinin eleştiri ya da küçümsemeyi ifade etmek için kullanılmasıyla kurumsallaşmıştır. Bu, halk dilinde ciddi derecede beyin hasarına uğramış ya da komada olan biri için kullanılır. Ek olarak bitkilerin

insanlar üstünde sakinleştirici, sersemletici ve hissizleştirici bir etkisi olduğu düşünülür, dolayısıyla onlardan güç almamız mümkün değildir. Brillat-Savarin'in teorisinin sapkınca cisimleştirmesine, yani birinin ne yiyorsa o olduğu iddiasına uygularsak, bitki yemek bitki olmak, bir adım daha ileri gidersek kadın gibi olmaktır diyebiliriz.

İki adayın da bitkilerle eşitlenerek küçük düşürülmeye çalışıldığı 1988 başkanlık kampanyalarından örnekler, bitkilere yönelik ataerkil küçümsemeyi resmeder. Michael Dukakis'e "sebze tabağı adayı" lakabı takılmıştı.[35] Northern Sun Merchandising, üzerinde "George Bush: Ot mu yoksa zehirli ot mu?" yazan tişörtler satışa çıkardı. İnsanlar, üzerinde bir ketçap şişesi, Ronald Reagan'ın resmi ve şu sloganın olduğu tişörtü almayı da tercih edebilirdi: "*Beslenme Testi*: Hangisi bir bitkidir?"[36] ("Where's the Beef?" [Tartışmanın Eti/Özü Nerede?] temalı 1984 başkanlık kampanyası kitabın bir sonraki bölümünde incelenecektir.)

Bitki kelimesi kadınların edilgenliğiyle eşanlamlıymış gibi kullanılır çünkü kadınların bitkiler gibi olduğu varsayılır. Hegel bunu alenen ifade eder: "Erkekler ve kadınlar arasındaki fark hayvanlarla bitkiler arasındakine benzer. Erkekler nasıl hayvanlara karşılık geliyorsa, kadınlar da bitkilere denk düşer; çünkü kadınların gelişimi daha uysaldır."[37] Bu açıdan bakıldığında, kadınlar da bitkiler de, erkeklerden ve etten daha az gelişmiş ve daha az evrimleşmiş görülür. Sonuçta kadınlar uysal oldukları için bitki yiyebilirler ama aktif erkekler hayvan etine ihtiyaç duyar.

35. Sandy Grady, "The Duke as Boring as Spinach", *Buffalo News*, 26 Mart 1988.
36. Northern Sun Merchandising'in bir kataloğundan, 2916 E. Lake Street, Minneapolis, MN, 55406.
37. Hegel'in *Philosophy of Right*, para. 166, s. 263'te ifade ettikleri, Nancy Tuana, *The Less Noble Sex: Scientific, Religious, and Philosophical Conceptions of Woman's Nature*'dan alıntılanmıştır (Bloomington ve Londra: Indiana University Press, 1994).

Et Ataerkinin Bir Simgesidir

Ünlü antropolog Mary Douglas, "*Deciphering a Meal*" adlı makalesinde, yiyecekleri servis ettiğimiz sıranın ve bir öğünde olmazsa olmaz saydığımız yiyeceklerin, geniş anlamda kültürümüze ayna tutan ve onu pekiştiren bir sınıflandırmayı yansıttığını öne sürer. Bir öğün, tüm yemeklerin bütünün bir parçasını oluşturduğu ve hepsine ayrı ayrı değerler atfedilen bir karışımdır. Buna ek olarak, yemekler titiz bir sırayla sunulur. Bir öğün ne tatlıyla başlar ne de çorbayla biter. Hepsi ana yemeğe ulaşmak için çıkılan bir yokuş ve sonrasında zirveden aşağı bir iniş olarak görülür. Bu ana yemek de ettir. Bu düzen istikrarın kanıtıdır. Douglas'ın açıklamasına göre, "Öğün olarak düzenlenen bu sistem, onunla bağlantılı olan bütün diğer düzenlenmiş sistemleri temsil eder. Bu yüzden de bu teoriyi zayıflatacak veya sarsacak bir tehdidin uyarıcı gücüne ihtiyaç vardır."[38] Eti yerinden çıkarmak, geniş ataerkil kültürün yapısını tehdit etmek demektir.

Kadınların bütün erkek arzularına nasıl razı olması gerektiği konusunda uzman olan Marabel Morgan, *Total Woman Cookbook* kitabında bir kadının tehdit olarak görülen yemekleri sofraya getirirken dikkatli olması gerektiğini söyler: "Charlie'nin bazı yemekleri tehdit olarak algıladığını fark ettim. Güveçlerime güvenmiyordu. İçlerine gizlice biraz buğday denen mikroptan ya da hiç hoşlanmayacağı "sağlığına iyi gelir" sebzelerinden koyduğumdan şüpheleniyordu."[39]

Mary McCarthy'nin *Birds of America* kitabı, bir kadının eti reddetmesinin erkeği nasıl korkuttuğuna kurgusal bir örnek sunar. Bir vejetaryen olan Bayan Scott, Şükran Günü için bir NATO generalinin evine davet edilir. Hindi yemeyi reddetmesi generali öfkelendirir. Erkek egemenliği herkesin tabağında

38. Mary Douglas, "Deciphering a Meal", *Implicit meanings: Essays in anthropology* (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1975), s. 273.
39. Marabel Morgan, *Marabel Morgan's Handbook for Kitchen Survival: The Total Woman Cookbook* (New Jersey: Fleming H. Revell Co., 1980), s. 13.

kendini yeniden hatırlatmaya ihtiyaç duyduğu için, general bu reddi ciddiye alamaz ve kadının tabağını hindiyle doldurur. Sonra da yalnızca hindinin değil, tabaktaki patateslerin de üzerine kepçe kepçe et suyu döker ve "böylece kadının sebze yemeğini de kirletir." McCarthy'nin adamın yemekle girdiği etkileşimi anlatma biçimi, askeri çatışmalarla birlikte anılan savaş âdetlerine ayna tutar. "Et suyunu, göğüs göğüse çarpışmada kullandığı bir silah gibi kapmıştı. Onu neden tuğgeneral yaptıklarına şaşmamalıydı; en azından bu gizem çözülmüştü." General kavgacı tutumunu sürdürür ve yemekten sonra, Vietnam'daki savaş için orduya yazılan 18 yaşındaki bir genç için kadeh kaldırmayı önerir. Bunun ardından savaşla ilgili başlayan tartışmada general Vietnam'ın bombalanmasını retorik bir soruyla savunur: "Bir sivili bu kadar kutsal yapan nedir?" Bu durum genç kahramanın keyfini kaçırır ve generalin karısını kocası adına özür dilemek zorunda bırakır: "Aramızda kalsın, şu kızın yemeğine el sürmediğini görmek onu adeta sinir etti. Bunu anında fark ettim."[40]

Bu alandaki erkek kavgacılığı yalnızca kurgusal askerlerle sınırlı değildir. Kadınları döven erkekler, sofrada et olmamasını sıklıkla kadına yönelik şiddetin bahanesi olarak kullanmıştır. Kadınların sofraya et koyamaması, onlara uygulanan şiddetin sebebi değildir. Denetleyici erkekler, diğer her şey gibi, bunu da kadınlara uyguladıkları şiddetin mazereti olarak kullanır. Gerçek erkekler et yediği için, dayakçıların, dikkatleri kontrol etme ihtiyaçlarından başka bir noktaya çekmek için yararlandıkları kültürel bir ikonları olur. Kocası tarafından dövülen bir kadının söylediklerine göre: "Önce ıvır zıvır yüzünden sinirlenmesiyle başladı, mesela sandviçin içinde et yerine peynir olması gibi incir çekirdeğini doldurmayacak bir şey."[41] Başka bir kadın şöyle anlatıyordu: "Bir ay önce üzerime

40. Mary McCarthy, *Birds of America* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1965, New York: New American Library, 1972), s. 167, 180, 183.

41. R. Emerson Dobash ve Russell Dobash, *Violence Against Wives: A Case Against the Patriarchy* (New York: The Free Press, 1979), s. 100.

kaynar su fırlattı ve sağ kolumda bir yara izi kaldı. Tek sebebi ona akşam yemeğinde taze et yerine patatesli ve sebzeli bir börek vermemdi."[42]

Vejetaryen olan erkekler, erkek rolünün önemli bir kısmına meydan okur. Onlar kadınların yiyeceklerini seçerler. Ne hadlerine! Eti reddetmek bir adamın kadınsı, "hanım evladı", "nonoş" olduğu anlamına gelir. Gerçekten de 1836'da, o zamanların vejetaryen diyetine karşılık gelen Grahamizm şöyle yargılanmıştı: "Hadım etme Grahamizmin ilk meyvesidir.[43]

Et yememeyi seçen erkekler erkeksi ayrıcalıklarının birinden vazgeçer. *New York Times* bu düşünceyi, et yemenin eril doğası üzerine yazılan bir baş yazıda incelemiştir. İdeal, erkeksi, et yiyen "John Wayne tipi" yerine, yeni erkek kahraman Alan Alda, Mikhail Baryshnikov ve Phil Donahue gibi "incinmeye müsait"tir. Ölü balık ya da ölü tavuk yiyebilirler ama kırmızı et yemezler. Alda ve Donahue, diğer erkekler gibi, maço rolünü reddetmekle kalmamış, maço yiyeceğini de reddetmiştir. *Times*'a göre, "Emin olun, maçonun sonu sürekli et ve patates yiyen adamın da sonuna işaret ediyor."[44] İkisini de özlemeyeceğiz.

42. Erin Pizzey, *Scream Quietly or the Neighbours will Hear* (Hammondsworth, İngiltere: Penguin Books, 1974), s. 35.

43. James C. Whorton, " 'Tempest in a Flesh-Pot': The Formulation of a Physiological Rationale for Vegetarianism", *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences 32*, sayı 2 (Nisan 1977), s. 122.

44. Baş yazı, *New York Times*, 17 Ağustos 1981.

2
Hayvanlara Tecavüz Edilmesi, Kadınların Kesilmesi

İlk metafor hayvandı.

–John Berger, "Why Look at Animals?"

Göğsümü adeta köfte yapıyormuş gibi yoğurdu.

–Mary Gordon, *Final Payments*

Kimse felsefi düşüncelere dalmadan, simge ve benzetmelere kapılmadan ve evrenin domuz gibi çığlık attığını duymadan, uzun süre durup [hayvanların boğazlanmasını] izleyemez.

–Upton Sinclair, *The Jungle*

Sağlıklı ve cinsel bir dişi, içkisinin yanında poz veriyor: Üzerinde yalnızca bikini altıyla büyük bir koltukta, başını zarif bir dantel örtüye şuh bir şekilde yaslamış halde keyif çatıyor. Limon dilimli davetkâr içkisi masanın üstünde duruyor. Gözleri kapalı; yüz ifadesi haz, rahatlık ve cazibe saçıyor. Özenle, kendini tatmin eder gibi kasıklarına dokunuyor. Baştan çıkartmanın anatomisi: seks objesi, içki, davetkâr oda, cinsel aktivite. Formül tamam. Ancak bu çağıran kişi bir kadın değil. Bunu yapan bir domuz. "Ursula Hamdress"* kendisini "domuz çiftçisinin Playboy'u"[1] olarak adlandıran *Playboar*'da karşımıza çıktı. Bu pornografik temsilde, kadının yerine insan olmayan bir hayvanın konulması nasıl açıklanabilir? O birini kendisine tecavüz etmeye mi yoksa kendisini yemeye mi davet ediyor? (Şekil 1)

Şekil 1. *Playboar*'dan Ursula Hamdress. Bu kopya *The Beast: The Magazine That Bites Back*'in 10. sayısında (1981 Yaz sayısı) 18 ve 19. sayfalarda çıktı. Iowa Eyalet Fuarı'nda "kadın posterleri" arasında asılıyken hayvan savunucusu Jim Mason tarafından fotoğrafı çekildi. (*Playboar*'un sonraki sayılarında "Ursula", "Taffy Lovely" olarak yeniden adlandırıldı.)

* Ursula Hamdress ismi, 1960'larm seks sembolü olarak bilinen aktris Ursula Andress'in adının İngilizce'de domuz pastırması anlamına gelen "ham" kelimesiyle harmanlanması sonucu ortaya çıkar. (ç.n.)

1. *The Beast: The Magazine That Bites Back 10* (Yaz 1981), s. 18-19.

Ursula Hamdress'i, 1987'de, "Feminizm ve Tercümeleri" üst başlıklı Princeton'ın Lisansüstü Kadın Çalışmaları Konferansı'nda, "Cinsel Şiddet: Temsil ve Gerçeklik" adlı bir panelde anlattım. Aynı ay içerisinde, yüz kilometreden daha yakın bir yerde, Gary Heidnik'in Philadelphia'daki evinin bodrumunda, üç kadın zincirlenmiş şekilde bulundu. Mutfaktaki fırında, ocaktaki tencerede ve buzdolabında bir kadının bedeninin parçalarına rastlandı. Kadının kolları ve bacakları orada esir tutulan diğer kadınlara yedirilmişti. Kurtulanlardan biri, zincirlenmiş olarak kaldığı süre boyunca Heidnik'in kendisine defalarca tecavüz ettiğini bildirdi.[2]

Ursula Hamdress ile Heidnik'in hükmü altında tecavüze uğrayan, doğranan ve yenen kadınlar arasında bir bağ olduğunu savunuyorum: Batı kültüründe kadına yönelik şiddetin kültürel imgelerinin üst üste binmesi ve doğa ile bedenin bölümlere ve parçalara ayrılması birbirinden bağımsız düşünülemez.[3] Hayvanlarla etkileşime geçmemizin en sık yaşanan biçimi et yemek olduğu için bu bölümde hayvanların kesilmesinin kültürel tasvirlerine özel ilgi gösterilecek. Hayvanların kesimi, et yenilmesini mümkün kılan eylemin ta kendisidir. Kesim, hayvanların yaşama arzusundan entelektüel ve duygusal kopuşumuzu ilan ederken, onların kelimenin tam anlamıyla parçalarına ayrılmalarını yasalaştırır. Bir paradigma olarak kesim, aynı zamanda, neden bu kadar çok sayıda birbiriyle örtüşen kültürel imge olduğunu anlamak için bir kapı aralar.

2. Heidnik iki kasten öldürme, altı insan kaçırma, beş tecavüz, dört nitelikli saldırı ve bir zorla sapkın cinsel ilişkiye girmek suçlarından mahkûm edildi.

3. Feminist eleştirmenler, kadınların ve doğanın Batılı, bilimsel bir kültür tarafından gördüğü muamele (örneğin bkz. Carolyn Merchant, *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution* [New York: Harper & Row, 1980]) ile hayvanlar ve kadınlar arasındaki kimi belirli ortaklaşmalar (Susan Griffin, *Woman and Nature: The Roaring Inside Her* [New York: Harper & Row, 1978]) arasındaki örtüşmeleri genel olarak incelemiş olsalar bile hiçbiri kadınların ve kesilen hayvanların temsillerinin üst üste gelmesinin önemine açıkça değinmedi. Buna rağmen, erken modern bilim insanları tarafından, doğa için kullanılan metaforların feminist analizi, bilim insanlarının doğaya ve dolayısıyla hayvanlara yönelik cinselleştirilmiş bakışını ortaya çıkarır.

Kayıp Gönderge

Hayvanlar, kesim aracılığıyla kayıp göndergelere dönüşür. Hayvanların varoluşu ete indirgendikçe isimleri ve cisimleri ortadan kaybolur. Hayvanların hayatları etin varlığından önce gelir ve onu mümkün kılar. Hayvanlar halen hayattayken et olamaz. Dolayısıyla ölü bir beden, canlı hayvanın yerine geçer. Hayvanlar olmasaydı et yemek diye bir şey olmazdı. Yine de et yeme eyleminde hayvanlar yoktur; çünkü yiyeceğe dönüştürülmüşlerdir.

Hayvanlar, tüketiciler onların ölü bedenlerini yemeden önce dil tarafından yok edilir. Kültürümüz gastronomik bir dille "et" kelimesini daha da anlaşılmaz hale getirir. Böylece "et" dendiğinde aklımıza kesilmiş, öldürülmüş hayvanlar değil mutfak gelir. Dil, hayvanların yokluğuna bu şekilde katkıda bulunur. Etin ve et yemenin kültürel anlamları tarihsel olarak kayarken, etin anlamının mühim bir kısmı sabittir: Bir hayvan ölmeksizin kimse et yiyemez. Yaşayan hayvan da böylece et kavramı içerisinde kayıp bir göndergeye tekabül eder. Kayıp gönderge, hem hayvanın bağımsız bir varlık olarak varlığını unutmamıza imkân verir, hem de hayvanları görünür kılma çabalarına direnmemizi mümkün kılar.

Hayvanların kayıp göndergelere dönüşmesinin aslında üç yolu vardır. Biri çok açıktır: Az önce anlattığım gibi et yenirken hayvanlar, kelimenin tam anlamıyla yoktur zira ölülerdir. Bir diğeri tanımsaldır: Hayvanları yerken onlar hakkında konuşma biçimlerimizi değiştiririz. Örneğin hayvanların bebeklerinden değil, süt danası pirzolasından veya kuzu etinden bahsederiz.* Hayvan yeme kültürünün dilini inceleyen bir sonraki bölümde daha açık bir şekilde göreceğimiz gibi *et* kelimesinin bir kayıp göndergesi vardır, o da ölü hayvanlardır. Üçüncü yol ise mecazidir: Hayvanlar, insanların deneyimlerini anlatmak için kullanılan metaforlara dönüşürler. Bu mecazi anlamda,

* Metnin İngilizce aslında hem buzağı ve kuzu hem de bu hayvanların etleri anlamına gelen "veal" ve "lamb" kelimeleri kullanılmıştır. (ç.n.)

kayıp göndergenin anlamı, başka bir şeye uygulanarak ya da atıfta bulunularak türetilir.

Kayıp gönderge metafora dönüşürken, anlamı, hak ettiğinden ya da açığa çıkardığından "daha yüksek" veya daha imgesel bir işleve çekilir. Bunun bir örneğini tecavüz mağdurlarının ya da dayak yiyen kadınların şu sözlerinde görebiliriz: "Kendimi bir et parçası gibi hissettim." Bu örnekte etin anlamı, kendisine değil, erkek şiddeti tarafından mağdur edilen bir kadının hissiyatına işaret eder. Kayıp gönderge olarak işlev gören etin anlamı, onu metafordan çekip çıkardığımızda apaçık ortaya çıkar: Hiç kimse gerçekten bir et parçası gibi *hissedemez*. Teresa de Lauretis'in yorumuna göre: "Kimse kendisini gerçekten atıl bir cisim ya da algılamayan bir beden olarak *göremez*"[4] ve birisi gerçekten bir et parçası gibi hissedemez; çünkü et, tanımı gereği tüm hislerden şiddetle mahrum bırakılmış bir şeydir. "Bir et parçası gibi hissetmek" kalıbı, mecazi bir dil sistemi içerisinde ortaya çıkar.

Hayvanlar kayıp göndergelere, kaderleri de başka birinin kaderini ya da varlığını anlatan metaforlara dönüştürülmüştür. Mecazen, özgün anlamının altı oyularak farklı bir anlam hiyerarşisinin içine çekilen her şey kayıp gönderge olabilir. Bu örnekte hayvanların kaderi insan merkezli bir hiyerarşinin içine çekilmiştir. Tecavüz mağdurlarının ve dayak yiyen kadınların özelinde, hayvanların ölüm tecrübesi, kadınların yaşarken deneyimlediklerini resmetme işlevi görür.

Kayıp gönderge hem oradadır hem de değildir. Çıkarım yapma anlamında oradadır; ancak anlamsızlığı yalnızca atıfta bulunduğu şeyi ayıplamaya yarar; çünkü anlamına katkıda bulunan, gerçek anlamıyla kaynaklandığı deneyim ortada yoktur.[5] Bu kayıp göndergeyi kendi varlığıyla bağdaştırmayı beceremeyiz.

4. Teresa de Lauretis, *Alice Doesn't: Feminism, Semiotics, Cinema* (Bloomington: Indiana University Press, 1984), s. 141.

5. Kayıp göndergenin kültürel işlevinin bu genişletilmiş açıklaması için, Margaret Homans'ın edebiyattaki kayıp gönderge tartışmasına çok şey borçluyum. *Bearing the Word: Language and Female Experience in Nineteenth-Century Women's Writing* (Şikago: University of Chicago Press, 1986), s. 4.

Kadınlar ve Hayvanlar: Örtüşen ama Kayıp Olan Göndergeler

Bu bölüm, örtüşen ama kayıp olan göndergeler sisteminin, kadına yönelik şiddetle hayvana yönelik şiddeti birbiriyle ilişkili hale getirdiği önermesini savunur. Ataerkil değerler kayıp gönderge sistemi aracılığıyla kurumsallaşır. Etten bahsederken kullandığımız dilde cesetlerin olmaması gibi, kültürel şiddetin açıklamalarında da çoğunlukla kadınlar kayıp göndergedir. Bilhassa tecavüz öyle etkili bir imgeleme sahiptir ki bu ifade kadınların gerçek deneyimlerinden başka şiddetli tahribatlara da mecazi olarak uygulanır; 1970'lerin ilk yıllarında ekolojik yazında geçen "dünyaya tecavüz edilmesi" gibi. Böylece kadınların deneyimi başka baskıları açıklamak için bir araç haline gelir. Cinsel şiddetin dili mecazi anlamda kullanıldığında, bizzat bedenlerine tecavüz edilen kadınlar kayıp gönderge haline gelir. Bu terimler, kadınları değil anca onların deneyimlerini akla getirir.

Ben "hayvanlara tecavüz edilmesi" terimini kullandığımda, kadınların tecrübesi başka bir varlığın cefasını anlatmanın aracı haline gelir. Bu münasip midir? Bazı terimler bir grubun maruz kaldığı baskıya o denli özgüdür ki o terimleri başkaları için kullanmak istismara yol açma ihtimali taşır: Örneğin "Holocaust" [soykırım] kelimesini Naziler tarafından Avrupa Yahudileri ve başkalarına uygulanan soykırım haricinde kullanmak böyledir. Tecavüzün kadınlar için hayvanlar için olandan farklı bir toplumsal bağlamı vardır. Kesim de aynı şekilde hayvanlar için böyledir. Yine de diğerleri gibi feministler de kesim metaforunu (bu metaforun kaynaklandığı ve etkili bir metafor olmasını sağlayan) hayvanlara çektirilen cefayı görmezden gelerek kullanır. Batı kültürü daima, kayıp göndergenin işlevini kullanarak, maddi bir gerçeklik olan şiddeti kontrol altında tutulan ve denetlenebilir metaforlar haline getirir.

Münferit şiddet biçimleri gibi gözüken cinsel şiddet ve et yemek, kayıp göndergede bir kesişim noktası bulur. Cinsel şiddetin kendisi ve kültürel imgeleri, genellikle hayvanların nasıl kesilip yenildiğiyle ilgili zihnimizdeki bilgilere dayanır. Örne-

ğin, Kathy Barry bize altı ya da yedi kızın her birinin gecede 80 ila 120 müşteriye hizmet ettiği "*maisons d'abattage*"dan bahseder (tam anlamıyla tercümesi: kıyım evi, mezbaha).[6] Buna ek olarak, pornografinin kölelik gereçleri (zincirler, gütme sopaları, kementler, köpek tasmaları ve ipler) hayvanların zaptını çağrıştırır. Böylece şiddetin mağduru kadınlar olduğunda akla hayvanlara yapılan muamele gelir.

Benzer bir şekilde hayvan kesimi imgelerinin altında yatan erotik anlamlar, burada da kadınların kayıp gönderge olduğu fikrini verir. Eğer hayvanlar "kadınların kesimi" ifadesinde kayıp gönderge ise, kadınlar da "hayvanlara tecavüz edilmesi" ifadesinde kayıp göndergedir. Baştan çıkarıcı bir dişi domuzun çarpıcı etkisi, orada olmayan ama hayal edilebilen, tahrik edici, etli bir kadına dayanır. Ursula Hamdress hem metafor hem şakadır. Onun kulak tırmalayan (ya da gırgır geçen) etkisi, hepimizin kadınların böyle resmedilmesine alışık oluşumuzun üzerinde temellenmiştir. Ursula'nın imgesi kayıp olan bir şeye atıfta bulunur: dişi insan bedeni. Ataerkil kültürdeki kayıp gönderge sistemi, daima diğer baskı altındaki grupları akla getirerek, bireysel anlamdaki baskıyı kuvvetlendirir.

Örtüşen kayıp göndergeler sistemi, kökleri Batı kültürünün çok derinlerinde olduğu için bireyleri de engellenemez bir şekilde içine çeker. Katılımımız, genel toplumsallaşmamızın, kültürel kalıplara ve bakış açılarına entegre oluşumuzun bir parçası olarak evrilir. Dolayısıyla bu yapının ayrılmaz parçaları olan şiddette ve tahakkümde rahatsız edici bir taraf göremeyiz. Sonuç olarak kadınlar et yer, mezbahalarda çalışır, kimi zaman diğer kadınlara "et" gibi davranır; ve kimi zaman erkekler de cinsel şiddetin mağduru olur. Dahası, erkekler kadar kadınlar da et yiyerek bu kayıp göndergeler sistemine katıldığı ve ondan faydalandığı için, her ikisi de ne yapıdaki imayı ne de kesim metaforunun bu denli etkili olmasının altında yatan hayvan sömürüsünü algılamalarına yetecek bireysel mesafeyi sağlayabilir.

6. Kathy Barry, *Female Sexual Slavery* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1979), s. 3.

Fiziksel baskı ile kayıp göndergeye dayanan metaforlara olan bağımlılık arasındaki etkileşim, farklı olanla aramıza mesafe koyduğumuzu ve bunu da onu daha önce nesneleştirdiğimiz bir şeyle kafamızda denkleştirerek yaptığımızı gösterir. Mesela insanlar ve diğer hayvanlar arasına bir sınır çekilmesi, erken modern dönemde toplumsal mesafelenmeyi vurgulamak için yapılmıştır. Keith Thomas'a göre çocuklar, gençler, yoksullar, siyahlar, İrlandalılar, deliler ve kadınlar canavar gibi kabul ediliyordu: "İnsanlar bir kez canavar gibi algılandıktan sonra buna göre davranışlara maruz kalıyordu. İnsan egemenliğinin ahlakı, yalnızca hayvanları insanın ilgi alanının dışında bırakmadı; aynı zamanda hayvan mevkisinde olduğu kabul edilen insanlara kötü muamele edilmesini de meşrulaştırdı."[7]

Irkçılık ve Kayıp Gönderge

Kayıp gönderge sistemi aracılığıyla, baskılanan grupların oradalığı ve yokluğu arasında bir diyalektik ortaya çıkar. Orada olmayan, baskı altındaki bir grubu tanımlarken bir diğerini akla getirir. Bu durumun içinde kadına ve hayvana yönelik şiddetin yanı sıra sınıf ve ırk hakkında da saklı kuramsal anlamlar vardır. Halbuki ben kadınların ve hayvanların maruz bırakıldığı birbiriyle örtüşen baskılara odaklanmak istiyorum. Bunun için kayıp göndergenin işlevinin daha derinlemesine keşfine ihtiyaç duyulur. Bu konuda Marjorie Spiegel'in *The Dreaded Comparison: Human and Animal Slavery* eserine başvurabiliriz. Spiegel, ırksal baskı ve hayvanlara yönelik baskı arasındaki bağlantıyı tartışmaya açar ve bu şekilde bu ikisinin örtüşen ilişkisini gösterir.[8]

Kayıp gönderge sistemi, hayvanın tasfiyesini sağlayacak yardımcılara, yabancılaşmış bir emek biçimine ihtiyaç duyar. Hayatta olan, tek parça halindeki hayvanlar yalnızca et yeme

7. Keith Thomas, *Man and the Natural World: A History of the Modern Sensibility* (New York: Pantheon, 1983), s. 44.
8. Marjorie Spiegel, *The Dreaded Comparison: Human and Animal Slavery*, 2. baskı (New York: Mirror Books, 1989).

eyleminde değil aynı zamanda kürk ticaretinde de kayıp göndergedir. Öyleyse ilgi göstermemiz gereken şey hayvanların kürk ticareti yoluyla gördükleri baskı ve siyahların köle olarak gördüğü baskı arasındaki bağlantıdır. Siyah tarihçiler, beyaz Amerikalıların köleliği kurumsallaştırmasıyla Amerikan yerlilerinin değil de siyahların baskı altına alınmasının sebeplerinden birinin kürklü hayvanların katli olduğu önermesini yapar. Vincent Harding'in *There Is a River: The Black Struggle for Freedom in America*'da anlattığı gibi: "Kuzey Amerika'daki Avrupalıların ilk ve en önemli gelir kaynaklarından biri Amerikan yerlileriyle yaptıkları kürk ticaretiydi. Onları köleleştirmek bunu tehlikeye atardı."[9] Amerikan yerlileri ve siyahların maruz kaldığı baskıya sebep olan faktörler bu örneğe indirgenemeyecek olsa da bu örnekte kayıp gönderge tarafından oluşturulan tahakkümün birliğini görürüz. Ayrıca yine görürüz ki insanların maruz kaldığı baskı incelenirken hayvanların maruz kaldığı baskı görmezden gelinmemelidir. Yine de kayıp gönderge, tam da kayıp olduğu için, tahakküm altındaki gruplar arasındaki bağlantıyı ayırt etmemize engel olur.

Biri kayıp göndergenin işlevine duyarlı hale gelip hayvanları yemeyi reddettiğinde, hayvanların maruz kaldığı baskıya dayanan metaforların kullanımı, hem metaforun işaret ettiği hem de kaynaklandığı şeyi aynı anda eleştirebilir. Mesela vejetaryen ve yurttaşlık hakları aktivisti Dick Gregory getto* ile

9. Vincent Harding, *There Is a River: The Black Struggle for Freedom in America* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1981, New York: Vintage Books, 1983, s. 7.) Harding'in kaynağı: Peter H. Wood, *Black Majority: Negroes in Colonial South Carolina From 1670 through the Stono Rebellion* (New York: Alfred A. Knopf, 1974). Wood, Carolina bölgesi sakinlerinin Amerikan yerlilerinin köleleştirilmesine karşı çıkmasının sebeplerini tartışır. Karşı çıkmalarının tek sebebi "yerel kabilelerle düşmanlığa sebep olmak"tan korkmaları değildir. Ayrıca "onlar yerlilerle barış içerisinde yapmakta oldukları ve İngiltere'den dolaysız olarak gelen gelirin, birinci kaynağı olan karaca derisi ticaretini muhafaza etmek konusunda endişeliydi. Amerikan yerlileriyle yapılan bu bol kazançlı ticaretin 1690'larda daha fazla insan için bir fırsat haline gelmesiyle Avrupalı yerleşimciler Amerikan yerlilerinin emeğine olan zaten kısıtlı bağımlılıklarını iyiden iyiye azaltmaya kendileri gönüllü oldu." *Black Majority*, s. 39.

* Yoksulların ve azınlıkların yaşamak zorunda bırakıldığı mahalle. (ç.n.)

mezbahayı kıyasladığında bunu ikisini de mahkûm ederek ve kayıp göndergenin her ikisindeki dehşetin sorumluluğunu gizlediğini iddia ederek yapar:

> Hayvanlar ve insanlar benzer şekilde acı çeker ve ölür. Eğer domuzunuzu yemeden önce kendiniz öldürmek zorunda olsaydınız büyük ihtimalle bunu yapamayacaktınız. Domuzun çığlık attığını duymak, kanın sıçradığını, bebeğin annesinden koparıldığını ve hayvanın gözünde ölümü görmek midenizi bulandıracaktı. Dolayısıyla sizin yerinize öldürmesi için fabrikadaki adamı tutuyorsunuz. Benzer bir biçimde, eğer gettodaki koşulları kötüleştiren varlıklı aristokratlar gerçekten orada acı çekenlerin çığlıklarını duysa, küçük çocukların açlıktan yavaş yavaş ölümünü görse ya da insanlığın ve haysiyetin boğazlanmasına şahit olsaydı, öldürmeye devam edemezdi. Ama zenginler böyle dehşetlerden muaftır. ... Eğer et yemek için öldürmeyi haklı çıkarabiliyorsanız, gettodaki koşulları da haklı çıkarabilirsiniz. Ben ikisini de haklı göremiyorum.[10]

Cinsel Şiddet ve Et Yeme

Bu bölümün öncelikli kaygısı olan iç içe geçmiş baskılar meselesini, cinsel şiddet ile et yemeyi ve onların kayıp göndergedeki kesişim noktasını yeniden bir araya getirmek için erkek şiddeti vakalarını dikkate almak yol gösterici olabilir. Dayakçılar, tecavüzcüler, seri katiller ve çocuk istismarcıları hep hayvanları da hedef almıştır.[11] Bunun çeşitli sebepleri vardır: Evlilik içi tecavüzlerde, tecavüzcüler eşlerini korkutmak, yapmak istediklerini zorla kabul ettirmek, tahakküm kurmak ve istismar etmek için bir evcil hayvan kullanabilir. Seri katiller genellikle önce hayvanlara şiddet uygular. 1990'larda çeşitli toplumlarda sınıf arkadaşlarını öldüren erkek öğrenciler çoğunlukla avcıydı ya da hayvanları öldürmekle tanınırdı. Çocuk istismarcıları genel-

10. Dick Gregory, *The Shadow That Scares Me*, Der. James R. McGraw (Garden City, NY: Doubleday & Co., Inc., 1968), s. 69-70.

11. Bkz. Carol J. Adams, "Bringing Peace Home: A Feminist Philosophical Perspective on the Abuse of Women, Children, and Pet Animals", *Neither Man nor Beast: Feminism and the Defense of Animals* (New York: Continuum Publishing Company, 1994), s. 144-61.

likle kurbanlarının itaatini sağlamak için evcil hayvanlara zarar verir ya da kurbanlarını hayvanlara zarar vermekle tehdit eder. Dayakçılar bir evcil hayvana zarar vererek ya da onu öldürerek partnerlerini sıradakinin kendisi olabileceği konusunda uyarır; bunu kadını anlamlı ilişkilerden biraz daha koparmak için, kendi eril güçlülüğünü ve onun dişil güçsüzlüğünü sergilemek için kullanır. Hayvan cinayetlerinde, tehdit edilen kadınlar ve çocuklar kayıp göndergedir. Sembolik düzen içerisindeki bölümlere ayrılmış gönderge, artık kendisini değil başka bir şeyi anımsatır.[12] Bir kadını ya da çocuğu istismar etmek için uyarı mahiyetinde bir hayvanı öldürme motifi, yakın tarihli ev içi şiddet vaka çalışmalarında keşfedilmiş olsa da, bir adamın eşi yerine eşinin evcil hayvanını öldürme öyküsü yirminci yüzyılın başlarındaki bir kısa öyküde bulunabilir. Susan Glaspell'in "*A Jury of Her Peers*" adlı öyküsü, kayıp göndergenin bu işlevini ve kadının akranlarının (yani diğer kadınların) bu işlevi kabullenmesi gerçeğini ortaya çıkarır.[13]

Yine de kayıp gönderge, tam da kayıp olması sebebiyle, genellikle baskı altındaki gruplar arasındaki bağlantıyı deneyimlememize engel olur. Kesimin ve cinsel şiddetin kültürel imgeleri o kadar iç içe geçmiştir ki radikal feminist söylemde hayvanlar kayıp gönderge rolü oynar. Bu anlamda radikal feminist teori kendisini, ifşa etmeye çalıştığı temsili yapılarla aynı kümede bulur. Kendi yaşadığımız ihlalleri anlatırken hayvanların deneyimlediklerine benzeterek kayıp göndergelerin ataerkil sistemini biz ayakta tutarız. Mesela dayak yedikten sonra doktora giden bir kadın duyarız. Doktor kadının bacağının "bir kasabın vitrininde asılı duran çiğ bir et parçası gibi gözüktüğünü" söyler.[14] Feministler bu tanımı kadının maruz kaldığı baskıyı anlatan bir metafora çevirir. Andrea Dworkin

12. Bkz. Carol J. Adams, "Woman-Battering and Harm to Animals", *Animals and Women: Feminist Theoretical Explorations*, Der. Carol J. Adams ve Josephine Donovan (Durham ve Londra: Duke University Press, 1995).
13. Susan Glaspell, *A Jury of Her Peers* (Londra: Ernest Benn, Ltd., 1927).
14. R. Emerson Dobash ve Russell Dobash, *Violence Against Wives: A Case Against the Patriarchy* (New York: The Free Press, Macmillan, 1979), s. 110.

pornografinin kadını "dişi bir et parçası" olarak resmettiğini iddia eder ve Gena Corea "genelevlerdeki kadınların kafeslerdeki hayvanlar gibi kullanılabildiğini" gözlemler.[15] Linda Lovelace teftiş edilmek için Xaviera Hollander'a sunuluşunu şöyle anlatıyor*: "Xaviera beni, adeta önündeki sığır etini inceleyen bir kasap gibi baştan aşağı süzdü."[16] Bir film aktrisi intihar ettiğinde, bir diğeri kendisinin ve diğer aktrislerin karşılaştığı açmazı şöyle tarif eder: "Bize et muamelesi yapıyorlar." Bu açıklama üzerine Susan Griffin şöyle yazar: "Kendilerini işe alan erkeklerin onlara insandan daha aşağı bir muamelede bulunduğunu kastediyor; adeta ruhu olmayan maddelermiş gibi."[17] Feministler bütün bu örneklerde hayvanlara uygulanan şiddeti bir metafor olarak kullanmış ve bu metaforu edebileştirmiş, kadınsılaştırmıştır. Biri ruhtan yoksun olduğunda o, istismarın ve mecazi bir ödünç almanın hammaddesidir.[18]

Kesim *imgelemine* olan bu bağımlılığa rağmen, radikal feminist söylem hayvanların uğradığı *gerçek anlamdaki* baskıyı ataerkil kültür analizimize entegre etmekte veya feminizm ve

15. Andrea Dworkin, *Pornography: Men Possessing Women* (New York: Perigee Books, 1981), s. 209; Gena Corea, *The Hidden Malpractice: How American Medicine Mistreats Women* (New York: William Morrow and Co., 1977, New York: Jove-Harcourt Brace Jovanovich Books, 1978), s. 129.

* Linda Lovelace 1970'lerin başında popüler olmuş bir porno yıldızıdır. Xaviera Hollander ise bir süre pornolarda rol aldıktan sonra kadın ticareti ve porno film yapımcılığı yapmaya başlamıştır. (ç.n.)

16. Linda Lovelace ile Mike McGrady, *Ordeal* (New York: Citadel Press, 1980, Berkley Books, 1981), s. 96. Burada bir kadının başka bir kadına "et" gözüyle baktığına dikkatinizi çekerim.

17. Susan Griffin, *Rape: The Power of Consciousness* (San Francisco: Harper & Row, 1979), s. 39.

18. Ekofeministler, Susan Griffin dahil, madde/ruh ikiliğini tartışır ki bu ikilik ataerkil kültürle alakalı başka büyük ikiliklerle de ilişkilenir: örneğin hayvan/insan ve erkek/kadın. Val Plumwood, *Feminism and the Mastery of Nature* [Feminizm ve Doğaya Hükmetmek] (Londra ve New York: Routledge, 1993) kitabında, "Dualism: The Logic of Colonisation" [İkilik: Sömürgeleştirmenin Mantığı] bölümünde bu ikilikler hakkında derin bir tartışma sunar. Birbiriyle bağlantılı şiddet biçimlerinin ışığında, Elizabeth Spelman'ın somatofobi (ya da bedene yönelik düşmanlık) analizini, hayvanların hep bedenleriyle (madde) eşleştiriliyor olmasını ve ruhları varmış gibi görülmediklerini de içerecek şekilde genişletiyorum. Bkz. "Bringing Peace Home" s. 152.

vejetaryenlik arasındaki güçlü tarihsel akrabalığı tanımakta başarısız olmuştur. Kadınlar et parçaları gibi hissedebilir ve et parçalarıymış gibi muamele görebilir (duygusal olarak doğranabilir, fiziksel olarak dövülebilir) halbuki hayvanlar gerçekten et parçalarına dönüştürülmektedir. Radikal feminist teoride bu metaforların kullanımı, pozitif temsili aktivite ile negatif tıkama, olumsuzlama ve ihmal etme aktivitesi arasında gidip gelirken hayvanın gerçek kaderi görmezden gelinir. Metaforun kendisi baskı giysisinin altına giyilen iç çamaşırı olabilir mi?

Nesneleştirme, Bölümlere Ayırma ve Tüketme Döngüsü

İhtiyacımız olan şey, kadınların ve hayvanların maruz kaldığı tahakkümün birliği ile metafor ve kayıp gönderge etrafında dönen sorunların paralel yolunun izini sürecek bir teoridir. Benim önerim kültürümüzdeki kesimi ve cinsel şiddeti bağlantılandıran bir nesneleştirme, bölümlere ayırma ve tüketim döngüsüdür. Nesneleştirme bir ezenin başka bir varlığı nesneye indirgemesini mümkün kılar. Ardından ezen, bu varlığı ona nesne muamelesi yaparak istismar eder: örneğin kadının hayır deme özgürlüğünü inkâr eden tecavüz ya da hayvanları yaşayan, soluk alan varlıklardan ölü objelere dönüştüren kesme eylemi. Bu süreç, bölümlere ya da şiddetle parçalara ayırmayı ve nihayet tüketmeyi içerir. Erkeklerin kadınları gerçek anlamıyla yediği olaylarla pek sık karşılaşmıyor olsak da hepimiz kadınların görsel imgelerini devamlı tüketiriz.[19] Tüketim baskının do-

19. Annette Kuhn şunu belirtir: "Temsiller üretkendir: Fotoğraflar, önceden varolan bir dünyayı yeniden üretmekle kalmaz, tüketimin (gerçek anlamda satın alarak tüketimin yanı sıra bakarak tüketimin de) nesnesi olan imgenin içinde neyin olacağını, birçok başka şeyle birlikte inşa eden hayli kodlanmış bir söylem kurar. Bu tesadüf değildir, dolayısıyla, fotoğrafçılığın kamusal görünürlüğü olan (ve kârlı) biçimlerinde imge büyük çoğunlukla kadındır. Fotoğrafçılık konu olarak kadını aldığında, aynı zamanda bir anlam seti olan "kadın" inşa eder ve bu set sonradan kendi kendine kültürel ve ekonomik dolaşıma girer." (*The power of the image: Essays on representation and sexuality* [Londra: Routledge and Kegan Paul, 1985], s. 19.) Ayrıca bkz. Kaja Silverman, *The Subject of Semiotics* (New York: Oxford University Press, 1983), özellikle "Suture" [Dikiş] bölümü, s. 194-236.

yum noktası, iradenin ve bağımsız kimliğin imhasıdır. Dilde de aynen böyledir: Bir özne ilk olarak metafor aracılığıyla görülür ya da nesneleştirilir. Bölümlere ayırma aracılığıyla nesne ontolojik anlamından koparılır. Sonunda tüketildiğinde yalnızca temsil ettiği şey üzerinden var olur. Göndergenin tüketilmesi, kendi başına önemli bir özne oluşunun imhasını sağlamlaştırır.

Bu bölüm, ataerkil kültürün yalnızca kadınlara değil hayvanlara da nasıl davrandığına değindiği için, et imgesi, bu nesneleştirme, bölümlere ayırma ve tüketme yörüngesini resmetmek için uygun bir imgedir. Yaşayan hayvanları şiddet uygulayarak ölü ve tüketilebilir nesnelere dönüştürme, et yemenin gönderge noktasının değiştiği kavramsal bir sürecin sembolüdür. Birleşik Devletler ve Büyük Britanya gibi endüstrileşmiş et yiyen kültürler, canlı hayvan olgusunun et düşüncesinden koparılma sürecinin örnekleridir. Fiziksel olarak bir hayvanı kesme süreci, sözlü aşamada, nesneleştirme ve bölümlere ayırma kelimeleri aracılığıyla bir kez daha tekrarlanır.

Hayvanlar yalnızca teknoloji yoluyla değil, ayrıca "besin üretici ünite", "*protein hasatçısı*", "*dönüştürme makinesi*", "ekin" ve "biyomakine" gibi masum ifadelerle de aşağı varlıklar olarak betimlenir. Et üreten endüstri bir hayvanı "yenebilir" ve "yenemez" kısımlardan ibaret sanır. Bu parçalar birbirinden ayrılmalıdır ki ikincisi birincisini kirletmesin. Bir hayvan "demontaj hattı"* üzerinde ilerler ve her durakta bedeninin bir parçasını yitirir. Bu bölümlere ayırma yalnızca hayvanı parçalamakla kalmaz, bizim hayvanları kavramsallaştırışımızı da değiştirir. Böylece *The American Heritage Dictionary of the English Language*'in ilk baskısında "kuzu" tanımı, Mary'nin küçük dostu ile değil; kaburga, fileto, baldır ve but olarak bölünmüş yenilebilir bir beden ile resmedilmiştir.[20]

* Türkiye'deki hayvancılık endüstrisinde bu mekanizma "kanama hattı" diye de geçer. (ç.n.)

20. William Morris, Der. *The American Heritage Dictionary of the English Language* (Boston: American Heritage Publishing Co., Inc., and Houghton Mifflin Co., 1969), s. 734. Üçüncü Basım bu sorunu çözer ve kayıp göndergeyi olması gereken yere geri koyar.

Kesimden sonra birbirinden ayrılan beden parçaları genellikle, bunların bir zamanlar canlı hayvanlar oldukları gerçeğini gizlemek için, yeniden adlandırılır. Ölümden sonra inekler biftek, külbastı, hamburger; domuzlar pastırma ve sosis olur. Nesneler birilerinin mülkü olduğuna göre, onların herhangi bir mülkiyeti olamaz; dolayısıyla "kuzu budu" ya da "tavuk kanadı" deriz, "bir kuzunun budu" ya da "bir tavuğun kanatları" demeyiz. Mümkün olduğu kadar az rahatsızlık verici gönderge noktaları tercih ederiz ve bunu yalnızca hayvanları ete dönüştürürken isimlerini değiştirerek yapmayız. Pişirme, terbiye etme ve soslarla kaplama gibi yöntemleri de hayvanların doğalarını tanınmaz hale getirmek için kullanırız.

Tüketim ancak bu şekilde vuku bulabilir: şu an ölü olan hayvanın bilfiil tüketimi ve "et" teriminin mecazi tüketimi ile. Bu ikisi birlikte olmalıdır ki akla yalnızca gıda maddeleri gelsin, ölü hayvanlar değil. Ataerkil bir kültürde et, gönderge noktasından yoksundur. William Hazlitt'in 1826'da dürüstçe itiraf ettiği üzere bu tam da bizim istediğimiz şeydir: "Besin olarak kullanılan hayvanlar ya idrak edemeyeceğimiz kadar küçük olmalıdır ya da (...) biz açgözlülüğümüzü ve acımasızlığımızı sürekli yüzümüze vuracak suretlerini ortadan kaldırmalıyız. Tavşanların kulaklarından tutulup taşınmasından ya da bir yaban tavşanının masama yaşarken sahip olduğu formda getirilmesinden nefret ediyorum."[21] Ölü hayvan, etin kültürel olarak farz edilen göndergesinin ötesinde bir noktadır.

Mecazen Et Tüketmek

Öldürülmüş, kanayan, kesilen bir hayvandan ibaret olan gönderge noktası olmaksızın et boşlukta süzülen bir imgedir. Et anlamın bir aracı olarak görünür, tabiatı gereği anlamlı görünmez; gönderge olan "hayvan" tüketilmiştir. "Et", hem ataerki hem de feministler tarafından kadınların "et parçaları" olduğu söylenerek eşit derecede kullanılan, kadınların maruz

21. William Hazlitt, *The Plain Speaker* (EL, n.d.), 173. Keith Thomas, *Man and the Natural World*, s. 300'den alıntılanmıştır.

kaldığı baskıyı ifade etmek için varolan bir terim haline gelir. Asıl göndergesi kayıp olduğu için, bir metafor olarak et birçok konuya kolayca uyum sağlayabilir. "*Where's the Beef?*" [Tartışmanın Eti/Özü Nerede?] gibi ifadeler "et"in baskı iletmeye hizmet eden kullanımına taban tabana zıt görünse de, bu ifade, etin kadınlar kast edilerek kullanıldığı son derece belirli ve saldırgan yöntemleri güçlendirerek, kayıp göndergenin döküldüğü kabın şeklini aldığını doğrular. "Tartışmanın eti"ni "et"e dönüştürmenin bir kısmı da onu erkek alanının dışında betimlemektir. Et, gücün tınısını taşıdığında, çağrıştırdığı iktidar erkektir. "Et"ten bahsedildiğinde kimi zaman erkek cinsel organı ve erkek cinselliği kast edilir. (Garip bir tabir; zira genellikle hadım edilmemiş yetişkin erkekler yenmez.) "Et" şiddetle parçalarına ayrılarak erkek olmaktan çıkarılır. Özgün anlamı tüketilmiş ve olumsuzlanmış bir imge olarak "et"in anlamı kendi çevresi tarafından yapılandırılmıştır.

Et, Batı kültüründe uzun süredir kadının maruz kaldığı baskının metaforu olarak kullanılagelmiştir. Bir kadına tecavüz ettikten sonra onu tüketme modeli, önsözde de bahsedildiği gibi, Zeus ve Metis'in hikâyesidir: "Zeus tarafından şehvetle arzulanan ve ondan kurtulmak için şekilden şekle giren Tanrıça Metis, sonunda yakalandı ve hamile kaldı." Falcı bir kadın tarafından, eğer Metis ikinci kez doğurursa, doğan çocuğun kendisini tahttan indireceği konusunda uyarılan Zeus, Metis'i yuttu ve Metis'in ona karnının içinden akıl vermeye devam ettiğini iddia etti. Tüketim eril cinsel tutkunun son aşamasıymış gibi görünüyor. Zeus Metis'i bir lokmada yutmak için kelimelerle baştan çıkarmaya çalışıyor: "Metis'i tatlı sözlerle kandıran Zeus birdenbire ağzını açtı, onu midesine indirdi; bu Metis'in sonuydu."[22] Erkek merkezli kültürün vazgeçilmez bir bileşeni Zeus'un bu eylemlerinin üzerine inşa edilmiştir: cinsel olarak arzulanan objeyi tüketilebilir olarak görmek. Ancak Zeus'un

22. Robert Graves, *The Greek Myths: 1* (Baltimore: Penguin Books, 1955), s. 46. Orijinal referans Hesiod'un *Theogony*'sinde bulunabilir, Çev. Apostolos Athanassakis (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1983), satır 886-900.

Metis'i tüketmesi efsanesinde parçalara ayırmayla ilgili bir şey duymayız. Nasıl oldu da Zeus kadının hamile bedenini, kollarını, omuzlarını, göğsünü, dölyatağım, kalçalarını, bacaklarını ve ayaklarını ağzına sığdırıp bir kerede yutabildi? Efsane kayıp göndergenin nasıl kayıp hale geldiğiyle ilgili bir ipucu vermez.

Bölümlere Ayrılmanın Atlanması

Metafor ile göndergenin es geçilen ilişkisinin paralelliğini kurmak, bölümlere ayırmanın et yemedeki değinilmemiş rolüdür. Zihinlerimiz nesneleştirilen varlıktan tüketilebilir besine yönelir. Bölümlere ayırma eylemi, öldürme ve bölme atlanır, es geçilir. Ataerkil kültür de gerçek kesimi aynı bu şekilde sessizlikle kuşatır. Mezbahalar coğrafi olarak dünyadan uzak yerlerdedir. Orada vuku bulan şeyler dışarıya sızmaz. Bunları ne görür ne de duyarız.[23] Sonuç olarak tüketim, nesneleştirmenin hemen ardından meydana gelir zira tüketimin kendisi de nesneleştirilmiştir. Coral Lansbury 1907'de dirikesime* karşı

23. Leslie Friedman Goldstein'ın *The Constitutional Rights of Women: Cases in Law and Social Change* (New York ve Londra: Longman, 1979) eserinden tarihteki merak uyandırıcı bir tesadüf öğreniriz: Mezbahaların konumlarının yerleşim yerlerinden uzakta olmasının yasal bir gereklilik haline gelmesi, kadınların anayasanın 14. maddesine dayanarak korunmasının reddi ile eşzamanlı oldu. 1873'te, Bradwell'in Illinois Eyaleti'ne açtığı dava, nam-ı diğer "ilk kadın hakları davası" (s. 2), Yüksek Mahkeme önünde görüldü. Bradwell, cinsiyet sınıflandırmasına 14. maddenin ihlal edilmesi olarak karşı çıktı. (Myra Bradwell evli olduğu için Illinois Bar'a girmesine izin verilmemişti.) İki hafta sonra Mezbaha davaları görüldü. Kasaplar, mezbahaların konumlarını kısıtladığı için bir Louisiana kanununa muhalefet ediyordu. Kanunun amacı "nüfusu nahoş kokulardan, seslerden ve hayvanların kesilmesine ilişkin diğer rahatsızlıklardan, bu aktivitelerin şehrin belirlenmiş bir bölgesinde bir tek çember içerisine sınırlandırılarak korunması" idi. Yine de kanun tekelleşmeye bilfiil izin veriyordu (s. 2-3). Yüksek Mahkeme, duruşmaların görülme sırasını tersine çevirerek önce mezbaha davasında hüküm verdi; imar planının mezbahaların konumunu sınırlandırabileceğini onadı. 14. maddeyle ilgili verilen bu ilk karar, imtiyazlar ve muafiyetler bentinin potansiyel etki alanını ciddi bir şekilde kısıtladı. Görünüşe göre bu kararın ikincisinden önce okunması, kadınların 14. maddenin korumasından dışlanması için gerekli yasal çerçeveyi hazırladı. Mahkeme zaten bir gün sonra Bradwell davasında duruşunun bu yönde olduğunu ilan eden kararını verecekti.

* Hayvanların canlı ve bilinçliyken kesilerek üzerlerinde deney yapılması. (ç.n.)

yapılan bir eylemde kadınların ve işçilerin ittifakını tartışmaya açarken şunu hatırlatır: "Bir mezbaha ziyaretinin aramızdaki en sabit fikirli etoburu dahi bir vejetaryene dönüştüreceği söylenir."[24] "Bir Mezbaha Nasıl Yapılır" adlı çalışmasında Richard Selzer, mezbahanın sunduğu bilgilerin bizim sahip olmak istemeyeceğimiz bilgiler olduğunu gözlemler: "Mezbahaya gitme fikri, bu geziden önce benim için Hades'in krallığına inmek gibi bir fikirdi, belki de asla bilmemenin daha iyi olacağı bir yaşam görüntüsü."[25] Bölümlere ayırmadan haberimiz olsun istemeyiz çünkü o, tam da canlı göndergenin yok olduğu süreçtir.

Parça #1: Uygulanması Gereken Şiddet

Kendinizden vazgeçin ey buraya giren herkes. Buranın bir bileşenine, bir parçasına dönüşün; çark dişlileri gibi birbirine geçen, denetlenen.

Cehennem (...) Asılmış domuzlar sallanıyor, nakil boyunca dans ediyorlar, saatte 300, 350 tane. Mary çökecek gibi duran külüstür platform boyunca ayak uydurabilmek için koşuşturuyor, koşuşturuyor, ayağıyla hayvan derilerine sertçe basıyor, basıyor. Kafatası ezme makinesinin titrek tamtamı, hayalet gibi gözüken buhar bulutları içinde, herkes saatler boyunca aynı hareketi yapıyor: Kryckszi tek ve güçlü bir darbe olan kasap satırını kaldırması; kesicilerin ve bağırsakçıların uzun ve sürekli kol savurmaları...

Çark dişlileri gibi birbirine geçmiş: öldürme odası, bayıltıcılar, prangacılar, zıpkın taşıyıcılar, kasaplar, kafa kesiciler, yarıcılar, bacak kırıcılar, göğüs bıçkıcılar, fetüsçüler, postçular, ikiye ayırıcılar, varile daldırıcılar, deri yüzücüler, bağırsakçı, yün ayıklayıcılar.

Ölümün (...) karmakarışık binalarından geçerek uysal, mülayim, oyunbaz, vahşi fakat tamamı zararsız varlıkların yekpare bedenlerinin parçalanması ve yok olması: Cehennem.

–Tillie Olsen, *Yonnondio*[26]

---

24. Coral Lansbury, *The Old Brown Dog: Women, Workers and Vivisection in Edwardian England* (Madison: University of Wisconsin, 1985), s. 177.
25. Richard Selzer, "How to Build a Slaughterhouse", *Taking the World in for Repairs* (New York: Morrow, 1986), s. 116.
26. Tillie Olsen, *Yonnondio: From the Thirties* (New York: Dell, 1974), s. 133-35.

Kesme kurumu insanlara özgüdür. Bütün etçil hayvanlar avlarını kendileri öldürür ve tüketir. Kurbanlarını yemeden önce onları görür ve seslerini duyarlar. Kayıp gönderge yoktur, yalnızca ölü bir gönderge vardır. Plutarch "Et Yeme Üzerine Makale" adlı yazısında okurlarına şu gerçekle sataşır: Eğer etçil olduğunuza inanıyorsanız "o zaman yemek istediğiniz hayvanı *kendiniz* öldürmekle işe başlayabilirsiniz ama bunu kendi *doğal* silahlarınızla yapın; kasap bıçağı, balta ya da sopa kullanmadan." Plutarch insanların bir iskeletten et yiyebilmelerine müsait bir bedenleri olmadığına işaret eder. İnsanların "kıvrık bir gagaları, keskin pençeleri, sivri dişleri yoktur."[27] Yediğimiz hayvanları kendimiz öldürüp parçalarına ayırabilmek için kullanabileceğimiz bedensel araçlarımız yoktur; alet edevata ihtiyaç duyarız.

Kesimin özü, tüketilebilmesi için hayvanı yeterince küçük parçalara ayırmaktır. Kullanılan aletler, yırtmaya ve koparmaya yarayan diş ve çene taklitleridir. Aletler aynı zamanda göndergeyi ortadan kaldırır, beraberinde "zararsız mahlukatın yok olan yekpare bedenlerini" getirir.

Hannah Arendt şiddetin daima dışsal alet edevata gereksinim duyduğunu savunur.[28] Alet aracılığıyla uygulanan şiddet olmaksızın insanlar et yiyemez. Şiddet kesim eyleminin merkezindedir. Uyuşturulmuş canlı hayvanı yenebilir ölü et haline çabucak getirmek için keskin bıçaklar şarttır. Bu meselede bıçaklar uzaklaştırma mekanizmalarından çok, mümkün kılma mekanizmalarıdır. Çiftlik hayvanlarının kesimi için ihtiyaç duyulan aletler şunlardır: domuz raspası, domuz ve dana için demirden askı, şok tabancası, farklı boyutlarda satırlar, deri yüzme bıçakları, kemik kesme bıçakları, domuz kancası, et testeresi, biftek bıçağı, pickle pompası,

27. Plutarch, "Essay on Flesh Eating", *The Ethics of Diet: A Catena of Authorities Deprecatory of the Practice of Flesh-Eating*, Der. Howard Williams (Londra, 1883), s. 47-48.

28. "Şiddet -iktidar, güç ya da fiziksel kuvvetten ayrı olarak- daima alet edevata ihtiyaç duyar." Hannah Arendt, *On Violence* [Şiddet Üzerine] (New York: Harcourt, Brace & World, 1970), s. 4.

sticking bıçağı ve kıyma makinesi. Büyük mezbahalar otuz beşten fazla bıçak türü kullanır. Selzer'ın tarifine göre mezbahada çalışan adamlar "adeta dansçılar gibi senkronize hareket eder ve çoğu zaman sessizlerdir. Sohbet eden, dedikodu yapan, birbirinin işini kolaylaştıran ise bıçaklarıdır."[29] George Orwell'in *Hayvan Çiftliği* romanında, hayvanların insan iktidarını devirdikten sonra ilk işleri kendilerine karşı kullanılan bu aletleri yok etmek olmuştur.

Parça #2: Mezbaha

> [Mezbaha] işini gizlilikle yürütür, sizin neyi göreceğinize kendi karar verir, neyi sizden saklayacağını da iyi bilir.
>
> –Richard Selzer[30]

Genellikle bir mezbahaya girişimiz oraya bizim yerimize girmiş başka birinin yazdıkları aracılığıyla olur. Upton Sinclair yirminci yüzyılın başlarında okurları için bir mezbahaya girdi. Mezbahadaki işlemleri kapitalizm içerisinde işçinin kaderini anlatmak için metafor olarak kullandı. *The Jungle*'ın açılış sayfalarında bilinç düzeyi yükselen işçi Jurgis bir mezbahayı ziyaret eder. Bir rehber kendisine mekânı gezdirir ve Jurgis şöyle hisseder: "Sanki bir zindanda korkunç bir suç işlenmiş, ne gören ne de aldıran olmuş, gözün görmeyeceği ve hafızanın almayacağı bir yere gömülmüş."[31] Bacaklarından zincirlenmiş domuzlar, baş aşağı asılı olarak bir hatta ilerliyor, homurdanıyor, inliyor, cıyaklıyorlar. Hat onları ilerletiyor, boğazları kesiliyor ve "dev bir fıçının içindeki kaynar suyu sıçratarak" gözden kayboluyorlar. Mekândaki işyeri havasına rağmen insan "domuzları düşünmeden edemiyor; nasıl da masumlardı, nasıl da güvenerek geldiler buraya; itirazları nasıl da insaniydi ve tamamen haklılardı!"

29. Selzer, s. 120.
30. Selzer, s. 116.
31. Sıradaki paragraftaki alıntılar Upton Sinclair, *The Jungle* (1906, New York: New American Library), s. 38-45'te bulunan mezbaha turu bölümündendir.

Ardından parçalarına ayırma başladı: derilerin kazınması, kafaların koparılması, göğüs kemiğinin kesilmesi, iç organların çıkarılması. Jurgis, işlemlerin yapılış hızına, otomasyona, adamların işlerini makine gibi halletmesine hayret eder ve bir domuz olmadığı için kendini şanslı hisseder. Sonraki üç yüz sayfa Jurgis'in yükselen bilincinin izini sürer ve Jurgis sonunda bir domuzun kendisiyle eşdeğer olduğunu fark eder: "Fabrikatörün domuzlarından biri... Domuzdan istedikleri ondan elde edilmesi mümkün olan kârın tamamıdır. İşçilerden de istedikleri ve hatta halktan istedikleri de tamamen budur. Domuzun bu konuda ne düşündüğü ve neler çektiği hesaba katılmaz; emekçilerin ve eti satın alanların vaziyeti de bundan farklı değildir."[32]

Sinclair'ın romanından sonra insanlar domuzları düşünmeden edemedi. Gönderge –üç yüz sayfadan uzun bir kitabın içinde kesimi anlatan birkaç sayfalık başlangıç kısmı– metaforun hakkından gelmişti. Et üretimiyle ilgili öğrendiklerinden dolayı dehşete düşen insanlar yeni yasalar için yaygara koparttılar ve kısa bir süreliğine mizahçı Finley Peter Dunne'ın yarattığı "Mr. Dooley" karakterinin tabiriyle "vijjitaryen" oldular.[33] Upton Sinclair durumdan şöyle yakınıyordu: "Halkın kalbini hedefledim ama onları yanlışlıkla midelerinden vurdum."[34] Kesim, *The Jungle*'daki işçinin kaderi için kullanılan bir metafor olarak sınıfta kaldı çünkü roman hayvanların nasıl şiddetle öldürüldüğüyle ilgili fazlaca bilgi içeriyordu. Kayıp göndergeyi görünür hale getirmek (ki bu hayvanın nasıl öldüğünü, nasıl

32. Sinclair, s. 311.

33. Robert B. Downs'ın Sinclair'ın yukarıda alıntılanan *The Jungle* eserine yazdığı sonsözden, s. 346. Romanın sonlarına doğru Sinclair vejetaryenliğe göz kırpar. Dr. Schliemann'a şöyle söyletir: "Bir gıda maddesi olarak etin şart olmadığı kanıtlandı; et üretmenin bitkisel yiyecekler üretmekten daha zor olduğu da açık; et yemeğini hazırlamak da daha keyifsiz ve etin pis olması daha olası." (s. 337).

34. Sinclair'ın kitabında Downs tarafından alıntılanmıştır, s. 349. Michael Brewster Folsom, Sinclair'ın siyahi işçileri saldırgan bir şekilde nitelemesine atıfta bulunur ve sözlerini şöyle bitirir: "Belli ki Sinclair okurlarını midelerinden 'kazara' vurmadı; direkt oraya nişan aldı." ("Upton Sinclair's Escape from *The Jungle*: The Narrative Strategy and Suppressed Conclusion of America's First Proleterian Novel", *Prospects 4* [1979], s. 261.)

tepindiğini, çığlık attığını ve parçalandığını bütün açıklığıyla anlatmaktır) tüketimi imkânsız hale getirir ve metaforun gücünü ortadan kaldırır.

Parça #3: Bir Model Olarak Demontaj Hattı

> Kapitalizme karşı olmadan faşizme karşı olanlar, bir barbarlığın içinden çıkan başka bir barbarlıktan yakınanlar, buzağı eti yemek isteyen ama buzağıyı öldürmek istemeyen insanlara benzer.
>
> –Bertolt Brecht, "Writing the Truth: Five Difficulties"[35]

Mezbahayı modern kapitalist toplumda işçiye yapılan muamele için bir mecaz olarak kullanmak Upton Sinclair'le sona ermedi. Bertolt Brecht'in "*Saint Joan of the Stockyards*" oyunu boyunca kesim imgelemi, "et kralı" Pierpont Mauler gibi büyük ölçekli kapitalistlerin insanlık dışılığım tasvir etmek için kullanılır. Bu kapitalist, danalara ne yaparsa, çalışanlarına da aynı şeyleri yapmaktadır; o bir "insan kasabıdır." Fonda mezbahadaki aktiviteler sürerken, "*cut-throat prices*" [boğaz kesen/kıran kırana fiyatlar] ve "*it's no skin off my back*" [beni ırgalamaz] gibi kelime oyunu içeren ifadelerle, hayvanların kaderi akla getirilerek işçinin kaderinden şikâyet edilir.[36] Buna uygun olarak, işçinin kapitalizm tarafından insanlıktan çıkarılması için mezbaha mecazının kullanılması tercihi, tarihsel bir gerçekliğin yansımasıdır.

Montaj hatlarındaki işbölümü fikri, Henry Ford'un Şikago'daki mezbahaların demontaj hatlarını ziyaret etmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Ford montaj hattı fikrini hayvan kesiminin parçalara bölünmüş aktivitelerinden almıştır: "Bu fikrin aklıma gelmesine genel olarak Şikago'daki et fabrikalarının derinin temizlenmesi sürecinde kullandıkları tavanda asılı va-

35. Bertolt Brecht, "Writing the Truth: Five Difficulties", *Civil Liberties and the Arts: Selections "From Twice A Year, 1938-1948"*, Der. William Wasserstrom (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1964), s. 295.

36. Bertolt Brecht, *Saint Joan of the Stockyards*, Çev. Frank Jones (Bloomington ve Londra: Indiana University Press, 1969, 2. baskı, 1971).

gonlar vesile oldu."[37] Et üretimi üzerine (et endüstrisinden bir şirket tarafından finanse edilmiş) bir kitap süreci şöyle anlatır: "Kesilmiş hayvanlar, bir nakil aracı ile ya da hareketli bir zincire baş aşağı asılmış şekilde, bir çalışandan diğerine aktarılır ve her bir çalışan sürecin belirli bir adımını uygular." Yazarlar gururla şunu da ekler: "Bu prosedür verimliliğini o denli kanıtladı ki otomobillerin montajı örneğindeki gibi birçok farklı endüstri tarafından benimsendi."[38] Ford sürecin neticesini tersine çevirmiş olsa da (yani montaj hattında, kesim sürecindeki parçalara ayırmanın aksine bir ürün yaratılıyor olsa da) aynı zamanda bireyin çalışması ve üretkenliğinin büyük ölçüde bölümlere ayrılmasına sebep oldu. İnsan bedeninin parçalarına ayrılmasının modern kapitalizmin kurgusu olmasından çok, modern kapitalizm bölümlere ve parçalara ayırma üzerine inşa edilmiş bir kurgudur.[39]

Mezbahanın demontaj hattında vuku bulması şart olan en temel şeylerden biri, hayvana yaşayan, soluk alan bir varlık gibi değil atıl bir nesneymiş gibi davranılması gerekliliğidir. Benzer olarak montaj hattında çalışan işçiye de atıl, düşünmeyen bir nesne gibi davranılır ve işçinin yaratıcı, bedensel, duygusal ihtiyaçları görmezden gelinir. Mezbahaların demontaj hatlarında çalışan insanlar, çok büyük ölçekte kendi çifte yok oluşlarını herkesten çok kabul etmek zorundadır: Yalnızca kendilerini inkâr etmek zorunda kalmaz, aynı zamanda hayvanların kültürel olarak kayıp göndergeye dönüşmelerini de kabul etmek zorunda kalırlar. Onlar hayvanları, mezbahanın

37. Henry Ford, *My Life and Work* (1922), s. 81. Allan Nevins, *Ford: The Times, The Man, The Company* (New York: Charles Scribner's Sons, 1954), s. 471-72'den alıntılanmıştır.

38. Robert B. Hinman ve Robert B. Harris, *The Story of Meat* (Şikago: Swift & Co., 1939, 1942), s. 64-65.

39. James Barrett'ın gözlemine göre, "Tarihçiler et endüstrisini seri imalatın öncüleri olarak hak ettikleri unvandan mahrum etti; zira hâlâ işin rasyonel organizasyonunu sembolize eden montaj hattı tekniğini geliştiren Henry Ford değil Gustavus Swift ve Philip Armour'dur." (*Work and Community in the Jungle: Chicago's Packinghouse Workers, 1894-1922* [Urbana ve Şikago: University of Illinois Press, 1987], s. 20.)

dışındaki diğer herkes gibi, et olarak görmeli ve bunu hayvan henüz hayattayken yapmalıdırlar. Bu sebeple hem kendi bedenlerine hem de hayvanların bedenlerine yabancılaşmak zorundadırlar.[40] Bu durum "mezbaha çalışanlarının işi bırakma oranının ülkedeki diğer tüm mesleklerde olduğundan daha yüksek olması" gerçeğini açıkça izah eder.[41]

Otomotiv endüstrisinde montaj hattının kullanılmaya başlanmasının işçiler üzerinde ani ve rahatsızlık verici bir etkisi oldu. İşin tek tipleştirilmesi ve sürecin sonunda ortaya çıkan üründen koparılmak işçilerin deneyimlerinin esas niteliği haline geldi.[42] Bunun sonucu işçilerin kendi ürettikleri ürüne olan yabancılıklarının daha da artması oldu. Mekanikleşme, işlerini bölümlere ayrılmasıyla işçileri bir şey başarma, bir işi tamamlama hissinden mahrum bıraktı. Harry Braverman *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century* kitabında, montaj hattı üretimine geçişin ilk sonuçlarını açıklar: "Zanaatkârlık sürekli yinelenen detay işlemine direnemedi ve işçilerin aldığı ücretler aynı seviyede sabitlendi." Montaj hattının takdiminden sonra çok sayıda çalışanı Ford'u terk etti. Braverman'ın gözlemine göre: "Montaj hattına verilen bu ilk tepkide, işçinin bu yeni iş tipine duydu-

40. Hannah Meara Marshall "Structural Constraints on Learning: Butchers' Apprentices"de et kesen bir çırak olmanın "sıkıcı ve moral bozucu bir tecrübe" olabileceğini gözlemler ve bu çifte yabancılaşmanın mezbahadan et departmanına dek devam ettiğini iddia eder. (*American Behavioral Scientist* 16, sayı 1 [Eylül/Ekim 1972], s. 35.)

41. John Robbins, *Diet for a New America* (Walpole, NH: Stillpoint Publishing, 1987), s. 136.

42. "O zamana dek bir vasıflı işçi bir öbek malzeme alıp onları birleştirerek bütün bir volan manyetosu yapardı. Bu bölümdeki ortalama bir işçi dokuz saatlik bir iş gününde otuz beş ila kırk manyeto yapardı: her montaj için ortalama yirmi dakika. Şimdi montaj süreci hareketli bir bant etrafında konumlandırılmış yirmi dokuz adam tarafından yerine getirilen yirmi dokuz işleme bölündü. Ortalama montaj süresi bir anda on üç dakika on saniyeye düşürüldü.", "Hareketli hat" üzerine tartışmasını sürdüren Nevins şöyle gözlemler: "Böylece seri üretim doğdu: Ford'un (güç, titizlik, hız, devamlılık ve standart bir ürünün çok büyük miktarlarda üretilmesi ile ilgili diğer ilkelere odaklanmak olarak) klasik tanımını verdiği seri üretim." Nevins, *Ford*, s. 472, 476.

ğu doğal tiksintiyi görürüz."[43] Ford, üretken olma hissinden yoksun bir üretkenlik takdim ederek, iş kavramının anlamım parçalara ayırdı. Geç kapitalizmde insan bedeninin bölümlerine ayrılması, parçanın bütünü temsil etmesinin de önünü açar. Mezbaha modelinin montaj hattında çalışan işçilere de uygulandığı çok belirgin olmadığı için, bütün varlıklar olarak, ataerkil kültürdeki kayıp gönderge sisteminin etkisini kendilerinin de tecrübe ettiğini fark edemezler.

Parça #4: Hayvanlara Tecavüz Edilmesi

"Tavuklar masanın üzerinde uçuşuyor, kalçalarında bıçaklar ve çatallarla" yenmek için yalvararak.

–On dokuzuncu yüzyıl İsveçli koşuk yazarından Birleşik Devletler'deki et bolluğu üzerine[44]

"Beni bağlar ve köpeğimizle ilişkiye girmeye zorlardı. ... Köpeği tutarak üstüme çıkar, köpeğin penisi benim içimdeyken o da köpeği düzerdi."[45] Bu tecavüz tasvirinde kadının yanı sıra köpek de tecavüze uğrar. Çoğu tecavüz vakası hayvanları içermese de tecavüz mağdurları tarafından hissettiklerini tarif etmek için kullanılan ifadeler, hayvanların et olarak yenme kaderinin, kendi deneyimleri için doğrudan doğruya bir mihenk taşı olduğu izlenimini uyandırır. Kadınlar tecavüze uğradıktan sonra bir et parçası gibi hissettiklerini söylediklerinde, birinin iradesi dışında içine girilmesi ile yenmesi arasında bir bağlantı olduğunu mu söylüyorlar? Bir kadın şöyle bildirir: "Bana kendimi bir et parçası gibi hissettirdi, bir delik gibi. Kocam bana bir kızın yalnızca düşünme becerisi olmayan bir hizmetçi olduğunu söyledi, bir delik, bir et parçası."

43. Harry Braverman, *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century* (New York ve Londra: Monthly Review Press, 1974), s. 148-49.

44. Ray Allen Billington, *Land of Savagery Land of Promise: The European Image of the American Frontier in the Nineteenth Century* (New York: W. W. Norton & Co., 1981), s. 235.

45. Lenore E. Walker, *The Battered Woman* (New York: Harper & Row, 1979), s. 120. Bu paragraftaki sıradaki alıntı Walker, s. 5'ten.

"*Portnoy's Complaint*"te [*Portnoy'un Feryadı*] Philip Roth, etin nasıl erkek cinselliği için bir deliğe dönüştüğünü Portnoy'un et kullanarak mastürbasyon yapışıyla aktarır: "Gözüm dönüp de bir öğleden sonra kasaptan aldığım ve ister inanın ister inanmayın, bir reklam panosunun arkasında ırzına geçtiğim kudurmuş bir parça ciğer 'Hadi koca oğlan, hadi' diye çığlık attı."[46] Delikten kast edilen Portnoy'un ciğer parçası olmadığı sürece, cinsel nesne kelimenin tam anlamıyla tüketilmez. O zaman bu çift anlamlılık niye? Bir delik olmayla bir et parçası olmayı, içine girilmesi ile yenmeyi birbirine bağlayan nedir? Tecavüze uğramak/ırzına geçilmek/içine girilmek her ne olursa olsun yenmeye benzemez. Madem öyle insanlara neden böyle hissettirir? Daha doğrusu insanlar nasıl kolayca böyle hissettiklerini söyler?[47] Çünkü eğer bir et parçası iseniz bıçağa, alet yordamıyla uygulanan şiddete maruz kalırsınız.

Tecavüz de ihlal aletinin penis olduğu bu tür bir şiddettir. Bıçak tarafından kesilebilmek için çatalla tutulan bir et parçası gibi, bir erkek bedeni tarafından zapt edilirsiniz. Buna ek olarak söyleyebiliriz ki nasıl mezbaha, hayvanlara ve işçilere atıl, düşünmeyen, hissetmeyen nesneler gibi davranıyorsa kadınlar da tecavüz esnasında aynı şekilde atıl nesneler muamelesi görür, duyguları ya da ihtiyaçları önemsenmez. Sonuç olarak et parçaları gibi hissederler. Buna paralel olarak, hayvanların iradeleri dışında döllenmesini mümkün kılan "tecavüz askıları" vardır.[48] Bir et parçası gibi hissetmek, birisinin hayattayken ve hisseden bir varlıkken (ya da bir zamanlar öyleyken) atıl bir nesne gibi muamele görmesidir.

Tecavüz mağdurlarının deneyimlerini anlatmak için seçtiği et metaforları ve "tecavüz askısı"nın kullanımı, tecavüzün

46. Philip Roth, *Portnoy's Complaint* (New York: Random House, 1969, New York: Bantam Books, 1970), s. 19 [*Portnoy'un Feryadı*, Çev. Özden Arıkan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999). (ç.n.)].

47. Bu sorular Carol Barash tarafından ortaya atıldı.

48. *PETA News*, 1, sayı 8 (1986) People for the Ethical Treatment of Animals [Hayvanlara Etik Muamele İçin Mücadele Edenler], s. 2. Ayrıca bkz. Gena Corea, *The Mother Machine: Reproductive Technologies from Artificial Insemination to Artificial Wombs* (New York: Harper & Row, 1985), s. 12-13.

tüketimle, hem kadın imgelerinin tüketimiyle hem de tam anlamıyla hayvan etinin tüketimiyle paralel ve ilişkili olduğunu düşündürür. Tecavüz mağdurlarının penetrasyonun, ihlal edilmenin, piyasa için hazırlanmanın ortak sonucunu tarif etmek için "hamburger" kelimesini tekrar tekrar kullanması, yalnızca bir et parçası olmanın ne kadar nahoş bir şey olduğunu değil, aynı zamanda hayvanların da tecavüzün mağduru olabileceğini ima eder. Yine de birbiriyle örtüşen kültürel metaforlar, bu tecrübeleri sanki kadınlar ve hayvanlar böyle arzuluyormuş gibi kurgular.

Et yemeyi haklı çıkarmak için hayvanların ölmek istemesine, et olmayı arzulamasına atıfta bulunuruz. Samuel Butler'ın eseri *Erewhon*'da et "doğal bir ölüm" yaşayan hayvanlardan gelmediği sürece yasaktır. Bunun sonucu olarak "hayvanların devamlı şüpheli koşullar altında doğal ölümler yaşadığı fark edildi. (...) Bu şanssız hayvanların bazılarının bir mil yakınlarındaki bir kasap bıçağının kokusunu dahi alabilecekken, kasap önlerinden çekmeye fırsat bulamadan doğruca koşup bıçağa çarpmaları hayret vericiydi."[49] Tecavüzcü kültürün mitlerinden biri kadınların yalnızca tecavüze uğramayı hak ettiği değil aynı zamanda bundan zevk aldığı, kasap bıçağı için sürekli arandıklarıdır. Benzer bir şekilde reklamlar ve popüler kültür bize Charlie the Tuna ve Al Capp'ın Shmoo'su gibi hayvanların yenmek istediklerini söyler. İma edilen kadınların ve hayvanların kendilerini yok eden bu süreçlere gönüllü olarak katıldığıdır.

Total Joy'da Marabel Morgan kadınları ve hayvanları hamburger metaforuyla bir araya getirir. Morgan kendi Shmoo sendromunu kadınlara, kendilerini kocalarının ihtiyaçlarına hizmet eden hamburgerler gibi görmelerini tavsiye ederek geliştirir: "Ama hamburger gibi siz de kendinizi arada bir farklı şekillerde hazırlamalısınız."[50] Morgan'ın cümle yapısı ham-

49. Samuel Butler, *Erewhon* (1872), Hammondsworth (İngiltere: Penguin Books, 1970), s. 230 [*Erewhon*, Çev. Şelale Dalyan (Ankara: Kyrhos Yayınları, 2013). (ç.n.)].

50. Marabel Morgan, "365 Ways to Fix Hamburger", *Total Joy* (New Jersey: Fleming H. Revell Co., 1971), s. 113.

burgerin kendisini çeşitli şekillerde takdim ettiğini ve sizin de böyle yapmanız gerektiğini ima eder. Ancak hamburger total kadının mutfağına ulaşmadan çok önce bütün imkânlardan mahrum bırakılmıştır ve herhangi bir hazırlık yapamaz. Kadına/erkeğin karısına hitaben kullanılan "siz" ifadesi hamburgere atıfta bulunur, cümlede ona vekâlet eder.

Kadınlar "total kadın" ile bir ilişki halinde oldukları gibi ataerkil bir kültürde tüketilebilir olması için nesneleştirilen, bütün imkânlardan mahrum bırakılan, hazırlanması, şekil verilmesi, kültürel anlamda asimile edilmesi gereken "hamburger" ile de ilişki halindedir.

Gönderge kayıp da olsa kadınlar göndergenin içinde kendi yansımalarını görmeden edemezler. Ayrıca hayvanlar yenmeyi nasıl arzulamıyorsa, Morgan'ın cümle yapısı, kadınları [tüketilmeyi] kendilerinin istediğine ikna çabalarını öyle altüst eder.

Biri nasıl olur da direnen, tepinen, korku dolu bir özneden birkaç et parçasına dönüşür? Özneden nesneye dönüştürülmek uyuşturulmayı gerektirir. G. J. Barker-Benfield bize on dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan ve karısıyla seks yapmak isteyen bir adamın yardımına koşan bir şifacıdan bahseder. Hekim "zavallı kadını eterle bayıltmak için" çiftin evine haftada birkaç kez uğrar.[51] Hayvanları kesime hazırlamak için anestezi uygulanması bu doktorun evlilik içi tecavüze yaptığı suç ortaklığını aklımıza getirir. Tamamen kendinde olan ve mücadele eden bir bedene kolayca yapılamayan şey uyuşturulmuş bir beden üzerinde başarılabilir. Tecavüzde istisnai olan durum, kesim söz konusu olduğunda olağandır: Uyuşturma işlemi etin seri üretiminin temel parçasıdır.[52]

---

51. G. J. Barker-Benfield, *The Horrors of the Half-Known Life: Male Attitudes Toward Women and Sexuality in Nineteenth-Century America* (New York: Harper and Row, 1976), s. 113.

52. Yahudi ve İslami beslenme yasalarına uygun olarak öldürülen hayvanların bir anda öldüğü ve acı çekmediği sanılıyor olsa da bu varsayım yanlıştır. Peter Singer şöyle bildirir: "Çabucak vurulup yere düşer düşmez ölmenin yerine, Amerika Birleşik Devletleri'nde ayinsel olarak katledilen hayvanlar arka ayaklarından bağlanıp yukarı kaldırılır ve asılır. Bilinçleri tamamen yerinde iken nakil bandında iki ila beş dakika asılı kalırlar; hatta eğer 'öldürme hattı'nda boğazları

Kendinden geçirilmiş bir hayvan daha ekonomik bir işlem, kasap için daha iyi ve daha güvenli çalışma koşulları sonuçlarını doğurur ve basitçe daha yüksek kaliteli et üretir. Hayvanların kas dokusu, ölümden sonra yeterli miktarda koruyucu laktik asit üretebilecek kadar glükojen barındırır. Ancak bu glükojen ölüm tehlikesinin yarattığı fiziksel ve sinirsel gerginlik sonucu tükenebilir. Dolayısıyla kesimden önce kurbanı sakinleştirmek için bir kendinden geçirme rutini ve kurbanı uyuşturmak için tıbbi bir müdahale uygulanır. Heyecanlı, korkulu ve fazla ısınmış hayvanlar tamamen kanamayacaklardır ve ölü etleri pembe ya da kıpkırmızı olarak onları "albenisiz leşler" haline getirecektir.[53]

"Et üreten hayvanlar"ı kendinden geçirme süreci bedenlerine enjekte edilen ya da yemlerine karıştırılan sakinleştiricilerle başlar. Hayvanlar minimum heyecan ve rahatsızlık düzeyine eriştiğinde hareketsiz hale getirilmelidir. Hareketsiz hale getirme mekanik ve kimyasal yöntemlerle ya da elektrik vererek yapılabilir. Amaç hayvanları bir kerede öldürmek değil (Thomas Hardy'nin "*Jude the Obscure*" eserinde Arabella'nın Jude'a anlattığı gibi) onları sersemletmek ve kanamayı kalp atmaya devam ederken başlatıp bütün kanın kalp tarafından dışarı pompalanmasını sağlamaktır.

Garip bir biçimde, kesilme yaklaştıkça et endüstrisinin kullandığı dil, hayvanların eylemlerini kendi iradeleriyle gerçekleştirdiklerini giderek daha fazla ima eder. Hayvanlar ne kadar hareketsiz hale getirilirse, kesim sürecini tarif eden kelimeler onları o kadar hareketliymişçesine tasvir eder ve hareketleri güya kendilerininmiş gibi görünür: "kalkmak", "aynı tarafa

---

kesilirken bir şeyler ters gittiyse daha bile fazla. Ta ki kasap tarafından doğranmaya başlanana dek..." *Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals* [Hayvan Özgürleşmesi] 2. baskı (New York: A New York Review Book, 1990), s. 154. Ayrıca bkz., Roberta Kalechofsky, "Shechitah-The Ritual Slaughter of Animals", www.micahbooks.com bağlantısında bulunabilir.

53. P. Thomas Zeigler, *The Meat We Eat* (Danville, IL: The Interstate Printers and Publishers, 1966), s. 10. Travers Moncure Evans ve David Greene, *The Meat Book* (New York: Charles Scribner's Sons), s. 107.

yönelmek" ve "kaymak" gibi.[54] Kendinden geçirme kavramı hüküm sürmektedir; hayvanlar hayatlarına yönelik "tecavüz" içerisinde etkin ve istekli failler gibi görünür.

Parça #5: Karındeşen Jack

> Ondan hep en masum ve en aseksüel şekilde hoşlanmıştım. Bedeni sanki daima parlak zihninin, davranışlarındaki tevazunun ve giyim zevkinin ardına tamamen saklanmış gibiydi. Bana bir kez olsun çıplaklığının parıltısını görebileceğim ufacık bir aralık bile sunmamıştı. Ve şimdi birdenbire korkunun kasap bıçağı onu ikiye yarmıştı. Karnının ortasından aşağı doğru yarılmış ve kancada sallanan bir düve gibi önümdeydi ve bana açıktı. İşte oradaydık (...) ve birden onunla sevişmek için şiddetli bir arzu duydum. Daha doğrusu ona tecavüz etmek için şiddetli bir arzu duydum.
>
> –Milan Kundera, *The Book of Laughter and Forgetting*[55] [*Gülüşün ve Unutuşun Kitabı*]

Irzına geçilen kadın ve kesilen hayvan kategorilerilerinin üst üste gelişi, 1888'de sekiz kadın öldüren Karındeşen Jack'in yarattığı etkide gözlemlenebilir. Karındeşen Jack'in eril şiddetinin merkezinde yalnızca cinayet yoktu, cinsel olarak sakatlama ve rahmin kesilip çıkarılması aracılığıyla bedene hâkim olunması da vardı. Kesim aletini kullanışıyla hünerini sergiliyordu; polis cerrahının çıkardığı sonuç "bıçak kullanmakta oldukça marifetli biri" olduğuydu.[56] Buna ek olarak, bedenin belirli parçalarını kusursuzca kesmesiyle kadınların bedenleri hakkındaki bilgisini de ortaya koyuyordu. "Doğrusu istenirse katilin esas gayesi kurbanı olan kadını boğduktan ve boğazını kestikten sonra iç organlarını çıkarmakmış gibi görünüyor. Katil yeterli zamanı olduğunda rahmi ve diğer iç organları da

54. Bu tarifler Ziegler, *The Meat We Eat*, s. 40-44'te çizimlerle birlikte yer alır.
55. Milan Kundera, *The Book of Laughter and Forgetting* (New York: Alfred A. Knopf, 1980, New York: Penguin Books, 1985), s. 75 [*Gülüşün ve Unutuşun Kitabı*, Çev. Halim Ünal (İstanbul: Hür Yayınları, 1981). (ç.n.)].
56. Ronald Pearsall, *The Worm in the Bud: The World of Victorian Sexuality* (Toronto: The Macmillan Co., 1969), s. 308.

çıkarıyor; kadınların içleri darmadağın oluyordu."[57] Örneğin Katharine Eddowes öldürüldükten sonra sol böbreği ve rahmi bulunamadı.

Kesilmiş hayvan imgeleri bu cinayetleri soruşturanların gözlerinin önünden gitmiyor, rüyalarına giriyordu. Geleneksel olarak hayvanlar için ayrılan şey kadınların kaderi haline gelmişti. İlk olarak kadınların bağırsakları Karındeşen Jack tarafından, yalnızca bir tek benzetmeye mahal verebilecek bir yöntemle deşiliyordu. Polis cerrahının raporuna göre: "Kadın kasapta görebileceğiniz ölü bir danayla tamamen aynı şekilde kesilmiş ve içi açılmıştı."[58] İnce bağırsağı ve midesinin bir parçası sağ omzunun üzerinde, midesinin başka bir parçası da sol omzunun üzerinde yatan bir kurban gören genç bir polis memuru bir daha et yiyemedi. "Yemeğim midemi bulandırıyordu. Kasap görmek beni tiksindiriyordu.[59] Kesilen nesneler kadınlar olduğunda kayıp gönderge birdenbire görünür hale gelmişti.

İkinci olarak, Karındeşen Jack'in kesme aletiyle -bıçakla- ortaya koyduğu beceri, yetkilileri katilin ya bir kasap, avcı, mezbaha çalışanı ya da işinin ehli bir cerrah olmasından şüphelenmeye yöneltti. Polis raporuna göre "yetmiş altı kasap ve mezbaha çalışanı ziyaret edildi ve bu adamların kişilikleri soruşturuldu."[60]

Üçüncü olarak, Karındeşen Jack'in rahme olan ilgisi için tahmin edilen saiklerden biri, kadınların tıbbi deneylerde kullanılan hayvanlar gibi hissetmesiydi: Bir Amerikalının tıbbi bir araştırma için rahim başına yirmi Sterlin ödediği söylentisi vardı. Karındeşen Jack'in bu adama rahim tedarik ettiği düşünülüyordu.[61] Son olarak; Londra'daki bakanlardan biri, Rahip

57. Judith R. Walkowitz, "Jack the Ripper and the Myth of Male Violence", *Feminist Studies* 8, sayı 3 (1982), s. 550.
58. Pearsall, s. 308'den alıntılanmıştır.
59. Walkowitz, s. 551'den alıntılanmıştır.
60. Stephen Knight, *Jack the Ripper: The Final Solution* (Londra: Granada Publishing Limited, 1977), s. 59.
61. Pearsall, s. 307.

S. Barnett, kamusal alanlardaki mezbahaların kaldırılmasını önerdi; çünkü onları görmek "birbiriyle iç içe yaşayan kalabalık nüfusta gaddarlaşmaya ve çocuklarda yozlaşmaya" sebep oluyordu.[62]

Parça #6: Kadınların Kesimi

Artık soyut isimler yanıp sönmeye başladığında bayağılaşıyorum.
Lahana ve alışkanlıklardan konuşmak için mutfağa gidiyorum.
İnsanların ne yaptığını izlemeyi hatırlamak için çok çabalıyorum.
Evet, gözlerini ellerden ayırma, bırak ses vızıldasın.
Ekonomi kemiktir, siyaset ettir,
bak kimi dövüyorlar ve kimi yiyorlar.
–Marge Piercy, "In the men's room(s)"[63]

Hayvanların kaderi olan kesilme olgusu, kadınların maruz kaldığı baskıyı anlatırken suistimal edilir ve kadınların maruz kaldığı baskıya son vermek için çabalayan feministler bu olguya başvurur. Hayvanlar kayıp nesneler olmaya devam ederken, kaderleri kesim metaforuyla devamlı gündeme getirilir. Kesim, eti yaratan veya birinin et olarak var olmasına sebep olan şeydir. Mecazi kesim ise tecavüze uğrayan kadınların kendilerini "et parçaları" gibi hissetmesi durumunu pekiştirerek, gaddar bir eylem olan hayvan kesimini sessizce akla getirir. Andrea Dworkin'in gözlemlediğine göre "eril kültürün en çok keyif aldığı kendini beğenmişlik biçimi, adeta kemikleri birbirinden ayırmak suretiyle deneyimi ortadan ikiye yarmak ve böylece kıymıkları sanki kemiğin bir parçası değillermiş gibi ya da kemiği sanki bedenin parçası değilmiş gibi incelemektir." (Pirzola veya bagetten sanki bir bedenin parçaları değillermişçesine bahsederiz.) Hayvanların kayıp gönderge statüsünü göz önüne aldığımızda Dworkin'in kültürün bedenini teşrihi kulağa çok anlamlı gelir: "Her şey birbirinden ayrılmış halde: akıl duygudan ve/veya hayal gücünden; eylem sonuçtan; simge ger-

62. Pearsall, s. 313'ten alıntılanmıştır.
63. Marge Piercy, "In the men's room(s)", *Circles on the Water* (New York: Alfred A. Knopf, Inc., 1982), s. 80.

çeklikten; zihin bedenden. Herhangi bir parça bütünün yerine geçiriliyor ve bütün parçaya kurban ediliyor."[64] Dworkin'in mecazi ataerkil kültür betimlemesi, okurun, hayvanların tam da bu şekilde kesildiği bilgisine sahip olmasına bel bağlar.

Kesim imgeleri ataerkil kültürün her yanını kaplar. New Jersey'deki bir et lokantasının adı "Adem'in Kaburgası" idi. Kimi yediklerini sanıyorlardı? *The Hustler*, pornografik bir dergi haline gelmeden önce, Cleveland'da bir lokantaydı. Menüsünün kapağında bir kadının kalçalarını sergiliyor ve şöyle yazıyordu: "Şehrin en iyi etini biz sunuyoruz!" Kimi? *Hustler* dergisinin bir kapağında kıyma makinesinin içinde bir kadın gösteriliyor ve şu ifade yer alıyordu: "Yüzde yüz etten oluşan son sayı". Pure Food and Drug Act adlı müzik grubunun "*Choice Cuts*" albümünün kapağında "choice cuts" [seçkin dilimler] diye damgalanmış kadın kalçaları gösteriliyor. Cinsel fantezileri sorulduğunda çok sayıda erkek "bütünden ayrılmış suretsiz beden parçalarını, memeleri, bacakları, vajinaları, kalçaları içeren pornografik sahneler" anlatır.[65] Ortalama müşteri için et tam da buna indirgenmiştir: suretsiz beden parçaları, göğüsler, bacaklar, inek memeleri, kalçalar. Frank Perdue tavuk tüketimini teşvik eden bir posterde cinsel kesim imgeleriyle oynar: "Göğüs seven bir erkek misin yoksa but seven bir erkek mi?"

Boston'ın Haymarket bölgesindeki kasapların kullandığı ünlü bir poster, bir kadının bedenini adeta bir besi hayvanının bedeniymiş gibi farklı kısımlara ayırarak ve bu kısımları tek tek adlandırarak resmetmiştir. Bu tür bir imgeye cevaben tiyatro yazarları Dario Fo ve Franca Rame şu anlatıyı senaryolaştırdı:

> Vücudu farklı kısımlara bölünmüş çıplak bir hanım çizimi vardı. Bilirsiniz... Kasaplardaki şu inek posterleri gibi... Bütün erojen bölgeler

64. Dworkin, *Pornography*, s. 67.

65. Phyllis Chesler, "Men and Pornography: Why They Use It", T*ake Back the Night: Women on Pornography*, Der. Laura Lederer (New York: William Morrow and Company, Inc. 1980), s. 155.

inanılmaz renklerle boyanmıştı. Mesela kıçı şaşırtıcı bir pembeyle renklendirilmişti. (Yumruklarını tokuşturur ve güler.) Sonra şu parça (Ellerini arkasına, hemen ensesinin altına koyar)... kasaplar buraya gerdan der. Orası da mordu. Ya fileto... (Hafifçe başka tarafa dönerek) Bugünlerde filetonun fiyatına inanabiliyor musunuz ha? Korkunç! Neyse, orası da turuncuydu.[66]

Norma Benney, "All of One Flesh: The Rights of Animals" adlı eserinde bir müzik dergisinin orta sayfasındaki resmi tasvir eder. Resim "kasap tezgâhına bacakları açık vaziyette zincirle bağlanmış çıplak bir kadın, etrafında duvarlara asılı hayvan cesetleri, kasap bıçakları, satırlar ve kırmızı, lastik bir kasap önlüğü giymiş, kadını bir elektrikli testereyle ikiye bölmeye hazır bir adamı" gösterir.[67] Bu bağlamda günlük konuşma dilindeki "*piece of ass*" [iyi parça], "*I'm a breast man*" [Ben göğüs severim] ve "*I'm a thigh man*" [Ben but severim] gibi ifadeler saldırgan özlerini ele verir. (Erkeklere de kimi zaman "damızlık" ya da "irikıyım" diye hitap ediliyor olsa da bu terimler yalnızca kayıp göndergenin akışkanlığını yeniden tasdik eder ve "et" kelimesinin kadınlar kastedilerek aşırı derecede belirli ve saldırganca kullanılma yollarını güçlendirir. Erkekler "et" olarak kendilerinin sahibidir, kadınlara ise "et" olarak sahip olunur.)

Bu örnekler ana bileşenleri aşağıdakiler olan mecazi bir cinsel kesim paradigması önerir:

- seçilen alet olarak, gerçek ya da mecazi anlamda bıçak (pornografide bıçağın yerini kameranın lensi alır ve şiddeti o uygular)
- kurbanının bedenini kontrol altında tutma/tüketme/kirletme yolları arayan bir saldırgan

66. Dario Fo ve Franca Rame, "A Woman Alone", *Female Parts: One Woman Plays*, Olwen Wywark tarafından uyarlanmıştır, Çev. Margaret Kunzle (Londra: Pluto Press, 1981), s. 15-16.

67. Norma Benney, "All of One Flesh: The Rights of Animals", *Reclaim the Earth: Women Speak out for Life on Earth*, Der. Leonie Caldecott ve Stephanie Leland (Londra: The Women's Press, 1983) s. 148. Benney, *Zig Zag* dergisinin (sayı 129, Ağustos 1982) orta sayfasında geçen ve kimin çektiği bilinmeyen bir fotoğraf alıntılıyor.

- beden parçalarının fetişleştirilmesi
- et yemenin kesilmiş hayvan imgeleri sağlaması

Mecazi cinsel kesim, edebiyatta ve filmlerde tekrarlanarak kesilmiş kadın imgelerini yüceltir. Bir kadına tecavüz edilmesi ve hemen ardından da kesilmesi olayı, Tevrat'ta karşımıza çıkar. Levi kabilesinden bir Yahudi, nikahsız eşine yabancılar tarafından barbarca tecavüz edilmesine izin verir: "Ona gece boyunca, sabaha kadar tecavüz ve işkence ettiler."[68] Kadın, Yahudi'nin yaşadığı evin kapısının önünde yere yığılır. Biz kadının hayatta olup olmadığım bilmezken adam onu eşeğine yükleyip evine sokar. "Bıçağını çıkardı ve cariyesini sıkıca kavradı. Kadını parça parça kesti, on iki parçaya ayırdı ve İsrail topraklarının dört bir yanına gönderdi."[69] Benzer bir şekilde, D. H. Lawrence'ın "The Woman Who Rode Away" eserinde Yeni Kadın* kendisini bir grup adam tarafından bir mağarada güneşe kurban edilecek halde bulur. Lawrence'ın kullandığı dil

68. Phyllis Trible'm *Texts of Terror: Literary-Feminist Readings of Biblical Narratives* (Philadelphia: Fortress Press, 1984), s. 76-77'deki çevirisi. Trible kutsal metinde geçen bu şiddet öyküsüne yaptığı yorumu "öykünün güncelliğinin farkında olmak" zorunda olduğumuzu söyleyerek bitirir. "Bir nesne olarak kadın hâlâ tutsak edilmekte, ihanete, tecavüze, işkenceye uğramakta, cinayete kurban gitmekte, parçalarına ayrılmakta ve ortalığa dağıtılmaktadır. Bu eski öyküye kulak vermek, bugünkü gerçekliğini itiraf etmektir." Trible'ın dipnotunda New Bedford'daki bir kadına toplu tecavüz vakasına gönderme vardır.

69. Hâkimler Kitabı 19:29, Trible'ın çevirisi, s. 80. Trible bu pasajda geçen İbranice "(ikiye) ayırmak" fiilinin "başka durumlarda yalnızca hayvanlar için kullanıldığım" söyler. (s. 90, dipnot 51). Alice Thomas Ellis'in *The Sin Eater* eseri bu pasaja atıfta bulunur. Kadın karakterlerden biri "Hâkimler Kitabı 19'da ve Benjamitlerin korkunç ülkesinde, Levi kabilesinden bir erkeğin nasıl cariyesini tamamen kadının iradesi dışında eklem yerlerinden parçalara ayırdığını, yasaların kendine verdiği yetkiyle kadına hakaret ederek onu nasıl on iki parçaya böldüğünü (İsrail'in kabilelerinden her biri için bir tane)" düşünüyordu. "İnsanların on iki parçaya ayrılması doğal bir durum değildi. İnsanları eklem yerlerinden bolsek on bir parça çıkardı. Eğer Levililerden bu adamın simetriye düşkün bir zihni varsa ve kadın da onu tanıdığı kadarıyla bunu biliyorduysa, insan bedeninin on iki birbirine denk parçaya bölünemiyor oluşu adamı sinir etmiş olabilir." (Londra: Duckworth, 1977), s. 145.

* On dokuzuncu yüzyıl sonlarından itibaren ortaya çıkan erkek egemenlik sınırlarını aşacak feminist kadın ideali. (ç.n.)

hem gerçek anlamıyla tüketimi hem de cinsel anlamda tüketimi akla getirir. Kate Millet bu öyküyle ilgili ağır bir değerlendirme yapar: "Bu bir cinsel yamyamlık formülüdür: Penisin ve penetrasyonun yerine bıçağı koyun. Rahmin ve yatağın yani infaz mekânının yerine de mağarayı kullanın. Alın size birinin kurbanının gücünü elinden alarak işlediği bir cinayet sahnesi."[70]

Cinsel kesim erkeğin pornografik cinselliğinin temel bir bileşenidir. Kötü şöhretli "*snuff* filmler"* (ki bu ismi filmin son dakikalarında bir kadının hayatının söndürülmesinden alırlar) kadınların kesilmesini cinsel bir etkinlikmişçesine göklere çıkarır:

> Yapımcı asistanı olduğu anlaşılan sarışın, genç ve güzel bir kadın, yönetmene filmin sonundaki hamile kadının bıçaklanma sahnesini izlerken nasıl da cinsel olarak uyarılmış hissettiğini anlatır. Çekici yönetmen ona kendisiyle yatıp fantezilerini gerçekleştirmek isteyip istemeyeceğini sorar. Yatakta oynaşmaya başlarlar ve bir süre sonra kadın film ekibinin halen kayıtta olduğunu fark eder. Buna itiraz eder ve kalkmaya çalışır. Yönetmen yatağın üzerinde duran hançeri alır ve "Orospu, şimdi istediğini alacaksın!" der. Sonra yaşananları anlatmak için kelimeler yetersiz kalır. Kadını yavaş yavaş, derince, boydan boya keser. Akan kanın miktarı, etrafa saçılan parmaklar, uçuşan kollar, kopan bacaklar ve kadın ölmeden önce ağzından bir nehir gibi boşanan kan izleyicilerin midesini olağanüstü derecede kaldırır. Ancak zirve noktasına henüz ulaşılmamıştır. Su katılmamış kötülüğün ortaya çıktığı anda, adam kadının karnını yararak açar ve orgazmik bir zafer çığlığıyla iç organlarını çıkarıp kendi başından aşağı saçar."[71]

70. Kate Millet, *Sexual Politics* (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1970), s. 292.

* *Snuff movies*: Sonu gerçek şiddet olayları ile biten, genelde oynayan kadın ve hayvanların öldürüldüğü, yapımcısı belirsiz, kaçak filmler. (ç.n.)

71. Beverly LaBelle, "*Snuff*-The Ultimate in Woman-Hating" Lederer, *Take Back the Night*, s. 273-4. *Psycho* [Sapık] filmindeki duş cinayeti sahnesini yansıtırken, Kaja Silverman şöyle gözlemler: "Bıçaklama başladığında bıçağın neredeyse her darbesinde sinematik bir kesiş de vuku bulur. İma edilen denklik görmezden gelinemeyecek kadar çarpıcıdır: Sinematik makine ölümcüldür; o da cinayet işler ve cesedi parçalara ayırır." (*Subject of Semiotics*, s. 211.)

"*Snuff*" filmler, kullanılan alet olarak hançeri, kadın kurbanı, bedenin kötüye kullanılmasını ve kadın bedeninin parçalarının fetişleştirilmesini; yani gerekli bütün bileşenleri içererek mecazi cinsel kesimin ideal şeklini oluşturur. Gerçek bir kurbanın yokluğu "*snuff*" filmler, hayvanların başına sürekli gelen bu durumun hatırlatıcısı olarak varlığını sürdürür.

Kadına yönelik şiddet hakkında hikâyeler yapılandırırken, feministler de kendilerini ezenlerle aynı kültürel imge takımını kullanır. Feminist eleştirmenler cinselliği ve tüketimi yerle bir eden temsillerdeki içkin şiddeti gözlemler ve bu bağlantı noktasını şu şekillerde adlandırır: "etçil kibir" (Simone de Beauvoir), "kadınkırımcı oburluk" (Mary Daly), "cinsel yamyamlık" (Kate Millet), "ruhani yamyamlık" (Andrea Dworkin), "metafizik yamyamlık" (Ti-Grace Atkinson). Cinsiyetçilikle kesiştiğinde ırkçılık da bell hooks tarafından et yeme üzerinde temellenen ayrımlarla tanımlanır: "Gerçek şu ki, kadınların erkek egosunun nesneleştirilmiş uzantıları olduğu cinsiyetçi Amerika'da, siyah kadınlar hamburger, beyaz kadınlar '*prime rib*' [en iyi kaburga] olarak etiketlenir."[72] Bu feministler, bizi kadınların ve hayvanların maruz kaldıkları baskıların kesiştiği noktaya kadar getirir ve sonra bir anda yüz seksen derece döner. Kayıp göndergenin işlevini yalnızca kadınların sorunlarını ileri sürmek için kullanırlar; hayvanların değil. Böylece ataerkil yapıyı yansıtırlar. Aşağılamayı, nesneleştirmeyi ve ihlali ifade eden simge ve benzetmelerle uğraşmak, kadının şiddetli bir biçimde bölümlerine ayrılmış cinsel gerçekliğini düzene sokmak için anlaşılabilir bir çabadır. Eti ve kesimi kadının ma-

72. Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, Çev. ve Der. H. M. Parshley (Hammondsworth, İngiltere: Penguin, 1972), s. 236; Mary Daly, *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism* (Boston: Beacon Press, 1978), s. 31; Andrea Dworkin, *Woman Hating* (New York: E. P. Dutton & Co., 1974), s. 63; TiGrace Atkinson, *Amazon Odyssey* (New York: Links Books, 1974), s. 57-63; bell hooks, *Ain't I a Woman: black women and feminism* (Boston: South End Press, 1981), s. 112. Bu feminist eleştirmenlerin her biri ataerkil kültürün farklı bir boyutu üzerine yorum yapıyor ve bu liste, fikirlerinin üzerine inşa edildiği teorik varsayımların yelpazesini aktarmaya yetmiyor. Beni büyüleyen, her yazarın kesim ya da tüketim metaforlarının içine çekiliyor olması.

ruz kaldığı baskının metaforları olarak kullandığımızda kendi çığlığımızı dışa vururken Ursula Hamdress'in çığlığını ise sustururuz.

Radikal feministler sanki hayvanlara çektirilenler kültürel olarak kadınlara birebir uygulanabilirmiş gibi konuştuklarında, hayvanlara yaşatılanları akla getirir ve ödünç alırlar. Bu metaforlarının kullanımının Ursula Hamdress'in pozu kadar istismarcı olduğu söylenebilir: Bir yerlerde domuzun biri giydirildi, bir poza sokuldu ve fotoğrafı çekildi. O dişi domuz bu pozu koruması için uyuşturulmuş muydu ya da belki ölü müydü? Radikal feminist teori, vizyonunda Ursula Hamdress'in kaderine yer vermeyerek kayıp göndergenin istismarı ve inkârına dilsel olarak ortak olur. Kayıp göndergenin işleyişinde temsil edilen kadın/hayvan arasındaki kültür alışverişini kesip açar ama sonrasında yalnızca kadına hitap eder ve bu yüzden değiştirmek istedikleri yapının bir parçası olan kayıp göndergeye teslim olurlar.[73]

Kadınların deneyimlerine ışık tutmak için hayvan sömürüsü metaforlarından faydalanan çoğu feminist yaklaşımda eksik olan şey, bu metaforların ardındaki gerçekliktir. Feminist kuramcıların kullandığı dil, baskıyı açıklamalı ve ona meydan okumalı, bunu da bu iki baskının kültürel olarak ne düzeyde paralel ve birbirine bağımlı olduğunun farkına vararak yapmalıdır.

Aynı şekilde hayvan savunucuları da hayvanların başına gelenleri tarif ederken mecazi anlamda tecavüzü kullanan dilden sakınmalı, çözümlemelerini kültürümüzde kadınların maruz kaldığı tecavüzün toplumsal bağlamının tasdiki üzerinde temellendirmekten kaçınmalıdır. İhlal biçimlerinin mecazen ödünç alınması şiddetin kaynağına karşı çıkmakta başarısız olur ve birbirine kenetlenmiş baskı biçimlerini ifşa etmekte yetersiz kalır. Bizim amacımız maddeyi ruhtan ayıran

73. Carol Barash, radikal feminist teoride kadınların (ve hayvanların) şiddetle parçalarına ayrılmaları imgelerine olan bağımlılığa karşı "metafor kasabı" tabirini önerdi.

şiddete direnmek, kayıp göndergeleri yaratan yapıyı ortadan kaldırmaktır.

Bu bölümde tartışılan her şeyin yalnızca kelimeler, fikirler, "soyut isimler" ve imgelerin ne işe yaradığı olduğunu; ortada ne bir et ne de bir mutfak olduğunu düşünmek oldukça cezbedicidir. Ancak parçalanmış etler ve içinde bulundukları mutfaklar gerçekten vardır. Hayvanlar söylemimizde bir kayıp gönderge noktası olabilirler ama bu böyle devam etmek zorunda değildir. Marge Piercy'nin soyut isimlere verdiği tepkiye kulak verirsek ne olur: Hadi mutfağa girelim ve yalnızca "kimi dövdüklerini" değil "kimi yediğimizi" de hesaba katalım. Hayvanların kaderini işin içine dahil ederken şu meselelerle sık sık karşılaşacağız: beyaz olmayan insanların geleneksel beslenmelerine "beyaz" bir et yeme diyetinin dayatılmasında gözlemlenebilecek emperyalizm ile et yeme arasındaki ilişki; benim et yemenin (kurumsallaşmış, fabrikada yetiştirilmiş hayvanları yemenin) dördüncü aşaması olarak adlandırdığım ekolojik sonuçlar (şu aşamalardan sonra (1) hiç et yememe, (2) özgür hayvanların etini yeme ve (3) evcilleştirilmiş hayvanların etini yeme); dişi hayvanlardan alınan süt ve yumurta gibi "dişilleştirilmiş protein"e olan bağımlılığımızın anlamı; endüstrileşmiş ülkelerin "birinci sınıf" proteinin ne olduğuna karar vermedeki rollerini düşündüğümüzde ortaya çıkan ırkçılık ve sınıfçılık meseleleri. Bunların hepsi etin cinsel politikasının parçalarıdır.

Teorimize dahil edilmeyi bekleyen canlı, nefes alan bir bağlantılar modeli vardır. Feminist düşüncenin bir sonraki mantıklı adımı cinsel şiddet metaforlarına içkin olan anlam belirsizliği ve kayganlığını ve aynı zamanda bunların toplumsal, tarihsel ve hayvansal köklerini politize etmek olacaktır. Sıradaki bölüm bu politize etme sürecini, dilin şiddeti maskelemekteki rolünü inceleyerek ve et yemeyi kabul eden baskın dünya görüşü ile susturulmuş azınlık bakış açısı olan vejetaryenlik arasındaki çatışmayı tanımlayarak başlatır.

3
Maskelenmiş Şiddet, Susturulmuş Sesler

Kadınlar bizden çalınan *adlandırma* gücüne sahipti...
Sonra kifayetsiz kelimeler kafi kabul edildi.
–Mary Daly, *Beyond God the Father*

Bir önceki bölümde göndergenin tüketilmesi ve bu sebeple metafor aracılığıyla başka bir şeye atıfta bulunmak dışındaki tüm anlamını yitirmesiyle ilgilenmiştik. Bu bölümdeki kaygımız ise, dil aracılığıyla gerçekleşen *tüketimin nesneleştirilmesi* ve bunun etin gerçek anlamının dışarda bırakılmasına yol açması. Bütün etli öğünlerin ardında bir yokluk vardır; yerini etin aldığı hayvanın ölümünün yokluğu. "Et" sözcüğü ile

ölüm gerçekliği yok olur. Bu yüzden vejetaryenler, hayvanların yenmesiyle ilgili kaygılarını ifade ederken dil meselesini görmezden gelemezler. Bu anlamda dil meselelerinin kadınların maruz kaldığı baskıyı katbekat artırdığını fark eden feministlerden farklı durumda değillerdir.

Dilin kullanımının et yemenin yerini nasıl sağlamlaştırdığını araştırmak için feminist anlayışları kullandıktan sonra, bu bölüm kaynaştırmayı* kadınların ve hayvanların ezilmişliklerinin dilinden örneklerle tanımlıyor, ardından da vejetaryen seslerin susturulmasını masaya yatırıyor. Vejetaryenlik et yemeyi, doğal olanın insanın emri altına alınması çabası olarak teşhir eder. Ancak et yemek, hayvanların yenmesini destekleyen hâkim kültürde meşru bir anlam taşıdığı için, vejataryen anlam da aynı doğa gibi et yeme tarafından aşağı bir konuma itilmiştir.

Maske Olarak Dil

> Tahakkümün iktidar ikiliklerinden azade tek bir dile dahi sahip değiliz.
>
> –Beverly Harrison
> "Sexism and the Language of Christian Ethics"[1]

Şu ana kadar feminizm, teorisinin aydınlatıcı ışığını hayvanların ezilmişliğine tutmaktansa bu konuda hâkim bakış açısını kabul etti. Dilimiz yalnızca erkekmerkezci değil, aynı zamanda insanmerkezcidir. "Erkek" sıfatı kullanıldığı zaman, bir önceki cümlede olduğu gibi, hepimiz yalnızca insan olan erkeklerin kast edildiğini varsayarız. "Erkek" ve "kadın" gibi kelimeleri kullanışımıza eşlik eden insanmerkezci mefhumların yanı sıra, "hayvan" kelimesini sanki insanlara da işaret etmiyormuş, sanki biz de hayvan değilmişiz gibi kullanırız. "Hayvan" kelimesi kullanıldığında hakaret olarak ima edilen

---

* *Fusing.* (ç.n.)

1. Beverly Wildung Harrison, "Sexism and the Language of Christian Ethics", *Making the Connections: Essays in Feminist Social Ethics*, Der. Carol S. Robb (Boston: Beacon Press, 1985), s. 29.

her şey, insan olan hayvanlar ile insan olmayan hayvanlar arasında oluşturulan ayrımı devam ettirir. Dilimizi, biyolojik benzerliklerimizi kabullenmekten kaçınmak için bu şekilde inşa etmiş durumdayız.

Dil diğer hayvanları nesneler gibi adlandırarak, onları cinsiyetsiz zamir ile tanımlayarak bizi onlardan daha da uzaklaştırır.* Bir attan, bir inekten, köpekten ya da kediden ya da herhangi başka bir hayvandan bahsederken "*it*" mi demeliyiz? "*He*" tüm insanları kapsadığı varsayılarak nasıl kullanılıyorsa, "*it*" de bağlamından çıkarsanan anlamıyla insan olmayan tüm hayvanları genellemek için öyle kullanılır. Ataerkil dilin dayattığı, erkek şahıs zamirinin hem tüm insanları nitelermişçesine türe özgü hem de yalnızca erkeği nitelermişçesine cinsiyete özgü kullanılmasıdır. Benzer bir şekilde, cinsiyetsiz zamir "*it*" ya hareketsiz, cansız şeylere ya da cinsiyet kimliği önemsiz olan veya bilinmeyen canlı, hareketli varlıklara işaret eder; ne var ki genelleyici "*he*" nasıl kadının mevcudiyetini ortadan kaldırıyorsa, genelleyici "*it*" de hayvanların yaşayan, soluk alan doğasını ortadan kaldırır ve onları şeyleştirir. Cinsiyetçi olmayan bir zamirin mevcut olmaması, bütün hayvanları "*it*" kabul ederek hayvanlar âlemini nesneleştirmemize izin verir. Bir hayvandan "*it*" diye bahsedildiğinde feminist eleştirmenlerin "*he*" geneli kapsayıcı bir terim olarak kullanıldığında tercih ettikleri bir ibarenin aynısını kullanmayı öneriyorum. Konu bir hayvanın bedeninin kesilmiş bir parçası olsa bile ondan "*it*" diye bahsetmek zorunda mıyız? Et bir "*it*" midir? Et için "*it*" zamirinin seçilmesi gerçek hayvanları görünmez kılan ve şiddeti maskeleyen hâkim gerçekliğe verilen son imtiyaz değil midir? (Hayvan türüne özgü bir zamirin yokluğundan ötürü, bu kitapta ölü ya da diri, cinsiyeti bilinmeyen herhangi bir hayvandan bahsederken "*she*" zamirini kullanacağım.)** Kendimizi hayvanlardan uzaklaştırmamızın bir yolu da diğer

* Yazar İngilizce'de eril "*he*" ve dişil "*she*" zamirleri varken hayvanların cinsiyeti olmasına rağmen cinsiyetsiz "it" zamiri ile tanımlanmasından bahsediyor. (ç.n.)

** Türkçe'de cinsiyetli zamirler olmadığı için yazarın bu kaygısını çevirimize yansıtamayacağız. (ç.n.)

hayvanların yaşamlarının gerçekliğini çarpıtan metafor ve mecazların kullanımıdır. Hayvana dayalı benzetmelerimiz onları kendilerinden ziyade insanlara atıfta bulunur hale getirir: Biri tilki gibi kurnaz, ayı gibi aç, kısrak gibi güzeldir. İnsanların mağduriyetinden bahsederken hayvanların kurban edilmesi ya da üzerlerinde deney yapılmasından edinilen metaforları kullanırız: Biri ya günah keçisi ya da kobaydır. Şiddet, hayvan deneyimlerinden çıkarıp kendimize mal ettiğimiz popüler metaforları alttan alta destekler: "*beating a dead horse*" [ölmüş atı dövmek/boşa kürek çekmek], "*a bird in the hand*" [çantada keklik], "*I have a bone to pick with you*" [lades daha bitmedi/seninle görülecek hesabımız var]. (Şekil 2: Dilinizi Özgürleştirin)

Ayakkabılarımızdaki deriden yüzümüzü yıkamak için kullandığımız sabuna, yorganımızdaki kuş tüyünden yediğimiz ete ve tükettiğimiz süt ürünlerine kadar bütün dünyamız diğer hayvanların ölümüne bağımlılık üzerine kurulmuştur. Birçok kişi için bu ne rahatsız edici ne de şaşırtıcıdır. Diğer hayvanların ölümü, hayatın kabul edilmiş bir parçasıdır; ya Tekvin 1:26'da* bize hayvanlara hükmedebileceğimizi söyleyen insanmerkezli bir Tanrı tarafından bahşedilmiş olduğu varsayılır ya da üstün zekâmızdan kaynaklanan bir hak olarak kavramsallaştırılır. Kültürümüzde bu hâkim bakış açısına sahip olanlar için şaşırtıcı olan hayvanların sömürülmesi değildir (ki zaten onlar insanların diğer hayvanlarla arasındaki ilişkiyi ifade etmek için bu tabiri kullanmayacaklardır); şaşılacak olan birinin buna itiraz etmesidir. Kültürümüz genellikle hayvanların ezilmişliğini kabul eder ve insanların yararı uğruna hayvanların sömürülmesinde ahlaki veya politik bir sıkıntı görmez. Bu yüzden dilimiz de bu kabulü aktarmaya uygun biçimde inşa edilmiştir.

Hayvanların maruz kaldığı sömürüyü en az iki seviyede kurumsallaştıran bir kültürde yaşıyoruz: (1) mezbahalar, et pazarları, hayvanat bahçeleri, laboratuvarlar, sirkler gibi resmi

* Genesis (Yaratılış): Tanah ve Eski Ahit'in ilk kitabı. (ç.n.)

yapılar; (2) kullandığımız dil. Ceset yemek değil de et yemek diyor oluşumuz, hâkim kültürün bu eylemi onaylamasını dilimizin nasıl aksettirdiğine temel bir örnektir.

Et, kültürümüzde birçok anlam taşır; yine de başka ne işlevi olursa olsun, et yemek asıl olarak hayvanların sömürüldüğünün göstergesidir. Peter Singer'ın gözlemine göre "birçok insan için, özellikle de modern kentlerde ve banliyölerde yaşayanlar için, insan olmayan hayvanlarla yaşanan en doğrudan temas sofrada gerçekleşir: Onları yeriz. Bu basit gerçeklik diğer hayvanlara yönelik tavrımızda ve bu tavırları değiştirmek için her birimizin yapabileceklerinde kilit öneme sahiptir."[2] Hayvanlar kayıp göndergeler haline getirildikleri için kimse et yerken "Şu an bir hayvanla etkileşim halindeyim" diye düşünmez. Et yememizi hayvanlarla ilişkilenmek olarak görmeyiz; zira bu gıdayla ilişkilenmek olarak yeniden adlandırılmıştır.

2. Peter Singer, *Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals* (New York: A New York Review Book, 1975), s. 96.

Dilinizi Özgürleştirin

Dil güçlü bir araçtır. Seçtiğimiz kelimeler bir şeyleri adlandırmak ya da tarif etmekten fazlasını yaparlar; statü ve değer atfederler. Dolayısıyla insan olmayan hayvanlardan bahsederken seçtiğiniz ifadelere dikkat edin; zira onlar hakkmdaki önyargıları muhafaza eden ifadeler kullanıyor olabilirsiniz.

İnsan olmayan bir hayvandan bahsederken cinsiyetsiz "*it*" zamiri kullanmak (dişi ya da erkek olan) bu hayvanı onursuzlaştırır ve diğer hayvanların nesneler, aşağı varlıklar ya da mülkler oldukları görüşünü idame ettirir.

Evlerini ve yaşamlarını insan olmayan hayvanlarla paylaşan insanlardan bahsederken "sahip" gibi kelimeler kullanmak köleliği çağrıştırır ve bu çağrışımla barışık olmamalıyız. *Dost, refakatçi, yoldaş* ya da *koruyucu* gibi kelimeler daha tercih edilesidir.

Diğer hayvanları "yaşayan şeyler" diye anmaktan kaçının. Onlar *yaşayan varlıklar*dır.

Evcil olmayan hayvanlardan özgür ya da özgürce dolaşan hayvanlar diye söz edin, "vahşi" ya da "yabani" hayvanlar diye değil.

Hayvanların insanların eylemleri sonucu acı çekmesi ya da ölümünden söz ederken gerçekleri gözler önüne seren acı verici derecede açık kelimeler kullanın. "Ötanazi", "uyutmak", "kurban etmek", "etkisiz hale getirmek" hayvanlar üzerinde araştırma yapanların (ve bazı hayvan ıslahçılarımn); "hastayı sürüden ayıklamak", "hasat etmek", "terbiye etmek" ve "sürüyü seyreltmek" de avcıların, tuzakçıların ve benzerlerinin en sevdiği ifadelerdir. Bu kelimeler öldürmek anlamına gelir; dolayısıyla öldürmek deyin.

Suçlu insanlar, insan olmayan hayvanlara uyguladıkları dehşet verici zulümlerin ve çağdışı sömürülerin üstünü yukarıdakiler gibi yanıltıcı hüsnütabirler ile örtmeye çalışırlar. Siz her şeyi olduğu gibi söyleyin ve başkaları böyle söylemediğinde onları düzeltin ki insanlar diğer hayvanlara çektirdiğimiz acının gerçek mahiyetinin sonuna kadar farkına varsın.

Hayvanlara duyulan tiksintiyi aksettiren ifadelere de dikkat edin. "İt herif", "kuş beyinli" gibi ifadeler hayvanlar üzerinden edilen hakaretlerdir. Bir insana "yılan", "hindi", "eşek", "çakal", "tavuk", "köpek" ya da benzeri şekilde hitap etmenin alternatiflerini düşünün.

Dilinizi özgürleştirin; zira bu tüm hayvanları özgürleştirme yolunda önemli bir adımdır!

–Noreen Mola ve Blacker Ailesi
Animals' Agenda, 6, no. 8, Ekim 1986, s. 18

Şekil 2. Dilinizi Özgürleştirin

Duygusal düzeyde, herkes hayvanları yiyor olmaktan bir miktar rahatsızlık duyar. Bu rahatsızlık insanlar yemek yerken ne yediklerinin kendilerine hatırlatılmasını istemediklerinde, et yemeyi mümkün kılan mezbaha işlemleri hakkında bilgilendirilmekten kaçındıklarında görülebilir. Ayrıca herkesin etin bir çeşidine karşı kişisel bir tabusunun olması bu durumu açık eder: sakatat gibi sahip olduğu form sebebiyle ya da domuz, tavşan, böcek ve kemirgenler gibi kaynağı sebebiyle. Dilin et yemeyi gizleyen düşünsel çerçevesi, bizi bu duygusal tepkileri incelemekten alıkoyar. Bu yeni bir şey değildir; dil her zaman durumu karartmak suretiyle zorlu kavramsallaştırma sorunlarından yan çizmemiz için bize yardımcı olmuştur.

Et yeme keyfinden kaynaklanan kişisel çıkar, et yemenin konumunu sağlamlaştıran aleni sebeplerden biriyken, bir diğeri de atalettir; yani dili kullanım süreci söylemi bu konulara değinilmesine asla gerek kalmayacak şekilde inşa ederek, et üzerine yapılan tartışmaları bir girdaba çeker. Dil bizi et yeme gerçekliğinden uzaklaştırır, dolayısıyla et yemenin sembolik anlamını pekiştirir ki bu sembolik anlam tabiatı gereği ataerkil ve erkek odaklıdır. Et, asla görülmeyen ama daima orada olanın simgesi haline gelir: hayvanların ve dilin ataerkil denetiminin.

Yanlış Adlandırma

> Şüphesiz kendi anlamlandırmalarımız dahi bizden kısmen gizlenmiştir ve onlara erişimimiz zordur. Ömrümüz boyunca İngiliz dilini kullanıp yine de çarpıtma ve ihmallerinin farkına varmayabiliriz.
>
> –Dale Spender[3]

Erkek: Artık seninle İtalyan restoranlarına gidemiyorum; çünkü en sevdiğim yemek olan parmesanlı süt danasını sipariş edemiyorum.

Kadın: Eğer onun adı tüyü bitmemiş buzağı doğrama olsaydı yine de alır mıydın?

3. Dale Spender, *Man Made Language* (Londra, Boston ve Henley: Routledge & Kegan Paul, 1980), s. 145.

Dale Spender "ataerkil terimlerin yanlışlığından" söz eder.[4] Yanlışlık, yediğimiz hayvanlarla ilgili kullandığımız dili her tarafa yayar. Geçenlerde et ile hayvan kesimi arasındaki çağrışımdan kaygı duyan "*Meat Trades Journal*" adlı İngiliz dergisi, "kasap" ve "mezbaha" kelimelerinin yerine "et tesisi" ve "et fabrikası" terimlerinin kullanılmasını önerdi.[5] Yirminci yüzyılın başlarında yaşayan bir vejetaryen olan Emarel Freshel buna şöyle bir hazırcevaplıkla yanıt verirdi: "Eğer bir yiyecek olarak et ile ilgili gerçeği anlatan *sözcükler* kulaklarımıza uygun değilse, *etin* kendisi de ağızlarımıza uygun değil demektir."[6]

Kayıp gönderge sistemi; kendini uzaklaştırma, üstünü örtme, yanlış yorumlama ve suçu başkasının üzerine atma aracılığıyla hâkimiyetini sürdürür: Kendimizi ortalama bir Amerikalının ömründe yaptığı gibi 43 domuz, 3 kuzu, 11 inek, 4 süt buzağısı, 2555 tavuk ve hindi ve 861 balık yiyor gibi değil; pirzola, hamburger, fileto yiyor gibi görürüz.[7] Öldürülen, kesilen, kanayan domuzlardan, kuzulardan, ineklerden ve buzağılardan değil de "etten" bahsettiğimiz sürece gerçekliği maskeleyen dilin bir parçası oluruz. Et yenmesine karşı çıkan birinin 1825'te şikâyet ettiği gibi, "Kimse çayırda bir öküz gördüğünde 'Vay! Nasıl da kuyruğuyla bifteklerini dövüyor!' ya da 'Göğüs etine bir sinek konmuş!' demez."[8] Çok sayıda vejetaryen göğüsler yerine beyaz etten, kalçalar yerine kırmızı etten söz edilmesi gibi hüsnütabirleri protesto eder. Parçalarına ayrılmış

4. Spender, s. 183.

5. James Serpell, *In the Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships* (New York: Basil Blackwell, 1986), s. 158-59.

6. M. R. L. Sharpe, [soyadı sonradan Freshel olarak değişti] *The Golden Rule Cookbook: 600 Recipes for Meatless Dishes* (Cambridge, MA: The University Press, 1908), s. 18.

7. Buzağılar, tavuklar ve hindiler hakkındakiler hariç tüm istatislikler PETA'dandır. "Living without Cruelty" (501 Front St., Norfolk, VA 23510). Tavuklar ve hindiler hakkındaki istatistikleri *Animal Place News* sağladı (Yaz 1999 4, sayı 2). Bu istatistikler toplumsal cinsiyet, ırk ya da toplumsal sınıf dökümü sağlamıyor.

8. T. H., "Pythagorean Objections against Animal Food", *London Magazine* (Kasım 1825), s. 382.

bedenler "bütün" diye adlandırılır; bu da tüyleri, ayakları, kafası olmayan bir "bütün tavuk" satın alma çelişkisini doğurur. Ölü bir kuş, plastik ambalajda ilan edildiği gibi gerçekten "taze piliç" olabilir mi?

Et hakkında rahatça düşünebilmek için bize "Domuzun (ya da ineğin, tavuğun vs.) bir hayvan olduğunu unutun." denir. Bunun yerine onu "fabrikadaki bir makine" diye adlandırın ve böyle görün.[9] O bir gıda üretme ünitesine dönüşür; bir protein mahsulü, bir nesne, ürün, fabrika ortamında bilgisayarlaştırılmış bir ünite, yumurta üretme makinesi, dönüştürme makinesi, bir biyomakine, bir ekin. Hayvanların görünmez kılınmasının güncel bir örneği Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı'nın inekleri, domuzları ve tavukları "tahıl tüketen hayvan üniteleri" diye tarif etmesinde bulunabilir. Colman McCarthy'nin gözlemine göre bu durumda et yiyenler de "hayvan tüketen insan üniteleri" olur.[10]

Dil, hayvanları et ile ilgili bir tartışmada kayıp hale getirebilir; çünkü zaten öldürme ve doğrama eylemleri hayvanı ölüm ve parçalarına ayırma yoluyla çoktan yok etmiştir. Dil aracılığıyla hayvanların isimlerine, zaten bedenlerine uygulamış olduğumuz ilkeleri uygularız. Bir hayvan "et veren hayvan" diye adlandırıldığında yanlış adlandırma yapıyoruz demektir; sanki et hayvanın kendisi değilmiş, et hayvandan ayrıştırılabilir ve hayvan hâlâ mevcut kalabilirmiş gibi.

Et kavramını hayvanlarla ilgili düşüncelerden ayrıştırma arzusu, et kelimesinin hangi durumlarda hayvanın adına ekleneceğini belirleyen kullanım kalıplarında görülebilir; köpek eti, at eti gibi... Kültürümüzde "et" kelimesini genellikle hayvanın adına *ancak* o hayvanın eti tüketilmiyorsa ekleriz. Paul Postal'ın açıkladığı gibi " '*Et*' kelimesiyle, ilk sözcüğün bir hayvan türünün ismi olduğu tamlamalar kurarız (at eti, köpek

9. J. Byrnes, "Raising Pigs by the Calendar at Maplewood Farm", *Hog Farm Management*, Eylül 1976, s. 30. Jim Mason ve Peter Singer, *Animal Factories* (New York: Crown Publishers, 1980), s. 1'den alıntılanmıştır.
10. Colman McCarthy, "Sins of the Flesh", *Washington Post*, 25 Mart 1990.

eti gibi); ancak bunu yalnızca Amerikan kültürü o hayvanın yenmesini tasdik etmediğinde yaparız."[11] Dolayısıyla *vombat** *eti* vardır ama *kuzu eti* yoktur, *köpek eti* vardır ama *tavuk eti* yoktur, *at eti* vardır ama *inek eti* yoktur.** Yeniden adlandırma değişmez bir kuraldır: *kuzu eti* ve *tavuk eti* "et" kelimesini düşürür ve *inek eti* etin elde edildiği bölgeye göre (gerdan vs.) ya da aldığı şekle göre (hamburger vs.) sayısız değişimden geçer. Bir hayvanı gıda olarak tanımlamak için mensubu olduğu türün adını kullandığımızda ise önündeki sayı sıfatını düşürerek hayvanı bireysellikten mahrum bırakırız: İnsanlar hindi yer, *bir* hindi*yi* yemez.

Josiah Royce ve Mary Daly "herhangi bir terimi bütünle olan ilişkisi dışında düşünmek imkânsızdır" der.[12] Bir bütün olan hayvanın yenilebilir bölümlere ayrılmasına karşı çıkan vejetaryenler, bölünmüş terimleri tekrar bütünleştirmek ister. On sekizinci yüzyılda yaşamış bir vejetaryen olan Joseph Ritson bu tanımları içerecek "Yeni Bir Sözlük" yazmayı planlamıştı:

> *Cife.* Doğal olarak ölmüş ya da en azından insan tarafından yapay bir cinayet sonucu öldürülmemiş hayvanların eti.
> *Istakoz.* Hoş duygulara ve harika insanlığa sahip kişiler tarafından canlı canlı haşlanan bir kabuklu deniz canlısı.[13]

---

11. Paul M. Postal, "Anaphoric Islands", *Papers from the Fifth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society, April 18-19, 1969,* Der. Robert I. Binnick, Alice Davison, Georgia M. Green, Jerry L. Morgan (Şikago: Department of Linguistics, University of Chicago, 1969), s. 235.

* Avustralya'da yaşayan bir tür keseli hayvan. (ç.n)

** Yazar İngilizce'de bazı hayvanların eti isimlendirilirken o hayvanların adının dahi geçmediği kelimeler türetilmesinden (örneğin kuzu eti anlamına gelen *mutton*) ve bazı hayvanların isimlerinin ise hem o hayvanlar hem de etleri için kullanılmasından, yani ayrıca et denmesine gerek duyulmamasından bahsediyor (örneğin hem tavuk hem tavuk eti için kullanılan *chicken*). (ç.n.)

12. Daly, s. 8.

13. Joseph Ritson, "A new Dictionary for the Orthography, Pronunciation, and Etymology, of the English Language", vefatı sebebiyle el yazması olarak kalmış, Bertrand H. Bronson, *Joseph Ritson: Scholar-at-Arms,* 1. Cilt (Berkeley: University of California Press, 1938), s. 136'dan alıntılanmıştır.

Elsa Lanchester; feminist, süfrajet*, sosyalist, barış yanlısı bir vejetaryen olan annesi "Biddy" Lanchester'm etin yanlış adlandırılmasına nasıl karşı çıktığını anlatır. Elsa "sakatat"tan bahsettiğinde şöyle devam eder: "Vejetaryen Biddy bu tabiri kullanmama ilham verdi. Ona göre et tam olarak böyle bir şeydi."[14] Vejetaryenler, Varda One'ın "gerçeklik ihlalcileri ve bilinç yükselticileri" diye adlandırdığı, "*manglish*" [erkek İngilizce'si] ve "*herstory*" [kadının tarihi] gibi feminist terimlerin etkisine paralel kelimeler seçerler.[15] İnsanlara ölü hayvanları tükettiklerini hatırlatmak için vejetaryenler çeşitli gerçeklik ihlalcileri ve bilinç yükselticiler yaratır. Etten "saf protein", "demir zengini gıda", "hayat verici besin", "leziz" ya da "kuvvet artırıcı yiyecek" diye bahsetmektense, "ölü hayvanların kısmen yakılmış parçaları", "katledilmiş insan olmayan hayvanlar" ya da Bernard Shaw'un kelimeleriyle "hayvanların yanık cesetleri" diye bahsederler. Aynı Benjamin Franklin gibi balık tutmayı "tahriksiz cinayet" sayarlar ve Harriet Shelley gibi "cinayete kurban gitmiş tavuklar"dan bahsederler.[16] ("Et cinayettir" sloganını taşıyan rozetlere, tişörtlere, posterlere ve çıkartmalara ulaşmak artık mümkün.[17])

---

* *Suffragette*: Yirminci yüzyılın başlarında özellikle Britanya ve ABD'de kadınların seçme ve seçilme hakkını savunan kadınlara verilen ad. (ç.n.)

14. Elsa Lanchester, *Herself* (New York: St. Martin's Press, 1983), s. 12. [Burada kullanılan sakatat kelimesi İngilizce "offal" kelimesinin karşılığıdır. Türkiye'de sakatat yenmesine rağmen "offal" hayvanların yenmeyen parçalarından söz etmek için kullanılır. (ç.n.)]

15. Cheris Kramarae ve Paula A. Treichler, *A Feminist Dictionary* (Boston, Londra ve Henley: Pandora Press, 1985), s. 33'ten alıntılanmıştır.

16. Geoffrey L. Rudd, *Why Kill for Food?* (Madras, Hindistan: The Indian Vegetarian Congress, 1973), s. 77; Peter Singer, *Animal Liberation*, s. xii; Dudley Giehl, *Vegetarianism: A Way of Life* (New York: Harper & Row, 1979), s. 137'deki Bernard Shaw alıntısı; *The Autobiography of Benjamin Franklin*, Der. Leonard W. Labaree, Ralph L. Ketcham, Helen Boatfield ve Helene Fineman (New Haven: Yale University Press, 1964), s. 87; Richard Holmes, *Shelley: The Pursuit* (New York: E. P. Dutton and Co., 1975), s. 129. Biraz şaka yollu da olsa o dönemde Percy Shelley ile birlikte vejetaryen olmaya çalışıyorlardı. Vejetaryenlikle ilişkilendirdikleri tavırları Harriet ortaya çıkarır.

17. Bu çıkartmaların reklamı şurada yapılır: *PETA News* 1, sayı 9 (Kış 1986).

Diyelim ki vejetaryen adlandırma et yeme eylemini içinde bulunduğu kabullenilme bağlamından zor da olsa çekip çıkarmayı başardı; bu yine de et yemenin misyonunu geçersiz kılmaz. Yukarıda örneklenen vejetaryen yeniden adlandırmayla ilgili bir konuya değinmek zorundayız: Bu kullanılanlar tamamen doğru kelimelerdir. Kulak tırmalıyor olmalarının sebebi yanlış olmaları değil, aksine *fazla* doğru olmalarıdır. Bu kelimeler hayvanların yenilebilirliği varsayımı üzerine kurulu alışıldık söylemimizde kendine yer bulamaz.

Aynı feministlerin "Tecavüz şiddettir, cinsellik değil" ilanı gibi, vejetaryenler de et yeme şiddetinin adını koymak ister. İki grup da sıklıkla kullanılan ifadelere meydan okur. Mary Daly "zorla tecavüz" kalıbının bir laf ebeliğiyle tersine çevirme örneği olduğunu söyler çünkü bu her tecavüzün zorla olmayabileceğini ima eder.[18] Bu örnek şiddeti maskelemekte dilin rolünün altını çizer. Bu durumda bir sıfat, dikkatimizi ismin anlamına içkin olan şiddetten başka bir yöne saptırır. Bu sıfat ile "tecavüz" kelimesine belli bir zararsızlık atfedilir. Benzer bir şekilde "insani kesim" kalıbı da "kesim" ifadesine belli bir zararsızlık atfeder. Daly bu sürece "basit tersine dönme" derdi: "eylemleri olduklarının tam tersi olarak etiketleyen terim ve kalıpların kullanılması."[19] "İnsani kesim" ve "zorla tecavüz" kalıplarındaki sıfatların kullanımı, bu şiddet eylemlerini göreceleştirmek, kavramsal bir odak kayması geliştirir. Buna ek olarak, biz sonuçların nasıl "zorla" ve "insancıl" elde edildiğine kafa yordukça dikkatimiz devamlı çerçeve içine alınır ve böylece kayıp göndergeler (kadınlar, hayvanlar) bize görünmez. Aynı tüm tecavüzlerin zorla olması gibi, hayvanların yiyecek için kesimi de nasıl adlandırılırsa adlandırılsın, insanlık dışıdır.

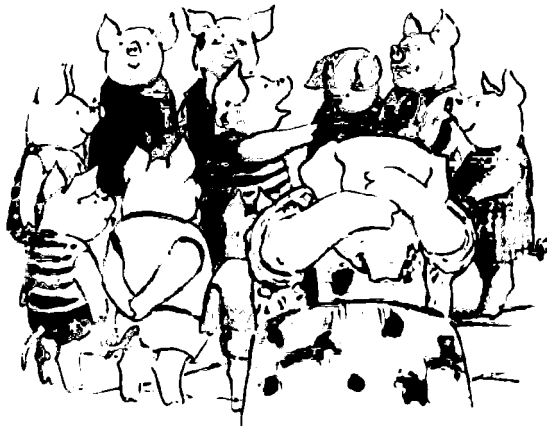
Ahlaki vejetaryenliği anlamak için öncelikle et yemeyi tanımlamamız gerekir. Et yeme Simone Weil'in güç tanı-

18. Mary Daly ile Jane Caputi, *Websters' First New Intergalactic Wickedary of the English Langauge* (Boston: Beacon Press, 1987), s. 257.
19. Daly, *Wickedary*, s. 250.

mına tamamen uyar: "O kendisine tabi olan herkesi bir şeye dönüştürendir."[20] Beyaz ırkçılığı beyaz olmayan insanlar için ne demekse, antisemitizm Yahudiler için ne demekse, homofobi gey ve lezbiyenler için ne demekse, kadın düşmanlığı kadınlar için ne demekse, et yeme de hayvanlar için o demektir. Bu grupların hepsi, kendilerini tamamen oldukları gibi, sahip oldukları haklarla kabul etmeyen, özümsemeyen bir kültür tarafından ezilmektedir. Yine de insanlara uygulanan bu baskı biçimleri ile bizim diğer hayvanlara uyguladığımız baskı arasında dağlar kadar fark vardır. İnsanları tüketmeyiz. Diğer hayvanlarıysa tüketiriz. Et yeme hayvanlara uygulanan en baskıcı ve en kapsamlı kurumsallaşmış şiddettir. Buna ek olarak et yeme [diğer] hayvanları insanlara tabi kılmanın zeminini de hazırlar: Eğer onları öldürebiliyor, kesebiliyor ve tüketebiliyorsak (diğer bir deyişle tamamen ortadan kaldırabiliyorsak); pek tabii üzerlerinde deney yapabilir, onları tuzaklara düşürüp avlayabilir, sömürebilir ve fabrika veya kürklü hayvan çiftlikleri gibi onları tutsak eden ortamlarda yetiştirebiliriz. Çocuk kitabındaki bir domuz ailesinin hâkim kültürün sözcükleriyle imtihanına dikkat edelim:

> "Çabuk" dedi William, "herkes bir daire oluştursun!" ve saymaya başladı:
>
> Jambon, pastırma, pirzola,
> Sen dışarı zıpla.
>
> Bayan Domuz dehşetle paçaları ile yüzünü örttü ve gözlerini kaçırdı. "Aman tanrım, bu kelimeleri nereden öğreniyorlar? Bu evde böyle şeyler duymadıklarından eminim." (Şekil 3)[21]

20. Simone Weil, *The Iliad, or the Poem of Force,* 1940, Çev. Mary McCarthy (Wallingford, PA: Pendle Hill, 1956, 1970), s. 3.
21. Mary Rayner, *Garth Pig and the Ice Cream Lady* (New York: Atheneum, 1977), s. 5.

Şekil 3. Mary Rayner, Garth Pig and the Ice Cream Lady (New York: Atheneum, 1997), s. 5

William ve kardeşlerini; jambon, pastırma veya pirzola olmaktan ayıran şey, bir şiddet eylemidir. Bayan Domuz'u dehşete düşüren, bizim de kabullenmekten kaçınabilmek için dilimizi bu şekilde biçimlendirdiğimiz şey tam da budur.

Kaynaşık Baskılar

> Şimdi mezbahaya geri sokuluyorlar. Tatlı hilekârlığını yapan çobanın rahatlatıcı mırıldanmasını duyuyorum. "Haydi gelin hanımlar. Kibar olun. Kalabalık etmeye gerek yok. Nasıl olsa hepinizin sonu aynı."
>
> –Richard Selzer ideal mezbahayı hayal ederken[22]

Dil kadınların ve hayvanların ataerkil kültürdeki aşağı konumlarını kaynaştırır. İlk bölümde öğrendiğimiz gibi et yiyen kültürler *yiğit kültürler* olarak adlandırılır. İkinci bölümde de gördük ki kadına yönelik şiddetten bahsedildiği zaman gön-

22. Richard Selzer, "How to Build a Slaughterhouse", *Taking the World in for Repairs* (New York: Morrow, 1986), s. 129.

derge noktası kesilen hayvanlardır. "Et yiyen erkek"-"yiğit erkek" ve kadın-hayvan gibi eşleştirmeler akla başka bir eşleşme daha getirir: Hayvanların kaderinden bahsettiğimizde aslında geleneksel anlamda kadın kaderinden bahsederiz. Hayvanlara, onları kadınların aşağı konumuyla ilişkilendirerek baskı uygularız.

Birinin hayvanlardan bahsederken hangi zamirleri kullanması gerektiği tartışması (yani hayvanlara "*it*", "*she*" ya da "*he*" diye mi hitap edilmesi gerektiği konusu) – hayvanların kaderiyle ilgili konuşurken bir yandan nasıl kadınlık çağrışımını yaptığımızı gösterir. Andrė Joly'nin gözlemine göre, "*it*" zamirinin kullanımı basitçe hayvanın insan alanından dışlandığını ve bir hayvan ile konuşabilen [insan] arasında herhangi bir kişisel ilişki kurulamayacağına işaret eder.[23] "*It*" sözcüğünün kullanımı bir hayvanın cinsiyetini belirtme ihtiyacını gereksiz kılar; yine de kimi zaman hayvanlardan bahsederken hayvanın erkek ya da dişi olmasından bağımsız olarak "*he*" ya da "*she*" zamirlerinin kullanıldığı durumlar vardır. Hangi zamiri kullanacağımıza karar vermemizi sağlayan dilbilgisi kuralları nelerdir? Joly bunu şu şekilde açıklar: "Şimdi herhangi bir hayvan, ne kadar küçük ya da büyük olursa olsun, cinsiyetiyle de alakasız olarak, *birincil güç* (he) ya da *ikincil güç* (she) olarak kabul ediliyor." "*He*" kelimesi "boyutu ne olursa olsun hayvan aktif bir güç olarak temsil edildiği ve konuşan [insan] için muhtemel bir tehlike arz ettiği" zamanlarda kullanılıyor. Oysaki "*she*" kelimesi "*ikincil güce*" işaret eder. Bu, balinalara neden "*she*" dendiğini ve geminin direğindeki gözcünün neden "*There she blows!*" [Hatuna bak, nasıl da fışkırtıyor!] diye bağırdığını açıklar. Joly "sporcuların genellikle bir yaban tavşanı ya da bir balıktan '*she*' diye bahsettiğine" dikkat çeker ve şöyle devam eder:

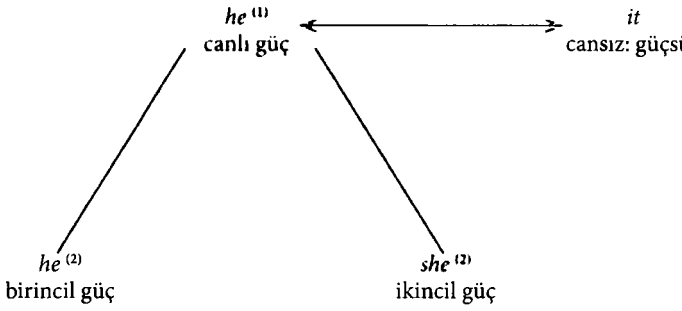
23. Andre Joly, "Toward a Theory of Gender in Modern English", *Studies in English Grammar,* Der. A. Joly ve T. Fraser (Paris: Editions Universitaires, 1975), s. 267. Bunu takip eden alıntılar s. 270, 271'den.

> Aslında modern İngilizce'de "*she*" oldukça belirli bir işlev edindi: Bilhassa *ikincil güç olarak kabul edilen bir hayvan*dan söz edilirken kullanılır. Bu "*she*" kelimesinin "profesyonel" kullanımına da açıklık getirir. Sporcular, balina avcıları ve balıkçılar hayvanla özel bir ilişki içerisindedir. Boyutu ya da gücü ne büyüklükte olursa olsun hayvan olası bir av, -gerek spor gerek gıda için- yok edilmesi gereken bir güç olarak kabul edilir; dolayısıyla da hükmedilen bir güçtür. (Şekil 4)

"*She*" yalnızca "*ikincil gücü*" temsil etmez; bozguna uğratılmış bir gücü, az sonra öldürülecek takatsiz bir hayvanı da temsil eder. Erkek hayvanlar, erkek şiddetinin ihlal edilen kurbanını temsil ettiklerinde sembolik olarak dişiye dönüşür. Aslında hayvanın kanlı eti, akla döngüsel olarak kanayan cinsi getirir. Bu durumda hayvanların kaderinin sembolik olarak kadınlaştırılması, hayvanların yiyecek için kullanılması gerçekliğinin yankısıdır. Etin cinsel politikası, dişi hayvanlara gerçek anlamda uygulanan eziyetle pekiştirilir.

Hayatımızı çoğunlukla kadınların etini tüketmeye bağımlı olarak sürdürürüz. Dişi tavukları yeriz; çünkü "erkek horozlar yumurtlamaz ve onların eti düşük kalitededir."[24] (Erkekler de eşit derecede mağdur edilir ancak tüketilmezler.) Tavuklar ve inekler öldürülmeden önce ömürleri boyunca bizim için yumurta ve süt ürünleri üretir. Bu şekilde onların kadınlığını da sömürmüş oluruz. Et endüstrisinin meslek içi dergileri, kadınlık durumunu özel ilgiye ihtiyaç duymakla ayırt eder. Hayvan kesenleri şöyle uyarırlar: "Hayvanlar hamileliklerinin ileri aşamalarında kesilmemelidir. Bu durumda dişi hayvanın fizyolojik koşullarına müdahale edilmiş olur ve eti de güzel olmaz."[25] Hayvan bedenleri şu koşullar altında insanların tüketimi için uygunsuz bulunarak reddedilir:

24. Mason ve Singer, s. 5.
25. P. Thomas Ziegler, *The Meat We Eat* (Danville, IL: The Interstate Printers and Publishers, 1966), s. 23.

Şekil 4. Andre Joly, "Toward a Theory of Gender in Modern English" Studies in English Grammar, Der. Andre Joly ve T. Fraser (Paris: Editions Universitaries, 1975), şekil 8, s. 273.

Doğum öncesi kısmi felç – Bu genellikle doğumun engellenmesi sonucu ortaya çıkan felç ve bilinç kaybı durumudur.
Tren yolu hastalığı – Birçok açıdan doğum öncesi kısmi felç ile benzer olan bu durum genellikle gebeliklerinin ileri aşamalarında olan inekleri etkiler ve tren ile uzun süre taşınmaları esnasında ya da sonrasında ortaya çıkar.[26]

Üzerine et olma kaderini yazdığımız bedenin metni, gerçekten kadın değilse bile, sembolik olarak kadındır.

Hayvan hakları savunucusu ve feminist bir yazar, bir İngiliz geleneği olan yaban tavşanı avını ve geleneksel olarak (*Playboy* tavşancıklarında olduğu gibi) dişi tavşanların avlanmasını şöyle yorumluyor: "Yaban tavşanının kadınlığı o kadar mühimdir ki ayakla sırtına basılarak belinin kırılmasına hâlâ '*dancing on the hare*' [tavşan üstünde dans etmek/gelinin ayağına basmak] denir. Flört ederken yapılan bu alışılmış erotik hareket ölüme aktarılır."[27] Avın dili, onun bir çeşit tecavüz olduğu imasını taşır. Mesela (avlanan herhangi bir hayvanın ya da kuşun cansız bedeni anlamına gelen) *venison* kelimesi Latince *venetus* keli-

26. A. R. Miller, *Meat Hygiene* (Philadelphia: Lea & Febiger, 1951, 1958), s. 41.
27. Maureen Duffy, "Beast for Pleasure", *Animals, Men and Morals: An Enquiry into the Maltreatment of Non-Humans*, Der. Stanley Godlovitch, Roslind Godlovitch ve John Harris (New York: Taplinger, 1972), s. 117.

mesinden gelir. Bu kelime avlamak anlamındadır ve Sanskritçe *erkeğin arzulaması, saldırması ve kazanması* anlamına gelen ifadeyle akrabadır. *American Heritage Dictionary*'ye göre *vengery* kelimesinin (ikisi de artık kullanılmayan) iki tanımı vardır: *cinsel aktiviteye düşkünlük ya da cinsel aktivite peşinde olmak* (*venüs*, aşk kelimesinden türer) ve *avcılık eylemi, sanatı ya da sporu* (*vener*, avlamak kelimesinden türer). Paul Shepard'ın öne sürdüğü gibi "bütün etçillerde (insanlar dahil) iki tür *veneral* saldırganlığı birbirine karıştırma tehlikesi vardır: sevmeyi ve avlamayı."[28] Kate Millet, *Sexual Politics*'te "*fuck*" kelimesinin "öldürme, zarar verme ya da yok etme" ile eşanlamlı olduğunu gösterir.[29]

Kadınların ve hayvanların, adlandırmanın gücü aracılığıyla maruz kaldığı kaynaşık baskıların izleri, Tekvin'de anlatılan kadının ve hayvanın (yılanın) suçlandığı Cennetten Kovuluş hikâyesine dek sürülebilir; Adem, hem Havva'yı (Cennetten Kovuluş'tan sonra) hem de diğer hayvanları (Cennetten Kovuluş'tan önce) adlandırma yetkisiyle donatılır.

Adem'in ilk kez kadını ve hayvanları adlandırmasından itibaren, ataerkil kültür baskı uyguladıklarını kendisi adlandırmaya devam etme cüretini göstermiştir. İkilik aracılığıyla steryotipleştirme hem kadınlarda hem de hayvanlarda ortaya çıkar: Ya iyi ya da kötülerdir; ya ilahi mükemmelliğin ya da şeytani tecessüdün amblemidirler; ya Meryem ya da Havva, ya evcil ya vahşi hayvan, ya tatlı hayvanlar (*bestes doulces*) ya da pis hayvanlar (*bestes puantes*)...[30] *Femme covert* ve *beste covert* (evli kadın, evcilleştirilmiş hayvan) paralel yasal kategorilerini öğrenerek aile reisleri ve çiftçiler, dayak yiyen kadınlar ve batarya kafeslerdeki tavuklar arasındaki ilişkiye kafa yorarız.

28. Paul Shepard, *The Tender Carnivore and the Sacred Game* (New York: Charles Scribner's Sons, 1973), s. 172.

29. Kate Millet, *Sexual Politics* (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1970), s. 292 (dipnot).

30. E. P. Evans, *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals* (Londra: William Heinemann, New York: E. P. Dutton and Co., 1906), s. 55-56'dan alıntılanmıştır.

Gerçek Anlamda Düşünmek

"tabut": *pasta yapmak için kullanılan hamur kalıbı; böreğin kenarları.* Artık kullanılmayan bir kelime.
"Kuzu etinizi karabiber ve tuzla terbiye edin ve böylece tabutunuza yerleştirin." (1750 – *Complete Housewife*)

–Tabutun tanımı ve kullanımı,
The Oxford English Dictionary

Yanlış adlandırma meselesi, gerçek anlamda düşünme ile simgesel anlamda düşünme arasındaki ikili yapının ardında gizlidir. "Et, ölü ve doğranmış hayvanların parçalarıdır" yargısı ya da daha da yalın haliyle "Et cinayettir" yargısı gerçek anlamı dile getirir ve insanı simgesel düşünmekten alıkoyar. Bir vejetaryen olarak sesini duyurma savaşının önemli bir kısmı, simgesel düşünmeyi tercih eden bir toplumda gerçek anlamın sesini yükseltebilmektir. Gerçek anlamda konuşmaya sahip çıkan vejetaryenliğin mesajı da yöntemi de [böylece] hâkim bakış açısına ters düşmüş olur.

Popüler kültürden bir örnek, hayvanların gerçek kaderine odaklanmakta neden başarısız olduğumuzu kavramamıza yardımcı olabilir. *The Birds* [Kuşlar] filminde kuşların insanlara hiddetle saldırmasının şok etkisi yaratma sebebi, bu kuşların bir anda insanlara neden düşman kesildiğinin hiçbir açıklamasının olmamasıydı. Yine de filmde, kuşların maruz kaldığı baskının en az iki gerçek anlamlı temsili sunulur. İlkinde Alfred Hitchcock'un imzasını buluruz. Hitchcock, filmde kafese kapatılmış kuşlarla dolu bir "pet shop"a girerken görülür. İkincisinde yerel bir kuşbilimci olan Bayan Bundy, kuşların herhangi bir şekilde insan türüne düşman olabilecekleri düşüncesine karşı çıkar. Bu fikrini fonda "üç tane güney usulü kızarmış tavuk" siparişlerini duyduğumuz bir restoranda dile getirir. Bu cümlede tavuk kelimesini tekil olarak kullanan dil yordamıyla gerçekler belirsiz hale getiriliyor olsa da; bize kuşların kaderi (onlar ölü ve kızarmış) ve onların çoklu ihlallerin kurbanı oldukları (bir değil üç tavuk sipariş ediliyor, her biri önce tutsak edilmiş ve ardından cinayete kurban gitmiş) hatırlatılır.

Yenmek üzere olan tavuk etinin gerçek anlamda mevcudiyeti, Bayan Bundy'nin kuşların insanlara düşman kesilmesi için bir sebep olmadığı fikrini köşeye sıkıştırır. İnsanın genel olarak şiddete meyyal bir tür olduğunu kabul etmekle birlikte, Bayan Bundy'nin kaygısı o restoranda yapılan faaliyetleri kapsamaz. Restoran ortamı ve tüketilen besin, Bundy'nin insanların şiddete eğilimli olduğu tezini doğrular; tabii ortam ve faaliyetler gerçek anlamlarıyla okunursa. Hem kuş dükkânından alışveriş yapanlar hem de kızarmış tavuk eti yiyenler kayıp gönderge sisteminin (yani kuşların sayıca fazlalıklarını kullanarak ısrarla intikam almak ister göründüğü sistemin) kabul görmesini kural haline getirir.

Çocukların et yeme gerçekliğine olan tepkilerini incelerken, dilimizin nasıl da gerçek anlam ile aramıza mesafe koyma işlevi gördüğünü fark edebiliriz. Çocuklar, hâkim kültürün çiçeği burnunda gözlemcileri, gerçek anlamı es geçmeyen bir bakış açısıyla et yemeyi tartışmaya açarlar. Toplumsallaşmanın, hâkim kültüre adapte olma sürecinin, bir parçası da çocukların hayvanların yiyecek için öldürülmesini kabul edilebilir görmeye teşvik edilmesidir. Çocukların bunu yapabilmeleri için gerçek anlamda değil sembolik düşünmeleri gerekir. "Vladimir Estragon" (*Village Voice*'taki Geoffrey Stokes) acı bir şekilde şunu gözlemler: "Eğer bir çocuğa tavuğun bir zamanlar canlı olduğunu hatırlatırsanız salya sümük ağlayacaktır; ama tavuk etinin fabrikalarda yapıldığına inandırırsanız her şey yoluna girer."[31]

Çocuklar genelde kayıp göndergeyi yerine koyma çabası gösterir. Dr. Alan Long sekiz yaşında vejetaryen oluşunu şöyle anlatır: "Hayvanların kaderiyle ilgili sorular sormaya, yediklerimin kaynağıyla ilgili araştırmalar yapmaya başlamıştım ve dehşetle keşfettim ki tabağımdaki et o çayırlarda gördüğüm ku-

31. Vladamir Estragon, *Waiting for Dessert* (New York: The Viking Press, 1982), s. 177. Ayrıca bkz. W. D. Snodgrass'ın "The Boy Made of Meat: A Poem for Children" eseri, karşı çıkmakta olan çocuğun korktuğu gibi, et yemenin dayatılmasmda hâkim kültürün rolünü aktarır. W. D. Snodgrass, *Selected Poems: 1957-1987* (New York: Soho Press, 1987), s. 71.

zulardan elde edilmişti. Buna tepki olarak kuzuları sevdiğimi ve kuzu etini sevmediğimi söyledim. Her şey böyle başladı."[32] Harvard'da felsefe profesörü olan Robert Nozick kendi vejetaryen oluşunu iki yaşındaki kızına mal ediyor. Bir Şükran Günü yemeği esnasında kızı şöyle sormuş: "Bu hindi yaşamak istiyordu. Neden öldürüldü?"[33] Üç yaşındaki başka bir vejetaryen ise pazarcıları "zavallı ölü annecik ve bebeklerini" satma gerçeğiyle yüzleştirmek için annesinden yardım ister.[34]

Yine de çoğu çocuğa, dilin maskeleri ve hayvanların ölümünün göreceleştirilmesi aynı anda tecrübe ettirilerek ataerkil dilin temel bakış açısı aşılanır. Eti gerçek anlamında düşünmekte başarısız olmak vejetaryenlik tartışmasını yarı yolda bırakır.

Susturulmuş Sesler

> Bir grup, adlandırma konusunda tekelleştiğinde ve kendi taraflılığını onunla aynı dünya görüşünü paylaşmayanlar dahil diğer herkese dayattığında işler sarpa sarar. (...) Hâkim gerçeklik, onu dönüştürme yollarını arayan bizler için bile referans noktası olarak kalmaya devam eder.
>
> –Dale Spender, *Man Made Language*[35]

Vejetaryenler et yemenin meşruiyetini kabul eden bir hâkim kültür içerisinde kendi meramlarını anlaşılır kılma sorunuyla karşı karşıya kalır. Lynn Meyer'in *Paperback Thriller* eserindeki feminist dedektifin romanın başlarında söylediği gibi, "Şu an sana vejetaryen olduğumu söyleyebilirim; ama gel bu konuyu şimdilik bu noktada bırakalım. Sebeplerimden bahsetmeyeceğim. Eğer onları anlamıyorsan söyleyebileceğim fazla bir şey yok ve eğer anlıyorsan da zaten hiçbir şey söylememe gerek yok." Yine de açıklamaya devam eder ve veje-

32. Rynn Berry, Jr., *The Vegetarians* (Brookline, MA: Autumn Press, 1979), s. 102-3'te Dr. Alan Long ile yapılan röportaj.
33. Giehl, *Vegetarianism: A Way of Life*, s. 204'ten alıntılanmıştır.
34. Kişisel konuşma: Kathy Epling, Garbersville, CA, 18 Nisan 1986.
35. Spender, s. 164, 229.

taryenliğinin izini çocukken et yemenin gerçek anlamını keşfetmesine kadar sürer: "Her şey çocukken sahip olduğum bir ördek yavrusuna dayanıyor. O büyüdü, bir ördek oldu ve biz onu öldürdük ve pişirdik. Onu yemeyi reddettim. Yiyemedim. O andan itibaren her şey çok açık ve mantıklıydı."[36]

Kendisi için ayrılmış kavramsal alandan yoksun bir anlamı tanıtmanın zorluğu, antropolog Edwin Ardener tarafından bir tahakküm ve susturulma sorunu olarak kuramsallaştırılmıştır. Tahakküm-Susturulma teorisi vejetaryenlerin seslerinin hâkim kültür tarafından neden duyulmadığım açıklar. "Susturulmuş" terimi dil ve iktidar meselelerini ifade eder. Elaine Showalter'ın açıkladığı gibi "susturulmuş gruplar inandıklarını hâkim kültürlerin izin verdiği biçimlerde yaymak zorundadır."[37] Vejetaryenler, seslerinin susturulması yoluyla, şiddetin maskesini düşürme çabalarında umutsuzluğa sevk edilir.

Vejetaryenler, ataerkil bir dünyada et yemeyi protesto edince susturulur; çünkü hâkim bakış açısına göre hayvanlar "her dakka kafaya takacak bi' olay değil'dir. Bunlar Zora Neale Hurston'ın *Their Eyes Were Watching God* eserinin kahramanı Janie'nin, kocası yaşlı ve fazla çalıştırılmış bir katırı daha fazla istismardan kurtarmak için satın aldığında kocasına söylediklerdir. Janie bu yorgun ve hor kullanılmış katıra yapılan kötü muameleden dolayı çok sinirlenmiştir. "İçinde yardıma muhtaç şeyleri savunmak için küçük çapta bir savaş veriyor" olsa dahi, Janie bu hayvana reva görülen utanç verici muamele hakkında yalnızca kendi kendine konuşur. Kocası, onun konuştuklarına kulak misafiri olduktan sonra katırın lehinde davranır. Janie kocasının eylemini özgürleştirmecilerin tarihsel geleneğinin içinde konumlandırır: "O katırı kurtardın ya, büyük adamsın valla! George Washington ve Lincoln gibi bir şey..." Janie burada bir bireyin eylemlerinin (politik olarak neyin münasip olduğuna karar veren bir hâkim kültür içerisinde

36. Lynn Meyer, *Paperback Thriller* (New York: Random House, 1975), s. 4-5.
37. Elaine Showalter, "Feminist Criticism in the Wilderness", *The New Feminist Criticism: Essays on Women, Literature, and Theory,* Der. Elaine Showalter (New York: Pantheon Books, 1985), s. 262.

çoğunlukla susturulan eylemlerin) anlamını politik bir önem taşıyacak şekilde genişleterek kendi özsöylencesini* yaratır. Janie konuşmasını şöyle sonlandırır: "Bi'şeyleri azad etmek için güç lazım güç!"[38]

Mary Helen Washington, Hurston'ın romanının "kadınların iktidardan, özellikle de sözlü dilin iktidarından dışlanmasını" gösterdiğini söyler.[39] Katır bölümü bu meseleyi yansıtır: Janie önce sadece kendi kendine konuşarak kendi sesini susturur, yine de başka bir canlı adına konuşacak kadar güçlenmiştir. Bu güçlenme, hem susturulan hem de fazla çalıştırılan kadınların ve katırların kaynaşık baskılarını fark etmekten kaynaklanabilir. Jane'in büyükannesinin yorumu şöyle olur: "Zenci kadın dünyanın katırı zaar... Benim şu ana kadar anladığım bu..."[40] Bu pasajı yorumlayan Lorraine Bethel şöyle açıklar: "Romanın geri kalanı boyunca Janie'nin bu siyah kadın tanımına uymamak için nasıl direndiğini gözlemleriz."[41] Gerçek katırın kaderiyle ilgili kaygılandığı zaman Janie baskıcı bir yapının içindeki kayıp gönderge olarak görülebilir. Janie'ye göre evcilleştirilmiş, nesneleştirilmiş canlıların kaderine isyan

---

* *Mythopoesis.* (ç.n.)

38. Zora Neale Hurston, *Their Eyes Were Watching God* (1937, Greenwich, CT: A Fawcett Premier Book, 1965), s. 51.

39. Mary Helen Washington, *Invented Lives: Narratives of Black Women 1860-1960* (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1987), s. 237.

40. Hurston, s. 16. Hurston, Mary Church Terrell'ın *A Colored Woman in a White World*'de tarif ettiği gibi yüzleşmelerden haberdar olabilir: Terrell Güney'de seyahat ederken her zaman siyah olarak algılanmıyordu. Bir adam bana "Zenci dediğin katır gibidir; sırtından sopayı eksik etmedikçe iyi hayvandır" dedi. 'Ama beyaz olmayan askerler Birinci Dünya Savaşı boyunca müttefiklere çok iyi hizmet etti' diye lafa girdim. 'Katır da çok iyi hizmet etti' diye bir anda sertçe cevap verdi. 'Dünyada savaş zamanında katırdan daha iyi hizmet eden hayvan yoktur. Katır aynı zenci gibidir. Sen onun yemeğini önüne koyarsan o da senin işini yapacaktır.' " (Washington, DC: Ransdell, Inc., 1940; New York: Arno Press, 1980), s. 325.

41. Lorraine Bethel, " 'This Infinity of Conscious Pain': Zora Neale Hurston and the Black Female Literary Tradition", *All the Women are White, All the Blacks are Men, But Some of Us Are Brave. Black Women's Studies,* Der. Gloria T. Hull, Patricia Bell Scott ve Barbara Smith (Old Westbury, NY: The Feminist Press, 1982), s. 182.

etmek, büyükannesinin içgörülerine kulak vermektir: Janie katırın konumuna karşı çıkarak aynı anda "dünyanın katırı olan kendi konumuna" da kafa tutar.[42]

Janie'nin susturulmuş sesi duyulur ve ona cevap verilir, Jody'yi bir özgürleştirici olarak yere göğe sığdıramadığı zaman Janie'nin konuşması çok beğenilir: "Karın doğuştan iyi bir hatip, Starks! Önceden bunun farkında değildik. Hislerimize tercüman oluyor."[43] Yine de takdir dolaylı yoldandır. Övgülerin muhatabı kocadır ve hâkim inanışlara karşı susturulmuş bir sesi yükselttiği için tanınan Janie bu övgülerin yalnızca dolaylı alıcısıdır. O hâlâ kocasına şan katan bir nesnedir.[44] Bizim kayıp göndergelerimiz haline gelen varlıklar "her dakka kafaya takacak bi' olay değil"dir. Bu düşünceler susturulmuştur. Janie erkek dünyasında susturulmuş bir kadın sesidir. Vejetaryen karşı çıkışları bu şekilde düşünmeliyiz.

Vejetaryenler dilin hâkimiyetini silahsızlandırmaya çabaladıklarında Washington ve Lincoln gibi politik özgürleştirmeciler olarak değil; aksine fazla seçici, müşkülpesent, hayata küsmüş, kendini beğenmiş, çıkıntı ve özellikle de duygusal görülürler. Hayvanların öldürülmesine karşı çıkmak içlilikle, çocuksu duygularla ya da "Bambi ahlakı"* ile bir tutulur. Bir adım daha ileri gidersek bu karşı çıkış "kadınsı" görülür.

---

42. Washington, s. 253, dipnot 15. Hurston hem siyah kadınların hem de insan olmayan hayvanların ezilmişliğinin temsilcisi olarak katırı seçmiştir; çünkü "*mulatto* [melez] kelimesinin etimolojik olarak *mule* [katır] kelimesinden geldiğinin ve bu kelimenin Amerikalıların arasında geçen siyahların da beyazlarla aynı türden olup olmadığı tartışmasını anımsattığının" farkındadır. Barbara Christian, *Black Women Novelists: The Development of a Tradition, 1892-1976* (Westport, CT ve Londra: Greenwood Press, 1980), s. 16.

43. Hurston, s. 51.

44. Görünüşe göre metnin bu kesiti Washington'ın tarif ettiği modele uyar: "Janie'nin özbilincini temsil etmesi gereken kesitler, Janie'de içsel bir değişikliğe işaret ederek başlar. Ardından aşamalı olarak ya da birdenbire bir erkek karakter söylemin öznesi olarak Janie'nin yerini alır. Bu kesitlerin sonunda erkeğin sesi, görünürde Janie'nin iç dünyasındaki aydınlanmaya adanmış bir şekilde, baskın çıkar." s. 243-44.

* Avcılığa karşı çıkanları küçümsemek için kullanılan, açıklaması "(çizgi film karakteri) Bambi'den yana olmak" diye özetlenen söz. (ç.n.)

Spinoza'nın sıkça alıntılanan fikri şöyledir: "Hayvanların öldürülmesine karşı çıkmak sağduyu üzerinde değil, batıl inanç ve kadınsı şefkat üzerinde temellenir."[45] Sonuçta vejetaryenliğin bir kadın projesi olarak görülegelmesine ve kadınların konumuyla bir tutulmasına şaşırmamak gerekir.

Vejetaryenlere duygusal oldukları iddiasıyla yapılan saldırı, hâkim kültürün eleştirel söylemi nasıl saptırmaya çabaladığını gözler önüne serer. Brigid Brophy'nin yorumuna göre "kendisi dışında birilerinin hakları olduğunu belirtmek duygusal olmak demek değildir. Eğer öyle olsaydı bile bu affedilmeyecek bir günah olmazdı. 'Duygusal' ithamı cani oldukları suçlamasıyla karşılaşan insanların karşı saldırısıdır."[46] Hayvanların yiyecek için öldürülmesine karşı çıkmanın "duygusal" bir tonda algılandığı için kadınsı veya "kadın işi" olarak karakterize edilmesi, tıpkı ataerkil bir kültürde kadınların susturulduğu gibi [vejetaryenliğin] susturulmasına katkıda bulunur.

Yeni Adlandırma

> Sahip olmadığın kelimeler hangileri? Ne söylemen gerekiyor? Hiç konuşmadan, günbegün yuttuğunuz ve onlar yüzünden hastalanıp ölünceye dek benimsemeye çalıştığınız zulümler neler?
>
> –Audre Lorde, "The Transformation of Silence into Language and Action"[47]

Vejetaryenler yetersiz olan dili yeni sözcükler türeterek yeniden biçimlendirir. Yeni adlandırma yoluyla vejetaryenler, insanlar ile diğer hayvanlar arasındaki varolan ilişkinin değişmesini talep eden ilkeleri uygular.

Gelin, vejetaryenlik tarafından oluşturulan yeni adlandırmanın bazı örneklerini inceleyelim:

---

45. Benedict de Spinoza, *Ethic,* iv. prop. 37 (Çev. W. Hale White, 4. baskı. 1910, 209). Keith Thomas, *Man and the Natural World: A History of the Modern Sensibility* (New York: Pantheon Book, 1983), s. 298'den alıntılanmıştır.
46. Brigid Brophy, "In Pursuit of a Fantasy", *Animals, Men, and Morals,* s. 130.
47. Audre Lorde, *Sister Outsider: Essays and Speeches* (Trumansburg, NY: The Crossing Press, 1984), s. 41.

Yeni Adlandırma: Vejetaryen

Et yemeyenlerin kendilerine koydukları isim olan "vejetaryen" kelimesinin 1847'de türetilmesine dek hayvanları yemeyenleri tanımlamak için en sık kullanılan unvan "Pisagoryen" terimiydi. Birçok diğer reform hareketinde olduğu gibi, "vejetaryen" kelimesinin türetilmesi aracılığıyla kendini adlandırma, önemli bir kilometre taşıydı. Vejetaryen kelimesi, Nancy Cott'un feminizm kelimesinin ortaya çıkışını açıklarken kullandıklarına benzer sözcüklerle tarif edilebilir: "Feminizm, birkaç yıl içerisinde hızla görünür hale geldi; çünkü bir dizi niyeti ve birbiriyle henüz kaynaşmakta olan kadınları, kadınların hak ve özgürlükleri için verdikleri mücadelenin uzun tarihinde yeni bir anı dilde temsil etme ihtiyacına cevap veriyordu."[48] Vejetaryen kelimesi de hayvanların öldürülmesine karşı yüzyıllardır süregelen itiraz ile tarihsel bir anın kesişmesini temsil eder.

Yine de bu kelimenin türetilmesi, etimolojisi hakkında yapılan yorumlar arasında bir çatışmaya sebep oldu. *The Oxford English Dictionary* [Oxford İngilizce Sözlük] bu ismin İngilizce'deki "*veget-able*" kelimesinden "*arian*" ekinin eklenmesiyle kuralsız bir şekilde türetildiğini iddia eder. Vejetaryenler ise başka bir etimolojiye sadık kalır. Onların ileri sürdüğüne göre bu kelime "Latince'de 'tüm, sağ, taze ya da hayat dolu' anlamlarına gelebilen *vegetus* kelimesinden gelir; aynı eski Latin terimi *homo vegetus* (zihinsel ve fiziksel olarak zinde olan kimse) örneğindeki gibi. Dolayısıyla İngiliz vejetaryenler sürdürmeye çalıştıkları hayatların felsefi ve ahlaki tonuna dikkat çekmeye çalışıyorlardı. Yalnızca beslenme alışkanlıklarında sebzelerin kullanımının yerini artırmaya çalışmıyorlardı."[49] (On dokuzuncu yüzyılın ilerleyen tarihlerinde Vegetarian Society [Vejetaryen Topluluğu] isim değiştirme tartışması yaparken Francis

48. Nancy F. Cott, *The Grounding of Modern Feminism* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1987), s. 15.
49. Vic Sussman, *The Vegetarian Alternative: A Guide to a Healthful and Humane Diet* (Emmaus, PA: Rodale Press, 1978), s. 2.

Newman "anti-kreofajist" önerisinde bulunmuş ama bu yeni isim için fazla destek bulamamıştı.[50])

Bu kendini adlandırmanın içinden, anlam için verilen daimi bir savaş doğar. Bu savaş vejetaryenleri eskisinden daha hayal gücünden yoksun (ya da dar kafalı) gösterir; zira söz karşı konulamaz şekilde yozlaşmıştır. Anlam için verilen savaş tam da vejetaryen olan kişinin üzerinden yürütülür. "Kısıtlamalar" kümesi tanımlayan bir kelime olarak vejetaryenliğe, onu tavuk eti ve balık etini tanımlarının dışında bırakarak sulandıran et yiyiciler tarafından el konulmuştur. Biri hem ölü balıkları ya da tavukları yiyebilir hem de vejetaryen olabilir mi?

Vejetaryenliğin *anlamının* genişlemesiyle tam anlamıyla belirginleşen şey, yiyeceğe dönüştürülmek için öldürülen bazı canlı yaratıkların tanım dışı bırakılması ile vejetaryenlik *kavramının* zayıflatılmasıdır. Ahlaki vejetaryenler bundan şikâyetçidir; çünkü bilirler ki bu kayıp gönderge sisteminin hâkimiyetini sürdürdüğü anlamına gelmektedir. Kavrama müsamaha gösterildiği anda, örneğin bazı varlıkların tüketilebileceği söylendiğinde, vejetaryenlerin radikal karşı çıkışlarının içi boşaltılmış olur. Balık eti ve tavuk eti yiyen insanlar vejetaryen değildir; onlar kırmızı et yemeyen hepçillerdir. Vejetaryen olmayanların kendilerine vejetaryen demesine ses çıkarmamak, vejetaryenlik kelimesini anlamından ve tarihinden koparır. Ayrıca bu, vejetaryen olmayan insanların "vejetaryen yemekler" hazırladığı lokantalara ya da partilere gidip "vejetaryen yemek"ten kast edilenin ölü balıklar ya da ölü bir tavuk olduğunu fark eden vejetaryenlere de oldukça pratik bir düzeyde dokunur.

Vejetaryenler, ölü tavuk ya da balıkları yemelerine rağmen kendilerine vejetaryen diyen insanlardan şikâyet ettiklerinde susturulur ve adeta anlayışsız, fazla seçici kişilermiş gibi hissettirilir. Vejetaryenlik kelimesinin sanki yalnızca kırmızı eti reddetmek demekmiş gibi (ki et yiyenler bile kolesterol kay-

50. Isabel Giberne Sieveking, *Memoir and Letters of Francis W. Newman* (Londra: K. Paul, Trench, Trubner & Co., 1909), s. 118.

gıları sebebiyle böylesinin daha faydalı olduğunu görürler) etkisizleştirilmesi ve genelleştirilmesi, buna direnen hâkim kültürün yeni bir adlandırma arayışı içerisinde olmasının sonuçlarından biridir.

*Yeni Adlandırma: Hayvanlaştırılmış ve Dişilleştirilmiş Protein**

Hayvanlaştırılmış protein güncel kullanımı hak eden tarihsel bir terimdir. Bu terim on dokuzuncu yüzyılda hayvanların bedenlerinden gelen besinlerden bahsetmek için kullanılırdı. Ellen G. White'm 1896'da yazdığı bir mektup vejetaryenlerin bu terimi nasıl kullandığını gösterir:

> Hayvanların diyeti sebzeler ve tahıllardan oluşur. Biz yemeden önce bitkilerin hayvanlaştırılmış olması, bir hayvanın bünyesine dahil olması mı gerekir? Bitkisel diyetimizi ölü yaratıkların etini yiyerek elde etmek zorunda mıyız?[51]

Proteinin hayvanlaştırılması kayıp göndergenin inşasında temel belirleyicidir. Eti tarif ederken kullanılan "hayvanlaştırılmış" terimi, kayıp göndergeyi tartışmadaki yerine geri koyma amacına ulaşmayı sağlar. Bunu yaparken et üretmek için nasıl bir süreç kullanıldığının da hatırlatıcısı olur: hayvanların beslenmesi ve şişmanlatılması. Proteinin hayvanlaştırılması sürecinde hayvanlar, ulaşmak istediğimiz amaca giden yolda kullandığımız araçlara indirgenir. *Birileri* iken *bir şeyler* haline getirilirler. Protein üreten kuluçka makineleri olarak sömürülecek bedenler olarak görülürler. Bir kavram olarak proteinin hayvanlaştırılması, bunun, insanların protein alması için en usturuplu yol olduğunu ve hayvanların rolünün de bu proteini üretmek olduğunu varsayar; ancak bir deyim olarak hayvanlaştırılmış protein, hayvanların et yemenin tanımının dışında bırakılamayacağında ısrar eder.

---

* *Animalized and Feminized Protein.* (ç.n.)

51. Ellen G. White, Letter 72, *Counsels on Diet and Foods* (Takoma Park: Review and Herald Publishing Assoc, 1938, 1976), s. 396.

Hayvanlaştırılmış proteinin hem doğal bir sonucu hem de başlangıcı olarak düşünebileceğimiz bir şey de *dişilleştirilmiş proteindir*: süt ve yumurta. Hayvanlar bu kez mandıra ürünlerinin üreticileri olarak yine amaçlarımıza ulaşma yolunda kullandığımız araçlardır. Arının bal yapması haricinde *hâlâ yaşıyorken* kendi bedenlerinden besin üreten canlılar, süt ve yumurta üreten, doğurganlık çağındaki dişilerden başkası değildir.[52] Dişi hayvanlar kadınlıkları yüzünden sömürülür ve sanki varlıklarının amacı buymuş gibi taşıyıcı annelere, süt annelere dönüştürülür. İnsan olmayan bu hayvanlar *Anne* hayvanlar olarak sömürülür. Doğurganlıkları ve dolayısıyla üretkenlikleri bittiğinde kesilir ve hayvanlaştırılmış protein olurlar. Veganlar *hem* dişilleştirilmiş *hem de* hayvanlaştırılmış proteini boykot eder.

Yeni Adlandırma: Vegan

1944'te Donald Watson tarafından ortaya atılan "vegan" kelimesi, "vejetaryen" sözcüğünün hâkim kültür tarafından sulandırılmasının üstünden gelir. Bir vegan yalnızca hayvanlaştırılmış ve dişilleştirilmiş proteinleri değil, hayvanların sömürülmesinden ortaya çıkan bütün ürünleri; örneğin kürkü, deriyi ve balı da reddeder.

Vegan kelimesi hayvanların tamamına yönelik kaygıları alenen içinde barındırır. Kimsenin "fasulyeden vegan" olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bu yeni adlandırma "dişilleştirilmiş protein"deki sorunu yani dişi hayvanların, *hem* yaşarken *hem de* ölürken, iki kat ezildiğini görür.

Jo Stepaniak'ın *The Vegan Sourcebook*'ta açıkladığı gibi:

> Donald Watson, mandıra ürünlerini kullanmayan vejetaryenlerden bahsederken *tam vejetaryen* yazmaktan yorulduğunda *vegan* kelimesini ortaya attı. *Dairyban* [*sütyokçu*], *vitan*, *neo-vejetaryen*, *benevore* [*düzgünyiyen*], *bellevore* [*güzelcil*], *all-vega* [*tam-vega*], *sanivore* [*dinçbeslenen*] ve *beaumangeur* dahil o zamanlarda ortaya atılan di-

52. Dişilerin halen hayattayken ürettikleri bir diğer yiyeceğin de plasenta olduğu iddia edilir.

ğer öneriler yerine *vegan* kelimesi varlığım sürdürdü. "Vegetarian" kelimesinden onun ilk üç ve son iki harflerini alarak türetildi; çünkü "veganlık vejetaryenlikle başlar ve onu mantıksal sonuçlarına taşır."

Oxford Illustrated Dictionary [Oxford Resimli Sözlük] vegan kelimesini 1962'de tanıdı. Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılının sonlarına doğru Microsoft Word'ün yazım denetimi uygulaması "vegan" kelimesinin altını sanki bir şeyin yanlış yazılmış haliymiş gibi çizmekten vazgeçti. Vegan yazarlar için bu dilsel bir özgürleşme anıydı. Yine de *veganizm* [veganlık] kelimesi Microsoft'un programı tarafından halen tanınmıyor. Bakalım yardımcı olabilecek miyim:

Veganlık, her varlığa şefkat duymak üzerinde temellenen ahlaki bir duruştur.

Yeni Adlandırma: Dördüncü Aşama

Hayvanların proteini hayvanlaştırma sürecindeki güncel gelişmelerini tespit etmek için yeni adlandırma gereklidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren, hayvanlara muamele etmenin yeni bir biçimi evrilmiş ve bu örtük bir dille "fabrika çiftçiliği" olarak adlandırılmıştır. Hayvanları bu yanlış adlandırılmış fabrika çiftliklerine hapseden gelişmeyi et yemenin dördüncü aşaması saymayı öneriyorum. İnsanların et yeme pratiğinin gelişimindeki ilk aşama, ağırlıklı olarak vejetaryen gıdalara dayanan bir diyetti ve tüketilen (küçük hayvanlar veya böceklerden elde edilen) düşük miktarda et, el ile ya da küçük sopalar yardımıyla edinilirdi. Et yemenin ilk aşaması Plutarch'ın bir önceki bölümde tarif edilen "*do-it-yourself*" [kendin-yap kültürü]* ölçütlerine uyuyordu.

Avlanma et yemenin ikinci aşamasıdır. Et evcilleştirilmemiş hayvanlardan elde edildiğinde, dişilleştirilmiş proteine büyük bir bağımlılık yoktur. İkinci aşamayla topluluğun bazı

* Bu kültür, insanlığın ilk zamanlarındaki gibi teknoloji, bilim ve devlet otoritelerine bağlı kalmadan, yemeğinden inşaatına kadar her türlü gereksinimini kendi becerisi ve emeğiyle karşılamasıdır. Daha çok muhalif, anarşist, punk ve benzeri çevreler tarafından sahiplenilmiştir. (ç.n.)

üyelerinin avcılar olarak seçilmesinin yanı sıra araç kullanılarak uygulanan şiddet resmen uygulamaya koyulmuştur. Hayvan öldürmek için kullanılan araçlar nedeniyle insanlar ile diğer hayvanlar arasına bir mesafe girmiş ve kültür, avcılar ve avcı olmayanlar olarak ikiye bölünmüştür.

Et yemenin üçüncü aşaması (hayvanların evcilleştirilmesi), bir yandan onlara ilgi ve güvenlik tuzakları sağlarken öte yandan infazlarını planlamaktır. Üçüncü aşamayla birlikte et tüketimi yükselir; çünkü artık et evcilleştirilmiş, kolaylıkla ulaşılabilir hayvanlardan gelir. Hayvanların evcilleştirilmesi başka bir besin kaynağı daha sağlar: dişilleştirilmiş protein.

Et yemenin dördüncü aşaması hayvanların hapsedilmesini içerir. Dördüncü aşamada kişi başına en yüksek hayvanlaştırılmış ve dişilleştirilmiş protein tüketimiyle karşılaşırız: Şu anda Amerikalıların yediği yiyeceklerin yüzde 60'ı et, süt ve yumurta endüstrileri tarafından sağlanmaktadır. Hayvanlar insanların çoğunun gündelik deneyimlerinden ayrı tutulmuştur, en sonunda insanların önüne yiyecek olarak gelme kaderleri hariç. Dördüncü aşamayla birlikte ne kadar proteine ihtiyacımız olduğunu düşünmektense, ne kadar ete ve süt ürününe ihtiyacımız olduğunu düşünmeye başladık. Bunun sebebi yirminci yüzyılın ortalarındaki birkaç on yıl boyunca hayvanlaştırılmış ve dişilleştirilmiş proteinin dört temel yiyecek grubumuzun ikisi haline getirilmesidir. Amerikalıların aldığı proteinin yüzde 70'i bu iki yiyecek grubundan elde edilir; buna karşın Uzak Doğu'da yaşayan insanların aldığı proteinin yüzde 80'i bitkisel proteindir.

Et yeme aşamalarındaki değişimler, bir kültürün kayıp gönderge sistemine bağımlılığının artmasına işaret eder. Ek olarak, et yeme aşamalarındaki değişimler (alternatif protein kaynaklarını anlamada başarısız olma sebebiyle) beyaz ırkçılığının kayıp gönderge sistemine giderek artan oranda dahil olmasına da delalettir. Eğer erkek egemenlik, erkekler ile kadınlar arasındaki birbirinin alternatifi olan ilişki biçimlerini beyaz ırkçılığı aracılığıyla ortadan kaldırıyorsa, beyaz ırkçı-

lığı da hayvanlaştırılmış proteine sabitlenen ve ikinci aşama kültürlerinin çoğunluğunun ayırt edici özelliği olan alternatif protein kaynaklarının kullanımını gölgeleyen bir tüketim biçiminin varlığını idame ettirir. Beyaz ırkçılığı, geçmişte veya günümüzde kadın merkezci olan ve hayvanlaştırılmış proteine tamamen bağımlı olmayan kültürleri tahrif eder.[53]

Yeni Adlandırıcılar: Charlotte ve Vejetaryen Karşı Çıkış Edebiyatı

Alternatif adlandırmanın bir örneği en ünlü yazarlardan ve ağ dokumacılarından birinde bulunabilir: E. B. White'ın eseri *Charlotte's Web*'deki Charlotte. Charlotte, Wilbur adlı domuzun kesilmesini önlemek için ağma kelimeler dokur. Domuz Wilbur'un et, pastırma, jambon gibi yanlış adlandırılmasına razı olmaktansa Charlotte yeni bir adlandırma gerçekleştirir: Wilbur "domuz olan biri"dir. O, et veren bir hayvan değildir, bilakis "müthiş"tir.[54] Charlotte'un kelimeleri vejetaryen karşı çıkış edebiyatının bir şeklidir. Bu karşı çıkış edebiyatının alternatif adlandırması bütün Wilburları ölü, bölümlere ayrılmış ve yeniden adlandırılmış değil, aksine hayatta ve tek parça halinde tutmak için çaba gösterir.

Bir kez et yemeyi besinsel ya da evrimsel açıdan gerekli kabul etmeyi bıraktığımızda, artık et yemek hakkındaki dilin tarihsel kendini aklama stratejilerini incelemekte özgürüz demektir. Hayvanları yemek hakkındaki dil, hayvanları ezmeyi destekleyen kültürel bir anlam yaratır. Bu kültürel anlama meydan okuyan karşı çıkış edebiyatı, izi Plutarch'tan kurgusal olmayan güncel yazılara dek sürülebileceği gibi, en sık makale biçiminde ortaya çıkmıştır. Bunlar hayvanlara yönelik olan

53. Birçok kültürdeki beyaz ırkçılığının ve kadın merkezciliğin farkına varmakta başarısız olmanın kesişimi için bkz. Paula Gunn Allen, *The Sacred Hoop: Recovering the Feminine in American Indian Tradition* (Boston: Beacon Press, 1986).

54. E. B. White, *Charlotte's Web* (New York: Harper & Row, 1952, 1973), s. 78, 95 [*Örümcek Ağı*, Çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012). (y.h.n.)].

şiddet ağını çözmeye ve yeni kelimeler dokumaya kalkışır. Bu karşı çıkış edebiyatının ayırt edici özelliği, tekrar eden belli temaları ve imgeleri olan kendinden emin bir gelenektir. Bu karşı çıkış edebiyatının temel bir tavrı da et yiyenlerin sorduğu soruları başka bir şekilde ifade etmektir. Kendisine Pisagor'un neden et yemekten kaçındığı sorulduğunda Plutarch şöyle der: "Benim görüşüme göre bu uygulamayı [et yemeyi] ileriki zamanlarda kimin bıraktığından ziyade, ilk kimin başlattığını soruşturmuş olmalıydın."[55] Bernard Shaw neden vejetaryen olduğu sorulduğunda sertçe yanıt verir: "Doğru dürüst beslendiğim için benden niye hesap soruyorsun?"

Bir sonraki bölüm, et yiyenler doğru dürüst beslenen vejetaryenlerden hesap sormaya kalktıklarında ortaya çıkan dinamikleri araştırıyor. Bu analiz vejetaryen sözün vücut bulmasına neyin engel olduğunu tam olarak tespit ediyor. Vejetaryen sözlerin duyulamamasına sebep olan görünmez duvarlar, etin ataerkil metinlerinin son unsurlarını temsil ediyor.

55. Plutarch, "Of Eating of Flesh", *Animal Rights and Human Obligations*, Der. Tom Regan ve Peter Singer (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc., 1976), s. 111.

4
Söz İnsanı Yarattı*

Pisagor'un Öğretileri

Burada bir adam vardı.....
.....
O ilk kez
Hayvansal gıdanın yenmemesi gerektiğini söyleyendi,
Ve yaşadıkça öğrendi ki, insanlar her zaman

---

* *The Word Made Flesh*: İncil'deki Yuhanna'da geçer. Yuhanna, "Başlangıçta sadece söz vardı" diye başlar ve 1:14'te "Söz insan olup aramızda yaşadı" diye devam eder. Yazarın çevirisini yaparken oldukça zorlandığımız bu alıntıyı "flesh" kelimesi insan ve beden sözcüklerinin yanı sıra et anlamına da geldiği için tercih ettiğini düşünüyoruz. Bu çok anlamlılık sebebiyle yukarıdaki kalıbı metnin farklı yerlerinde bağlamına göre farklı çevirme gereği duyduk. (ç.n.)

İnanmamıştı ona, o vaazettiğinde "Vazgeçin, ey faniler,
Bedenlerinizi mahvetmekten böyle kafir yemeklerle!"
–Ovid, *Metamorphoses* [*Dönüşümler*]*

Sözün ruha üflemesi pek nadirdir
Oldu mu da pek zor seçilir.
–Emily Dickinson

Bu bölüm vejetaryen sözlere kulak verip vejetaryen olanlar ile vejetaryen olmayan çoğunluk arasındaki diyalektiği konu alıyor. Pisagor'un yolundan giden ve "Vazgeçin, ey faniler,/Bedenlerinizi mahvetmekten böyle kafir yemeklerle!" diyen birçok kişi varken, çoğu insan Pisagor'un dinleyicileri gibi tepki verir: Duydukları sözlere inanmazlar. Misyonerlik yapan bir vejetaryen, ne kadar bilgili olursa olsun, açık seçik ifade ettiği karşı çıkışlarının duyulmasının önüne geçen, kolayca fark edilmeyecek engellerle karşılaşır. Çoğu vejetaryen bu güç algılanan engelleri fark etmez. Bunun bir nedeni de kendi vejetaryenliğe geçişlerinin, onları diğer herkesin de kolayca vejetaryen olabileceğine inandırmasıdır. Bu engelleri fark edememeye yol açan bir diğer etken de hayvanları yeme meselesi hakkında politik ve kültürel güçlerin öncelliğinin altını çizecek feminist bir bakış açısının yokluğudur. Vejetaryen argümanı güçsüzleştiren büyük bir etken, vejetaryen fikirlerin tartışıldığı yer ve zamandır: sıklıkla akşam yemeği sofrasında, bir vejetaryenin genellikle kendisini azınlıkta bulacağı bir zamanda. Bu durum vejetaryenlik fikrinin hem ortamdaki etin mevcudiyeti hem de et yeme düşüncesi tarafından mağlup edildiği bir politik iklim yaratır. Bu mağlubiyetin belirleyicilerinden biri de kültürel bir bakış açısıdır; bunun bizim öykülerle ve onların tipik sonlarıyla ilgili düşüncelerimizle bağlantılı olduğunu iddia edeceğim.

Bu bölüm, vejetaryenlerdeki dönüşüm dürtüsünü (vejetaryenliğe geçişin meydana gelmesi ve bunun vejetaryen karşı çıkış edebiyatını okumakla ilişkili olması) gözden geçirdikten

* Publius Ovidius Naso, *Dönüşümler*, Çev. İsmet Zeki Eyuboğlu (İstanbul: Payel Yayınları, 1994). (ç.n.)

sonra, vejetaryen sözlerin üzerinde hâkimiyet kuran, kolayca algılanamayan politik ve kültürel güçlerin bir çözümlemesini sunuyor.

İnsanı sözün yarattığı düşüncesinin çeşitli anlamları vardır. İlk anlam belki de en aşikâr olanıdır: Et yemekten vejetaryenliğe geçişin vejetaryen argümanları duymanın ya da okumanın sonucunda olması, vejetaryen sözün insan bünyesinde cisimleşmesini sağlar. Akşam yemeği sırasında et yeme üzerine yapılan konuşmalar da başka bir şekilde sözün eti yaratmasına örnektir: Et yiyenlerin argümanları hayvan etinin gerçek anlamda mevcudiyeti tarafından desteklenir. Onların sözleri bu eti tasdik eder; et de bu sözleri pekiştirir. Son olarak, et yeme ve geleneksel anlatı yapısı arasındaki güçlükle fark edilebilen sımsıkı bağ sebebiyle öykülerdeki kelimeler ve öğünlerdeki etler birbirlerinin yerine geçebilir hale gelir.

Vejetaryen Karşı Çıkış Edebiyatı

> Nihayetinde mevzubahis olan pek de "görünmez olanın nasıl görünür kılınacağı" değil; farklı bir toplumsal özne için görünürlük koşullarının nasıl üretileceğidir.
>
> –Teresa de Lauretis[1]

Vejetaryenliğin meşruiyetini beyan eden yazılı kaynaklar, Plutarch'ın et yemeye karşı yazdığı iki makaleden *Vegetarianism: a Way of Life*, *The Vegetarian Alternative* ve *A Vegetarian Sourcebook* gibi güncel kitaplara kadar uzanır.[2] Bunlar vejetaryenliğin akla yatkınlığını ve vejetaryen olmanın gerekliliğini savunur. Bu türün tarihsel örnekleri sayısız on sekizinci, on dokuzuncu ve erken yirminci yüzyıl vejetaryen yazınında bulunabilir. Üç buçuk yaşındaki oğlum, babasını ölü tavukları

1. Teresa de Lauretis, *Alice Doesn't: Feminism, Semiotics, Cinema* (Bloomington: Indiana University Press, 1984) s. 8-9.

2. Dudley Giehl, *Vegetarianism: A Way of Life* (New York: Harper & Row, 1979); Vic Sussman, *The Vegetarian Alternative: A Guide to a Healthful and Humane Diet* (Emmaus, PA: Rodale Press, 1978); Keith Akers, *A Vegetarian Sourcebook: The Nutrition, Ecology, and Ethics of a Natural Foods Diet* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1983).

yemekten vazgeçirmenin bir yolu olarak bu yazılı kaynaklara kendi sesini eklemeye niyetlendi. Sofrada yapılan konuşmaların başarılı olamamasından bıkıp "Et Yeme" kitabını ortaya çıkardı. Kitabı yazdıkça, bir yandan da yazdıklarını rapor ediyordu:

Balıkları yeme.
Tavukları yeme.
Yengeçleri yeme.
Balinaları yeme.
Horozları yeme.
Ahtapotları yeme.
Tavukları yeme.
Balıkları yeme.
Istakozları yeme.

Yazmayı bilmediği için kâğıda geçirdiği işaretler yalnızca onun için anlam ifade ediyordu. Bunlar et yeme kültürünün vejetaryen yazıları nasıl karşıladığını çok iyi simgeliyor: Oldukça iyi yazılmış olabilirler ama en nihayetinde anlamsızdırlar. Vejetaryenler, bakış açılarını çok çeşitli yollarla savunmalarına rağmen, daima "Et yeme!" diyor gibi görünür. Et yiyenler bunun mantığını kavrayamaz; çünkü onlara göre mantık tanımının bir parçası et yemektir. Yine de vejetaryenler et yeme kültürü tarafından duyulacaklarına inanırlar. Oğlum, insanı sözün kitaplar aracılığıyla yarattığına olan hakiki inancını yitirmemişti. Kendi öğretisinin önemli emirlerini yazdıktan sonra babasına ilan etti: "Üzgünüm babacım ama artık et yiyemezsin. Öyle yazdım."

Vejetaryen Söz İnsanı Yarattı

Oğlumun içine doğmuş olabileceği gibi, vejetaryenlerin erken vejetaryen yazınıyla ilişkisi, vejetaryenliğe büyük ölçüde kitapların ebeveynlik ettiğini kanıtlıyor. Onların kendi vejetaryenlikleri, vejetaryen sözün insan yaratmasının bir yolu haline

geliyor. Tarihçi Keith Thomas bu etkiyi şöyle tarif eder: "İlhamları genellikle edebiydi. Birçoğu Pisagor ya da Plutarch'ın savlarını okuyarak vejetaryenliğe geçtiklerini iddia ederdi."[3] Çoğunluğun et yediği bir kültürde, vejetaryen olmanın neredeyse yegâne yolu vejetaryenliğin olumlu bir açıdan bakılarak sunulduğu metinleri okumaktır. Esasında, eski vejetaryen metinlerin nüfuzu, vejetaryen sözleri gerçek anlamlarıyla okuyan yeni vejetaryenler yaratır.

Percy Shelley'nin Plutarch'ın et yeme üzerine yazdığı iki makaleyi okuması sonucu vejetaryen olduğu düşünülür. İlk vejetaryen makalesinin başlığını, Mary Wollstonecraft'ın kötü şöhretli *A Vindication of the Rights of Woman** eserine atıfla *A Vindication of Natural Diet* [Doğal Bir Beslenmenin Gerekçelendirilmesi] koyarak feminist bir söz de taşıyor olabileceğini sezdirir.

Aphra Behn, on yedinci yüzyılda yaşayan bir vejetaryen olan Thomas Tyron'ın sağlıklı yaşamak için önerdiği yöntemleri över ve Tyron'ın yazılarının kendisine bu yöntemleri denemesi için ilham verdiğini açıklar.[4] Tyron'ı okuduktan sonra Benjamin Franklin de bir süreliğine vejetaryenliği denemiştir.[5]

1802'de yayınlanan *An Essay on Abstinence from Animal Food as a Moral Duty*'nin yazarı Joseph Ritson, önceden yazılmış bir metnin sözünü gerçek anlamıyla okuyarak vejetaryen olmuştur. Ritson vejetaryen kitabının yazarı olarak kendisini tanıtırken şöyle olduğunu söyler:

---

3. Keith Thomas, *Man and the Natural World: A History of the Modern Sensibility* (New York: Pantheon, 1983), s. 297.

* Mary Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, Çev. Deniz Hakyemez (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007). (ç.n.)

4. Aphra Behn, "*The Way to Health, Long Life and Happiness*" başlıklı mükemmel ve eğitici kitabında, Thomas Tryon, *The Way to Make All People Rich; or, Wisdoms Call to Temperence and Frugality...* (Londra, 1685).

5. *The Autobiography of Benjamin Franklin*, Der. Leonard W. Labaree, Ralph L. Ketcham, Helen Boatfield ve Helene Fineman (New Haven: Yale University Press, 1964), s. 63.

> Hayatının 19. yılı olan 1772'de Mandeville'in *Fable of the Bees*'ini dikkatle okuyarak daldığı tefekkürle başlayan ve bu okuduğunuz sayfaların gözden geçirilmesine dek süren otuz yıl boyunca süt ve sebzelerden müteşekkil bir beslenmeye sıkı sıkıya bağlı kaldı ve etin, balığın ya da kuşun tadına zerrece bakmadı.[6]

Bu beslenme alışkanlığı değişimine sebep olan Mandeville alıntısı şöyledir:

> Sıklıkla düşündüm ki eğer üzerimizde geleneğin yarattığı bu tiranlık olmasaydı, cömert dünya onlara bu denli bereketli sebze lezzeti çeşitleri sunmaya devam ettiği sürece, biraz olsun iyi mizaca sahip olan insanların hiçbiri günlük yiyeceği için bu kadar çok hayvanın öldürülmesiyle barışık olmazdı.[7]

Tarihçi James Turner, Mandeville'in sözcüklerinin ironik olmasına rağmen Ritson'ın onları gerçek anlamıyla idrak ettiğini ima eder. Turner'ın yazdığına göre Mandeville'in kitabı "insanlar ile hayvanlar arasında varlığı kabul edilen farkları küçümsemiş ve insanların durup ne yaptıklarını düşünürlerse hayvanları yemeye devam edip etmeyeceğini (bıyık altından gülerek?) sorgulamıştır."[8] Ritson'ın biyografisini yazan yazarlardan biri, Mandeville'in Ritson üzerindeki etkisini, "okumalarının Ritson'ı ne kadar can alıcı şekilde etkilediğini açıkça ortaya koyduğunu" söyleyerek kabul eder.[9] *Makalesinin* sonlarına doğru Ritson, Ovid'in *Dönüşümler* eserinde Pisagor'un konuşmasının Lord Chesterfield üzerinde bıraktığı benzer etkiye işaret eder. Chesterfield şöyle anlatmıştı: "Okulda çıkan

6. Joseph Ritson, *An Essay on Abstinence from Animal Food as a Moral Duty* (Londra: Phillips, 1802), s. 201.

7. Bernard Mandeville, *The Fable of the Bees; or, Private Vices, Public Benefits* (Oxford: Clarendon Press, 1911), Remark P, s. 173.

8. James Turner, *Reckoning with the Beast: Animals, Pain and Humanity in the Victorian Mind* (Baltimore ve Londra: Johns Hopkins University Press, 1980), s. 18.

9. Bertrand H. Bronson, *Joseph Ritson: Scholar-at-Arms*, 1. Cilt (Berkeley: University of California Press, 1938), s. 34. Bronson bunu aktarmak için biyografinin iki ekinden birini Remark P'deki bütün bir Mandeville referansına ayırdı. 2. Cilt, s. 743-48.

koyun etine bir kez daha yaklaşabilmem pek uzun süre sonra oldu ve bunu da ancak içimde bir cinayete suç ortaklığı yapıyor olup olmadığım şüphesiyle yapabildim."[10]

Robert Browning ergenlik çağındayken Percy Shelley'nin yazılarını okumuş ve iki yıl boyunca vejetaryen yaşamıştı.[11] Gandi'nin Londra'ya geldiğinde İngiliz bir akranı olan Henry Salt'un yazılarını ve özellikle de "*A Plea for Vegetarianism*" eserini keşfetmesi ona vejetaryenliğini sürdürmek için ihtiyaç duyduğu ahlaki temeli sağlamıştı. Gandi şöyle söylemişti: "Bu kitabı okudum okuyalı kendi seçimimle vejetaryen olduğumu söyleyebilirim."[12] Bernard Shaw *Sixteen Self Sketches* adı verilen eserlerinin birinde kendi vejetaryenliğini Percy Shelley'nin etkisine mal eder: "Beslenme şeklimin barbarlığına gözlerimi açmama vesile olan Shelley idi. Londra'da vejetaryen lokantaların aşağı yukarı 1880'lerde açılmasıyla birlikte bu değişikliği anca hayata geçirebildim."[13] Feminist, vejetaryen ve barış yanlısı Charlotte Despard, Shelley'nin *Queen Mab* eserinden fazlasıyla etkilenmişti.

Bugün çok sayıda insan vejetaryenlik fikriyle, vejetaryen sözleri okuma yoluyla değil, bir vejetaryenle vejetaryenliği tartışarak karşılaşıyor. Bu da genelde birlikte yemek yerken vuku buluyor. Ortaya çıkan şey vejetaryen sözün insanı yaratmasının tam tersi. Yemek vaktinde etin metinleri eşzamanlı olarak hem sohbetlere konu edilip hem de sofrada vücut bulduğunda, vejetaryenler kendilerini bir savaş içindeki savunma düzeninde bulur.

10. Ritson, s. 225'ten alıntılanmıştır.
11. Frederick A. Pottle, *Shelley and Browning: A Myth and Some Facts* (Hamden, CT: Archon Books, 1965), s. 22.
12. Mohandas K. Gandhi, *An Autobiography: The Story of My Experiments with Truth* (1927, 1929, Boston: Beacon Press, 1956, 1972), s. 48.
13. Brigid Brophy, "The Way of no Flesh", *The Genius of Shaw,* Der. Michael Holroyd (New York: Holt Rinehart and Winston, 1979), s. 100'den alıntılanmıştır.

Savaş Düzenine Sokulmuş Sohbetler

> Bütün kadınların özgürlüğü adına sözcülük yapan tek bir kadın zavallı ve tecrit edilmiş bir yaratıktır... Herhangi bir tehdit oluşturmaz. Tek bir "özgürleşmiş" kadın gülünç bir tutarsızlık, gıdıklayan bir metadır; kolayca tüketilebilir.
>
> -Sheila Rowbotham[14]

On dokuzuncu yüzyılın başlarında yaşamış vejetaryen yazar Dr. Lambe'in ölümü üzerine yapılan bir yorum:

> "Bizi et diyetinden, belki biraz da anlayışsızca, mahrum bırakmak istemiş olabilir ama yine de affedilmelidir. Sonuçta kime zarar vermiştir? Bildiğim kadarıyla kimseye, belki de yalnızca kendisine; zira bunu ondan başka kimse dikkate almadı."[15]

Vejetaryenlik insanları konuşmaları için tahrik eder; ama et yemeyi onaylayan hâkim bir söylem içerisinde kendi meramını anlaşılır kılamama sorunuyla yüz yüzedir. Vejetaryenlerin et yiyenlerle konuşurkenki ebedi kaygıları kendi inandıklarının kaderidir. Vejetaryenler ile et yiyenler arasında anlam çatışması yaşandığını tecrübe etmenin en olası olduğu yer yemek masasıdır. Vejetaryenlerin vejetaryenliklerinin tartışılması kaçınılmazdır. Eğer vejetaryenler (William Cobbett'in kulaklarında "bir keresinde silahla vurmaya ve avlamaya karşı çan çalan" Sir Richard Phillips gibi) düşüncelerini söylemeye gönüllü olmazsa bile sürekli kendi beslenme biçimlerini savunmak zorunda bırakılırlar.[16] On dokuzuncu yüzyılda yaşamış, Amerikalı, feminist bir sağlık reformcusu (aynı zamanda vejetaryen, feminist Mary Gove Nichols'ın arkadaşı) Harriot Kezia Hunt, bunu şu sözleriyle açığa vuruyor: "Onun Graha-

14. Sheila Rowbotham, *Women, Resistance and Revolution: A History of Women and Revolution in the Modern World* (New York: Pantheon Books, 1972), s. 12.
15. Brian Hill, "Vegetables and Distilled Water: William Lambe, M.D. (1765-1847)", *Practitioner* 194 (1965), s. 285'ten alıntılanmıştır.
16. William Cobbett, *Journal of a Year's Residence in the United States of America* (1819, Gloucester: Alan Sutton, 1983), s. 202.

mizmi ile her zaman didişirdim."[17] John Oswald 1791'de yayınlanan vejetaryen kitabına "hayat tarzının tuhaflığı hususunda arkadaşlarının sorgularına ve itirazlarına cevap yetiştirmekten yorgun düştüğünü" ifade ederek başlar. *The Cry of Nature; or, an Appeal to Mercy and to Justice on Behalf of the Persecuted Animals* [Doğanın Çığlığı; ya da, Zulmedilmiş Hayvanlar Adına Merhamete ve Adalete Çağrı] adlı eserinin yayımlanmasıyla birlikte, nihayet et yeme ile ilgili düşüncelerini izah etmiş olmanın verdiği rahatlıkla, kendi beslenme şeklini "tacize uğramadan" devam ettirebileceği umudunu ifade eder.[18]

Thomas Holcroft anı defterinde bir vejetaryenle yaptığı akşam yemeği sohbetinin en can alıcı bulduğu kısmını açıklarken kendi verdiği tepkiyle gurur duyar gibidir:

> 24 Haziran 1798
> Akşam yemeği yedik, Godwin ve Reece oradaydı. (...) Bay Reece ile hayvansal yiyecekler yemenin ahlakiliği üzerine konuştum: Hayvanları öldürmeye ve dünyadaki his miktarını azaltmaya hakkımız olmadığını söyledi. Hissin miktarının fazlaca arttığı; çünkü yaşayan hayvan sayısının arttığı; insanın ihsan ettiği alaka sayesinde hayvan nüfusunun belki ona belki yüze katlandığı; keza hayvanların ölüm üzerine derin derin düşündüğünü ya da ölüm hakkında önbilgileri olduğunu farz etmek için bir sebep görülemeyeceği; dolayısıyla onlar için ölümün yol açtığı acının pek az bahsetmeye değer olduğu cevabını verdim. (...) Akşam Ritson da aramıza katıldı.[19]

Etin tüketildiği bir durumda vejetaryenler kaçınılmaz olarak göze batar. Tabaklarında bir şeyi kasten eksik bırakmışlardır; belki sözlü bir itirazda bulunmaları da gerekmiştir. Ardından vejetaryenliklerine ilişkin bir tartışmanın içine çe-

17. Harriot K. Hunt, *Glances and Glimpses; or Fifty Years Social, Including Twenty Years Professional Life* (Boston: John P. Jewett and Co., 1856, New York: Source Book Press, 1970), s. 140.
18. John Oswald, *The Cry of Nature; or, an Appeal to Mercy and to Justice, on Behalf of the Persecuted Animals* (Londra, 1791), s. i.
19. *The Life of Thomas Holcroft Written by Himself Continued to the Time of His Death from his Diary Notes & Other Papers by William Hazlitt,* Der. Elbridge Colby (New York: Benjamin Blom, 1928, 1968, 1980), 2. Cilt, s. 127, 129.

kilirler. Sıklıkla ortamda vejetaryenliğe karşı düşmanca hisler besleyen ve vejetaryenliği kendisine karşı kişisel bir meydan okuma sayan biri bulunur. Eğer durum buysa, ölçüsüz saldırılarla vejetaryen kişinin sabrı sınanır. Hevesli bir reformcu olan vejetaryen bunu bir eğitim imkânı olarak görür; ama durum böyle değildir. Aksine, suistimal amacıyla oynanan bir sataşma oyunudur. Kimi zaman aptalca sorular sorulur; bu sorular tartışmanın tamamının aptalca olduğu imasını taşır.

George Borrow, Romantik dönem radikali ve yayıncı Sir Richard Phillips'le yaptığı bir akşam yemeği sohbetinden bahsederken bu olguyu ortaya koyar:

> "Hayvansal gıdaları yemiyor musunuz, efendim?" dedim.
> "Yemiyorum, efendim" dedi; "Yirmi yıldan fazla süre önce tövbe ettim. Bir bakıma Brahman'ım* efendim. Can almaktan tiksinirim. Her türlü mahlukatın en az bizim kadar yaşamaya hakkı vardır."
> "Ama" dedim, "eğer mahlukat öldürülmüyor olsaydı öyle bir bolluk olurdu ki her yer onlarla dolup taşardı."
> "Sanmıyorum, efendim; Hindistan'da pek az hayvan öldürülüyor ve halen herkes için yeteri kadar yer var."
> "Ama" dedim, "yok edilmeleri doğanın takdiridir. Vahşi hayvanlar da birbirini avlar ve böyle yapıyor olmaları hem onlar için hem de dünya için iyi olandır. Eğer bütün böcekler, kuşlar ve solucanlar yaşlılıktan ölmeye bırakılsa gelinen nokta ne olurdu?"
> "Konuyu değiştirelim" dedi yayıncı; "kendimi bildim bileli verimsiz tartışmalardan hazzetmem."[20]

Bu durum yalnızca reformcuyu tahrik edip savunmaya geçirmek için değil (Phillips'in konuyu değiştirerek ima ettiği gibi) aynı zamanda vejetaryeni lafa boğarak yanlış soruları cevaplamak zorunda bırakmak için yaratılır. Buradaki söylem kalıbı, 1970'lerin başlarında feminizm hakkında yapılan akşam yemeği sohbetlerini andırmaktadır. Genellikle tanım

---

* Hindu felsefesinde reenkarnasyona inanan ve kast sisteminde en üst basamakta sayılan rahipler sınıfı. (ç.n.)

20. George Borrow, *Lavengro: The Scholar, the Gypsy, the Priest,* Der. George F. Whicher (New York: The MacMillan Company, 1927), s. 197.

soruları çoğunluktadır. Feministler "Sen de mi şu sütyen yakanlardansın?" gibi feminizmi değersizleştiren sorularla cebelleşirken, vejetaryenler de kendilerini "Sen de mi şu sağlık delilerindensin?" ya da "Sen de mi şu hayvanseverlerdensin?" gibi değersizleştirmelere karşı tanımlamak zorundadır. Feministler "Erkeklerin de özgürleşmeye ihtiyacı var" yanıtıyla karşılaşırken vejetaryenler de "Bitkiler de canlı" önermesiyle karşı karşıya kalır. Kimi zaman meseleyi daha da saçma göstermek için bu yaklaşım şöyle ifade edilir: "Peki yediğin marul ve domatesten ne haber? Onların da duyguları var!"

Değersizleştirme yoluyla savunmaya geçirme çabası, ürkütücü reformları karşılamak için konuşmalarda kullanılan ilk hamledir. Bu hamle söylemin sınırlarını önceden belirler. Birinin ya *Miss America* [Amerikan Güzellik Yarışması] töreninde sütyen yakılmadığını ya o dönemde eylemin simgesel doğasını ya da bu sorunun "Eşit İşe Eşit Ücret" kampanyasıyla aynı önemde olmadığını açıklaması gerekir. Benzer olarak, bu soruları yanıtlamanın bir aydınlanmaya yol açacağını düşünen bir vejetaryen ("Bitkiler de canlı" diyene) neden yalnızca tabağımızdaki bitkileri yiyor olduğumuz için değil, asıl, biz onları ete dönüştürmeden önce çok daha büyük miktarlarda bitki tüketmiş olan otçul hayvanları yiyor olduğumuz için sorumlu hissetmemiz gerektiğini sabırla açıklayabilir. İki durumda da daha radikal bir cevap verilebilir: "Erkekler önce erkek egemenlikten nasıl faydalandıklarını itiraf etmelidir", "Katledilirken kan dökmesi gereken, hissedebilen bir canlı olan ineğin çektiği acının bu marulla eşit olduğu iddia edebilir mi?" Ancak eğer feminist ya da vejetaryen bu şekilde yanıt verirse agresif olduğu suçlamasıyla yeniden savunma konumuna itilecektir. Bir vejetaryen ya da bir feminist için politik, kişisel, varoluşsal ve ahlaki açıdan önemli olan şeyler diğerleri için bir akşam yemeği eğlencesi haline gelir.

Değersizleştirmeden sonra sıra, konunun meşruiyetine gelir. Bir feminist, mutlaka adamın "Eşim eziliyormuş gibi mi görünüyor?" ya da kadının "Ben eziliyormuş gibi mi gö-

rünüyorum?" diye soracağı saf bir çiftle karşılaşacaktır. Tahakkümün feminist çözümlemesindeki derinliğe yöneltilen gerçek bir merak yoktur. Benzer bir şekilde vejetaryenler şununla karşılaşır: "Etçil hayvanları da vejetaryen yapmak ister miydin? Ya kendi köpeğini? Ya bizim kedimizi?" İki durumda da reformcu, analizi ya da dönüşümü fazla ileri götürecek ve oturmuş ilişkilerin (bir evlilik, etçil bir hayvan vs.) kutsal doğasına müdahale edecekmiş gibi gösterilir.

Akşam yemeği zamanında adabımuaşeret, statükonun* lehindedir ve sohbetin kapsamını sınırlar. Yetmişlerin ortasında tecavüz, ev içi şiddet ve pornografi gibi konular feminist meseleler olarak hızla öne çıkıyorken feministler kadına yönelik şiddet sorununu yemek yenen ve sohbet edilen huzurlu saatlerde derinlemesine açımlayabiliyor muydu? Buna karşılık, masada herkes et yiyorken neden vejetaryen olduğu sorulan vejetaryenler şunları düşünmelidir: Hayvanların öldürülmesine neden karşı çıktığımı gerçekten bilmek istiyorlar mı ve benden başka herkes et yiyorken ne kadar detay verebilirim? Ev sahibine karşı sorumluluklarım nedir?

Böyle zamanlarda karşılaşılanlar güçsüz kılma girişimleridir. Tehdit içeren şeyler (yani feminizm ve vejetaryenlik) yeniden tanımlanmalı, sınırlandırılmalı, güçsüz ve yetkisiz kılınmalıdır. Genelde bir kişi vejetaryeni yeniden tanımlama, sınırlandırma ve yetkisiz kılma konumunu üstlenir. Bir feministin cinsel şiddete yaptığı vurgu histerik**, bir vejetaryenin hayvanların ölümüne yaptığı vurgu duygusal olarak yargılanır. Feministler de vejetaryenler de negatif olmakla suçlanırlar; çünkü ikisi de bir şeyden vazgeçilmesi gerektiğini söylüyor gibi görünürler (kadınsılığın en belirgin tuzakları; tabaktaki et). Halbuki kendi perspektiflerinde pozitif olan seçimi vurgulamaktadırlar (kadınların kurtuluşunu ve özgürleşmesini arzulamak; sebzeleri, tahılları ve meyveleri seçmek). Kimin

---

* *Status quo*: Latince'de mevcut durum; süregelen düzenin korunması. (ç.n.)

** Psikolojide duygusal tepkileri dengesiz ve coşkun olan, geçici kişilik değişikliklerini de yaşayabilen kişi. (ç.n.)

feminist ya da vejetaryen olduğu can sıkıcı bir soru haline gelir; feminizmin ve vejetaryenliğin arkasındaki ilkeler "ahlakçı olmaya" indirgenir.[21]

Sanki bir et metninin önemli noktaları söylem düzeyinde yinelenmeliymiş gibi (et sözü yarattı) tavşana dönüşürsünüz, avcının sporu aklamak için ihtiyacı olan diğer kişiye. Size sataşılacak, önünüze yem atılacaktır. Siz artık inandıklarınız değilsinizdir. Bir avsınızdır. Öteki saldırır, geri çekilir. Bu etkileşim, sıradaki anekdot kadar küstah ya da saldırgan olmayabilir; ancak konuşma üzerindeki denetim meselesi benzerdir:

> Hayvansal gıdanın Ritson'da sebep olduğu ilahi dehşetin oldukça farkında olarak Leyden, sofradaki etin çok pişmiş olduğundan şikâyet etti. "Yine de söylemek gerekir ki" diye yüksek sesle devam etti, "et hiçbir zaman az pişmiş olamaz ve en iyisi çiğ halidir". Mutfağa kendisine bir tabak çiğ et göndermeleri için seslendi ve sos niyetine Pisagoryen'in bakışlarındaki muazzam kederi kullanarak hepsini erkek gibi yedi.[22] (*Erkek gibi*ye dikkat edin.)

Konuşmanın denetimi tarafından yönlendirilen siz olsanız bile, sanki manipüle eden sizmişsiniz gibi görünürsünüz. Et yemeyi yeniden tanımlayan, sınırlayan, güçsüz kılan kişi sizsinizdir ve karşınızdaki et yemenin anlamının koruyucusudur:

> Köşke geri dönerlerken, [Sir Walter] Scott *lahana-yiyici bilge*yi sordu, yani akşam yemeğine gelmesi beklenen Ritson'ı. "Elbette" diye yanıtladı eşi, "burada olmadığı için mutlu olmalısınız, o pek geçimsiz biri. İnanıyorum ki Bay Leyden onu korkutup kaçırdı". Durumun gerçekten böyle olduğu ortaya çıktı. Ritson geldiğinde herkesin önünde bir dilim soğuk biftek vardı ve Bayan Scott, onun özgün öğretisini unutarak, ona da bir dilim önerdi. Antikacı [Ritson] bütün infialiyle, kadına kendini o kadar ölçüsüz kelimelerle ifade etti ki Leyden onu ilk başta alaycı bir dille düzeltmeye çalıştı.

---

21. Susanne Kappeler tarafından yapılan yorumların farklı cümlelerle ifade edilmiş hali.

22. Bu ve bir sonraki olay, ikisini de ya abartılmış ya da uydurma hikâyeler olarak gören Bronson tarafından bildirilir. 1. Cilt, s. 251, J. G. Lockhart'ın *Life of Sir Walter Scott* eserinden.

Etin yendiği bir akşam yemeğinde vejetaryenin konuşmanın kontrolünü yitirmesi şarttır. Kayıp göndergenin işlevi, özellikle de masadaki servis tabağında vücut bulmuş olduğunda kayıp kalmalıdır. Et ve hakkındaki sözler birbirinden ayrı tutulmalıdır. Et yiyenler bu noktada vejetaryenliğe taviz veremez; zira bu onların et metinlerine göbekten bağlıyken menülerini yeniden değerlendirmelerini gerektirecektir.

Etin anlamı, her servis edildiğinde ve her yendiğinde yeniden üretilir. Genel olarak yiyecek ve özel olarak da et, kadın bedeni gibi "görsel hazzın alanı ya da keyifle izlenen cazibedir".[23] Vejetaryenlik yemeğin verdiği keyfin şu anki şeklini yok edeceğini ilan eder. Dolayısıyla vejetaryenlerin, et yiyenlerle birlikte yemek yerken söylemin biçimine karar veremeyeceği malumdur. Yine de, vejetaryenlerin et yiyenlerle birlikte yemek yemesi de vejetaryenlerin tabaklarında etin yokluğunun bir tartışma çıkaracak olması da kaçınılmazdır. Bu durumda, *vejetaryenlik meselesi et yiyenler* için yeni bir et *biçimidir*: Tuzağa düşürülecek ve parçalanacak bir şeydir, "ölü bir meseledir." Vejetaryen sözler hayvan eti muamelesi görür.

Bir yandan et metinlerinin kodlarının kırılması gerekirken, etin mevcudiyeti bunu imkânsız kılar; çünkü et eski kodları maddeleştirir. Ayrıca, vejetaryen kişinin nesnelliğini koruyamadığı ithamıyla kınandığı yemek masasında aslında kimse nesnel falan değildir. Nesnellik noksanlığını karmaşıklaştırma, vejetaryenliğin et yiyenlerin karşısına ilk çıktığında muğlak bir şey olmasından ileri gelir: Etin yerini ne tutar ki? Nihai karmaşıklaştırma da, et yiyenlerin bakış açısına ilham veren "etin öyküsü"nün mevcudiyetidir. Etin öyküsü dediğimde, etin kabul edilebilir bir yiyecek olduğuna kanaat getiren dünya görüşüne atıfta bulunuyorum. Bu bakış açısı, aynı bir öykünün takip ettiği diziliş gibi çeşitli parçalardan müteşekkildir.

23. de Lauretis, *Alice Doesn't*, s. 37.

Etin Öyküsü

> Bu sülünler, elbette, eğer yasalara harfiyen uyan biri gibi konuşmak gerekirse, biz onları buraya koymamış, yumurtaları almamış, onları yumurtalardan çıkarmamış ve büyütmemiş olsaydık burada falan olmazlardı. Onlara hayat verdiğimizi ve kısa bir süre sonra o hayatı geri aldığımızı söyleyebilirsiniz. Kendimize küstahça, adeta tanrısal güçler yakıştırdık; bunu kabul etmeliyim; ama gelin böyle meselelerle keyfimizi kaçırmayalım.
>
> –Bir av partisinin ev sahibi
> Isabel Colegate'in *The Shooting Party* eserinden[24]

Etin öyküsü, hikâye anlatıcılığının yapısını takip eder. Alice B. Toklas yazdığı yemek kitabında, "Mutfakta Cinayet" adlı bir bölümde hayvanların öldürülmesini ve pişirilmesini tarif etmek için bir dedektif öyküsü tarzını kullandığında bunu ima eder.[25] Toklas yemek tarifleri aracılığıyla, etin metinlerine bağlı kalarak hayvanların ölümlerine münasip bir son sağlar; hayvan leziz ve yenilebilir bir şeye dönüşür.

Hayata yaklaşımımızı belirleyen bazı inkâr edilemez varsayımlar vardır: Öykülerin sonları, öğünlerin eti vardır. Gelin, bu savların birbirleriyle yer değiştirip değiştiremeyeceğini inceleyelim; öykülerin eti (yani anlamı) ve öğünlerin sonları vardır. Vejetaryenler eti öğünden çıkardıklarında, etin öyküsünün de sonunu çekip çıkarırlar. Vejetaryenler bertaraf etmeyi amaçladıkları bir yapı içerisinde yakalanmış olur. Et yeme deneyimimiz, öyküler hakkında hissettiklerimizden ayrılamaz.

Biz hikâyeler anlatan bir türüz. Hayata anlatı aracılığıyla anlam atfederiz. Tarihlerimiz de serim-düğüm-çözüm ortaya koyan öyküler gibi şekillenir; tiyatro oyunları ve romanlar, imgelemimizi elbette ki bir başı ve bir sonu olan öykülerle canlandırır. Anlatı, tanımı gereği, çözüme yönelik ilerler. Öykü sonuçlandırıldığında ister komik, ister trajik olsun bir çözüm

24. Isabel Colegate, *The Shooting Party* (New York: The Viking Press, 1980, Avon Books, 1982), s. 94.
25. Alice B. Toklas, *The Alice B. Toklas Cook Book* (1954, Garden City, NY: Anchor Books, 1960), s. 37-57.

elde etmişizdir ve bize öykünün bir bütün olarak anlamına erişim imkânı tanınmıştır. Anlam, genellikle öykü tamamlandığı an kavranabilecek bir şeydir. Dedektif hikâyeleri anlatıdaki kapanmanın* örneğidir; çünkü hikâyenin sonunda gerçekten kimin "yapmış olduğunu" keşfetme eylemi genellikle önceden vuku bulan her şeyin yeniden düzene sokulmasına sebep olur. Kapanma, anlamın ifşa olmasını mümkün kılar ve anlamın kapanma aracılığıyla elde edildiği fikrini perçinler.

Et yeme hayvanlara uygulanmış öyküdür, hayvanların varlığına anlamını verir. Böyle söylemek Roland Barthes'ın savını gerçek anlamıyla okumak demektir: "Anlatı her şeyden önce devasa bir tür** çeşitliliğidir ve türlerin kendileri farklı cisimler arasında dağıtılmıştır; sanki herhangi bir madde insanın öykülerini teslim almaya uygunmuş gibi."[26] Hayvanların yaşamları ve bedenleri, insanın öykülerini teslim almaya uygun maddeler haline gelir: Söz ete dönüşür.

İçlerinde etin yaratılışının anlatımın hareketini akla getirdiği belirleyici noktaları yalıtabiliriz. Bir serim bölümü vardır; öykünün başlangıcının konumunu belirleyen köklerin doğru varsayılışı: Hayvanlara biz hayat veririz. Bu örnekte çatışmanın dramı işte buradadır: Hayvan ölür. Son olarak da kapanma gelir; dramı çözüme kavuşturan nihai özetleme: hayvanın tüketilmesi.

Etin öyküsü kutsal bir tipoloji izler: bir tanrının doğumu, tanrının bedeninin parçalarına ayrılması ve tanrının yeniden dirilişi. Bu kutsal hikâye, etin tüketimi yoluyla elde edilen parçalarına ayırma ve yeniden dirilmenin anlamlarının dünyevi bir canlandırmasına vesile olur.

Öykü hayvanın doğumuyla başlar ki et yeme hayvanın bedenini gerektirmiyor olsa o hayvan hiç varolmayacaktır. Görmüş olduğumuz gibi, Holcroft güncesine vejetaryenliğe karşı

---

* *Closure.* (ç.n.)

** *Genre.* (ç.n.)

26. Roland Barthes, "Introduction to the Structural Analysis of Narratives", *Image-Music-Text,* Çev. Stephen Heath (New York: Hill and Wang, 1977), s. 79. Cinsiyetçi dil değişti.

savını (et yeme kültürünün sayısız hayvana can verdiğini ve dolayısıyla "his miktarını" artırdığını) kaydeder. Onunki et yemenin en sık yinelenen savunularından biridir. Bu savunmada iyi kalplilik mesajı öykünün başlangıcında verilir; çünkü hayvana yaşam lütfedilmiştir. Burada iki farklı öz ortaya çıkmasına eşlik eden bir iç rahatlatma vardır: Hayvanın doğumu ve öykünün başlangıcı, öyküyü anlatısallığın geleneksel ve karşılıklılığın kültürel hareketine kilitler. Onlara canı biz verdik ve sonradan alabiliriz, tam da en başta biz vermiş olduğumuz için. Öykünün başlangıcını, nasıl sonlanacağına dair sahip olduğumuz bilgiye dayanarak yorumlarız. Etin öyküsünün kavramsallaştırılması insanların iradesine yapılan sürekli atıflarla mümkündür; hayvanların varolmasına biz izin veririz ve hayvanların bizsiz varolamayacağına inanmaya başlarız.

Etin öyküsündeki dalavere, failin yokluğunda ve kişisel seçim üzerindeki vurguda meydana gelir. İnsani kesim tabiri ve parçalamanın telaffuz edilmekten kaçınılması, içinde eti tüketen kişinin bahsi geçmeyen, özenle hazırlanmış bir kurnazlığa katkıda bulunur; çünkü öyküde fail yoksa ne bir sorumluluktan ne de bir suç ortaklığından bahsedilebilir. Birisi et yeme alışkanlığını gururla açıklayabilir. Her ne kadar toplumsal olarak aşılanmış olsa da, et yeme herhangi bir belirsizliğe mahal vermeden kişisel olarak deneyimlenir.

Et yiyenler edebiyat eleştirmeninin rolünü üstlenmek, trajedi olduğunu bildikleri şeye (hayvanları öldürme trajedisi) zorla olumlu bir yorum yüklemek zorundadır; ancak onların gördüğü gerekli bir trajedidir. Bunu, hayvanların yaşamlarını insan ihtiyaçlarına tabi kılan öyküyü yaratan dili ve anlamı manipüle ederek yaparlar. Etin öyküsü; yeniden adlandırma, nesnenin yeniden konumlandırılması ve yeniden doğum ihtiva eder. Üçüncü bölümde görmüş olduğumuz gibi, yeniden adlandırma sürekli meydana gelir. Et yemede kendimizi özne haline getirerek hayvanı özne olmaktan çıkarıp nesne olarak yeniden konumlandırırız. Hikâye ölümle değil, yeniden doğumla ve bizim yaşamlarımıza özümlenme ile biter; dolayı-

sıyla et hayat verir. Et yemeyi tüketiciler olarak kabul ederiz; çünkü bu rol bizim bitmiş öykülerin tüketicisi olma rolümüzle örtüşür. Öykü yalnızca kapanma ile çözüme ulaşır; et yalnızca et yeme ile anlamını elde eder ve ancak bu şekilde bütün et üretimi sürecine bir meşrulaştırma sağlayabilir. Etin kendisi (yani dişil varlığı) her öykünün sonunda meydana gelen kapanmayı temsil eder.

Bu öyküye yönelik tehdit iki kaynaktan zuhur eder: vejetaryenlik ve feminizm. Vejetaryen bakış açısı faili tespit etmenin ve tüketicinin suç ortaklığını ifşa etmenin yolunu arar. Hayvanların ölümlerinin insan anlamlarına başvurularak bağışlanabileceği görüşüne meydan okur; dolayısıyla etin öyküsünü yarıda keser. Feminist kuramcılar, geleneksel anlatının ataerkil kültür tarafından belirlendiği sonucuna varır. Feminist kurama göre, ataerkil anlatı erkek maceralarını ve kadın edilgenliğini anlatır. Teresa de Lauretis durumu şöyle yorumlar: "Evlendirilecek bir prensesin olmadığı hiçbir masal yoktur."[27] Bu duruş feminist meramın bulunabileceği yerin geleneksel anlatının boşlukları ve sessizlikleri olduğunu öne sürer. Dolayısıyla öykülerin yapısını sorgular. Feminist yorumlamanın merceğinden bakarsak, hayvanın etin öyküsündeki konumunun, kadının geleneksel ataerkil anlatıdaki konumu olduğunu görebiliriz; o sahip olunacak nesnedir. Öykü prens prensesini bulduğunda biter. Bizim öykümüz erkek olarak tanımlanmış tüketici, kadın olarak tanımlanmış bedeni yediğinde biter. Hayvanların et yemedeki rolü kadınların anlatıdaki rolüyle paraleldir: Onlar olmadan ne etimiz ne de öykümüz olurdu. Onlar, özne gibi davranan diğerlerinin nesneleridir.

Vejetaryenler kendilerini [öyküye] alternatif bir son sağlıyor gibi görür, hamburgerler yerine vegan burgerler* sunar; ama aslında bütün bir anlatının içini boşaltıyorlardır. Hâkim bakış açısıyla vejetaryenlik yalnızca "et"i eksik bırakan ve et

27. de Lauretis, s. 5.

* *Veggie burger*: Et yerine yeşil mercimek, mantar, fasulye veya buğday gluteni gibi malzemeler kullanılarak hazırlanan burger. (ç.n)

aracılığıyla kapanmaya erişmeyi beceremeyen bir çözümsüzlük değil; aynı zamanda hiçbir anlamı olmayan, "ot" gibi yaşamayı öneren bir edilgenliğin kabulü öyküsüdür. Bu noktada hiçbir yere gitmeyen ve hiçliği kabul eden feminist bir öykü gibi görünür.

Eğer etin öyküsü aracılığıyla söz bedenle buluşmuşsa, bir adım daha ileri giderek iddia edebiliriz ki beden metne eşittir, bir metin bir bedendir. Bu açıdan bakıldığında, bir hayvanı asıl halinden yiyeceğe dönüştürmek, bir metni asıl halinden daha ağza layık bir şeye dönüştürmeye paraleldir. Sonuç paramparça metinler ve paramparça ayrılmış hayvanlardır. Metis'in sesini etin cinsel politikasından azad etmek bunların ikisini de hatırlamayı gerektirir.

İkinci Kısım

Zeus'un Midesinden

Zeus tarafından şehvetle arzulanan ve ondan kurtulmak için şekilden şekle giren Tanrıça Metis, sonunda yakalandı ve hamile kaldı. Toprak ananın kahinlerinden birisi daha sonra bunun bir kız çocuğu olacağını müjdeledi. Metis bir kez daha hamile kalırsa, Zeus'un Kronos'a, Kronos'un da Uranüs'e yaptığı gibi, Zeus'u tahttan indirecek bir oğlan geleceğini bildirdi. Bunun üstüne, Metis'i tatlı sözlerle kandıran Zeus birdenbire ağzını açtı, onu midesine indirdi; bu Metis'in sonuydu. Gerçi Zeus daha sonra midesinden konuşan Metis'in ona yol gösterdiğini iddia edecekti.

5
Paramparça Metinler, Paramparça Hayvanlar

Belgeler güçlü olanlar, fethedenler tarafından kaleme alınır. Bu yüzden tarih, katillerin kurbanlarına ve kendilerine dayanarak derledikleri bir mirastan öte bir şey değildir.

–Simon Weil, *The Need for Roots*

Düşündüm ki "Kaplanlar da bizi yer" diyen dünyanın fikrini değiştirmek pek zor iş. –Heetopades

–Joseph Ritson'ın *An Essay on Abstinence from Animal Food as a Moral Duty* çalışmasının kapanış sözleri

Feminizm ve vejetaryenlik romanlarda sıklıkla birlikte anılır ama bunun içi genellikle doldurulamamıştır. Kadın yazarlar tarafından vejetaryen roman karakterlerinin kullanılması, vejetaryen sözün nasıl hatırlanacağını gösteren bir gelenektir.

Parçalarına ayırmanın iki farklı anlamı, bu bölüme egemen olacaktır: hayvanların parçalanması ve metinlerin bozunumu. Edebiyat eleştirisinde vejetaryenliğin parçalarına ayrılması, kitabın ikinci bölümünde tartışılan nesneleştirme/bölümlere ayırma/tüketme döngüsünü izleyen bir süreçtir. İlk önce metin nesneleştirilir, incelemeye açık tutulur ve bazı temel unsurlarına indirgenir. Daha sonra metin kendisinden ve bağlamından koparılır. Parçalarına ayırma budur. Metin bir kez parçalarına ayrıldığında, sanki alternatif anlamı ortadan kaldıran ataerkil tüketim modelinin altını oyan hiçbir yeni söz söylemiyormuş gibi tüketilebilir.

Parçalarına Ayırmanın Tanımı

> Kitap, bir zamanlar bedeni, kendine ait hareketi, sınırsız çeşitlilikte eylemi ve azmi olsa da; şimdi sarılıp sarmalanmış ve mumyalanmış ölü bir adamdır.
>
> –William Godwin, *Fleetwood*[1]

> dışarıdaki vejetaryen karşıtı dünya
>
> –Bernard Shaw[2]

Parçalarına ayrılmış hayvan derken neyin kastedildiği barizdir. Bu, onlardan yiyecek elde etme yolumuzdur. Metinlerin parçalarına ayrılması vejetaryenlik bakımından değişik şekillerde gerçekleşir: vejetaryenliği metinlerde görmezden gelerek, bahsi geçtiğinde vejetaryenliğin anlamını veya bağlamını yeterince ortaya koyamayarak, önemsiz addederek ve anlamını etin egemen söylemine bitiştirmeye zorlayarak.

1. William Godwin, *Fleetwood or, The New Man of Feeling* (Londra, 1805, New York ve Londra: Garland Publishing Inc., 1979) s. 177.
2. Bernard Shaw'un Sidney Webb'e mektubu, 18 Ekim 1898, *Bernard Shaw: Collected Letters 1898-1910,* Der. Dan H. Laurence (New York: Dodd, Mead & Co., 1972), s. 67.

Eleştirel parçalarına ayırma feministler için önemli bir sorundur. Edebiyat tarihinin, kadınların yazdıklarını yerleşik literatürün* *dışına iterek parçalama yaptığını öğreniriz.*[3] Ek olarak, bir metnin parçalarına ayrılma eylemi metin kültürel bağlamından koparıldığında gerçekleşir. "Beyazlar tarafından siyah kadın yazarların hor görülmesi" buna bir örnektir.[4] Vejetaryenliğin varoluşunun yadsınmadığı durumlarda bile vejetaryenliği içeren metinler, ya vejetaryen kültüre gönderme yapmadan ya da yazarın konuyu ele alışına zemin hazırlayan vejetaryenliğin yarattığı olumlu iklimi görmezden gelerek yorumlanır.

Feminist eleştirmenler metinsel ihlalin** şiddet içeren benzetmeler yoluyla meydana geldiğini öne sürer. Elizabeth Robins, eleştirmen Max Beerbohm'un "kadın edebiyatından kalanları (...) parçalarına ayırmaya"[5] devam ettiği konusunda yakınır. Lorraine Bethel'e göre Zora Neale de "Hurston ve diğer birçok siyah kadın yazar gibi siyah-beyaz adamlardan ve beyaz kadınlardan oluşan bir ordu tarafından entelektüel olarak linç edilmiştir".[6] Siyah bir yazar, siyahlara yönelik beyaz ırkçı şid-

* *Canon.* (ç.n.)

3. Örneğin bkz: Lillian S. Robinson, "Treason Our Text: Feminist Challenges to the Literary Canon", *Tulsa Studies in Women's Literature* (Bahar 1983) s. 83-98. Susan Gubar ve Sandra Gilbert tarafından yayma hazırlanan *The Norton Anthology of Literature by Women*'ın ortaya çıkışı ve kadınların metinlerini bütünlüğüne kavuşturmaya yönelik girişimleri, parçalarına ayrılmış bir kadın edebiyatının önceden de var olduğunu gösterir. (New York ve Londra: W. W. Norton and Co., 1985)

4. Barbara Smith, "Toward a Black Feminist Criticism", *All the Women are White, All the Blacks are Men, But Some of Us Are Brave: Black Women's Studies,* Der. Gloria T. Hull, Patricia Bell Scott ve Barbara Smith (Old Westbury, NY: The Feminist Press, 1982), s. 161. Ayrıca bkz: Alice Walker, "*One* Child of One's Own: A Meaningful Digression within the Work(s)", Walker, *In Search of Our Mother Gardens: Womanist Prose* (San Diego, New York: Harvest/Harcourt Brace Jovanovich, 1983), s. 361-383. Deborah E. McDowell, "New Directions for Black Feminist Criticism", *Black American Literature Forum* (Kış 1980), s. 153-59.

** *Textual violation.* (ç.n.)

5. Elizabeth Robins, *Ancilla's Share* (1924, Westport, CT: Hyperion, 1976), s. 94-95.

6. Lorraine Bethel, " 'This Infinity of Conscious Pain': Zora Neale Hurston and the Black Female Literary Tradition", Hull, Scott ve Smith, s. 177.

detin tipik biçimlerinden birini akla getirerek, siyahlara yapılan muameleye nasıl atıfta bulunuyorsa (Beyaz adamın siyah kadının ırzına geçmesi de bir başka ihlal benzetmesi olurdu.), vejetaryen bir yazar da katledilmiş hayvan imgelerine gönderme yaparak veya parçalarına ayırma konusuna dikkat çekerek metinsel ihlale dair duygularını açığa vurabilir.

Caren Greenberg, "ödipal bir okuma" ışığında "yazar, metin ve okur arasındaki kendine özgü ilişkinin" anlamını keşfederek paramparça metinler tartışmasına katkıda bulunmuştur. Ödipus miti, "yaratıcı süreçlerin her iki ucundaki rollerin esasen eril olduğunu, aracı rolü üstlenen metnin ise dişil (ve ölü) olduğunu ima eder".[7] Bu ölü dişil beden simgesine (yani metne) yapılan eleştiriler, "eleştirmenin metni *kendisinin** tekrarına indirgediği" edimlerdir. Greenberg, bu içgörünün kapsamını genişletmek için Ekho efsanesine başvurur:

> Ekho'nun *parçalarına ayrılan* efsanevi bedeni, dilden dile dolaşan ve değişen bir efsanedir; kelimeler dağılır ve söz olur. (...) Peki, metin niçin bertaraf edilmelidir? Ekho niçin didiklenmeli ya da gözden düşmelidir? Metnin doğurduğu ve bu okumada açığa çıkarılan gizli tehdit şudur ki, metinsel ihlal olmazsa sağ kalan iz veya beden, dilin fışkıracağı kaynağa dönüşebilir.

Greenberg'un (dişil) metnin kaderine dair analizi; gerçek anlamla**, yani hayvanların (simgesel olarak dişil) bedenleriyle ve genel olarak metinlerin kaderiyle ilgilenen vejetaryenlerin projelerini anlamamıza temel oluşturabilir.

Feministler kadın metinlerinin kaderinde ne görüyorsa vejetaryenler de hayvanların kaderinde onu görür. Eğer gerçek anlamlı metnin kaderi hayvanın kaderine paralel ise (ikisi de parçalarına ayrılıp tüketildiğine göre) vejetaryen olmakla ori-

7. Caren Greenberg, "Reading Reading: Echo's Abduction of Language", *Women and Language in Literature and Society,* Der. Sally McConnell-Ginet, Ruth Borker ve Nelly Furman (New York: Praeger, 1980), s. 303. Daha sonraki alıntılar sayfa 306-307'den.

* *Himself.* (ç.n.)

** *The Literal.* (ç.n.)

jinal metnin bütünlüğünü korumak istemek arasında da paralellik var demektir. Aynı doğrultudaki kaygılarla feministler ve vejetaryenler ataerkil otoriteye karşı yeni tanımlar geliştirmek ister. Kaçınılmaz olarak, et yemeyi yücelten metinlere karşı yazarlar.

Hem metnin bütünlüğüne hem de hayvan bedenlerinin bütünlüğüne saygıyı içeren ortaklaşa hassasiyetler, Joseph Ritson'ın (1761-1803) yazıları gözden geçirildiğinde ilk kez gün ışığına çıkar. Ritson, hem metinlerini (erkek) editörlerin dayatmalarından sakınmaya çalışması hem de arzulu vejetaryenliği dolayısıyla ilgiyi hak eder.

Joseph Ritson: Vejetaryenliğin Muhafızı

> Eleştiri dozunu yükseltmeye yönlendiren özelliği, Ritson'ı hayat gailesinde sürekli velvele koparan bir huysuza çevirdi. Bir bakış açısına göre eleştirel vicdanlılık olarak görülen şey öbür türlü bakınca kılı kırk yaran bir ahmaklıktır. Bozulmamış bir metin için gösterilen editoryal özen, bir yerden sonra dişler ve beslenme hakkında kişisel bir vesveseye döner.
>
> –H. S. V. Jones, *"Joseph Ritson: A Romantic Antiquarian"*[8]

Joseph Ritson'ın hayatı, gerçek anlama dair kaygıların birlikte dokunmasına güzel bir örnektir. Ritson, ezilmiş ve katledilmiş hayvanlar, sözcükler, deyişler ve metinler konusunda endişeliydi. Ayrıca ölü hayvanları et olarak görmeyi reddeden birisi olarak kendini *düzgün imla, tanımlama, sözcüklerin kökenleri ve metinlerin eleştirel olarak ele alınması gibi meselelere adamıştı. Nasıl ki metin editörün kafasına estiği gibi değiştirebileceği tapulu malı değilse hayvanlar da et yiyenlerin keyfine göre kısırlaştırılacak, iğdiş edilecek veya öldürülebilecek mallar değildi. Hem paramparça metinler hem de paramparça hayvanlar onu öfkelendiriyordu.*

Ritson, bir yaşam öyküsü yazarı tarafından "muhafız bilim insanı" olarak nitelendirilmişti. O aynı zamanda *vejetaryenli-*

8. H. S. V. Jones, "Joseph Ritson: A Romantic Antiquarian", *Sewanee Review Quarterly* 22, sayı 3 (Temmuz 1914), s. 348.

*ğin muhafızı*ydı, vejetaryen anlayışı ileri taşımak için yaygın et yeme kültürüyle savaşmaya dünden razıydı. Ritson'ın 1803'te (Ritson'ın öldüğü yılda) James Sayer tarafından çizilen karikatürü incelendiğinde (Şekil 5) onun ve onu hakir görenlerin kaygıları görülür. Arka plandaki doğa tüm görkemiyle her yere nüfuz etmiştir: Sıçanlar havuçları yerken, bir inek de başını pencereden sokarak geniş kâsedeki marulları hatır hutur mideye indirmektedir. Karakavza, pancar ve öteki kök sebzeleri raftaki kitapların arasında durunca vejetaryen yemekle yazılı metinler yan yana gelmiş olur. Joseph Ritson'ın *An Essay on Abstinence from Animal Food as a Moral Duty* [Ahlaki Bir Görev Olarak Hayvansal Gıdadan Uzak Durma Üzerine Bir Deneme] adlı kendi kitabı baş sayfası görülecek şekilde açık durmaktadır. Onun önünde duran zincire bağlanmış (etçil) kedi, sıçanlara erişebilmek için dizginlerini zorlamaktadır. (Ritson'ın kedilerin et yeme hakkını bile tanımadığı anlamını çıkarırız.)

Raflardaki ayırt edilebilen iki kitaptan diğeri İncil'dir. Bu aynı zamanda eğik duran, dik durmasına izin verilmeyen tek kitaptır. Ritson'ın sol cebinde *The Atheist Pocket Companion* [Ateistin Cep Rehberi] durmaktadır. Kök sebzelerin bitişiğinde kitapların tepesinde duran bir kurbağa, üzerinde "kin" yazan bir hokkaya tüy kalemini batıran Ritson'ı seyre dalmış. "Günün menüsü"nde "ısırganotu çorbası, lahana turşusu, bakla ve pırasa" sıralanmış.

Ritson çağdaşlarının yaptığı incelemelerin azimli bir eleştirmeniydi. Bu karikatür, Ritson'ı bir nevi on sekizinci yüzyıl bilginlerini ve onların kitaplarını yemeğine katar gibi gösteriyor. Karikatürde ayrıca Ritson "Beylik laf" başlıklı bir kitap yazarken görülüyor. Kitabın ayırt edilebilen "*Warburton a Fool and Percy a Liar/ Warton an Infamous Liar/ A Piper (?) Better Than a Parson*" yazılı satırları, Ritson'ın antikacı üç meslektaşına yaptığı gönderme olarak okunabilir. Ritson'ın da birçok kez tartışmaya girdiği Thomas Warton'ın *History of English Poetry* adlı kitabındaki ön sayfa resmi, karikatürde bıçaklanmış ola-

rak yer almıştır. Ritson'ın bu karikatürü, "Hiçbir eleştirmene yarenlik etmeyen öfkeli cılız oğlan" olarak adlandırılmıştır. Çağdaşlarının bakış açısıyla Ritson işte böyledir.

Şekil 5. Çağdaşlarının bakış açısıyla Ritson
22 Mart 1803'te Humphrey tarafından basılan Sayer karikatüründen.
Bertrand H. Bronson, Joseph Ritson: Scholar-at-Arms 2. cildinin başındaki resimli sayfa (Berkeley: University of California Press, 1938 ve 1966).

Ritson yaşamını hayvanları korumaya ve metinleri bütünlüğe kavuşturmaya* adamış biriydi. Editörlerin Shakespeare'in oyunlarına yaptıkları gibi kendi ellerindeki metinlere yaptıklarını tarif ederken ihlal, değiştirme, yozlaştırma ve sakatlama kavramlarına dair belirgin göndermeler yapardı. Bu ateşli üslup, et yeme üzerine yazdığında ortaya çıkardı. Ritson, et yeme davranışını "kendi türünden olan canlıları yiyip bitirmeye dayanan, doğaya aykırı korkunç bir suç"[9] olarak tanımlamıştı.

Ritson sağ kalan her metnin bütünlüğüne ve ona el atan editörlere karşı dokunulmazlık hakkına inanırdı. Bir yaşamöyküsü yazarına göre bu, "antik yapıtların biçimlerinin ve gövdelerinin üzerine titreyen bir bağlanma örneğiydi"[10]. Yıllarını koşuk, halk şarkısı ve çocuk şiirleri toplayarak geçirdi. Bu şekilde bir bakıma isimsiz "üretken kadın ozanların"[11] çalışmalarını da zamanla yok olmaya karşı koruyordu. Metne egolarını dayatan aşırı istekli editörlere meydan okuyarak (dişil) metni (eril) ihlale karşı savunmuş oluyordu.

Aşağıdaki vejetaryen yayın standartlarına Ritson'ın edebi metinlerin bütünlüğüne saygı formülünün temel vejetaryen ilkelere uygulanmasıyla ulaşılmıştır: Öncelikle metne saygı duyan bir editörden beklenenler, hayvanlardan sorumlu insanlar için de geçerli olacaktır. Bu kişi, onları parçalarına ayırmak yerine onların bütünlüklerine saygı duyacaktır. Hiçbir editoryal benmerkezcilik metnin (dişil) gövdesine (eril) bir irade dayatmayacaktır. Bir metni gereksiz şeylerle tıka basa doldurmak, bir hayvanı (öldükten sonra) yenebilir hale getirmek için yapılanlara paraleldir: pişirmek, terbiye etmek.

---

* Yazar, "*remember*" yerine "*re-member*" yazarak İngilizce dahilinde bir kelime oyununa başvurmuş. Sözcük böyle yazılınca hem anımsamak hem de parçalarına ayrılmış olanı (*dismembered*) bir araya getirmek anlamına gelir. (ç.n.)

9. *The Letters of Joseph Ritson, Esq.* Yeğeninin kontrolünde, belli başlı orijinal mektuplardan derlendi, Sir Harris Nicolas'ın şu kitabının önüne eklendi: *A Memoir of the Author* (Londra: William Pickering, 1833), s. 38.

10. Bertrand H. Bronson, *Joseph Ritson: Scholar-at-Arms* (Berkeley: University of California Press, 1938), 2. Cilt, s. 608.

11. "İsimsiz"in açıklaması için bkz: Cheris Kramarae ve Paula A. Treichler, *A Feminist Dictionary* (Boston: Pandora Press, 1985), s. 53.

An Essay on Abstinence from Animal Food as a Moral Duty kitabında Ritson, eşzamanlı olarak iki bakış açısı ortaya koyar. Ana metinde sözü edilen olguların vejetaryenlikle birlikte ele alınmasını isterken, dipnotlara bakıldığında bunların bütün metinler adına düşünülmesini önerir. Et yeme kültürüne karşı savları bir araya getirebilmek için, Ritson insanlığın ve metinlerin doğasını ölçüp biçmelidir. Bunun için karşılıklı* sesler yaratır: Önce vejetaryenliğin altın çağını, sonra da benzer bir biçimde yazarlığın altın çağını (Hesiodos, Homeros ve diğerleri) ele alır.

"İnsana dair" başlıklı birinci kısım bu karşılıklı diyalogdaki esas ahengi gösterir. Karşılaştığımız şey, tekvinin iki kez yaşanması**, başlangıçlara odaklanılmasıdır. "Başlangıçta söz vardı." demek yetmez; başlangıçta hatiplerin ve yazarların başlangıç hakkında sözleri de vardı ki o başlangıç vejetaryendi. Özcesi, formül şöyle görünüyordu: Vejetaryenlikten bahsetmek, başlangıçlardan bahsetmektir; başlangıçlardan bahsetmek de yazarlar ve metinlerinden bahsetmektir. Başlangıçlara dönerek, etin üstün gelen metinlerinin aleyhinde konuşmuş oluruz.

İnsanların diğer hayvanları yememesi gerektiğini savunan Ritson, hayvanı insandan ayıran sınırları silmeye çalışıyordu. İnsanoğlunun maymun ya da orangutan gibi vejetaryen hayvanlara benzer olduğuna işaret ediyordu. Hayvan gibi olan ya da hayvanlarla birlikte yaşayan (kurtların yetiştirdiği çocuk gibi) dört ayaklı insanlara dair kanıtlar, onun düşüncesine göre insanı diğer hayvanlardan ayıran çizgileri daha da aşındırıyordu. Ritson son olarak dilin kendisinin de diğer hayvanlardan gelmiş olabileceğini savunuyordu. Et yeme davranışının insanlar ve insan olmayan hayvanlar arasındaki farklardan ileri geldiğini varsayarak benzerlikleri vurgulamak istiyordu.

Onun kitabında geçen pek çok konu daha sonraki vejetaryen çalışmalarda yer almıştır: hayatta kalmak için ete ihtiyaç

* *Antiphonal.* (ç.n.)
** *Doubling of genesis.* (ç.n.)

olmadığı, kuvvet için hayvansal gıdanın gerekmediği, hayvansal gıdanın sağlıksız olduğu, sebzeyle beslenmenin sağlığı olumlu etkilediği, insanlık ve ahlakın etsiz bir beslenmeyi gerektirdiği... Ritson kanıt olarak da vejetaryen beslenen bireyleri veya çoğunluğu vejetaryen beslenen ülkeleri örnek göstermiştir. İddiasını çoğu kez abartması da şaşırtıcı değildir. İddiasına göre hayvansal gıda, insanların kurban edilmesine temel oluşturuyordu. Yamyamlık fikri de et yemekten çıkmıştı. Bu iddialarda bulunurken o dönem yaygın olan sömürgeci görüşlerin tuzağına düşmüş, Afrikalı ve Azteklere yönelik ırkçı yanlış anlama geleneğinden[12] nasibini almıştı.

Ritson'ın aleyhinde konuşanlar, *An Essay on Abstinence from Animal Food as a Moral Duty* yayınlandığında aslında neşeyle dolmuştu; çünkü onlara göre bu kitap, Ritson'ın editoryal kararlara çomak sokan öteki çalışmalarıyla karşılaştırılırsa yüz karasıydı. Onlara sorulursa, Ritson vejetaryenlikten yana abartılı iddialarıyla akademik tezlerinin altını oymuştu. Ritson, ne yazık ki hayvansal gıda tüketmenin insanı acımasızlığa ve saldırganlığa ittiğini de bildirmişti. O halde öteki düşünürlere karşı kullandığı sert ve kırıcı kalemini nasıl açıklayacaktı? İnsanlar, onun metinleri incelerken kullandığı sert ve yaralayıcı dil ile barışçıl vejetaryenliğe düzdüğü methiyeler arasındaki çelişkiyi haliyle fark etmişti. *An Essay on Abstinence from Animal Food as a Moral Duty* hakkında *Edinburgh Review* tarafından yapılan bir inceleme, *"Kanlı, öldürücü ve etçil Ritson: Anormal düzen içerisinde yeni keşfedilmiş bir tür"* diyordu. *British Critic* ise Ritson'ın öfkesiyle alay edercesine şunları kaydetmişti: "Bütün insan ırkı ile (*özellikle de en saygın olanları ile*) vesveseli ve zehirli bir savaşa girmesine neden olan *iç huzuru*, okur tarafından hayvansal gıdalardan külliyen uzak durmanın getirdiği

12. Ritson gibi yazarların üzerindeki sömürgeci etkinin arka planı için bkz: *Critical Inquiry*, sayı: 12, 1985. Bu sayıdaki şu makaleler incelenebilir: Patrick Brantlinger, "Victorians and Africans: The Genealogy of the Myth of the Dark Continent" (s. 166-203) ve Mary Louise Pratt, "Scratches on the Face of the Country; or, What Mr. Barrow Saw in the Land of the Bushmen" (s. 119-143).

mutluluğun tezahürü olarak algılanmazdı."[13] Ritson'ın düşünceleri eleştirmenler tarafından aklını yitirmiş bir adamın ağzından dökülen gülünç sözler olarak değerlendirilmiş, adeta saldırıya uğramıştı. Sonraki nesillerin eleştirileri de farksızdı. *Dictionary of National Biography* sertlikte sınır tanımayan bir değerlendirmeyle bu makaleyi Ritson'ın yeni başlayan cinnetinin bir işareti olarak nitelemişti.[14] (Gerçi *Dictionary of National Biography* diğer vejetaryenlerin biyografilerinde de genel olarak böyle hor gören bir tutum takınıyordu.)

Ritson'ın ölümüyle birlikte el yazısı olarak kalan son kitabı modern ilmin ilk örneklerinden biri olarak görülür; fakat sondan bir önceki kitabı *An Essay on Abstinence from Animal Food as a Moral Duty* giderek kötüleşen bir akıl hastalığının belirtisi sanılarak kenara atıldı. Sonradan *The Life of King Arthur: From Ancient Historians and Authentic Documents* adıyla basılmış olan son el yazmasında Ritson "şaşılacak derecede fazla örnek olay ile, özellikle de son dönemdeki en güvenilir otoriteler tarafından doğrulanabilecek" sonuçlara erişti. Bir yirminci yüzyıl eleştirmeni bu sebeple Ritson'ı "modern ilmin en büyük öncülerinden biri"[15] olarak övmüştü. *King Arthur*, (*An Essay on Abstinence from Animal Food as a Moral Duty*de kullanılan tekniğe benzer biçimde) öteki metinlerden çevirileri ve alıntıları bir araya getiriyordu; "Ritson'ın Orta Çağ tarihi ve edebiyatı araştırmalarının doruk noktası, olgun bir deneyimin meyvesi"[16] olarak tanımlandı. "Muhakeme yeteneği" ve "sağduyu" sahibi biri olarak son çalışması "yazarın sıradan başarıların adamı olmadığını ortaya çıkardı". "Doğruluğu ve hakikati kavramaya yönelik tutkusuyla entelektüel sahtekârlık çağma sitem eden ve ilhamın zayıf olduğu zamanlarda sezgisinin yardımıyla diğer düşünürlerin uzun ve şiddetli anlaşmazlıklardan sonra anca

13. *Edinburgh Review 2*, Nisan 1803 (s. 128). *British Critic* 22, Kasım 1803, s. 483-489. Bronsondan alınmıştır: Cilt 1, s. 280 ve 296.
14. Sidney Lee, "Joseph Ritson", *Dictionary of National Biography Volume 16*, Der. Sir Leslie Stephen ve Sir Sidney Lee (Londra: Oxford University Press), s. 1216.
15. Tom P. Cross, "Review of *Joseph Ritson, A Critical Biography* by Henry Alfred Burd", *Modern Philology* 17 (1919-1920), s. 234, 233.
16. Annette B. Hopkins, "Ritson's *Life of King Arthur*", *PMLA* 43 (Mart 1928), s. 25.

takdir ettiği kuramları önceden takdim eden bir eleştirmen" olarak görülür.[17] Ritson'ın son çalışması olgun bir düşünür olduğunu ortaya koyuyorsa, bir önceki çalışması nasıl olur da deliliğe alamet sayılabilir? Bunun sebebi, o çalışmanın vejetaryen sözü parçalayan et metinleri tarafından yargılanmış olmasıdır.

Gerçek Anlamı Yazmak; Vejetaryenliği Yazmak

Kadın yazarlar romanlarına vejetaryenliği kattıklarında gerçek anlama saygının ve kayıp gönderge sistemini ikrar etmenin bileşimini* temsil etmiş olacaktır. Eserlerinde vejetaryenliğin gündemine yer veren kadınların "vejetaryen sözü taşıdıkları"** söylenebilir. Margaret Homans, kadının gerçek anlam kaygısını ortaya çıkaran bazı tekrarlı edebi durumları veya pratikleri "Sözü taşımak" olarak tanımlar.[18] Homans örnek olarak Mary Shelley'nin *Frankenstein*'ının***, Percy Shelley'nin *Alastor*'da**** kullandığı dili nasıl çağrıştırdığını tarif eder. Mary'nin, romanında Percy'nin sözlerini taşıdığı söylenebilir. Mary Shelley, Percy Shelley'nin vejetaryen sözünü de taşıyordu: *Alastor*'da sadece "kansız yemekleri" yiyen bir vejetaryen de vardı, aynı Frankenstein gibi.[19]

---

17. Cross, s. 233.

* *Complex layering.* (ç.n.)

** *Bearing the vegetarian word.* (ç.n.)

18. Genişletilmiş bir benzetmenin gerçek bir olaya dönüştürüldüğü "bir figürün birebir pratiğe dökülmesi"ne, Söz'ün anası olarak Meryem Ana'nın figürüne gönderme yapılması, Homans'ın "dilin kendisini ileten veya taşıyan kadınların tematik temsili" olarak gördüğü kâtip olarak iş gören, dil çeviren veya mesaj taşıyan kadın karakterlerin temsili ve metinlerin başka yazarların (özellikle de erkek olanların) dilini hatırlatması örnek gösterilebilir. Margaret Homans, *Bearing the Word: Language and Female Experience in Nineteenth-Century Women's Writing* (Şikago ve Londra: University of Chicago Press, 1986), s. 30-31.

*** Mary Shelley, *Frankenstein*, Çev. Elif Özsayar (İstanbul: Arion Yayınevi, 2009). (y.h.n.)

**** Percy Shelley, *Yalnızlığın Ruhu*, Çev. Dost Körpe (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1995). (y.h.n.)

19. Bkz: *Alastor,* satır: 101, *English Romantic Writers,* Der. David Perkins (New York: Harcourt, Brace and World, Inc., 1967), s. 961.

Vejetaryenlik meselesi gerçek anlama ulaşmak için mihenk taşıdır; çünkü gerçekten tüketileni masaya yatırarak et yeme eyleminin gerçeğinin üstüne gider. Örneğin, Shelley'nin romanının sonuna doğru Frankenstein'ın Canavarı, takipçisine not bırakmak için yanından geçtiği taşların ve ağaçların üzerine yazılar yazar. Bu noktada gerçek anlamın çok katmanlı çağrışım mekanizmasıyla karşı karşıya bırakılırız. İlk önce dikkatimiz yazma eylemine çekilir. Kâğıdı kalemi olmayan Yaratık, doğanın ta kendisini (taşları ve ağaçları) kullanır. Sonuç olarak gerçek anlamın (doğanın) üzerine resmen yazı yazılmış olur. Doğanın üstüne yazı yazarak onu ihlal eden bu işaretlerden birisi, doğanın maruz kaldığı bir başka ihlali ayrıca hatırlatır: "Aheste davranmazsan buralarda bir yerde ölü bir yaban tavşanı bulacaksın; onu ye ve kendine gel."[20] Doğanın kendisi de Plutarch'ın "bir kuzu veya tavşanı parçalara ayırıp, yumulup canlı canlı yeme" öğüdünü hatırlatan sözleri (kendisi için felaket olsa da) taşımıştır. Yaratık gerçek anlamın üzerine onun kaderini yazar ve kayıp göndergeye ismini verir.

Kadın edebiyatında vejetaryen sözü taşımak, metinleri ve hayvanları yeniden bütünlüğe kavuşturur ve bunu (1) vejetaryen birisinin eski bir metindeki gerçek anlamlı sözlerine anıştırma yoluyla gerçekleştirir. Anıştırma, çağrışım yardımıyla birinin kendi konumuna olan güvenini yerine getirir. Ayrıca gerçek anlamı (kitaplarda geçenleri) kişinin kendi yazılarındaki mecazi çerçeveye tercüme eder. (2) Tarihteki önemli vejetaryenleri hatırlatan roman karakterleri: Iris Murdoch'un *The Good Apprentice* isimli romanında döneminin önde gelen sanatçılarından biriyle evli olan ve Laura Huxley'nin (Aldous Huxley'nin ölmeden önceki eşi) yemek tariflerini dillendiren vejetaryen aile reisi kadın.[21] Helen Yglesias'ın *The Saviors* ese-

20. Mary Wollstonecraft Shelley, *Frankenstein; or, The Modern Prometheus: The 1818 Text*, Der. James Regier (Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1974; Şikago: University of Chicago Press, 1982), s. 202.

21. Iris Murdoch, *The Good Apprentice* (New York ve Hammondsworth: Penguin Books, 1987). Bkz: Laura Huxley'nin "The Cooking Meta Toy" üzerine *Between Heaven and Earth: Recipes for Living and Loving*'de yazdığı yazı (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1975), s. 141-161.

ri, vejetaryen, sosyalist ve barış yanlısı bir çifti resmeder. Yıllar süren siyasi eylemlilikten sonra "iyi bir yaşam için uzun süredir hayal ettikleri gibi inzivaya çekilen" Dwight ve Maddy; bir diğer vejetaryen, sosyalist ve barış yanlısı çift, "*Living the Good Life*"[22] kitabıyla onay görmüş Scott ve Helen Nearing'le birçok benzerlik taşıyordu. (3) Vejetaryen metinleri tercüme etmek: Mesela Plutarch'ın vejetaryen çalışmalar arasında "*On Flesh Eating*" isimli örnek niteliğinde saygı uyandıran iki makalesi, Joseph Ritson ve Percy Shelley tarafından çevrilmişti. (4) Doğrudan ölü hayvanlara atıfta bulunarak kayıp gönderge sisteminin işleyişini anlaşılır biçimde tanımlayan bir dil: Örneğin Margaret Drabble'ın *The Ice Age* isimli kitabı kalp krizinden ölmekte olan bir sülünle açılır "ki o sülün en azından doğal bir yolla ölecek kadar hayatın tadına varmıştır". Romanın kahramanı, "bir kuşun böylesine acıklı bir şekilde ölmesi onu üzdüğünden" ölü kuşu yemekten vazgeçer. Kuşun ölümüne tanık olması kayıp göndergeyi ortadan kaldırmıştır.[23] (5) Vejetaryen sözü taşımanın son şekli ise, Ritson'ın da etten uzak durma makalesinde amaçladığı gibi, insanların vejetaryen metinleri okudukça eti bırakmak için harekete geçmesidir.

Vejetaryen Sözü Taşımak

Isabel Colegate'in *The Shooting Party* [Av Partisi] adlı romanı vejetaryen sözü taşımayı birkaç açıdan gösterir ve bir vejetaryenin gerçek anlama ayrıcalık tanımasının, kadın yazar tarafından nasıl başarıldığının fark edilmesine fırsat verir. Et yeme bağlamı içerisinde romanın vejetaryeni Cornelius Cardew ile tanışırız: Kaçak avcılık yapan Tom Harker yakaladığı bir tavşanı bıçaklayıp cebine koymuştur. Akşam yemeğinde

22. Helen Yglesias, *The Saviors* (Boston: Houghton Miffl in Co., 1987), s. 301. Örneğin bkz: Helen ve Scott Nearing, *Living the Good Life: How to Live Sanely and Simply in a Troubled World* (New York: Shocken Books, 1954, 1970) ve Helen Nearing, *Simple Food for the Good Life: An Alternative Cook Book* (New York: Dell Publishing Co., 1980).

23. Margaret Drabble, *The Ice Age* (New York ve Scarborough, Ontario: New American Library, 1977), s. 3 ve 4.

tavşan yeme umuduyla eve dönerken Cardew ile karşılaşır. Cardew o sırada yirmi millik yürüyüşünü tamamlarken civardaki bir misafirhaneyi aramaktadır. Misafirhaneye giden yolu bulmak için Tom'la birlikte yürürken Tom'un "cebindeki tavşandan kaynaklanan şişliği gizleme çabasıyla"[24] topallaması dikkatini çeker. Cardew savaş yarası mı diye sorduğunda Tom bubi tuzağı diye yalan söyler. Bu zorbalığı duyunca sinirlenen Cardew konuyu hayvanların öldürülmesine getirir. Okurlar ve Tom, Cardew'ün et yiyen birisine vaaz verdiğinin farkındayken; Cardew fikrini değiştirmesi olası biriyle konuştuğunu sanmaktadır. Bu konuşmada, anıştırma yoluyla vejetaryen sözü taşımanın birinci biçimi zuhur eder; daha önceki bir metindeki vejetaryen sözler aynen alınır. Cardew der ki: "Yaşayan tüm canlıların evrensel akrabalığını tanımadığımız sürece cehennemde* kalacağız." Cardew burada "Akrabalık Öğretisi"ni tanımlayan Henry Salt'un sözlerini yineler: "Hakiki bir erdem, yaşayan tüm canlıların akrabalığı anlayışını temel almalıdır."[25] Cardew aşıladığı fikirleri pekiştirmek için, üzerinde bu sözlerin bulunduğu ve hayvanlar konusuna bakış açısını özetleyen bir kitapçığı Tom'a verir.

Ertesi gün Cardew bir geleneksel av partisinin ortasında pankart açar ve "Hayvanların Hakları, Evrensel Akrabalık Öğretisi'nin Gerekçelendirilmesi" kitapçığını davet sahibine verir. Bu, matbaa hakkında genel bir sohbetin başlamasına vesile olur. Kitapçık hazırlama merakından doğan ortak payda, Cardew'ün yazmaya sahici bir ilgi duyan Ritson-vari bir karakter olduğunu doğrular.

Cardew'ün vejetaryenliği savunan birden fazla metni vardır. Vejetaryen sözü hem elindeki pankart hem de dağıttığı kitapçık üzerinden taşır ve bu yazılarında önceki yazarların

24. Isabel Colegate, *The Shooting Party* (New York: The Viking Press, 1980, Avon Books, 1982), s. 30. Daha fazla alıntı s. 30, 111 ve 132'de bulunabilir.

* *Outer Darkness*: Matta İncili'nde üç kez geçen bu kavram genel olarak cehenneme yorulur. (ç.n.)

25. Henry S. Salt, *The Creed of Kinship* (New York: E. P. Dutton and Co., 1935), s. viii.

kullandığı dile aynen sadık kalır. Kitapçığın başlığı, Mary Wollstonecraft'ın *A Vindication of Rights of the Women*'da [Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi] ve Percy Shelley'nin *A Vindication of Natural Diet*'te [Doğal Beslenmenin Gerekçelendirilmesi] kullandığı sözleri Cardew'ün taşıdığını gösterir. Colegate, o zamana ait üçüncü bir "gerekçelendirilme"yi de anımsatır: *A Vindication of the Rights of Brutes* [Mahlukat Haklarının Gerekçelendirilmesi], Wollstonecraft'ın çalışmasına ilk yazılı tepkidir ve Wollstonecraft'ın taleplerini hayvanlardan yana genişleterek alay eder. Henry Salt, Wollstonecraft'ın kitabına gelen bu tepkiyi "bir kuşağın alay konusu ettiğinin bir sonraki kuşak için gerçek olabileceği"[26] şeklinde yorumlamıştı. Colegate zekice bir çıkış yaparak, kadın hakları için verilen mücadelenin, ileride hayvanlar için de aynı şekilde göz önünde tutulacağı ima edildiğinde (*Rights of Brutes*'ün mesajı buydu) altının oyulacağı hissini uyandırdı. Şöyle alaycı bir tepki ortaya koymuştu: "Sir Reuben Hergesheimer, Minnie'ye, elindeki pankartı sallayan bir tane sersemin uzaktan göründüğünü; ilk bakışta peşin bir hükümle onu süfrajetlerden biri sandığını ve bütün bu galeyanın hayvan hakları için olduğunu öğrendiğinde nasıl şaşkına döndüğünü anlatıyordu: 'Sülünlere oy hakkı* diyorlar herhalde!' "

Vejetaryen sözü taşımanın Colegate'in romanında görülen ikinci şekli, romandaki bir karakter tarihteki önemli bir vejetaryeni andırdığında anlaşılır. Colegate'in vejetaryen karakteri, Henry Salt'tan yola çıkılarak yaratılmıştır. Salt, Heywood Broun tarafından "modern vejetaryenliğin babası" olarak tanımlanır; çünkü Shaw ve Gandi'nin üzerinde etkisi büyüktür.[27] Kurgusal Cardew ile tarihteki Salt arasında birbiriyle ilişkili metinlerin yanı sıra birçok kayda değer biyografik benzerlik

26. Henry Salt, *Animals' Rights Considered in Relation to Social Progress* (1892, Clarks Summit, PA: Society for Animal Rights, Inc., 1980), s. 5.

* *Votes for pheasants*: Kadına oy hakkı savunucularının ana sloganı "*Votes for women*"dan eğretileyerek. (ç.n.)

27. Heywood Broun, "The Passing of Shaw's Mentor", *New Republic*, 98 (3 Mayıs 1939), s. 376.

bulunur. Colegate'in Cardew'ü Fellowship of the New Life ve Fabian Cemiyeti* üyesidir; tıpkı Salt gibi. Colegate'in Cardew'ü mahalle okulundayken vejetaryen olur; Salt da öyle. Salt anı defterinden bize şöyle seslenir: "Günden güne üzerime çöken ve haklılığını kabul ettiğim inanış; bizim her nasılsa çevresindekileri umursamayan, kendisini kusursuz sanan Eton efendileri olduğumuzdu. Kep ve cübbe giyen yamyamlar... Bize aşırı derecede benzeyen insan olmayan hayvanları etinden kanma kadar yalayıp yutarken resmen yamyamdık."[28] Salt; (tıpkı romandaki Cardew gibi) hayvan hakları, oy haklarının genişletilmesi, toprak reformu, sosyalizm ve buna benzer konulara eğilen ve reform amaçlayan Humanitarian League'i kurdu.[29]

* Fellowship of the New Life, 1883-1898 arasında faaliyet gösteren, pek çok İngiliz aydını da içine alan bir sosyal dönüşüm hareketidir. Toplumu dönüştürmek için sade bir yaşam örneği sunmak ana amaçtı. Tolstoy'un görüşlerinin etkisiyle mütevazı, barış yanlısı ve vejetaryen yaşam biçimi benimsenmişti. Fabian Cemiyeti ise Fellowship of the New Life'ın görüşlerini siyasete taşıma amacıyla kurulan ve bugün hâlâ devam eden sosyalist reformcu bir beyin takımıdır. (ç.n.)

28. Henry Salt, *Seventy Years Among Savages* (Londra: George Allen and Unwin, 1921), s. 64.

29. Benzer reform dürtüleri taşımalarının yam sıra, kurgusal karakter ve tarihsel kişilik özel yaşamlarında da benzeşir. Çünkü Colegate, Cardew'ün evliliğini tanımlamak için Salt'un evliliğinden bilgi toplamıştır. Salt'un eşi Kate, Eton'daki Peder J. L. Joynes'ın (Lower Master) kızıydı. Becerikli bir piyanist ve feministti. (Bkz: George Hendrick, John F. Pontin'in özel yardımıyla, *Henry Salt, Humanitarian Reformer and Man of Letters* [Urbana, Şikago ve Londra: University of Illinois Press, 1977], s. 14) Cardew'ün karısı Ada da okul müdürünün kızıdır, öncelik verdiği mücadele "kadına oy hakkı" olan becerikli bir piyanisttir. Salt ve karısı Eton'dan ayrıldıktan sonra Tilford yakınlarındaki müstakil evde düzen kurarlar. Cardew de karısıyla Surrey Hills'deki bir müstakil evde yaşar. Edward Carpenter, Kate Salt'la düet yapabilmek için Tilford'u sık sık ziyaret etti. Sonradan Carpenter'in çağrısıyla Salt ailesi Millthorpe'daki Carpenter'in evine yakın bir yere ev inşa etti. Carpenter böylece her gün gidip gelebildi. (Kate Salt aslında Carpenter'a karşı "umutsuzca" bir aşk besliyordu. Bkz: Sheila Rowbotham ve Jeffrey Weeks, *Socialism and the New Life: The Personal and Sexual Politics of Edward Carpenter and Havelock Ellis* (Londra: Pluto Press, 1977, s. 77 ve 97.) Cardew, filozof arkadaşı H. W. Brigginshaw'ı düşünür. Brigginsaw da piyanoda düet yapabilmek için sık sık gelip giden birisidir. Salt, Shaw'un yakın arkadaşıydı ve "Shaw'a sık sık mektup yazdı". (Stephen Winsten, *Salt and His Circle* [Londra: Hutchinson and Co., Ltd., 1951], s. 126.] Cardew, Shaw'a yazacağı mektupa neleri dahil edeceğini düşünür. Kate lezbiyendi. (Söylendiğine göre erkek kardeşine cinsellikle ilgilenmediğini söylemişti. En azından heteroseksüel

Vejetaryen sözü taşımanın Colegate'in romanında görülen üçüncü şekli, doğrudan ölü hayvanlara işaret eden dilde kendini gösterir. Cardew, hayvanların öldürülmesine "cinayet" der; ölü bir hayvanın bedenine çoğunluğun adlandırdığı gibi karkas demez, ceset der ve öldürülen kuşların sayısını yakından takip eder.

Vejetaryen sözü taşımanın son şekli, propaganda aracılığıyla ikna motifidir. Vejetaryen metinleri okuyan bireylerin eti bırakma eğilimine girmesi beklenir. Cardew, yaydığı vejetaryen sözün insana dönüşeceğine* inanır. Kitapçıklarından birini alan bir ailenin nasıl tepki vereceğini şöyle hayal eder: "Okudukları sözcükler ilk başta garip geleceği için şoke etkisi yaratırdı, sonra da irkilmelerine neden olurdu. En sonunda ise her şeyi yeni ve çıplak hale getiren pasparlak bir lamba gibi göz kamaştırıcı bir etkiyle aydınlanırlardı. Karşı konulmaz bir netlikle kapılarına dayanan hakikat, zenginler tarafından sömürülen emekçi yoksulların, tüm insanlar tarafından sömürülen hayvanlarla duygudaş bir ittifak kurması gerekliliğidir."[30]

Cardew, vejetaryen literatürüne yeni metinler ekleyerek kendi vejetaryen dönüşümünü başkaları için yeniden üreten Percy Shelley, Joseph Ritson ve Henry Salt gibi yazarları temsil eder. Onlar etin kültürel metinlerine karşı çok aşamalı, çok metinli vejetaryen okumaların peşindeydi. Metin ve okur arasında kesintisiz bir iletişimi öngördüler. Metnin (parçalanmadan bütün olarak korunduğu sürece) sözcükleri gerçek anlamlarıyla bağrına basan okura ilham vereceğini biliyorlardı.

Vejetaryenlik ile et yeme arasındaki metinde yer alan diyalektik, özünde yazar ve okur arasındaki diyalektiği temsil eder. Birincisi ikincisini metnin gücüyle dönüştürmeye çalışır. Umut, bir metnin kazınarak işlenmiş imgesini tersine çevire-

---

ilişkiyi kast ettiğini varsayıyoruz. Winsten, s. 71.) Ada "bütün bu saçmalığı" [büyük ihtimalle cinsel birleşme] "en aza" indirgemeyi tercih etmişti. Cardew, Salt'a benzerliğini av partisinin gerçekleştiğinin söylendiği zamana (1913) dek koruyor. Bunun ardından Cardew'ün yaşam çizgisi, Salt'unkinden ayrılıyor.

* *...will be made flesh.* (ç.n.)

30. Colegate, s. 32 ve 33.

rek ve *Frankenstein*'daki gibi ölü bir hayvanı gösteren doğaya çizik atarak, ihlal edilmemiş metin imgelerinden ihlal etmeyen bir beslenme arzusunun doğmasıdır. Bir vejetaryen metinde vejetaryen yazarın (Cardew veya Shelley, Ritson veya Salt fark etmez) alametifarikası; okura fısıldayan, okurun kendi et bağlamında iz bırakmak isteyen birinin imzasıdır. Meramları, sözden insan yaratmak ve eti tarihe gömmektir. Gerçek bir karşılık beklentisiyle, paramparça metinler ya da hayvanlar yerine gerçek anlamı (yani yaşayan hayvanı) koruyan bütünlüğüne kavuşturulmuş metinler ümit ederler.

6
Frankenstein'ın Vejetaryen Canavarı

> Hayvanlara, doğanın ellerinde, insandan aşağı kalmayacak derecede bir yaşam bahşedildiği ilkesine saygı duymak, topluma karşı işlenmiş adice bir suç mudur? Ey yaşayan her şeyin anası! Sen ki, lütfun sonsuz çeşmesi! O zaman, ben senin yüce sesine kulak verdim diye bir canavar olarak mı yargılanacağım?
>
> –John Oswald, *The Cry of Nature*, 1791

Frankenstein'ın Canavarı bir vejetaryendi. Kitabın bu bölümü, birbirine iliştirilmiş parçalardan oluşan bir yaratığın benimsediği beslenme biçiminin anlamını çözümleyerek, vejetaryen geleneği parçalamak yerine bir araya getirmenin yararlarını gösterecek. *The Shooting Party* nasıl Kral Edward

döneminin İngilteresi'ndeki vejetaryen fikirlerden ve o dönemde yaşamış bir bireyden yararlanıyorsa, *Frankenstein* da yazıldığı zamandaki vejetaryen iklime teşekkür borçludur. Bu nedenle bu bölüm, vejetaryenliğin temalarını hem Romantik Çağ'ın vejetaryen tarihinde hem de bu önemli kitabın üstü kapalı feminizminde konumlandırıyor. Mary Shelley'nin kitabı; feminizmi, Romantik radikalizmi ve vejetaryenliği bir araya getirerek vejetaryen sözü taşımaktadır.

Son otuz senede eleştirmenlerden olağanüstü derecede ilgi gören bu romanın neredeyse her yönü dikkatle irdelendi; ancak Yaratık'ın vejetaryenliği tuhaf bir şekilde yorumsuz bırakıldı. Merhum James Regier, Frankenstein'ı "birbirine karışmayan düşünce denizlerine ölümüne uyumlu, hayali bir ekotip"[1] olarak görmüştü. Bu bölüm, Yaratık'ın vejetaryenliğini keşfederek ve durumu anlamak için yazınsal, tarihsel ve feminist pencereden bakarak kabaran sulara yeni bir yorum dalgası getirecek.

Yaratık'ın vejetaryenliği yalnızca içindeki kendine özgü iyilikseverliği[2] doğrulamakla kalmaz, Mary Shelley'nin benim "Romantik vejetaryenler" olarak adlandırdığım bir grup çağdaşı tarafından dile getirilen temaları birebir canlandırdığına da kanıttır. Shelley'nin romanında ve Romantik yazarların genelinde (Ovid, Plutarch, Milton ve Rousseau'nun yazı-

1. Mary Wollstonecraft Shelley, *Frankenstein or, The Modern Prometheus The 1818 Text*, Der. James Rieger (Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1974, Şikago ve Londra: University of Chicago Press, 1982), "Önsöz", s. x. Gözden geçirilmiş 1831 basımı yerine 1818 metnini temel alsam da, Rieger'in Ek B'de 1818 ve 1831 metinlerini karşılaştırmasına göre, Shelley anlatısındaki Canavar'ın vejetaryenliğinin açığa çıktığı iç halkayı, düzeltilmiş romanın en az kurcalanmış kısmı olarak bıraktı.

2. Frankenstein'ın Yaratık'ın dişi olarak tanımlayan ve bu yüzden erkek zamiri kullanmaktan kaçınan diğer feminist eleştirmenler gibi, ben de insan dışı varlıklara işaret eden zamiri kullanacağım. Örneğin bkz: U. C. Knoepflmacher, "Thoughts on the Aggression of Daughters": "Canavar –bu tartışmada kasten erkek zamiri ile çağrılmamıştır– baştan kadınsı özellikler sergiler" ve "eğri büğrü simasının ardında ürkek olduğu kadar kararlı bir kadınsı yüz pusuya yatmıştır." *The Endurance of Frankenstein*, Der. George Levine ve U. C. Knoepflmacher (Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1979), s. 106, 112.

ları) merkezi yer tutan göndermeler, vejetaryenliğin olumlu çağrışımları tarafından bir araya getirilir. Romanda açıkça gönderme yapılan Prometheus ve Adem ile Havva efsaneleri, Romantik Çağ boyunca vejetaryen bir çerçevede et yeme kültürünün başlangıcı olarak yorumlanmıştı. Mary Shelley'nin kocası Percy de bu yorumu formüle eden vejetaryen grubun içindeydi.

Edebiyat eleştirmenlerine cazip gelen sayısız keşif alanının çoğu, bu romandaki vejetaryen anlamı geri kazanma projesinde kesişmiştir: romanın anlatı stratejisi; romanın yazınsal, tarihsel ve biyografik yanları; romandaki feminizm ve toplumsal cinsiyet meseleleri. Takip eden paragraflarda bu üç alanı göz önünde bulunduracağım ve her birinin içine gömülü vejetaryenlik temasını yorumlayacağım.

Kapalı Çemberler ve Vejetaryen Bilinci

> Ahlak evreni; iç çemberdeki hak taleplerinin her daim dıştakilere üstün gelmesinin kural olduğu, eş merkezli çemberlerden ibaret bir sistem değildir. (...) Yine de, *bizi onlar*dan ayıran eş merkezli çemberler modeli üzerimizdeki etkisini sürdürür. [Bu modelin] en gözde fikirlerinden birisi, *onlar* için (özellikle de hayvanlar için) duyduğumuz kaygı belli bir sınırı aşarsa ciddiye alınmayacağıdır; çünkü bu artık bir duygu meselesidir.
>
> –Mary Midgley, *Animals and Why They Matter*[3]

Yaratık, ahlak kuralları alanına hayvanları da dahil eder; ancak insanların ahlak kuralları alanına girmeye çabalarken yoluna taş konur, o da bu yüzden bıkıp usanır. Öğrenir ki, kendi ahlaki standardı ne kadar kucaklayıcı olursa olsun, insan çemberi hem onu hem de hayvanları dışarıda bırakmak suretiyle çizilmektedir.

Yaratık'ın vejetaryenliği romanı yapılandıran üç eş merkezli çemberden en içte olanında açığa çıkar. En dışta kalan çember ise, Robert Walton'un İngiltere'deki kız kardeşi Margaret Saville'e

3. Mary Midgley, *Animals and Why They Matter* (Atina: University of Georgia Press, 1984), s. 22, 32.

Kuzey Kutbu üzerinden ulaşmaya çalışırken yazdığı mektuplardan ibarettir. Hikâye ilerledikçe Walton'un gemisi insanlıktan daha uzağa ve daha uzağa açılır; ancak hikâye bittiğinde Walton uygarlığın kıyısına dönmeye razı olur. Bu karar değişikliği, Mahluk'un yaratıcısı Victor Frankenstein'ın Walton'un gemisine yarı canlı halde çıkarılmasından sonra gerçekleşir. Yaratık'ı yok ederek abisi, arkadaşı ve karısının ölümlerinin intikamını alma peşinde koşan Victor, Kuzey Kutbu'na kadar takibini sürdürmüştür. [Victor'un] insan çemberinden uzaklaşırken Walton'a uzanan öyküsü (bu Mahluk'un yaratılması ile zirveye ulaşan kendi bilimsel deneyleri ve arkasından kendi başına Yaratık'ın peşine düşmesi), Walton'un seyahat tutkusu hikâyesi ile Yaratık'ın yürekleri parçalayan (anne-baba tarafından terk edilme, tecrit ve insanlar tarafından istenmeme gibi unsurları olan) hikâyesinin tam ortasına köprü anlatı olarak yerleştirilir. Çemberin içinde, Yaratık'ın bilge ve hayatta kalma becerilerini anlatan yetim masalı ve Victor'un küçük erkek kardeşinin öldürülmesine neyin zemin hazırladığı yatar. Yaratık, bir kez daha topluma katılma girişiminin nasıl şiddetli bir direnişle karşılaştığını anlatır. Bu anlatının sonucunda, kendine can yoldaşı olabilecek başka bir yaratığın yaratılmasını önerir; böylece insan çemberine girme yollarını aramaktan vazgeçecek ve kendi sınırlı iç çemberinde can yoldaşıyla mutlu yaşayacaktır.

Yaratık duygusal bir konuşma esnasında, Güney Amerika'ya sürgünü mecburen kabul ettiklerinde can yoldaşının da uyacağı beslenme ilkelerini açıklar. Vejetaryenlik, ahlaki standardının daha kucaklayıcı olduğunu vurgulayan Yaratık'ın onu var eden yaratıcısından farkını ve bağımsızlığını ilan etmesinin bir yoludur. Yaratık, vejetaryenliğini açıklarken kayıp göndergeyi de yerine koyar: "Benim yemeğim insanınki gibi değil; ben iştahım için kuzu veya çocuğu yok etmem; palamut ve dutlar beni yeterince besliyor. Yaratılacak yoldaşım da benimle aynı tabiattan olacak, benimle aynı yemeklerden memnun kalacaktır. Kuru yapraklardan yatağımızı yaparız. Güneş tıpkı insanın yüzüne güldüğü gibi bize de güler ve yiyeceğimizi olgunlaştırır.

Sunduğum bu tablo, barışçıl ve insancadır."[4] Yaratık'ın vejetaryenliği onu daha anlayışlı kılar, o artık başkalarım nasıl sömürdüğüne kafa yoran birisidir. Hayvanları da ahlak çemberine katarak, insanlarda umduğu ama bulamadığının timsali olur.

Yaratık'ın hikâyesi, üç eş merkezli anlatıdan en içte olanı şeklindeki yapısal varoluşuyla onun toplumdaki yerini sağlamlaştırır. O, kendi kendine yetebilmek zorundadır; çünkü kimse onunla muhatap olmayacaktır. Yaratık'ın insanlar tarafından tekrar tekrar reddedilişi (hayata gelir gelmez Victor'un reddi, köylülerin ondan uzak durması, bir gencin hayatını kurtardıktan sonra saldırıya uğraması, DeLacey tarafından azarlanması) üç hikâyenin ortak merkezini gerçekte neyin şekillendirdiğini gösterir: İnsanlar, merkeze kendilerini koyar. Bu merkezin ahlaksal örgüsü içinde ne hayvanlara ne de dev yaratıklara yer vardır.

Yapı temayı pekiştirir. Yaratık; sesini duyurmak, insanlarla görüşebilmek ve toplum tarafından özümsenmek için eş merkezlilik engelini aşmalıdır. Düşünür Mary Midgley'e göre Yaratık, romanın ve de toplumun dışa kapalı eş merkezli çemberlerini aşmanın dürtüsüyle aynı zamanda insanı hayvandan ayıran eş merkezli çemberlere de meydan okur. Yaratığın hayvanları ahlak kuralları alanına eklemesi, *biz* ve *onlar*dan ibaret olan eş merkezli çemberleri delerek insanlarla görüşmeyi amaçladığı fikrini temsil eder.

Romantik Vejetaryen Sözü Taşımak

> Vejetaryenliğin kendisini bir sistem, eti bırakmak için makul bir dava olarak ortaya koymaya başlaması ancak Rousseau devrinden sonra mümkün olabildi. Bu bağlamda vejetaryenlik yeni bir ahlaki ilkedir.
>
> –Henry Salt, *The Humanities of Diet,* 1914[5]

Edebiyat eleştirmenleri, *Frankenstein*'da, Mary Wollstonecraft Shelley'nin hayatı ve tahsilinin kaynaştığını, yaşadıkları-

4. Shelley, s. 142.

5. Henry Salt, *The Humanities of Diet: Some Reasonings and Rhymings* (Manchester: The Vegetarian Society, 1914).

nın ve okuduklarının iç içe geçtiğini tespit eder. Shelley, babası William Godwin aracılığıyla *The Return to Nature; or, A Defence of the Vegetable Regimen*'in yazarı John Frank Newton, yayıncısı Sir Richard Phillips, Joseph Ritson, A *Vindication of Natural Diet*'ı yazan Percy Shelley ve hayali vejetaryen *Queen Mab* gibi birçok ileri gelen vejetaryenle tanışmıştır.[6]

Romantik radikalizm, Mary Wollstonecraft Shelley'nin çocukluğundan beri etkisinde kaldığı vejetaryenliğin bağlamını oluşturmuştur. Tarihçi James Turner'ın not ettiği gibi "Radikal siyasi görüşler ve diğer aykırı kavramlar, vejetaryenlikleri ile başa baş gitmiştir."[7] Tarihçi Keith Thomas da hemfikirdir: "1790'larda vejetaryenliğin önemli derecede radikal bir meramı vardı."[8] Turner'ın gözlemine göre o dönemde görünürlük kazanmaya başlayan bütün "alışılmadık hayvanın halinden anlama çıkışları" arasında, "geleneksel değerleri en derinden sarsan vejetaryenlikti".[9] Thomas Jefferson Hogg'u vejetaryen olduğu için azarlayan papaz örneği, sarsıcı reformun nasıl karşılandığı gözler önüne seriyordu: "Lakin bu yeni sebze yeme sistemi (...) annene soracak olursak, dünyanın bütün yerleşik yöntemlerinden sapmaya niyetli olduğuna delaletti."[10]

---

6. John Frank Newton, *The Return to Nature; or, A Defence of the Vegetable Regimen* (Londra, 1811). Godwin, *The Cry of Nature; or an Appeal to Mercy and to Justice, on Behalf of the Persecuted Animals'ın* (1791) yazarı John Oswald'ı da tanıyor olabilir. Godwin, Oswald'ın yazdığı *The Political Herald, and Review* kitabı için editör vekilliği yapmıştı. Ancak David Erdman'a göre "takma adlarla gizlenen veya eserden çıkartılan yalnızca katkıda bulunanların isimleri değildi, genel kural böyleydi: belli ki yazar isimleri de birbirinden saklanmıştı." *Commerce des lumieres: John Oswald and the British in Paris, 1790-1793* (Columbia: University of Missouri Press, 1986), s. 37. Erdman şöyle devam eder: "Oswald'ın bu dönemde yayıncılar arasında kendine çevre edindiğini düşünmeliyiz; muhtemelen Godwin'le önceden tanışmıştı." (s. 42). Örneğin, Oswald ve Mary Wollstonecraft, işlerini aynı yayıncıdan (Joseph Johnson) çıkarmıştı.

7. James Turner, *Reckoning with the Beast: Animals, Pain, and Humanity in the Victorian Mind* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1980), s. 19.

8. Keith Thomas, *Man and the Natural World: A History of the Modern Sensibility* (New York: Pantheon Books, 1983), s. 296.

9. Turner, s. 17.

10. Keith Thomas, *Man and the Natural World: A History of the Modern Sensibility* (New York: Pantheon Books, 1983), s. 296.

Romantik vejetaryenler, hayvan meselesini ciddi olarak göz önünde bulundurmayı kabul etmeyen insanmerkezci ahlak çemberini genişletmenin yollarını aradı. Onlara göre hayvanları öldürmek cinayetti. Öldüreni de öldürülmelerinden yararlananı da gaddarlaştırırdı. Et yeme, insanın hayvanla olan ahlaksal ilişkisini yeniden tanımladığında ahlaksızlığın önünde duran setler de kırılmıştı. Sonuçta elde kalan, Romantik Çağ vejetaryenlerinin ve çağdaşlarının içinde yaşadığı ahlaksız ve yoz bir dünyaydı. Joseph Ritson, insanın insana köle edilmesinin köklerinin et yemeye kadar uzanabileceğini düşünüyordu. Percy Shelley, vejetaryen bir halkın asla "Robespierre'nin sürgün listesine zalim oylarını vermeyeceğini" ileri sürdü.[11] Onlara göre, ahlak çemberine hayvanları dahil etmek, acil bir gereklilikti.[12]

Romantik Çağ vejetaryenlerinin çoğu, Cumhuriyetçiliğe kendini adamıştı. Fransız Devrimi'ni dünyayı değiştirmek için atılacak ilk adımlardan biri olarak görmüşlerdi. Eti tarihe gömmek de diğer adımdı. *The Cry of Nature; or, An Appeal to Mercy and to Justice, on Behalf of the Persecuted Animals* (1791) isimli, o güne kadar vejetaryenliğe güç vermiş olan ilk İngiliz kitabının altında imzası bulunan John Oswald, Fransa'daki Pont-de-Ce Savaşı'nda Jakobenler uğruna savaşırken 1793'te hayatını kaybetmişti.[13] Ritson, 1791'de Paris'i ziyaret etmiş, yeni Cumhuriyetçi takvimi benimsemiş ve "Yurttaş Ritson"

11. Joseph Ritson, *An Essay on Abstinence from Animal Food as a Moral Duty* (Londra: Phillips, 1802), s. 89. Percy Shelley, *A Vindication of Natural Diet, The Complete Works of Percy Bysshe Shelley*, Der. Roger Ingpen ve Walter E. Peck, Cilt 6, Düzyazı (New York: Gordian Press, 1965), s. 11. (Buradan itibaren *Vindication* olarak anılacaktır).

12. John Oswald bu görüşü şöyle ifade etmiştir: "İnsan kalbinin merhamete doğal bir eğilimi olduğunu düşündüğünde ve Avrupa'nın bütün barbar hükümetlerinin daha iyi sistemlere doğru evrildiğini gözlemlediğinde umudu arttı: İnsana yönelik artan barış ve iyi niyet duyarlılığının, iyilikseverlik çemberini genişleterek, yaşamın daha alttaki türlerini de kucaklayacağı günler yaklaşıyordu." (s. 11)

13. Yaşamöyküsünün yazarı onu "İngiliz ordusunun entelektüeli" olarak adlandırıyor. "Hayatındaki en çok şaşırtan gariplik askerlik kariyerini Pisagor diyetiyle [19. yüzyıldan evvel vejetaryen beslenmeye bu ad verilirdi. -ç.n.] birleştiriyor olmasıydı." David Erdman, *Commerce des lumieres*, s. 3.

olarak adlandırılmaktan gurur duymuştu. Ritson ve Godwin'in yayıncısı olan, *Monthly Magazine*'in kurucusu Richard Phillips de Cumhuriyetçi davayı desteklemişti.

Enerjilerini ayı veya boğaların köpeklerle dövüştürülmesi gibi alt sınıf sporlarının sebebiyet verdiği hayvan zulümlerini kontrol etmeye harcayan, o dönemde yaygın pek çok hayvan reformu kampanyasının aksine; vejetaryenler et yeme ve avcılığa odaklanarak üst sınıfın ümüğüne sarılmıştı. Percy Shelley, tartışmanın çerçevesini hararetli bir dille çizmiştir: "Şu an dahi, ölü bedene yönelik doymak bilmeyen gayritabii bir iştah, çok büyük oranda zenginlerde görülen bir düşkünlüktür."[14]

Mary Shelley ve Romantik Çağ vejetaryenlerinin büyüsüne kapıldığı fikirler, umut verici derecede örtüşür: Her biri Cennetten Kovuluş (özellikle Tekvin 3'te yer alan) ve Prometheus efsanelerini yeniden yazmıştı. Kötülüğün doğasına ve ütopya tasavvurlarına kafa patlatmışlardı. Mary Shelley Yaratık'ın anlatısı içerisinde, bütün Tarih Öncesi Cennetten Kovuluş* öykülerini (her birinin üstü kapalı bir şekilde et yeme kültürüne girizgah olduğu yorumuyla) deşifre eden Romantik Çağ vejetaryenleriyle ittifak kurar. Shelley, vejetaryen duruşunu tam da Yaratık'ın anlatısındaki bu iki efsaneye istinaden konumlandırır. *Frankenstein* romanını çerçeveleyen bu iki önde gelen efsane (Prometheus efsanesi ve Adem ile Havva öyküsü), Romantik vejetaryen duruşla özdeşleşmiş ve Joseph Ritson, John Frank Newton, Percy Shelley'nin vejetaryen bakış açısıyla yorumlanmıştı.

Vejetaryen Cennet Bahçesi ve Cennetten Kovuluş

Genel olarak kabul edilen, Cennet Bahçesi'nin vejetaryen olduğuydu.[15] Cennet Bahçesi'nin vejetaryen doğasına kanıtın Tekvin 1:29'da yer aldığı söylenirdi. "İşte yeryüzünde tohum veren her otu, tohumu meyvesinde bulunan her meyve ağacını

14. *Vindication*, s. 13.

* *Primeval Fall.* (ç.n.)

15. Keith Thomas şöyle not eder: "Vejetaryenlik ayrıca Hıristiyan öğreti tarafından da desteklenirdi. Bütün din adamlarının şüphesiz yaklaştığı, insanın köken itibariyle etçil olmadığıydı. *Man and the Natural World*, s. 289.

size veriyorum. Bunlar size et olacak." ("Et" sözcüğü, İncil'in *King James Versiyonu* zamanında "yemek" anlamına gelirdi.) On yedinci yüzyıl şairi Katherine Philips, Altın Çağ ile ilgili "onlar kanlı canlı mahlukları değil topraktan gelen kökleri yerdi"[16] demiştir. Joseph Ritson'ın sonradan referans göstereceği deyişte Alexander Pope, Cennet'i şöyle tarif etmişti:

> İnsan mahlukatla beraber yürüdü, aynı gölgeyi paylaştı;
> Sofrası aynı, yatağı aynıydı;
> Cinayetler sarmadı onu ve beslemedi.[17]

Milton, *Paradise Lost*'un* beşinci kitabında Havva'nın hazırladığı "En lezzetli meyvelerden ağızlara layık yemeği / İşte afiyet budur!"[18] dizeleriyle betimlemişti.

Romantik vejetaryenler, etsiz Cennet Bahçesi fikrine kalpten inanmıştı. Tekvin 3'ü ele alırken özgün anlayışlarını aşılamışlardı. Et yemenin Cennetten Kovuluş'a neden olduğu tespitiyle efsaneyi dönüşüme uğratmışlardı. Mesela John Frank Newton'ın *The Return to Nature; or, Defence of Vegetable Regimen* kitabında savunduğu, Cennet Bahçesi'ndeki iki ağacın "Adem ve Havva'nın Cennet'te önlerinde buldukları iki yemek çeşidini" (bitkileri ve hayvanları) temsil ettiğiydi.[19] Yanlış ağaçtan yemenin cezası, Adem ve Havva'nın önceden uyarıldığı üzere ölümdü. Yalnız bu öyle ani bir ölüm değildi; et gibi yanlış yiyecekleri yemekten kaynaklanan zamansız bir illet olacaktı.

---

16. Thomas, s. 289, *Minor Poets of the Caroline Period*, Der. George Saintsbury (Oxford, 1968), i. 558.

17. Bkz: Ritson, s. 55. Alexander Pope, Risale III, "An Essay on Man", 11. 152-54, *Poetry and Prose of Alexander Pope*, Der. Aubrey Williams (Boston: Houghton Mifflin Co., 1969), s. 142-43.

* 17. yüzyıl İngiliz şairi John Milton'un on kitaptan oluşan epik şiirleri. Adem ve Havva'nın cennetten kovulmasını konu edinir. (ç.n.)

18. *Paradise Lost*, 5. Kitap, 11. 303-4, *John Milton: Complete Poems and Major Prose*, Der. Merritt Y. Hughes (New York: The Bobbs-Merrill Co., Inc., 1957), s. 309.

19. Newton, s. 5.

Cennetten Kovuluş'a bu gözle bakmak, Havva'yı baştan çıkarıcı kadın rolünden uzaklaştırır ve dünyadaki bütün kötülüklerin nedenini kadınlar olarak belleyen ataerkil takıntıya karşı panzehir olur. Vejetaryen dikkatin odak noktası (erkeğin) kasaplık rolü ve et yemeye içkin olduğu farz edilen erkeklik olduğundan Cennetten Kovuluş'u takiben dünyayı saran kötülük erkeğe atfedilmediği istisnai durumlarda genellenir. Gilbert ve Gubar'ın *Frankenstein* romanının her köşesinde (özellikle de Yaratık'ın kendisinde[20]) Havva'dan izler olduğu yorumuna destek olarak, Yaratık, tıpkı Milton'ın betimlemesinde Adem'in değil ama Havva'nın yaptığı gibi, yemeğini "en lezzetli meyvelerden" hazırlamalıdır. Yaratık, kendisi için kadın bir can yoldaşı düşlediğinde, onunla aynı kaptan yemek yiyeceği halde ona pişirme rolünü biçmez.

Prometheus Efsanesi

Hem Mary Shelley hem Romantik Çağ vejetaryenleri, Cennetten Kovuluş'a dair başka bir efsaneyi daha yazılarında işler: Prometheus, efsaneye göre ateşi çaldıktan sonra Kafkas Dağları'na zincirlenir ve ciğerinin her gün bir akbaba tarafından yeneceği ıstıraba mahkûm edilir. Ciğer, geceleri kendini yenileyerek ıstırabı sonsuz kılar. Prometheus'u tiranlığa karşı bir isyankar olarak konumlandıran alışıldık Romantik bakış açısı bir yana, Mary Shelley bu efsanenin bir yorumunu daha biliyordu. Romantik vejetaryenler için Prometheus'un ateşi bulma öyküsü, et yeme fikrini aşılayan ilk öyküydü. Pliny'nin *Natural History*deki "Prometheus'un hayvanları gıda olarak kullanmayı ilk öğreten olduğu (*Primus bovem occidit Prometheus)*" iddiasını kabul ettiler.[21] Pişirme olmasa et yenemezdi. Onlara göre pişirme, aynı zamanda bir cesedin dehşetini maskeler ve et yemeyi psikolojik ve estetik olarak kabul

20. Bkz: Sandra Gilbert ve Susan Gubar, *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* (New Haven: Yale University Press, 1979), s. 230, 234-46.

21. Shelley, *Vindication* s. 6'dan alıntılanmış ve "Plin., *Nat. Hist.* lib. vii. sect. 57." şeklinde referans gösterilmiştir.

edilir duruma getirir. Percy Shelley, bu efsane hakkındaki Romantik vejetaryen yorumu iletir: "(İnsan ırkını temsil eden) Prometheus, insan doğasında muazzam bir değişikliğe yol açmış ve ateşi yemek pişirme amacıyla kullanmıştır. Böylece mezbahadaki dehşetlerin ona hissettirdiği tiksintiyi kamufle etmenin bir yolunu bulmuş oldu. O andan itibaren, Prometheus'un organları hastalık getiren bir akbaba tarafından parçalandı."[22]

Alt başlığı *The Modern Prometheus* olan bir romanda* Yaratık'ın ateşle ve etle tanışınca takındığı tutum dikkate değerdir. Bazı konargöçer dilenciler tarafından bırakılmış bir ateş bulduğunda şunları fark eder: "Gezginlerin bıraktığı sakatat ateşte kızartılmıştı ve benim ağaçlardan topladığım dutlara ve kirazlara nazaran daha lezzetliydi." Bu noktada et yemeye başlamaz; ama sebzeleri nasıl pişireceğini öğrenir. "Ben de bu vesileyle kendi yemeğimi aynı şekilde hazırlamayı denedim. Kor ateşin üstüne yerleştirdim. Anladım ki bu işlem dutlara yaramadı; yemişlerin ve kök sebzelerinin ise tadı epey güzelleşti." Sakatat, et yeme kültürünü betimler; Yaratık bu Promethean** ikramı reddeder.

Altın Çağ ve Doğal Beslenme

Yaratık'ın yediği şeylerin tasviri, Mary Shelley'nin Ovid ve Rousseau tarafından tarif edilen vejetaryen yemeklere minnetini gösterir. Bu yolla, Shelley'nin kitabı vejetaryenlik üzerine önceden söylenmiş sözleri anıştırma yoluyla vejetaryen sözü taşır. Ovid'in *Dönüşümler* eserinin birinci kitabında tarif edilen Altın Çağ; evlerin dikilmesinden önceki, palamut ve dutlara kanaat edilen, et yeme yoluyla hayvanların insanların çemberinden dışlanmadığı bir zamandı:

---

22. *Vindication*, s. 6.

* Mary Shelley'nin Türkiye'de *Frankenstein* adıyla bilinen romanının tam ismi: *Frankenstein; or, The Modern Prometheus.* (ç.n.)

** Sözcük, hem Prometheus'tan kalma miras hem de yaratıcı veya aykırı demektir. (ç.n.)

Yediğinden memnun, doğanın özgürce büyüttüklerini,
Yabani otlar ve çilekler onları doyurmaya yetti;
Kızılcık ve böğürtlenler tamamladı eksikleri,
Düşen palamutlar da süsledi ziyafeti.[23]

Yaratık Victor'a vejetaryenliğini açıkladıktan sonra, (Victor ona bir can yoldaşı yarattığında) arkadaşıyla birlikte Güney Amerika'da inzivaya çekileceklerinin ve orada masumane bir yaşam süreceklerinin sözünü verir. Shelley'nin vejetaryen-barış yanlısı vizyonunu nasıl söze döktüğüne baktığımızda kaynağının Ovid olabileceğini görürüz. Aynı vizyonu, romanda da Yaratık, Victor'la paylaşır ve önceden alıntıladığımız gibi özellikle "palamut ve dutlardan" besin kaynağı olarak nasıl faydalanılacağını gösterir. Yaratık, kendisini reddeden günahkâr dünyaya* adımını atar ve vejetaryenlikten gelen uyumun egemen olacağı yeni bir Altın Çağ'ı başlatmanın yollarını arar.

Yaratık, yediklerini tarif ederken aynı zamanda Rousseau'nun vejetaryen sözünü taşır. İnsanın elini kolunu bağlayan zincirlerin halkalarından birinin gayritabii beslenme olduğu iddiasını ilk kez ortaya attığı *Discourse on Inequality*'den** bu yana vejetaryenlik, biraz da *Émile*** ve *La Nouvelle Heloise*'un marifetiyle Rousseau'nun tercih ettiği beslenme biçimi oldu.[24] Émile, Sophie ve Julie zaten vejetaryendi. Mary Shelley, Rousseau'nun tercih ettiği beslenme biçimini Yaratık'ın anlatısında eksiksiz

23. Ovid, *Metamorphoses*, Der. Sir Samuel Garth, Çev. John Dryden (Londra, 1720), 1. kitap, s. 8.

* *Fallen World*: İncil tefsirlerine gore ilk insanın işlediği günah yüzünden herkesin içine doğmak zorunda kaldığı ölümlü, hastalıklı, acılarla dolu dünya. Yorum, hiçkimsenin masum doğmadığı ve herkesin içinde günah işleme arzusunun var olduğu şeklinde genişletilir. (ç.n.)

** Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu (İstanbul: Say Yayınları, 2013). (ç.n.)

*** Jean-Jacques Rousseau, *Emile*, Çev. Yaşar Avunç (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011). (ç.n.)

24. Madeleine A. Simons, "Rousseau's Natural Diet", *Romantic Review* 45, 1 Şubat 1954, s. 18-28.

olarak betimlemiştir. Rousseau'nun *The Confessions** kitabında hayranlıkla anlattığı şuydu: "Köy yemeğinin üstüne tanımam. Süt, yumurta, şifalı otlar, peynir, esmer ekmek ve muteber bir şarapla gelen herkes beni memnun edeceğine emin olabilir."[25] Yemek kıtlığı yüzünden bir zamanlar Promethean ateşi terk etmeye zorlanan Yaratık'ın yemekle bir sonraki karşılaşması, Rousseau'nun köy ortamındaki favorisinin yeniden yazılmış halidir: "Çobanın kahvaltısından arta kalanları çala kaşık mideye indirdim. Ekmek, peynir, süt ve şaraptan ibaretti; fakat sonuncuyu beğenmedim."[26] (Şarap da et gibi bir tabuydu Romantik vejetaryenler arasında.) Köyün birini ziyaret eden Yaratık, Rousseau'nun favorisi olarak tanımladığı yiyecekleri bir kez daha zevkle karşılar: "Kır evlerinin bazılarında pencere önlerinde gördüğüm bahçe sebzeleri, süt ve peynir iştahımı kabarttı."

Mütevazı Dünyaya Göre Beslenme

Yaratık'ın günahkâr dünyaya dair görüşlerinin Romantik vejetaryenlerle kesiştiği bir başka örnek, ineklerin de yemeğe ihtiyacı olduğu gözlemiydi. Yoksul bir aileye ait tek bir ineğe dikkat çekilen bu gözleme göre inek, "sahiplerinin onu besleyecek doğru dürüst yemeği bulamadığı kış aylarında çok az (süt) veriyordu". Bir ineği beslemenin gıda kaynaklarının ne kadarını tükettiğine yapılan gönderme, Frances Moore Lappé'nin *Diet for a Small Planet* kitabından itibaren yaygınlaşan çağdaş ekolojik vejetaryen duruşu pekiştirir. Lappé çiftlik hayvanlarını beslemeye ayrılan arazilerin insanı doğrudan beslemeye ayrılmasının evla olduğunu savunur.

Bu çok uzun zaman önceden beri tartışılan bir konuydu; hatta ilk izlerini Platon'un *Devlet* kitabında bulmak mümkündü. Sokrates Glaukon'a et üretiminin devasa otlaklar gerektir-

* Jean-Jacques Rousseau, *İtiraflar*, Çev. Serkan Özburun (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003). (ç.n.)

25. *Confessions*, 1, 72'den Simons, s. 25'ten alıntılanmıştır. Mary Shelley *Confessions*'ı, Ekim 1817'de *Frankenstein*'i kopya ederken yeniden okumuştur.

26. Shelley, s. 101.

diğini anlatmıştı. Neticede, "komşularımızın arazilerinin bir kısmını almamız gerekecektir. Eğer onlar da bu geçimlerinden memnun değilse ve sonsuz bir zenginliğe kavuşmak için o fikre kapılırsa, bu sefer onlar da bizim arazilerimizden pay isteyecektir". Bunun üzerine Sokrates akıl yürütür ve der ki: "Demek ki bir sonraki adım, Glaukon, savaşacağız."[27] 1785'te William Paley'in yazdığı *The Principles of Moral and Political Philosophy* kitabı da et yemenin ekonomik ve tarımsal sorunlarla bağlantısını masaya yatırmıştı: "Hayvansal gıda temin etmek için ayrılan bir toprak parçası on kişinin beslenmesine yeter. Aynı toprak parçası kök sebzeleri, tahıllar ve sütle beslenilen bir durumda en az iki katı insanı doyurur."[28] Richard Phillips'in 1811 tarihli vejetaryenlik makalesi de şöyle tartışır: "İngiltere ve Galler'deki on dokuz milyon hektarlık arazi; tahıl, meyve ve sebzelerle yaşansa *herkese ziyadesiyle yeterdi*; ama hayvansal gıda insan beslenmesinin temeli yapıldığı için şimdi anca on iki milyon insan *kıt kanaat* geçindirebilir."[29] Percy Shelley'nin denemesi bu duruşu en üst noktaya taşır: Bu iddiaya göre vejetaryenlikle birlikte, "hayvan eti yeme konusunda tekelleşmiş insan, artık bir oturuşta bir dönümü mideye indirerek kendi yapısını imha etmeyecektir. (...) Yerkürenin yaşanabilir alanlarının en verimli olanları, (gıdaya giden yolu uzatma ve hesaplanamayacak kadar fazla gıda atığı yaratma pahasına) şu anda insanlar tarafından hayvanlar otlasın diye bilfiil işletilmektedir".[30]

27. Plato, *The Republic of Plato*, Çev. Francis MacDonald Cornford (New York ve Londra: Oxford University Press, 1966), 2. Kısım, 373, s. 60-61. [*Devlet*, Çev. Mehmet Ali Cimcoz ve Sabahattin Eyüboğlu (İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011). (y.h.n.)]

28. William Paley, *The Principles of Moral and Political Philosophy* (1785, New York ve Londra: Garland Publishing Inc., 1978), s. 599.

29. *The Ethics of Diet: A Catena of Authorities Deprecatory of the Practice of Flesh-Eating*, Der. Howard Williams (Londra, 1883), s. 241'den alıntılanmıştır. Bu gözlem ilk olarak *Medical Journal*'ın 27 Temmuz 1811 sayısında yer almıştır.

30. *Vindication*, s. 13.

Mezbaha: Yaratık'ın Bedeninin Kaynağı

Yaratık günahkâr bir dünyaya "doğdu"; ama aynı zamanda bu günahkâr dünyanın bir "ürün"üydü. Romantik vejetaryenlerin değerlendirmesine göre Yaratık'ın vücudunun bazı parçaları mezbahalardan gelmeydi. Mezar yağmalama geleneğinin mecburi olduğu Gotik masallardan farklı olarak, Victor Frankenstein Yaratık'ını tasarlarken bir de mezbahayı yağmalar: "Kadavra odası ve mezbaha, bedenimde kullanılan malzemenin çoğunu temin etmeye yetmişti." Mary Shelley nasıl olmuştu da mezar çapulculuğunu mezbaha istila etmeye kadar vardırmıştı? Romantik vejetaryenliğin beslediği düşüncelere aşinalığı ona belki de esin kaynağı olmuştu. Mezbaha, vejetaryenlikten düşmenin sonuçlarından biriydi ve Romantik vejetaryenler (John Oswald gibi mezbaha ve kasapların önünden geçmemek için kasten yan yollara sapsa da) mezbahadaki vaziyeti düşünmeden edemezdi. Sir Richard Philips, vejetaryenliğinin izini on iki yaşındaki bir deneyimine kadar sürer: "Kazara girdiğim bir Londra mezbahasında gördüğüm barbarlık yüzünden dehşete kapıldığımdan beri sebze dışında hiçbir şeyi ağzıma koymadım."[31]

Anatomik Olarak Doğru Vejetaryen

Victor'un mezbahaya gitmesi sadece vejetaryenlerin gözünde aforoz edilmiş olanı [mezbahayı] romana yedirmekle kalmaz, Yaratık'ın otçul olduğunu da manidar biçimde ima eder. İnsan tarafından tüketilen hayvanlar yalnızca otçullar olduğuna göre, Victor tarafından toplanan mezbaha kalıntıları da otçulların bedenleri olmalıdır. Bu durumda, Yaratık'ın bedeninin en azından bir bölümü anatomik olarak vejetaryendir. Romantik vejetaryenler insanın etçil beslenmeye müsait bir bedeni olmadığını ve hastalıkların et yemekten ileri geldiğini düşünürdü. Sonradan standart bir vejetaryen sav haline gelecek olan tartışmada Rousseau, bitkisel bir beslenme biçimine

31. Williams, s. 243.

bedenin fizyolojik olarak ne kadar elverişli olduğundan söz eder. İnsanların dişleri otçul hayvanlarınki gibi düzdür. Bağırsakların da etçillerle alakası yoktur. Mary Shelley, Yaratık'ı oluşturan parçaların kısmen mezbahadan geldiğini kurgulayarak o dönemdeki vejetaryenlerin zorlayıcı, onları yerenlerin ise gülünç bulduğu anatomik savdan kaçınmıştır.

Romanın vejetaryenliği, vejetaryen bağlamından ayrı düşünüldüğünde, roman taşıdığı edebi anıştırmalardan yoksun kalır ve kendisinden önce yazılmış metinlerin sesi olma projesine bağlılığı saptanamaz hale gelir. *Frankenstein* da vejetaryen beslenmenin Altın Çağını kök sebzeleri ve dutların yardımıyla yeniden başlatmanın yollarını arayan bir Yaratık'ı karşımızda buluruz. Bu öyle bir Yaratıktır ki Rousseau'ya göre ideal olan yemeği yer. Aynı eti yenen hayvanlar gibi o da insanlığın ahlak çemberinden dışlanır.

Susturulmuş Anlamları Deşifre Etmek

> O kıvrımlı, süslü el yazısından seçebildiğimiz pasajları temize çektik. Dingin bir hoşnutlukla bir daha ve bir daha yazıya döktüm: "Yaprakların ve fundaların arasında yaşamak isterdim kuşlar gibi. Tüylerden bir giyecek ve de dutlardan bir yiyecek..." Bu cümle bana mutlak ve sağlam bir tamamlanmışlık hissi verdi.
>
> –Denise Riley, "Waiting"[32]

Yaratık vejetaryenliğin ve feminizmin meramını bünyesinde toplar. *Frankenstein*'daki kadın karakter dişil rolleri yerine getirerek ve bunların sonucunda ölerek Mary Shelley'deki duygusallığın çöküşü kavramını sahnelerken, erkek karakter ise eğilmez bükülmez eril rolleri temsil eder. Shelley'nin yeltendiği bugünkü düzenin eksiksiz eleştirisini üstlenen ise ortaya çıkan Yeni Varlıktır.* İsmi olmayan bu Yaratık, Gilbert ve Gubar'ın yorumladığı üzere, babaların dünyasında anaçlığı aramaktadır. Babalarını ve onların örf ve adetlerini besinleri

32. Denise Riley, "Waiting", *Truth, Dare or Promise: Girls Growing Up in the Fifties*, Der. Liz Heron (Londra: Virago Press, 1985), s. 239.

* *New Being.* (ç.n.)

nedeniyle tereddütsüz şekilde suçlar; bu anlamda Yaratık'ın vejetaryenliği barış yanlısı olduğu kadar feminist bir tona da sahiptir. O günün etli beslenme biçimini açıkça kınayanlar üstü kapalı olarak erkekliğin simgesini eleştirdiklerini gözden kaçırmıştı. Anaçlık, Yaratık'ın vejetaryen cennetinde mevcut olacaktır; aslında anaçlık Romantik vejetaryenliğin eksik parçasıdır.

Dışta kalan anlatıların Yaratık'ın iç çemberini nasıl dışladığını hatırladığımızda, Yaratık'ın yalnızca vejetaryenliğine değil aynı zamanda romanın feminist görüş açılarından birini yorumlayabileceğimiz bir değerler dizisine de erişmiş oluruz. Yaratık'ın öyküsüne gömülü bir başka öykü daha mevcuttur; o da DeLacey ailesinin öyküsüdür. Bu aile öyküsünde, Safie'nin başına buyruk annesinin öyküsünü karşımızda buluruz. Bu öykü, aslında "anlatının yapısal olarak merkezi bir unsurudur".[33] Annesi Safie'ye "Hz. Muhammed'in kadın takipçilerine yasak olan yüksek zekânın gücüne öykünmesini ve bağımsız bir ruha sahip olmayı" öğretmiştir.[34] Marc Rubenstein'ın gözlemlerine göre Safie'nin annesi "kesinlikle yazarın annesi Mary Wollstonecraft'ı karikatürize ettiği bir karakterdi, şekli kaymış ama hâlâ tanınabilir durumda..."[35] Aslında Wollstonecraft Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi'nin giriş bölümünün ikinci sayfasında, ülkesindeki kadınlarla ilgili çıkarımda bulunur ve şöyle der: "Müslümanlığın tamı tamına uygulandığı ülkelerde, kadınlara insan türünün bir parçası olarak değil, insandan daha aşağı varlıklar olarak muamele edilir."[36]

Kadınların eve kapatılmaya karşı öfkesi ve bağımsızlık ülküleri, bu romanda bir araya getirilmiştir. Eş merkezli çeşitli katmanlar bu meseleleri görmezden gelen bir toplumun temsilidir.

---

33. David Ketterer, *Frankenstein's Creation: The Book, the Monster and Human Reality* (University of Victoria: English Literary Studies, 1979), s. 15.
34. Shelley, s. 119.
35. Marc A. Rubenstein, " 'My Accursed Origin': The Search for the Mother in *Frankenstein*", *Studies in Romanticism* 15 (Bahar, 1976), s. 169.
36. Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman,* Der. Charles W. Hagelman, Jr. (1792; New York: W. W. Norton & Co., 1967), s. 32.

Ortaya konan meseleler, kitabın merkezinde olmasına karşın (Bunlar hem Mary Wollstonecraft hem de kızı için merkezidir.) egemen dünya düzeni tarafından tecrit edilir. Diğer konular bir yana, *Frankenstein* erkekten daha aşağı görülen kadının bastırdığı büyük öfkenin katarsis [duygusal boşalma] aracı olmuştur.

Yaratık'ın vejetaryenlik beyanı metinde bir şifredir. Anlam taşımıyormuşçasına eleştirmenlerin gözünden kaçtıysa da aslında Mary Wollstonecraft Shelley'nin söylem ve hiçlik rolü hakkındaki hislerine tercümandır. Hiçlik rolünden kasıt, erkek söylemi tarafından kadına biçilen değersizlik rolüdür. Shelley'nin annesinin doğruladığı üzere, kadınlar ataerkinin kapalı çemberinden dışlanmıştı. Mary Shelley, *Frankenstein*'ın 1831 basımına kadar uzanan olayları anlatırken kendi portresini çevresindeki erkeklerin söyleminin yarattığı halkanın dışında çizerek önemsizmiş gibi bir imaj yaratır: Kendisine sadık dinleyici rolünü atar. "Lord Byron ve Shelley arasındaki birçok uzun konuşmada ben, can kulağıyla dinleyen fakat neredeyse hiç sesi çıkmayan birisiydim."[37] *Frankenstein*'ın tasarlandığı o zaman zarfında Byron ve Percy Shelley'nin muhabbetine Mary dahil değildi. Bu dışlanmayı inceleyen ve Yaratık'taki öfkeyi Mary Shelley'nin kendi dışlanmasına karşı duyduğu öfkeye yoran Marcia Tillotson şöyle sorar:

> Cevabını bulamadığım soru, Shelley'nin ne yaptığının tamamen farkında olup olmadığıdır: Canavarın nefsi müdafaasını erkeğin kadına karşı tavrını protesto etmek için kasıtlı olarak mı kullanmıştır? Yoksa canavarı salt kendi adına konuştururken onun öfkesinin aslında kendi öfkesi olduğunun farkına varmamış mıdır?[38]

Yaratık'ın durumu, trajedinin "bilincin eylem ihtimallerini geride bırakması ve algının demir bir kafeste volta atması gerektiği gerçekliğinden doğduğunu" düşünen pek çok kadın

37. Shelley, s. 227. (Üçüncü baskının giriş bölümünden)
38. Marcia Tillotson, " 'A Forced Solitude': Mary Shelley and the Creation of Frankenstein's Monster", *The Female Gothic*, Der. Juliann E. Fleenor (Montreal ve Londra: Eden Press, 1983), s. 168.

karakterle eştir.[39] Yine de Yaratık'ın konuşma tarzı kadına atfedilmiş konuşma biçiminin vasıflarından uzaktır. İkircikli, kendini geri planda tutan, belirsiz, zayıf, kibar ve gösterişsiz değildir. Onun konuşmasının niteliğinde dolaylı konuşmalar, belkiler, muhtemelenler ve herhaldeler, istersenler yoktur.[40] Karşı karşıya gelmekten çekinmez. Heyecan dolu, tutkulu bir konuşmadır. Açık, net ve doğrudan... Talep eder, ısrar eder, yalvarır ve buyurur. Yaratık, güçlü bir konuşmacıdır; sohbetin sınırlarını kuvvetle ve korkusuzca aşar. O dönemin kadınları için alışılmadık olan bir konuşma örneğini ortaya koyar. Yine de feministler gibi onun sesi de egemen toplumsal düzen tarafından kısılır. Vejetaryenliğe yapılan budur. Vejetaryenlik, aynı feminizm gibi, erkek egemen çemberin dışına itilir. Mary Shelley'ye gerçek yaşamında olan da buydu, kendini bir parçası olarak gördüğü sanatçıların eril çemberinden dışlanmıştı.

Belki de yaşanan, Yaratık'ın vejetaryen ifadesinin sıkıştırılmış formunun toplumsal belleğimizden yuvarlanıp gitmesidir. Vejetaryenlik hâkim kültürün bir parçası olmadığı sürece vejetaryen açıklamalar ne kadar kısa ve öz ortaya konursa konsun büyük olasılıkla susturulur; çünkü toplum olarak onları içine yerleştirebileceğimiz hazır bir çerçeve yoktur. Romanın merkezindeki feminizmin kaderi de aynı olmuştur, romandaki feminist meramın layıkıyla analiz edilmesi için yüz yıl geçmesi gerekmiştir. Yaratık'ın insan çemberine kabul edilmek için sarf ettiği beyhude çabalar, o dönemki feministlerin ve vejetaryenlerin konumunu yansıtır. Yüzleştikleri dünyanın çemberleri öyle sıkı çizilmiştir ki bu çember onlara içeri girme şansı tanımaz ve *biz – onlar* minvalinde bir bölünme yaratır.

---

39. Carolyn Heilbrun ve Catharine Stimpson, "Theories of Feminist Criticism: A Dialogue", *Feminist Literary Criticism: Explorations in Theory,* Der. Josephine Donovan (Lexington: University Press of Kentucky, 1975), s. 68.

40. Bunlar; Penelope Brown, "How and Why Are Women More Polite? Some Evidence from a Mayan Community" *Women and Language in Literature and Society,* Der. Sally McConnell-Ginet, Ruth Borker ve Nelly Furman (New York: Praeger, 1980), s. 116'da olumsuz kibarlığın stratejileri olarak tanımlanmıştır.

7
Feminizm, I. Dünya Savaşı ve Modern Vejetaryenlik

Uygarlık nedir? Kültür nedir? Şiddet tarafından (savaşta veya mezbahada) babalık; köleler, cahiller veya asalaklar tarafından analık edilen bir ırkın sağlıklı olması mümkün müdür? Ulusların yükseliş ve düşüş izlerini takip ederek kadınların konumunu saptayan tarihçiler nerede kaldı?

–Agnes Ryan, *"Civilization? Culture?"*

Frankenstein'ın Yaratık'ı, yediği şeylerin meşe palamudu ve dut olduğunu, umudunun da can yoldaşıyla Güney Amerika'da inzivaya çekilmek olduğunu açıklar ve Frankenstein'a dönüp "Sunduğum bu tablo, barışçıl ve insan-

cadır." der.[1] Yaratık'ın cennetten çıkma*, barış yanlısı ve vejetaryen ütopyası; ataerkil topluma meydan okuyarak feminizmin, barışçılığın ve vejetaryenliğin Altın Çağı'na kulak veren yirminci yüzyıl kadın yazarlarının ürettiği birçok tema ile kesişir. Bu görece yakın tarihli romanların karşılıklı okunacağı bağlam, I. Dünya Savaşı'dır; çünkü o zamanlar Frankenstein'ın Yaratık'ı ve daha birçokları tarafından tahayyül edilen barış yanlısı vejetaryen yaşam, kadın yazarların savaş karşıtı vizyonuna vejetaryenliği özdeş kılan en şiddetli antitez ile [savaşla] karşılaştı. I. Dünya Savaşı sonrasında Edward Carpenter'in dile getirdiği gibi "Alaylar ve alaylar dolusu askerin ve profesyonel savaşçının paramparça olduğunu gördüğümüzde, (...) masum ve güzel hayvanların sonu gelmeyen katli dahil olmak üzere bütün bu dehşet verici kargaşanın ne demek olduğunu anladığımızda; bunların içinde var olduğu korku, terör ve ıstırabı gördüğümüzde" Percy Shelley'nin çift cinsiyetli vizyonunun önünde "saygıyla eğilmeliyiz"; zira o, "yalnızca erili ve dişili (kötülüğü algılamak için gerekli olan kadın içgörüsü ve hayalgücü ile kötülüğün üstesinden gelmek için gerekli olan erkek gücü ve yiğitliğini) bir bedende buluşturan yeni bir insan tipinin en nihayetinde dünyayı kurtarabileceğini öngörmüştü."[2]

Savaşa ve hayvan kıyımına karşı çıkabilmek için gerekli çift cinsiyetli vizyona değinen Carpenter'ın bağlamının I. Dünya Savaşı olması gibi, I. Dünya Savaşı'nın ardından birçok modern kadın yazar da savaşın ve et yeme kültürünün izlerini erkek egemenliğine dek sürdü. I. Dünya Savaşı'nda yaşananlar, o güne dek nadiren ilişkilendirilen kavramları (barışçılığı ve vejetaryenliği) birbirine bağladı. Savaş, vejetaryenliğe hız kattı, onu bir yirminci yüzyıl hareketi olarak öne çıkardı ve kadın yazarların romanlarına konu olarak kazandırdı.

---

1. Mary Wollstonecraft Shelley, *Frankenstein or, The Modern Prometheus The 1818 Text*, Der. James Rieger (Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1974, Şikago ve Londra: University of Chicago Press, 1982), s. 142.

* *Idyllic.* (ç.n.)

2. Edward Carpenter ve George Barnefield, *The Psychology of the Poet Shelley* (Londra: George Allen & Unwin Ltd., 1925), s. 19.

Roman karakterlerine isnat edilecek olursa, vejetaryenliğin çok az örneği I. Dünya Savaşı öncesine denk gelir. Frankenstein'ın Yaratık'ı gibi dikkate değer bir istisna hariç tabii... Vejetaryenliğin modernleşmesi, romanlarda bir konu veya rastlantısal unsur olarak yer almaya başlamasıyla gerçekleşti. Kitabın bir önceki bölümü, vejetaryenliğin önemini ve tarihteki tezahürlerini tek bir roman üzerinden incelemişti. Bu bölüm ise arka arkaya çıkan romanlarda kendini yineleyen vejetaryen temaları tartışmak için aynı yaklaşımı uygulayacak. Frankenstein'da olduğu gibi bu romanlarda da vejetaryen içeriği vurgulayan anlatısal* strateji yürürlükteydi.

Bu bölümde ileri süreceğim özetle şudur: "Sekte vurma" diyebileceğimiz metinsel strateji, modern kadın yazarların vejetaryen vakaları romanlarına taşımalarına olanak sağlar. Vejetaryen bir "sekte vurma" gerçekleştiğinde dört tema baş gösterir: eril şiddet eylemlerinin reddi, hayvanlarla özdeşleşmek, erkeğin kadın üzerindeki denetimini tanımamak ve son olarak kadına karşı tahakküm, savaş ve et yemeden ibaret olan günahkâr dünyanın karşısına vejetaryenlik, barışçılık ve feminizmden oluşan ideal bir dünya yerleştirmek.

Bu bölümde bahsi geçecek romanlar, bundan önce "Paramparça Metinler, Paramparça Hayvanlar" isimli beşinci bölümde ele alman kalıplara uymaktadır. Önceki metinlere anıştırma yoluyla, kayıp gönderge sisteminin işleyişini açıkça tanımlayan bir dil aracılığıyla ve vejetaryen çalışmaları okuyanların vejetaryen olacağı varsayımıyla vejetaryen sözü taşırlar. Et düşüncesinin kadını baskılamak amacıyla mecaz olarak kullanıldığını göreceğiz. Bu mecaz, kadının ve hayvanın baskılanmasının örtüştüğü noktayı tanımlar.

Bu romanlardaki feminist bakış açısı, insana yönelik şiddeti hayvana yönelik şiddetten ayrı görmez. Vejetaryen sezgilerin öteki politik şiddet biçimlerinin çözümlemesine nasıl uygulanabileceğini gösteren bu nevi şahsına münhasır bakış açısı bu bölümün odak noktasını oluşturacaktır. Açık seçik bir bağ-

* *Narrative.* (ç.n.)

lantısı ortaya konmamış olan savaş karşıtı kadınların eleştirisi ve et yeme kültürüne karşı vejetaryenlerin eleştirisi sıkı sıkıya bağlantılı hale geliyor. Şiddetin karşılıklı ilişkileri bakımından vejetaryenlik, savaşa karşı durma; barışçılık ise et yeme kültürüne karşı durma olarak görülebilir. Bu karşılıklı ilişki, kadınlar hayvanlarla bir bağlantıyı telaffuz ettiklerinde görünür duruma gelir. Ataerkil toplum tarafından kayıp gönderge konumuna getirilen varlıklar olarak, erkeğin insana ve hayvana yönelik şiddet edimleri arasında bağlantı kurarlar. İnadına vejetaryen sözü taşıyarak savaş halindeki bir dünyaya meydan okurlar.

Önce politik şiddetin feminist çözümlemesini ve I. Dünya Savaşı'nın vejetaryenliğin modernleşmesini nasıl etkilediğini kısaca özetleyeceğiz. Sonra da birkaç çalışmanın tasvirlerindeki tematik kaygıları ve anlatısal stratejileri değerlendireceğiz. Bu değerlendirme, yirminci yüzyıl kadın yazılarında görülen vejetaryenlik ve barışçılık arasındaki bağlantının derinliği hakkında fikir verecek ve etin cinsel politikası hakkındaki kavrayışımızı zenginleştirecek.

Savaşın Cinsel Politikası

I. Dünya Savaşı süresince Edward Carpenter gibi bazı savaş karşıtı feministler, kadınların erkeklere kıyasla daha barışsever olmasını sağlayan benzersiz özellikler taşıdığını iddia etti. Bir tarihçi tarafından "iyileştirici etki savı" şeklinde adlandırılan cinsiyet ayrımına dayalı bu vurgu, kadının anaç ve yetiştirici rolüne odaklanır. Tarihçi C. Roland Marchand bu bakış açısını şöyle tanımlar: "Kadınlar 'duyarlılık ve merhametin daha nazik biçimini' bünyelerinde barındırırlar; dolayısıyla siyasi iktidara kendilerine has bir katkı sunabilirler (...) Kadına oy hakkı için savaşan Harriet Stanton Blatch'ın da ileri sürdüğü gibi fiziksel güce dayalı yıkıcı eril fikirlerle, ancak, 'anne bakış açısı' uluslararası diplomasiye ağırlığını koyduğu zaman başa çıkılabilir."[3]

3. C. Roland Marchand, *The American Peace Movement and Social Reform, 1898-1918* (Princeton: Princeton University Press, 1972), s. 202.

Olive Shreiner, 1911 tarihli *Woman and Labour* kitabındaki "Kadın ve Savaş" bölümünde iyileştirici etki savının aydınlatıcı bir örneğini sunar. Kadınların savaşa ve hayvanların spor için öldürülmesine karşı olmasının doğurganlıklarıyla ilgili olduğunu tespit eder:

> Kadının insan hayata getirme süreciyle ilişkisi kuşkusuz onun hayvanla ve yaşamın tümüyle olan ilişkisini de etkiler. İçgüdüsel olarak "Ne kadar güzel bir gün, dışarı çıkalım da bir şeyler vuralım!" diye bağıran tipik erkeğe karşılık, neredeyse aynı içgüdüsellikle ortalama bir kadın "Ortada yaşayan bir canlı var, dikkatle korunmazsa ölüp gidecek" şeklinde yanıt verir.[4]

Diğer feministler de, politik şiddeti, erkeğin karakteristik özelliği değil hâkimiyet alanı olarak gördükleri için kötüledi. Savaşa giden yolda kadının gücünün olmaması da bir etkendi. Kadının ataerkil toplumda nüfuzlu makamların dışında bırakılması, Virginia Woolf'a dahiyane savaş karşıtı feminist denemesi *Three Guineas*'ta Dışlanmışlar Toplumu kavramını yaratma olanağı tanıdı. Erkeğin iktidarı, kadının dışlanması ve sürekli savaş doğuran militarizmi birbiriyle ilintilendiren savını geliştirdikçe, o da kendisinden önceki Carpenter ve Schreiner gibi insanların ölümü ile hayvanların ölümü arasındaki bağı keşfeder: "Tarih boyunca neredeyse hiçbir insan evladı kadının tüfeğinden çıkan bir kurşunla yere yığılmadı. Kuşların ve diğer hayvanların büyük çoğunluğu sizin tarafınızdan vuruldu, bizim değil."[5]

Her ikisi de barış yanlısı olan *Woman's Journal*'ın editörleri Agnes Ryan ve kocası Henry Bailey Stevens, I. Dünya Savaşı sırasında vejetaryen oldular. Savaş ve et yemenin vebalinin erkeğin boynunda olduğuna karar verdiler. Bu analizlerinde Emarel Freshel ile sürdürdükleri arkadaşlığın da payı vardı. Ryan, Freshel'in savaş ve et yeme hakkındaki söylevini 1915'te

4. Olive Schreiner, *Woman and Labour* (1911 Londra, Virago 1978), s. 176.
5. Virginia Woolf, *Three Guineas* (Londra: The Hogarth Press, 1938, 1968), s. 13-14 [*Üç Gine*, Çev. İlknur Güzel (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2010). (ç.n.)].

düzenlenen Fabian Cemiyeti toplantısında şöyle iletir: "Burada yeni bir kadın tipi söz konusuydu; evrende yeni bir ruhani güç iş başındaydı. (...) Can almanın, öldürmenin (işimize geldiği zaman) mazur görülebilir olduğu inancı belleklerden silinmediği sürece savaşların asla son bulmayacağı düşüncesini üstüne basa basa vurgulamıştı."[6] Zamanının eksiksiz vejetaryen yemek tarifi kitabı *The Golden Rule Cookbook*'u yazan Freshel, 1917'de bağlı bulunduğu Hıristiyan Bilim Kilisesi* ile bağlarını da kopardı; zira bu kilise o dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin I. Dünya Savaşı'na girmesini desteklemişti.

Feminist vejetaryenler hayvanları öldürmenin insanları öldürmeyi de haklı çıkardığını savunurken, egemen bakış açısına sıkı sıkıya bağlı olan bazı kimseler, yeri geldiğinde insanların bile öldürüldüğünü mazeret göstererek çocuklarını et yemeye ikna eder. Çocukların ahlaksal gelişimleri konusunda tanınmış bir akademisyen olan Lawrence Kohlberg, dört yaşındaki oğlunun "barış yanlısı vejetaryen harekete katıldığını ve et yemeyi reddettiğini" anlatır: "Çünkü hayvanları öldürmek kötüdür." Kohlberg'in buna karşılığı "oğlunu haklı ve haksız öldürme arasındaki farkı savunarak caydırma"[7] girişimi

---

6. Agnes Ryan, "The Heart to Sing", yayınlanmamış özyaşamöyküsü, s. 314-315.

* *Christian Science Church.* (ç.n.)

7. Kohlberg bu durumdan o kadar etkilenir ki bu değişimi üç farklı dersinde örnek olay olarak gösterir: Lawrence Kohlberg, *Essays on Moral Development, Volume I: The Philosophy of Moral Development* (New York: Harper & Row, 1981), s. 14, 46 ve 143. James Sully'nin *Studies of Childhood* isimli çalışması da benzer bir geçiş süreci hakkında ayrıntılı bilgi verir. Dört yaşındaki bir çocuğun anne babasının hayvanları yemesine, fokları öldürmesine ve geyikleri avlamasına nasıl karşı çıktığını anlatır. Çocuk, polisin bu tür faaliyetleri engellemesini ister ve sonradan öğrenir ki "polis böyle bir şey yapamaz; çünkü insanların hayvanları öldürmesine izin verilmiştir."

Çocuk: (yüksek sesle ve hararetle) "İzin mi verilmiş? İnsanların öteki insanları istediği yere alıp götürmesi ve öldürmesi yasak ama!"

Anne: "İnsanlar, hayvan öldürmekle insan öldürmek arasında bir fark olduğuna inanır."

Sully, çocukluğun bu evresini "insanları katile çeviren korkunç bir zorunlulukla" boğuşma zamanı olarak görür ve aynı evrede çocuğun askerlerin varlığını da olumlu bir şey olarak kabul etmeyi öğrendiği gerçeğini not eder: James Sully,

olmuş; böylece bazı öldürme biçimlerini meşru kılan bir ahlak anlayışı kurulmuş. Güya çocuğa hayvanların ölümünü kabul ettirmenin yolu, onu bazen insanların da öldürülmesi gerektiğine ikna etmekmiş: Önce savaşları "akla" sonra da et yemeyi "haklı çıkar". Bu olgu, Walter de la Mare'nin "Dry August Burned" öyküsünde de kendisi gösterir: Küçük bir kız, mutfak masasında cansız halde uzanan yaban tavşanıyla yani kayıp gönderge ile yüzleştiği an gözyaşlarını tutamamıştır. Gümbür gümbür gelen bir topçu birliği, kızın tuttuğu yası sekteye uğratır. Kız onların gürültü patırtısını hayretle seyreder ve mutfağa kıpkırmızı yanaklarla döndükten sonra tavşanın derisinin yüzülmesini seyredip seyredemeyeceğini sorar.[8] Askerler araya girmiştir ve onların bu davranışıyla ölü tavşan kabul edilmiş bir unsura dönüşür, artık onun için yas tutulmaz.

"Dry August Burned"de konu edilen, yemek için öldürülen bir hayvana yönelik tutumun değişimidir ve bu değişime sebep olan şey savaşın hatırlanmasıdır. Bu değişime verilen karşılık, hayvanları yemekle insanları öldürmek arasındaki bağlantıyı güçlendirir. Madem insanların savaşlarda öldürülmesi, et yemeyi meşrulaştırmak için kullanılıyor; o halde et yeme kültürünü sorgulamak, savaşan bir dünya düzenini de sorgulamak demektir.

Kadınlar, et yeme ve savaşın birbirine bağlı gaddarlığı hakkında sezgilerine kulak verdi. Örneğin Mary Alden Hopkins şunları kaydetmiştir: "O dönemde evlilik, dayak, etle beslenme, hapishaneler, savaş, devlet okulları ve hükümetimizi de

Studies of Childhood (New York ve Londra: D. Appleton and Co., 1914), s. 475. Matthew Lipman'ın çocuklara seçili felsefi ve etik tartışmalarda destek olmayı amaçlayan kitabı *Lisa*'nın birinci bölümü şu soru ile başlar: "Hayvanları hem sevip hem yememiz mümkün müdür?" Av hakkında bir tartışmaya da yer verilir. Bir tarafın iddiasına göre insanların birbirini öldürmesi av kültüründen evrilmiştir; diğerleri ise hayvanları öldürmenin insan öldürmekten farklı olduğunu savunur. Lisa düşüncesini şöyle dile getirir: "Bir kere hayvanları öldürme alışkanlığı edindik mi, sıra insanlara gelince de kendimizi durdurmakta zorlanırız." Matthew Lipman, *Lisa* (Upper Montclair, New Jersey: Institute for the Advancement of Philosophy for Children, 1983), s. 1 ve 2.

8. Walter de la Mare, "Dry August Burned", *The Complete Poems of Walter de la Mare* (New York: Alfred A. Knopf, 1970), s. 365.

içine alan bütün yerleşik kurumlara şiddetle karşı çıkmıştım."[9] I. Dünya Savaşı sırasında çok fazla feminist-vejetaryen barış yanlısı vardı. Feminist ve vejetaryen olan barış yanlısı Charlotte Despard, I. Dünya Savaşı boyunca evinden ucuz vejetaryen yemek servisi yapmıştır.[10] En az dört Amerikalı feminist-vejetaryen, 1915'te Ford Barış Gemisi'yle* seyahat etmiştir.[11]

Kadının iktidarda yer almamasının savaşa yol açtığını savunan fikir, savaşı takip eden süreçte, et yiyen kültürlerin savaşan kültürler olduğunu belirten görüşle kesişti. (Gerçi o dönemde tüm et yiyen kültürlerin birbiriyle savaş halinde olduğu söylenemezdi.) Feminist ve vejetaryenler, eleştirel duruşlarının ortak olduğunu kabul ettikçe ataerkil kültürün yıkıcı değerlerinin savaş alanları ile sınırlı olmadığını da keşfetti.

I. Dünya Savaşı: Vejetaryenliği Modernleştirmek

> Her şey yolundayken, insanlar ve hükümetler en az direnişle karşılaşacakları yollar izleme (yani gelenek ve göreneklerini en iyi olduklarından değil ama alışkanlıklarından ötürü sürdürmeye) eğilimlidir; halbuki daha fazla düşünmek için elimizden geleni yaptığımız zamanlar, anormal zamanlardır. (...) Çok uzun süredir "Buğdaysız ve Etsiz Menüler" hakkında bir kitap yazmayı düşünüyordum; ama onu piyasaya sürecek koşullar bugüne kadar dek olgunlaşmamıştı.
>
> –Eugene Christian, *Meatless and Wheatless Menus*, 1917[12]

9. Mary Alden Hopkins "Why I Earn My Own Living", *These Modern Women: Autobiographical Essays from the Twenties*, Der. Elaine Showalter (İlk olarak 1926-1927'de *The Nation*'da yayımlanmıştır.) (Old Westbury, New York: The Feminist Press, 1978), s. 44.

10. Andro Linklater, *An Unhusbanded Life: Charlotte Despard, Suffragette, Socialist and Sinn Feiner* (Londra: Hutchinson, 1980), s. 179'da bildirilmiştir.

* *Ford Peace Ship*: Henry Ford tarafından finanse edilen ve Avrupa'ya ateşkes çağrısı yapmak için Amerika'dan yola çıkan aydınları taşıyan savaş karşıtı gayriresmi delegasyon gemisi. (ç.n.)

11. Bu dörtlü şu isimlerden oluşuyordu: Alice Park, Lucinda Chandler, May Wright Sewall ve Mary Alden Hopkins.

12. Eugene Christian, *Meatless and Wheatless Menus* (New York: Alfred A. Knopf, 1917), s. 6-7.

Savaş karşıtı feministlerin, kadını güçlü kılmanın savaşı bitireceğine inanması gibi vejetaryenler de et yemeyi ortadan kaldırmanın dünyayı barışçılığa yaklaştıracağına inandılar. Hatta savaş sözcüğünün eski Hindu dilindeki* anlamına atıfta bulunarak " 'ineklere göz koymak' demek olduğunu"[13] söylerlerdi. Anna Kingsford, on dokuzuncu yüzyılda düzenlenen Kadınların Barış Sözleşmeleri'ni tartışırken şöyle yakınmıştır: "Bu zavallı kandırılmış mahluklar, evrensel barışın et yiyen bir nesil için kesinlikle olanaksız olduğunu göremedi."[14] Percy Shelley, "Zararsız hayvanların katledilmesi, zafer haberlerinin yüz binlerce insanın katledilmesi yoluyla satın alındığı bu iğrenç ve akıl dışı bayram havasının bir parçası olmaktan geri kalmaz"[15] şeklinde şiddetli bir çıkış yapmıştı. 1918'de Amerika'daki The Federation of Humano-Vegetarians [İnsani Vejetaryenler Federasyonu] ABD Başkanı Woodrow Wilson'a, "Vejetaryen Kült'ün takipçilerinin"** vicdani retçilerle eşit statüde görülmesi için bir mektup yazdı. Mektupta şu satırlar yer alıyordu: "Biz vejetaryenler, 'Hayvanlar Âlemi'nin ve 'İnsanların Kardeşliği'nin Evrensel Akrabalığına inancımızı yeniden tasdik ederek insanlığa gelen ilk emirlerden 'Öldürmeyeceksin'e bağlılığımızı koruyoruz."[16] Douglas Goldring, 1917 Club'a*** katılan vicdani retçiler hakkında şunları kaydetmişti: "Geçici olarak aynı amaç çerçevesinde bir araya gelen en acayip insan

* *Vedic.* (ç.n.)

13. Quincy Wright, *A Study of War*, Cilt 1 (Şikago: University of Chicago Press, 1942), s. 134.

14. Edward Maitland, *Anna Kingsford: Her Life, Letters, Diary and Work* (Londra: Redway, 1896), s. 28.

15. Percy Shelley, *On the Vegetable System of Diet, The Complete Works of Percy Bysshe Shelley,* Cilt 6, Der. Roger Ingpen ve Walter E. Peck (New York: Gordian Press, 1965), s. 343.

** *Adherents of Vegetarian Cult.* (ç.n.)

16. Max Davis, *The Case for the Vegetarian Conscientious Objector* (Scott Nearing'in önsözüyle), (Brooklyn, New York: Tolstoy Peace Group, 1944), s. 13'ten alıntılanmıştır.

*** Yirminci yüzyıl başlarında Londra'daki sosyalistlerin bir araya geldiği bir kulüp. (ç.n.)

güruhuydu şüphesiz. Bazıları öldürmeye dair hoşnutsuzluklarım o zamana kadar da sürdürmüş olacak ki sebzeyle yaşamlarını sürdürüyordu."[17] Bilhassa I. Dünya Savaşı sonrası et yeme ve savaşın olası bağlantılarına ışık tutanlar arasında ahlaki vejetaryenlerin dışında başka yazarlar da vardı.

Başka yazarların da bu bağlantılara ışık tutmasının bir nedeni savaşın kendini ifşa etmesiydi. Bernard Shaw ve öteki vejetaryenlerin on yıllardır savunduğu şey, savaş boyunca askerlerin zihninden çıkmamıştı: Ceset cesettir. Siperde oturup büyük siyah farelerin bir asker ve bir atı aynı anda mideye indirdiğini seyreden asker nasıl olur da hayvanlarla ortak yanlarını düşünmekten kendini alıkoyabilirdi? Bu savaşın dehşetlerinin bir benzeri de mezbahadaydı. L. F. Easterbrook'un "Alkol ve Et" adlı makalesine editörün yazdığı giriş paragrafı bu koşutluğu şöyle özetler: "1918'de eziyet görmüş ve sinmiş bir sığır sürüsünün bir kamyona tıkıştırıldığını ve mezbahaya gönderildiğini görmek, bu belgenin yazarını en az Fransa ve İtalya'daki bazı şiddetli cephelerde gördükleri kadar tiksindirici ve uygarlığımızı küçük düşürücü derecede sarsmıştır."[18]

17. Douglas Goldring, *The Nineteen Twenties: A General Survey and some Personal Memories* (Londra: Nicholson and Watson, 1945), s. 140. (Folcroft Library Editions tarafından 1975'te yeniden basıldı.)

18. L. F. Easterbrook, "Alcohol and Meat", *Nineteenth Century and After 95* (Şubat 1924), s. 306. Yakın bir geçmişte vejetaryen olan, bu konumun gerçek varisi denebilecek birisi, et yemeyi terk etmesinin izini "Vietnam'daki insanların ve mülklerin mahvolduğunu gösteren posterlerle" karşılaşmasına dek sürer. Kendisine yönelttiği "Et yiyerek ne yapmış oluyorum?" sorusunu "Anca şiddete yeni bir halka ekliyorum" diye yanıtlamıştır. *The New York Times*, Frederick P. Salvucci ile röportaj, 21 Mart 1975, s. 33. Dick Gregory, vejetaryenlikle pasif yurttaşlık hakları hareketinin bağlantısı hakkında şunları yazıyor:

Dr. King'in önderliğinde kendimi tamamen pasif direnişe adamıştım ve bunun her türlü yaşam formunu öldürmeye karşı çıkmak anlamına geldiğine ikna olmuştum. "Öldürmeyeceksin" emrinin insanlar için yalnızca savaş, linç, suikast ve cinayet gibi birbirleriyle olan meselelerinde değil aynı zamanda hayvanları yemek veya hobi olarak öldürme adetlerinde geçerli olduğunu hissetmiştim. Hayvan da insan da aynı şekilde acı çeker ve ölürdü. Şiddet denen şey aynı acıya, aynı kan dökmeye, aynı ölüm kokusuna, aynı kibirli, acımasız ve zalimce can almaya yol açardı.

Dick Gregory's Natural Diet for Folks Who Eat: Cookin' with Mother Nature, Der. James R. McGraw (New York: Harper & Row, 1973), s. 15-16.

Düşünür Mary Midgley, I. Dünya Savaşı'nı hayvanlara yönelik tutumumuz konusunda milad olarak görür. Savaştan sonra hayvanlara olan ilginin kabardığını, insan ve insan olmayan hayvanların bağı hakkındaki bilimsel kanıtların çoğaldığını dile getirir. Berbat bir eylem olan ava gitmenin, iyi kalplilikle hoş görülmesine dair örnekler sunduktan sonra "Ne var ki çoğumuz için bu durum, büyük olasılıkla I. Dünya Savaşı sonrası bir şekilde değişti" diye yazmıştır.[19]

Yemeğin karneyle verildiği I. Dünya Savaşı ayrıca, halk için özellikle de kadınlar için geçici de olsa olumlu bir vejetaryen çevre yaratmıştı.[20] *Meatless and Wheatless Menus* veya *The Golden Rule Cookbook* gibi kitaplar halka hitap etmekteydi. Yemeğin karneyle verilme vakası bir araştırmacıya en geniş katılımlı anketi yapma olanağı verdi: Bütün Danimarka halkı. Dr. Mikkel Hindhede çalışmasını "3.000.000 özneyle gerçekleştirdiğimiz büyük ölçekli bir düşük protein deneyi" diye tanımladı. 1895'ten beri çoğunlukla vejetaryen olan düşük proteinli diyetler hakkında deneyler yürüten Dr. Hindhede, savaşın zorunlu kıldığı karneyle yemek programını ("süt ve sebze diyeti" beraberinde kepekli ekmek, arpa, yulaf lapası, patates ve diğer yeşillikler) yönettikten sonra bu programın Danimarkalıların ölüm oranlarını azalttığını bulguladı.[21] Vejetaryenliğin cazip olmasının bir sonucu olarak iki dünya savaşı arasındaki zamana "Vejetaryenliğin Altın Çağı" denmiştir.[22]

19. Mary Midgley, *Animals and Why They Matter* (Atina: The University of Georgia Press, 1983), s. 15.

20. İngiliz kadınlarının II. Dünya Savaşı sırasında vejetaryen olmasıyla ilgili daha geniş bir başvuru kaynağı için bkz. Raynes Minns, *Bombers and Mash: The Domestic Front 1939-45* (Londra: Virago, 1980).

21. Mikkel Hindhede, "The Effect of Food Restriction During War on Mortality in Copenhagen", *Journal of the American Medical Society 74*, sayı 6 (7 Şubat 1920), s. 381. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan benzer çalışmalar yemeğin karneyle verilmesi ile ölüm oranlarının düşmesi arasındaki ilişkiyi doğruladı. Dr. Axel Strom ve Dr. R. Adelsten Jensen, "Mortality from Circulatory Diseases in Norway 1940-1945", *The Lancet*, 260 (2 Ocak 1951), s. 126-129.

22. Mervyn G. Hardinge ve Hulda Crooks, "Non-Flesh dietaries. 1. Historical Background", *Journal of the American Dietetic Association*, 43 (Aralık 1963), s. 548.

Sivil halk etsiz beslenme için devlet teşviki görürken erkekliğin simgesi sayılan askerlere et takviyesi yapılmıştır. Kitabın birinci bölümünde de bundan söz etmiştim. Merhum Marty Feldman, II. Dünya Savaşı'nda babasının "orduda olduğunu ve Ortodoks Yahudi olduğu için et yemediğini" bildirmiştir. "Neredeyse aç kalmıştı ve bir askerin biftek yemesi gerektiğini düşünen öteki askerler tarafından aşağılanmıştı."[23] Cephedeki erkek topluluğundan gelen bu et vurgusu; aynı dönemde yurtta kurulan feminizm, vejetaryenlik ve barışçılık bağlarını daha net açıklamıştır.

"Son altı yıldan alınacak ders budur" diye gözlemlemiştir Henry Salt 1921'de. "İnsanlık yemek veya spor adına kendisinden aşağı ırkları öldürdüğü sürece, düşmanlık duyduğu anda kendi ırkını da öldürmekten geri durmayacaktır. Şurada akan kan veya *burada* akan kan değil, yok yere dökülen kanın *tamamı* durmalıdır. Hemcinslerimizin katledilmesi ve bütün o mantıksız olduğu kadar eziyet dolu olan uygulamalar son bulmalıdır."[24] Bu gözleminde Salt, "cephe" kavramını elim cinayetlerin olduğu her yere genişletmiştir. Vejetaryenler, hayvan kurbanları da içine alan genişletilmiş bir cephe farz ederken yalnız değildi. Yirminci yüzyıldaki bazı Amerikalı ve İngiliz kadın yazarlar, erkek egemenliği meselesini keşfettikçe savaşın kapsadığı alanı stratejik olarak açımladı. Öne sürdükleri cephe kavramı, yalnızca geleneksel anlamıyla savaşta değil aynı zamanda insan olmayan hayvanlara karşı açılan (et yeme ve ava gitme ile özdeşleştirilen) savaşta da mevcuttu. Bu yolla savaş hakkındaki içgörülerini etin cinsel politikası için de geçerli kıldılar.

23. Rynn Berry, Jr., *The Vegetarians* (Brookline, MA: Autumn Press, 1979), s. 44.

24. Henry Salt'un *Seventy Years Among the Savages* eseri, John F. Pontin'in özel desteğiyle, George Hendrick, *Henry Salt: Humanitarian Reformer and Man of Letters* (Urbana, Şikago, Londra: University of Illinois Press, 1977), s. 84'ten alıntılanmıştır.

Kadın Edebiyatı ve Genişletilmiş Cephe

İnsanlık diğer hayvanları yemek için öldürürken savaşlar asla sona ermez. Ne de olsa yaşayan herhangi bir mahluku rosto, biftek, külbastı gibi bir "et" biçimine çevirmek, kanlı canlı bir adamı ölü bir askere çevirmekle aynı şiddeti, aynı kan dökmeyi ve aynı zihinsel süreçleri bünyesinde barındırır.

–Agnes Ryan, *"For the Church Door"*, Mart 1943[25]

Bir geyiğin veya dağ sıçanının patlatılarak paramparça edildiğini defalarca gördükten sonra, bir insanın patlatılarak paramparça edildiğini tasavvur etmenin eskisine göre çok daha kolay olacağını düşünüyorum.

–Ortaçağ bilgini Grace Knole, *The James Joyce Murders*'dan[26]

Bir insan I. Dünya Savaşı günlerine tilki avcısı olduğu zamanları anımsayarak gidebilir mi? Siegfried Sassoon'a göre cevap evet. Sassoon'un 1918'de biten *The Memoirs of George Sherston* adlı kitabı *Memoirs of a Fox-Hunting Man* [Tilki Avcısının Hatıraları] ile başlar.[27] Henry Salt'un 1914'te tartıştığı gibi, acaba spor gerçekten savaşa hazırlık olabilir mi?[28] Robert Graves'in (savaşı ve diğer her şeyi alt üst eden) farsi, taşlamalı, mizahi hatıra kitabı bizleri bir vejetaryenle tanıştırmaktan başka nasıl başlayabilirdi ki?[29] Max Davis ve Scott Nearing'in 1945'te inandığı gibi *A Case for the Vegetarian Conscientious Objector* [Vejetaryen Vicdani Retçi için bir Örnek Olay] müm-

25. Agnes Ryan, "For the Church Door", Mart 1943, Kutu 2.

26. Amanda Cross, *The James Joyce Murders* (New York: Macmillan Co., 1967), s. 89.

27. Paul Fussell'in bu çalışmaları tartıştığı eseri için bkz. *The Great War and Modern Memory* (Londra, Oxford, New York: Oxford University Press, 1975), s. 91.

28. Henry Salt, "Sport as a Training for War", *Killing for Sport: Essays by Various Writers,* Der. Henry Salt (Londra: G. Bell and Sons, Ltd. for the Humanitarian League, 1914).

29. Graves'in *Good-bye to All That* kitabının (Jonathan Cape: 1929, Hammondsmith, Birleşik Krallık: Penguin Books, 1957) ilk bölümünün ilk paragrafı şöyle biter: "veya İngiliz Gerçek Tenis şampiyonu ve cebindeki egzotik fındık numuneleri ile tam bir vejetaryen Bay Eustace Miles. Baştan beri hepsini biliyordum." (s. 9). Ayrıca bkz. Fussell, *The Great War,* s. 203-220.

kün olabilir mi? Bir roman I. Dünya Savaşı'nın başlayacağı yer olarak erkeklere mahsus bir av partisinden başka nereyi düşünebilirdi? Tüm bu çalışmalar et yeme (ve/veya ava gitme) ile savaş arasında bir bağ olduğunu gösterir. Feminist bakış açısıyla incelendiğinde bu bağlantı hem doğrulanır hem de pekişir; çünkü ancak o zaman Charlotte Perkins Gilman'ın sondan bir önceki kitabı *His Religion and Hers*'ün girişindeki şiirde geçen Avcı *Adam* ve Asker *Adam* sözlerinin, I. Dünya Savaşı ardından, ondan esinlenerek yazıldığı görülebilir.[30]

Avcı adam, Asker adam: Bu nakarat yalnızca şiddetin farklı biçimlerini (insanların ve hayvanların öldürülmesi) bağlamakla kalmaz, aynı zamanda katilin cinsiyetini de yakından gösterir. Bu bölümde yer verdiğim kadın yazarların vejetaryen feminist roman geleneği bu yaklaşımı hatırlatır. Geleneğin başlangıcı, hayvanların öldürüldüğü her yerde varlığını sürdüren genişletilmiş bir cephenin farkına varılmasıdır. Bu farkındalık, çeşitli feminist içgörüler tarafından sürdürülüyor. Ben bunları dört farklı temada incelemeyi uygun görüyorum. (1) Erkeğin şiddete dayalı davranışlarının reddi teması: Et yeme konusundaki suç ortaklıkları kadınları *cepheye* yerleştirirken, hayvan bedeninin tüketimine karşı hassasiyetin yükselmesi *cepheden* kapsamlı savaş karşıtı eleştirinin çıkmasını sağlar. (2) Hayvanlarla özdeşleşme teması: Kadınlar hayvanlarla aynı cephede yer alır; çünkü onlar da kullanılan ve mülkleştirilen nesnelerdir. Et yeme mecazıyla kadının bastırılması ifade edilebilir. (3) Erkeğin kadın üzerindeki denetimi ve şiddetini tanımayan vejetaryenlik teması: Vejetaryenliğin benimsenmesiyle eşza-

30. *The Home*'un sunuş yazısında William O'Neill, Gilman'ın "savaştan sonra pek az şey yayınladığını"iddia eder ve bunu "I. Dünya Savaşı ve onu izleyen değişimlerin onun kariyerinin ahlaki dayanağını yıkmasına" bağlar. (William O'Neill, Charlotte Perkins Gilman'ın *The Home* kitabına sunuş yazısı, [Urbana: University of Illinois Press, 1972]), s. x. Tam aksine benim fikrim, kadınları ve kadınsı değerleri karar mekanizmalarına dahil etmenin gerekliliğini savunan iddiasının savaş tarafından doğrulandığıdır. *Herland* ve *His Religion and Hers*, iki karşıt yolu işaret eder, biri olumlu diğeri olumsuzdur. Çıkan sonuç da şiddetin erkek egemenliğinin bir sonucu olduğudur. *His Religion and Hers: A Study of the Faith of Our Fathers and the Work of Our Mothers* (Londra: T. Fisher Unwin, 1924).

manlı olarak kadınlar, savaşan bir dünyayı ve erkeklere bağımlı kalmayı reddetti. Bu bağımlılık, kendini yalnızca kadınların erkekler tarafından korunma ihtiyacında değil, aynı zamanda katillik gibi kadınların uzak durdukları işleri erkeğe bırakma ihtiyacında da gösterir. (4) Bağlantılı tahakküm biçimleri ve bağlantılı ideal durumlar teması: Erkeğin tahakkümünün kadının baskılanması, savaş ve et yeme kültürüne yol açtığı iddia edilir. Buna karşın Cennetten Kovuluş öncesi kusursuz dünya tartışmalarında vejetaryenlik ve barışçılık, kadının eşitliği ile örtüşür. Bu alandaki bütün çalışmalar hayvanları meseleye dahil etmekte birleşirken hiçbiri dört temayı da aynı metinde ele almamıştır. Bu temaların gelişiminde kronolojik bir sıra da yoktur. Bu metinler genişletilmiş bir savaş cephesinin farkına varmakta birleşse de, esas itibarıyla keşfetmeyi seçtikleri belirli yapılanmalardan evrilen farklı temalara göre ayrışır.

Isabel Colegate'in I. Dünya Savaşı romanı *The Shooting Party*, savaş karşıtı gelenekle metinleri sıkı sıkıya birbirine bağlar. Bir kadının bakış açısıyla savaşın ava çıkma ile bağlantısını keşfeden Colegate, (tıpkı Sassoon gibi) av eleştirisinin savaşan bir dünyayı yargılamak için muhteşem bir başlangıç olduğunu gösterir. Colegate yine de kadınları genişletilmiş cepheye dahil ederek kadınsı bir düğüm eklemeyi de ihmal etmez. Şayet av savaşı yargılamak için uygun bir ayna ise, kadınlar izleyici olarak bile olsa dahil oldukları av deneyimini yargılayarak dahil olmadıkları bir deneyimin (savaş cephesi) yargılanmasında söz sahibi olabilir.

Colegate'in sağlamca inşa edilmiş romanı, geleneksel av partisinin ikinci akşamı ve üçüncü gününü betimler. Bu, savaş öncesi masumiyete ait çarpıcı bir çağrışım ve kanlı savaşın karanlık bir alametidir. Av partisinin kendisi (sefer planlarını takip eden üniformalı dayakçılar ordusu, öğle yemeği ordugahından ön cephedeki atış hattına geçiş, cepheler arasındaki tarafsız bölgede saçılmış cesetleri toplamak için koşuşturan yükleyiciler) yakında olacak şeylerin sadece çıtlatılması değil, bizzat bir savaşın resmidir. "Savaş böyle bir şey olmalı" diye düşünür Olivia,

"gelişigüzel, dostane* ve korkutucu".[31] Korkudan sinmiş sülünleri üst sınıf nişancıların önüne, ölümlerine iten dayakçının kazara kendisinin ölmesiyle sonuçlanan erkek çekişmesi, savaşın ebedi ve ezeli nedenini temsil eder. Pek çok hayvanı "çantaya atmak" için sabırsızlanan bir avcı, yanlışlıkla dayakçıyı vurur.

Colegate "cephe"ye nişancılardan ziyade izleyicileri yerleştirir: dayakçılar, üst sınıftan kadınlar, aktivist bir vejetaryen, ördeği hakkında endişeli küçük bir çocuk ve bir kadın hizmetçi. Onların av hakkındaki düşünceleri, (erkek nişancıların yükselen rekabetine) karşı duruş işlevi görür.

Kadın karakterlerini av partisinde konumlayan Colegate, onlara eleştirilerini dillendirme hakkını teslim etmiş olur. Olivia'nınki buna bir örnek: "Ve av partilerinde bir erkeğe göre ne kadar farklı hissettiğimin, daha da ötesi nasıl yapılacağını bilsem erkeğin var ettiği şu dünyaya karşı ne denli başkaldırmak istediğimin farkına varıyorum sık sık." Olivia, Colegate'in erkek şiddetini reddetme temasını dile getirmiştir. Colegate'in romanlarında, erkeğin inşa ettiği şiddet dünyasında (ama ona karşı olarak) kadının varlığı sürekli işlenir.

Colegate, av partisini savaşa benzetme yoluyla cepheyi kadınların, durduğu noktaya genişletmiş olur ve kadınların meramını anlatır. Savaş "Flandra'da kıvılcımlanan daha büyük bir av partisi" olarak bilindiğinde, bu cephe hakkında konuşmaya yönelik teşvik, üstü kapalı olarak var olur. Nitekim *The Shooting Party*, kadın yazarlara yirminci yüzyıl boyunca devamlı yöneltilen soruya bir cevap oluşturmuştur: Bir kadın eğer asker olamıyorsa nasıl olur da savaş hakkında hüküm verebilir?[32]

---

* "*Casual, friendly and frightening*" Burada büyük ihtimalle savaş hallerini ifade etmek için kullanılan "*casualty*" [yaralı-ölü] ve "*friendly fire*" [kaza kurşunu] sözcüklerine gönderme yapılıyor. (ç.n.)

31. Isabel Colegate, *The Shooting Party* (New York: The Viking Press, 1980, Avon Books, 1982), s. 131. Bu bölümde geçen diğer alıntılar s. 20, 102 ve 188'de görülebilir.

32. Bkz. Susan Schweik, "A Word No Man Can Say for Us: American Women Writers and the Second World War" (Doktora tezi, Yale Üniversitesi, 1984). Bu çalışma, savaş zamanında yazarak karşı çıkan değil bilgiyi okuyarak alan; anlamın üreticisi değil saklayıcısı haline gelen kadın olgusunu inceler.

Bu mesele, kadın savaşı onun muadili olan ve kendisinin de kâh tanık kâh tüketici olarak parçası olduğu av partisini eleştirirse halledilmiş olur.

I. Dünya Savaşı boyunca savaştaki asker ve izleyici kadın arasındaki uçurum, muharip olmayanlar tarafından kaleme alınan her şeyi küçümser biçimde (cephedeki deneyim yoksunluğunu göstererek) silip atan asker-yazarlar tarafından kasıtlı olarak genişletilmişti. Bu lütuf ve ret mirası II. Dünya Savaşı'nda da sürmüştür. Kadınların savaşa bakış açılarını seslendirme hakkı olduğunu I. Dünya Savaşı'ndan önce (bir av partisine katılıp ona tepki göstermekten doğan deneyim yoluyla) gösteren Colegate, söz söyleme hakkını ustalıklı bir şekilde teslim eder. Romanındaki önerme, birinin savaş hakkında görüş bildirmek için cephede bulunmak zorunda olmadığı; kendi deneyimlerini savaşla ilişkilendirerek, av veya et yeme ile savaş arasındaki bağlantıyı kurarak konuşabileceğidir. Yani, birisi başka birisinin hakkını arayabilir. Wilfred Owen ve öteki I. Dünya Savaşı yazarları, hakiki deneyimleri cepheyle sınırlandırarak değil cephenin nerede başlayıp biteceği tanımını dar tutarak yanılgıya düştüler.

Genişletilmiş cephede hayvanlarla özdeşleşme teması baş gösterir: Oraya yerleştirilen kadınlar kendilerini kiminle karşılaştırır? Avcıyla mı, avlananla mı? Hayvanlarla özdeşleşme, bu kadın yazar geleneğinden çıkma iki roman için esaslı bir cevherdir: Margaret Atwood ve Marge Piercy'nin karakterleri için et yeme, tahakkümlerinin mecaz anlamı haline gelir. Kadınlar kendilerini ev cephesinde evliliğin boyunduruğu altında ziyan olurken görür; bedenlerinin savaş alanı olduğunu fark eder ve hayvanları ortak deneyimin sonucu olan yeni bir farkındalıkla değerlendirir. Hayvanlarla özdeşleşmeye değin üçüncü tema, kadınların paylaştığı ihlal edilme hissini ifade eder. Atwood ve Piercy'nin kadınları, cinsel baskı ile et yeme arasındaki bağlantıyı kurar; evlilikten vazgeçerek ve kişisel ilişkilerindeki erkek egemenliğini et yemeyle bağdaştırarak

geleneksel romantik sondan feragat eder.[33] Böylece etten de el çekmiş olurlar.

Eti ve evliliği en başarılı şekilde reddeden karakter, Marge Piercy'nin *Small Changes* kitabındaki Beth'tir. Henüz yeni evli Beth, bir gece kendini mutfak masasında rulo köfte yerken bulur. Kocası, Beth'in gözle görünen bağımsızlığına hiddetlenince doğum kontrol haplarını tuvalete atıp sifonu çekmiştir. Beth bu hararetli tartışma sebebiyle sarsılmışsa da oturur ve durumunu gözden geçirir. Rulo köftesini çiğnerken hem kurban edilen hem kurban eden konumunda olduğunu fark eder: "Ölü bir hayvanı yiyen, kapana kısılmış bir hayvan"[34]. Hemen kayıp göndergeyi yerine koyar: "Soğuk rulo köfteyi hatırla. Buzdolabından ketçabı kaptığı gibi köftenin üstüne boca eder. Şimdi daha az iğrenç olmuştur. Et, bir zamanlar hayatta olan ölü bir hayvan. Yaşamının ne kadar kaygan bir zeminde olduğunu düşünür ve sanki akan nehirde tutunacak dal arıyormuş gibi hisseder." Hayatının esasını kavrar, ev cephesini terk eder. Kadınlara ve hayvanlara karşı yürütülen savaşta vicdani retçi olur.[35] Beth, Marge Piercy'nin romanının merkezine oturttuğu birçok "küçük değişim"e uğrar. Beth'in ilk ve daimi değişimi eti reddetmesidir: "Ceset yemeye yönelik ani iğrenme o rulo köfte yediği geceden sonra sabit kaldı. Biraz batıl inanç biraz erdemdi: Kendi özgürlüğü için kaçmıştı ve öteki sıcakkanlı yaratıkların hayatını çalmak istememişti." (Et yemeyi reddedişi balık-

33. Bu noktada DuPlessis'in analizine çok şey borçluyum. *Writing Beyond the Ending* eserinde kadın yazarların geleneksel romantizme meydan okuma stratejilerini yazmıştır. Bkz. Rachel Blau DuPlessis, *Writing beyond the Ending: Narrative Strategies of Twentieth-Century Women Writers* (Bloomington: Indiana University Press, 1985).

34. Marge Piercy, *Small Changes* (Garden City: Doubleday and Co., 1972, Greenwich, Conn: A Fawcett Crest Book, 1973), s. 41. Bu paragrafı izleyen alıntılar s. 42 ve 48'de bulunur [*Küçük Değişimler*, Çev. İrem Sağlamer (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998). (y.h.n.)].

35. Bu benzetmeler Piercy'ye değil bana aittir. Beth'in mutfağındaki tezahür anından başlayarak ataerkil ve et yiyen kültürü sistematik ve süregiden bir şekilde reddettiğini ifade etmek için bu benzetmeleri kullandım. Bu ataerkil et yiyen kültür ancak savaş karşıtı hareketten benzetmelere başvurularak iyi biçimde temsil edilebilir.

ları kapsamamıştı.) Genişletilmiş bir cepheye dair içgörüleri; aldığı eğitimi feminizme, evrimini lezbiyenliğe ve son olarak gezici bir kadın tiyatrosu aracılığıyla önemli eylemlerinden birisi olan savaş karşıtlığına dönüştürür. Kaçınılmaz olarak tüm savaş cephelerini kınar.

Margaret Atwood'un *The Edible Woman* [Yenebilir Kadın] romanı savaştan uzakta geçse de, savaş bölgesinin tam ortasındadır. Atwood'un karakteri Marian ortada sivilin olmadığını, yalnızca avcı ve avlanan, tüketici ve tükenenin olduğunu keşfeder. Marian'ın işi ava yer veren bir Moose bira reklamının etkisini ölçmektir: "Öyle bir şeydi ki sıradan bir bira içicisi, şu düşük omuzlu, göbekli prototip; görsellerde sunulan, tek ayağı avladığı geyiğin üstünde olan ya da gördüğü alabalığı kepçeleyen ekose ceketli sporcuyla gizemli bir özdeşlik kurabiliyordu."[36] Ne var ki Marian kendisini kurbanla özdeşleştirir ve nişanlısı "cephe"de avcıyken bir tavşanı nasıl öldürdüğünü ve bağırsaklarını çıkardığını anlatınca ağlamaya başlar.

Akşam yemeği sofrasındaki duygusal bir tartışma, Marian'ı yalnızca *cephede* değil aynı zamanda *cephenin kendisi* olduğunu fark etmeye iter: Nişanlısının nasıl da ustalıkla etini kestiğini izler. Moose bira reklamlarını anımsar. Avcı, avladığı geyikle poz vermiştir ki bu, aklına bu sabah gazetelerde yer alan balatayı sıyırdıktan sonra dokuz kişiyi öldüren genç çocuk haberini getirir. Yine nişanlısının bifteğini parçalara ayırmasını seyreder ve tarif kitabındaki bir resim aklına gelir: "Üzerinde çizgiler olan bir inek ve bütün o farklı parçaların ineğin hangi bölgesinden alındığını gösteren etiketler. Şu an yedikleri, ineğin arka kısmından bir parça olmalı diye geçirir içinden: Kesikli çizgiden bir kesim." Sonra kendi yemeğine göz atar.

> Yarısı yenmiş bifteğine baktı ve onu aniden irikıyım bir kas olarak gördü. Kan kırmızı... Bir zamanlar hareket eden ve yemek yiyen

36. Margaret Atwood, *The Edible Woman* (Boston: Little Brown and Co., New York: Warner Books, 1969), s. 25. Bu bölümden diğer alıntılar s. 155, 183, 279'da bulunabilir.

> gerçek bir ineğin parçası... Birinin tramvay beklemesi gibi sırada beklerken kafasından vuruldu ve öldürüldü. Elbette ki herkes bunu biliyor; fakat çoğu zaman bunu hiç düşünmezsin.

Bundan sonra Marian'ın yemeğe karşı bilinçsiz tutumu değişir: Bedeni bazı yiyecekleri geri çevirir ve kendi bile şaşırdığı üzere vejetaryen olmaya başlar. Bedeni ahlaksal bir duruş kazanmıştır: "Özcesi, bir zamanlar yaşamış olan veya hâlâ (istiridye gibi) yaşama olasılığı olan herhangi bir şeyi yemeyi reddetti." Marian diğer hayvanlarla bağını sezdiği andan itibaren, et yemeyle birlikte birinci şahıs anlatım da askıya alındı. Burada önerilen, et yemeye karşı çıkmanın bağımsız bireysel özneye* saldırma ile bağı olduğuydu. Kitabın orta kısmındaki akışkan ve bütünleşik öznellik, şeylerle (özellikle de tüketilen hayvanlarla) gizemli bir özdeşlik kurmuş olur.

Marian ancak kendi üzerindeki cinsel hâkimiyetin üstesinden geldiğinde, bedeninin yemeyi reddeden yanından azat olur. Nişanlısını sahiden yenebilir bir kadınla yüzleştirir (bu yaptığı bir pastanın şeklidir) ve suçlar: "Beni mahvetmeye çalışıyordun, değil mi? Beni asimile etmeye uğraşıyordun."[37] Evin dinamikleri, (bu cinsel savaş) vejetaryenliğe yol açar. Ne var ki statükoya yönelik bu kadar derin bir meydan okuma sürdürmesi çok güç görünür. Nişanı atıp kendini nişanlısının boyunduruğundan kurtardıktan sonra Marian hem birinci şa-

---

* *Sovereign individual subject.* (ç.n.)

37. Atwood, bu sahnenin fikrinin "bir şekercinin vitrininde gördüğü badem ezmesinden (marzipan) yapılma domuzlardan" geldiğini söyler. "Mickey Mouse pastalarıyla dolu vitriniyle Woolworth mağazası da olabilirdi; ama her durumda bir süredir simgesel yamyamlıkla ilgili akıl yürütüyordum." Hem bir birey olarak deneyimlediği hem de bir romancı olarak kaydettiği bu sahne kayıp gönderge sistemini örnekler. Badem ezmesinden domuz veya fare resimli pastalar görür ve yenebilir kadından yapılma bir pasta hayal eder. Bu çağrışım hayvan ve kadın kategorileri arasındaki yer değiştirilebilirliği gösterir. Ek olarak, simge (hayvan veya kadın görünümlü pasta) ve gerçek (tüketilen hayvan veya tüketilen kadın) arasındaki ilişki, gerçekten tüketilen ve tüketiliyormuş gibi gösterilen arasında bir ittifak öğütler. Bkz. Margaret Atwood, "An Introduction to The Edible Woman", *Second Words: Selected Critical Prose* (Boston: Beacon Press, 1982), s. 369.

hız anlatıma geri döner hem de bedeninin yiyecek seçiminde özdenetimi yeniden kazanır. Evdeki tahakkümden kurtulunca egemen dünya görüşüne muhalefet edecek sezgileri sürdürmekte zorlanır. Kendi bağımsızlığından aldığı zevk, onu başkalarının baskılanmasına karşı daha az hassas bir hale getirir. Cephede olmanın bilinci zamanla silinir. Yeniden et yemeye ve erkeklerle çıkmaya başlar.

Eğer erkek egemenliği, genişletilmiş cepheye ve sonucu olan vejetaryenliğe yönelik feminist içgörüyü kolaylaştırıyorsa; feminist vejetaryenlik, erkeklere et yemeyi geri çevirme yoluyla savaşı reddetmenin bir yolunu sunar. Piercy ve Atwood'un kadınlarla ilişkilerinde et yeme ile cinsel baskının bağlantılı olduğunu kaçınılmaz biçimde sezdiren kontrol düşkünü, maskülen erkek karakterlerinin aksine, Agnes Ryan'ın yayınlanmamış romanı "Who Can Fear Too Many Stars?" kendini özgürleştirmiş bir erkeğin masalsı vejetaryenliğe geçiş öyküsüne yer verir. 1930'larda yazan Ryan, vejetaryenliğin alışılmadık bir nedenini bizlerle tanıştırır: Yeni Kadını sevmek. Yeni adamı tartarken ölçüt, vejetaryenliktir. *The Golden Rule Cookbook*'un yazarına gönderdiği bir mektupta Ryan eserini şöyle tanımlar: "Et yeme meselesiyle alevlenen müthiş bir aşk hikâyesi yazmak istedim."[38]

Bağımsız ve çalışan bir kadın olan Ruth evlenmeye karşıdır; ancak John Heather'e âşık olur. Aşklarının peyderpey solacağından korkarak John'dan hayati bir bilgiyi esirger: "Düşünme ve bilme yetisine sahip olup da hâlâ et yiyen hiç kimseyi yakın çevresinde tutmayacaktır." Ne yazık ki John et yemektedir. Sevdiği kadın uğruna vejetaryen olmak için çabalar; ancak Noel'de Ruth'a tilki kürkü gönderince bütün romantizm yerle bir olur. Bu hediye ve ortaya çıkardığı anlayış kıtlığı (John, Ruth'un hayvan sömürüsünü tamamen reddetmesinin nedenini aslında kavrayamamıştır.) yüzünden dehşete kapılan Ruth, hediyeyi geri yollar ve onu terk eder. Sırılsıklam âşık John vejetaryenlik hakkında ne yazıldıysa hepsini okuyup öğrenmeye

38. Freshel'e mektup, 14 Ekim 1936, Kutu 6, Dosya Numarası 81.

azmeder. Diğer birçok yazarın yanı sıra, on dokuzuncu yüzyılın vejetaryen yazarları Anna Kingsford ve Bernard Shaw'ı okur. Bu zaman zarfında tuttuğu günlük, Ruth'a John'un artık tamamen vejetaryen olduğunu ve nihayetinde evlenebileceklerini gösterir.

Vejetaryenlik ve feminizm bu romanda birleştirilmiş bir vizyon olarak değil karşılıklı sesler olarak rol alır. Ryan'ın "erkekler konusunda çıtayı yükselten ya da evlenmemeyi seçen birçok çağdaş düşünceli kadının var olduğu"[39] teması haricinde tabii... John vejetaryen yazını gözden geçirirken Ruth evliliğe karşı yazılmış bir makale ele geçirir. Makale şöyle uyarmaktadır: "Gelin olmak bütün varlığıyla köle olmaktır."[40] Ryan, kitaplara, günlüklere, kitapçıklara gönderme yoluyla romanına vejetaryen ve feminist savları katar; onun için metinler vejetaryenliğe ve feminizme geçişe aracı olur. Bu, okumanın ilham ve değişim getireceğini vaat eden vejetaryen sözü taşıma geleneğine bağlılığı gösterir. John ve Ruth'un ne okuduğu fark etmez. Biz okur olarak Ryan'm romanım okumalıyız ki vejetaryenlik ve feminizm hakkında gerçek anlama değinen yazınsal tartışmalara tanık olalım. Ne var ki bu işin içerisinde bir dengesizlik var. John vejetaryenliği derinine okuyup anlamaya çalışırken Ruth romantik aşkın içinde saklı olan asıl anlamla yüzleşmekten kaçar. "Çağdaş düşünceli bir kadın"la aşk yaşayan bir erkek olarak kaderi kefarettir. O vejetaryen olunca söz insanı yaratmış olur. Ruth'un çağdaş düşünceli *evli* bir kadın olarak kaderi tahakküm altında yaşamak olacaktır. Ryan böylece vejetaryenliğin kurtaramayacağı ve okumanın başaramayacağı bazı şeylerin olduğunu kabullenir. Metin bu noktada bozguna uğrar. Et yeme meselesiyle alevlenen müthiş bir aşk hikâyesindeki kadının yazgısı ne olabilir? Romantik aşkın metnin içine yedirilmesiyle vejetaryenlik kurtarılırken, o metnin dışına itilir. Roman, kendi içinde çöker ve tıpkı John ve Ruth'un karşısına çıkan makaleye benzer.

39. Mektup, 23 Mart 1937, Kutu 4, Dosya Numarası 82.
40. "Who Can Fear Too Many Stars?", Kutu 3, Dosya Numarası 35, s. 131.

Ryan'ın romanı, erkek kontrolünün ve şiddetinin reddi olarak vejetaryenliğin değişik bir formülünü ortaya koyar. Percy ve Atwood'un romanlarında görülen, erkeğe bağlılığı ve şiddeti aynı zamanda reddeden kadın kahraman betimlemesinin yerine, sevdiği kadın için savaşan bir dünyayı reddetme kudretini keşfeden bir adamı konu eder. John, Ryan'ın kocası Henry Bailey Stevens'ı temsil eder. Stevens insanlığın başlangıçta tanrıçalara tapan, barışçıl vejetaryenler olduğunu savunmuştu. Bu ayırt edici özellikler, genişletilmiş cephenin dördüncü teması, Vejetaryenliğin Altın Çağını belirgin kılar.

Vejetaryenliğin Altın Çağı ve Kadın Edebiyatı

> Rynn Berry, Jr.: *Daha fazla ve daha fazla insan vejetaryen olsa, yeni bir Altın Çağın başlayacağına inanıyor musun?*
> Brigid Brophy: Hayır, öyle bir şey beklemiyorum. Bernard Shaw vejetaryen insanların da genelde epey hiddetli olduklarına, aynı zamanda vejetaryen diğer hayvanların da genelde gayet azılı olduğuna işaret etti. Hayır, doğrudan bir bağlantı yok. Amma ve lakin insanlar bunun üstünde uzun boylu düşünür ve şiddeti terk etme kararı alırsa, o zaman bariz bir şekilde tavuklardan, ineklerden, kuzulardan vesaire sakınılan şiddet insandan da aynı şekilde sakınılır. İşte o zaman, evet, hepimiz bunu başarabilirsek, Altın Çağa doğruca gideriz.[41]

Henry Bailey Stevens, *The Recovery of Culture* kitabında bitki kültürünün zaman içerisinde "kan kültürü" ile yer değiştirdiğini ileri sürer. Bunun antropolojik olarak ve bahçıvanlar tarafından doğrulandığını düşünür. "The Rape of Matriarchate" isimli bölümde şöyle yazar: "Gerçek şu ki hayvancılık ve savaş, erkeğin kendisini en becerikli gösterdiği kurumlardır. O kasap oldu, asker oldu; ne zaman ki Kan Kültürü dini kontrol altına aldı, o zaman rahibeler kenara itildi."[42] Romancılar ve

41. Berry'nin Brophy ile röportajı, Berry, s. 88.
42. Henry Bailey Stevens, *The Recovery of Culture* (New York: Harper & Row, 1949), s. 105.

öykü yazarları, et yeme ve savaşın sebebinin erkek egemenliği olduğu konusunda Stevens ile hemfikirdir. Bazı yirminci yüzyıl kadın yazarları, Cennetten Kovuluş'u önceleyen feminist, barışçıl ve vejetaryen bir Altın Çağın varlığını hayal eder.

Brigid Brophy, "An Anecdote of the Golden Age [*Homage to Back to Methuselah*]" adlı kısa öyküsünde erkeğin davranışsal değişiminin savaşın kökeninde, kadının bastırılmasında ve hayvanın öldürülmesinde bulunduğunu ileri sürer. Brophy'nin Altın Çağında ölümsüzler bahçenin sonsuz yiyeceklerinden yararlanır. Çıplak kadınlar açıkça adet görür ve kanları nadir bir güzellik olarak herkes tarafından hayranlıkla karşılanır. Gelgelelim erkekler kendilerinin de yumruk kavgaları sonrası kana bulanabildiğini görünce cennet elden gider. Âdet tabu olarak görülmeye başlanır ve henüz yakın zamanda el üstünde tutulan meyve şimdi erkeklerden biri Strephon tarafından hor görülür. [Strephon] Bir başka erkeğin Budist tapmağını* bombalar ve kendini şöyle haklı çıkarmaya çalışır: "'Corydon bir katildi' dedi Strephon asık suratlı bir şekilde. 'Meşru bir hedefti. Bu da aklıma şunu getirdi: Bir sonraki hedefim hayvanlar olacak.' "[43] Strephon adet gören kadınlarını eve kapatır, "tercihen de mutfağa, bu alımsız ortamda kadınlar, öteki erkeklere daha az çekici gelecektir." Brophy uyarı niteliğindeki öyküsünü şöyle noktalar: "Strephon, grubun gerçekten ölümsüzlüğe kavuşan tek üyesi, o gün bu gündür iktidarda."

Gözle görülür bir boğuşmanın yer aldığı Brophy'nin bu eserindeki yaklaşımı, kadınların ve hayvanların baskılanmasıyla ilgili öteki yazdıklarıyla tutarlıdır.[44] Brophy, ataerkil şiddetin

---

* Pagoda. (ç.n.)

43. Brigid Brophy, "An Anecdote of the Golden Age [Homage to *Back to Methuselah*]", *The Adventures of God in his Search for the Black Girl* (Boston: Little, Brown & Co., 1968), s. 35.

44. Örneğin bkz. "The Rights of Animals" ve "Women" Brophy, *Don't Never Forget: Collected Views and Reviews* (New York: Holt Rinehart and Winston), s. 15-21 ve 38-44; *Hackenfeller's Ape* (Londra: Allison and Busby, 1953, 1979); "In Pursuit of Fantasy", *Animals, Men, and Morals: An Enquiry into the Maltreatment of Non-Humans*, Der. Stanley Godlovitch, Roslind Godlovitch ve John Harris (Londra: Gollancz; New York: Taplinger, 1972).

ve onun ayrılmaz parçası olan kadınla hayvana tahakkümün erkekler iktidarda kaldığı sürece devam edeceğini savlar. Ataerki öncesindeki vejetaryen çağın erkekler tarafından sonlandırılması teması, June Brindel'in *Ariadne: A Novel of Ancient Crete* kitabında da mevcuttur. Kanlı kurban töreni bu kitapta erkek egemenliğiyle ilişkilendirilir. Yazarı tarafından "Girit'in son maderşahi'" olarak anılan Ariadne, süt ve balın dahil olduğu ancak kana yer verilmeyen antik ibadet ayinlerini başlatmayı dener. Brindel'in feminist-vejetaryen-barış yanlısı özsöylencesi, nüfuzlu rahibelerin tanrıçalara taptığı vejetaryen bir devri betimler. Ataerkil yönetimin zaferi, hayvanların katledilmesini ve erkek tanrılara tapılmasını da beraberinde getirir: "Daidalus ayin hakkında özenli bir soru sorar: 'Zeus'a yakarma kısmı... Ne zaman ayine dahil edildi? Eski metinlerde bulamıyorum.' ya da 'Tanrıçalara sunulan adaklarla ilgili önceki kayıtlarda yalnızca meyveler ve tahıllar var. Hayvanların kesilmesi ne zaman eklendi?'"[45] Brindel'in yirminci yüzyıl bilgini Jane Harrison'ın kayıtlarını temel aldığı, Ariadne takip ettiği ayinleri betimleyişinden bellidir. Kadın yönetimden azledilince Ariadne dağlara kaçar ve Theseus'un labirentinin, Ana Tanrıça'yı (yani her şeyin merkezini) öldüren ataerkil zihniyet olduğunu ilan eder. Brindel bu temayı işlemeye *Phaedra: A Novel of Ancient Athens*'da devam eder. Buradaki Phaedra, düşmanca bir ortamda yaşamasına karşın barış yanlısı, vejetaryen ve tanrıçalara tapman bir hayat sürdürmeye çalışır.[46] Brindel de Brophy gibi bizi cephelerin ve savaşların olmadığı kadın-odaklı bir Altın Çağa götürür.

Feminist ütopyalar, barış yanlısı vejetaryen bir yaşam için beslenme aracılığıyla genişletilmiş cephenin eleştirisini canlandırır. Şiddetsiz bir dünya düşler. Dördüncü temanın

---

* "*The Last Matriarch of Crete*": Maderşahi sözcüğü, aile reisi veya kabile reisi kadın anlamına gelir. (ç.n.)

45. June Rachuy Brindel, *Ariadne: A Novel of Ancient Crete* (New York: St. Martin's Press, 1980), s. 76.

46. June Rachuy Brindel, *Phaedra: A Novel of Ancient Athens* (New York: St. Martin's Press, 1985).

bu bakış açısı, ilk olarak bir kadın tarafından kaleme alman ilk feminist-vejetaryen-barış yanlısı ütopyada betimlenmişti: Charlotte Perkins Gilman'ın *Herland* [*Kadınlar Ülkesi*] adlı yapıtı I. Dünya Savaşı sırasında basılmıştı.[47] *Kadınlar Ülkesi*'nde *The Golden Rule Cookbook*'u anımsatan menülere rastlarız: "Kahvaltı pek de cömert sayılmazdı; ama ham olduğu gibi lezzetli meyveleriyle bu öğün, bol çeşnili yemişlerle bezenmiş bu yemek ve oldukça tatmin edici küçük kekler herkesin hoşuna gitmişti."[48] Yemiş ve meyve veren ağaçlar, tahıl ve dutlar, turunçgiller, zeytinler ve incir ağaçları yerli kadınlar tarafından dikkatle yetiştirilirdi. Gilman'ın anlatıcısı (1915'in Amerikalı entelektüel erkeği) *Kadınlar Ülkesi*'nde etin olmamasını şıp diye fark eder ve sorar: "Sığır-koyun veya at yok muydu?" Gilman'ın Anaç Tümtanrıcılık* diye bahsettiği, feminist merhamete duyulan ihtiyacı gösteren bir romandan şunu demesini beklerdik: "Vejetaryenlik hem anne şefkatinin ifadesidir hem de et yemenin doğal olarak erkek egemenlik ve savaşa yol açtığına inanmaktır." Ne var ki varılan sonuç beklentilerimizi karşılamaz. Onun yerine, politik olarak kurnazca ve çevre açısından da mantıklıdır: "Et yeme hayatımızdan silinirse savaşlar da bertaraf edilebilir." Sığır, koyun veya atları yoktu; çünkü onları artık istemediler. "Çok fazla yer tutmaya başlamışlardı. Bizim kendi insanımızı beslemek için kendi toprağımıza ihtiyacımız vardı. Öyle küçük ki ülke, anladın mı?" Harp zamanı Danimarka'da neyi gerektirdiyse, olası bir savaşın neden-sonuç ilişkisi de *Kadınlar Ülkesi*'nde onu gerektirmişti.

Gilman'ın *Kadınlar Ülkesi*, Platon'un *Devlet* kitabında telaffuz ettiği ekolojik duruşun feminizmle yeniden parlatılması-

47. Shelley'nin *Queen Mab* kitabının ilk feminist, vejetaryen, barış yanlısı ütopya olduğu da söylenebilir.

48. Charlotte Perkins Gilman, *Herland* (New York: Pantheon Books, 1979), s. 27. İlk olarak Forerunner 6'da tefrika halinde yayımlanmıştı. (1915) [Charlotte Perkins Gilman, *Kadınlar Ülkesi*, Çev. Seher Özbay (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2007). (y.h.n.)]

* *Maternal Pantheism.* (ç.n.)

dır.[49] Gilman'ın toprak kullanımının savaşla sonuçlanacağını ima eden alt metni, aleni metinle zıtlık oluşturur; bu da *Kadınlar Ülkesi* yasalarının Ana Yüreğinden çıkan motivasyonla belirlendiği gösterir. Beslenme biçimini kontrol altında tutarak savaşların önüne geçme iddiasını (klasik ekolojik argümanı) dile getiren Gilman, beslenme biçimlerini kontrol etmedikleri takdirde kendi başlarına yaşayan kadınların da şiddete meyilli olabileceğini doğrular. Yani kadınlar, Anaç Tümtanrıcılık'ın belirttiği gibi gelecekteki savaşlardan muaf değil. Dolayısıyla, et yeme alışkanlığı devam ettiği sürece I. Dünya Savaşı'nın diğer tüm savaşları bitiren savaş olduğu iddiası da gerçeği yansıtmaz. Vejetaryenlik konusu *Kadınlar Ülkesi*'nin kaçınılmaz bir parçası; çünkü Gilman kadının gücünü ve yeteneklerini vurgularken ataerkil kültürün temellerini pek çok cephede birden yapıbozumuna uğratıyor.

Kadınlar Ülkesi modern bir kadın yazarın feminizm-vejetaryenlik-barışçılık kurulumunu oluşturduğu ilk metinlerden biriyken, Dorothy Bryant'ın günümüze daha yakın olan *The Kin of Ata are Waiting For You* adlı eseri, Gilman'ın yaklaşımını bir adım ileriye taşır: Hayvanlara ahlaki düzende* yer ayırır. *The Kin Of Ata*, kadın ve erkeğin çocuk bakımı, bahçe işleri ve temizlik gibi görevleri adilce paylaştığı eşitlikçi bir Ütopya toplumunu betimler. Kuruyemişler ve kuru meyveler, tahıl ve baklagiller, kök sebzeleri ve şifalı bitkiler çok çeşitli bir beslenme kültürü oluşturmuştur. Bu beslenme kültürünün nedeni de Bryant'ın 1970'lerdeki Anaç Tümtan-

49. Altıncı bölümde özetlediğim gibi Sokrates Glaukon'a et üretimi için çok fazla otlak gerektiğini anlatır. Neticede, "komşularımızın arazilerinin bir kısmını almamız gerekecektir. Eğer onlar da bu geçimlerinden memnun değilse ve sonsuz bir zenginliğe kavuşmak için o fikre kapılırsa, bu sefer onlar da bizim arazilerimizden pay isteyecektir". Bunun üzerine Sokrates akıl yürütür ve der ki: "Demek ki bir sonraki adım, Glaukon, savaşacağız." Plato, *The Republic of Plato*, Çev. Francis MacDonald Cornford (New York ve Londra: Oxford University Press, 1966), 2. 373, s. 61. Ayrıca bkz. Frances Moore Lappe, *Diet for Small Planet: Tenth Anniversary Edition* (New York: Ballantine Books, 1971, 1982), s. 67-74.

* *Moral Order*. (ç.n.)

rıcılık yorumu gibidir: "Kuşları, memelileri, hatta balıkları yemeyi önerecek halim yoktu. Çocukları yiyelim desem aynı tepkiyi verirlerdi. (...) Hiç kimse onları öldürmeyi aklına bile getirmedi."[50]

Gilman, Bryant, Ryan ve öteki kadın yazarlar; erkek egemenliği, savaş ve et yeme arasındaki bağlantıları algıladıkları için değişme becerisi gösteren erkeklere yer verdi. Onların romanlarında yeni koşullara uyum sağlayabilen, et tüketimi gibi malum eril ve insanmerkezci ayrıcalıklardan tövbe eden erkekler görürüz. Buna ek olarak, Shelley, Shaw, Salt ve Stevens gibi duyarlı erkek yazarlar da hayvanın ve kadının ötekileştirilmesi sorununu keşfetmiştir. Doğrusu, onların yazdıkları ve yaşamlarından çıkarılacak sonuç kadınlar gibi erkeklerin de feminizm, barışçılık ve vejetaryenliğe duyarlı bir yaşam biçimi geliştirebileceğidir.

Rachel Blau DuPlessis, "kamusal alan-özel alan ikiliğini tarihe gömmeyi kadın yazılarındaki ideoloji eleştirilerinin bir parçası olarak"[51] yorumlar. Genişletilmiş cephe sezgisinden doğan dört tema, bir araya gelerek bu tarihe gömmeye örnek oluşturur. Kamusal cephenin anlamı, özel alanı istila eder ve cephenin yerinin yeniden tanımlanmasına yol açar. Bir araya gelen dört tema, insana ve hayvana yönelik şiddetin sonuçlarını ayıran ikiliğe meydan okur. Bu çalışmaların iddiası, sıklıkla özel olaylar olarak addedilen aile içi şiddet ve et yemenin savaş ilan etmeyle bağlantılı olduğu ve özel bir davranış olan vejetaryenliğin çatışma çözme yöntemi olması bakımından savaşın kamusal reddi anlamına geldiğidir. Cephe noktasına gelindiğinde erkek egemenliği, hayvanların öldürülmesi ve insanların öldürülmesi arasındaki bağlantılar çıplak gözle seçilebilir.

50. Dorothy Bryant, *The Kin of Ata are Waiting for You* (1971, Berkeley: Moon Books, 1976), s. 159. (İlk olarak *The Comforter* olarak adlandırılmıştı.)
51. DuPlessis, s. 113.

Anlatısal Sekte Vurma Stratejisi

Woolf'un düşüncesinin merkezinde sekte vurma stratejisinin keşfi, değişimin selamlanması ve toplumun köklü bir dönüşümün kıyısında olması yönünde giderek artan bir beklenti yatıyor.

–Lucio Ruotolo, *The Interrupted Moment*[52]

Et yemedeki simgecilik hiçbir zaman tarafsız değildir. Et yiyene göre yaşamı tatmak, vejetaryene göre ölümü tatmaktır. Bu iki duruş arasında bir çeşit geştalt kayması* vardır ve bu da değişimi zor kılar. Konuyu gündeme getirmek bile savunma pozisyonu almadan olanaksız hale gelir.

–Mary Midgley, *Animals and Why They Matter*[53]

Şu ana dek vejetaryenlik ile politik şiddet arasındaki bağlantıyı harekete geçiren, feminist içgörüye sahip romanları inceledik. Görünen o ki tüm bu romanlar, bağlantıların bir araya getirilmesi için benim sekte vurma dediğim edebi bir tekniğe başvuruyordu. Sekte vurma, sonucunda vejetaryenliğin duyulmasını sağlayan geştalt kaymasına zemin hazırlar. Tekniği şöyledir: Romanın akışı aniden durur ve romana iliştirilmiş özel bir kısımda vejetaryenlik meselesi masaya yatırılır. Yazar, sekte vurmanın vuku bulduğuna dair işaretleri yazıya taşır. Noktalar veya tireler; "sekte vurma" sözünün bizzat kullanılması; kontrolü elinde tutmayı seven insanlarda kafa karışıklığı, kekeleme, duraksama; hikâyenin yemek veya yeme alışkanlıklarına odaklanarak saptırılması ya da vejetaryenlik tarihindeki önemli olaylara ve kişilere atıf: Tüm bunlar sekte vurmanın pekiştirilmesi için araç olur. Sekte, anlatıda vejetaryenliğin konuk edileceği boşluktur.[54] Sekte vurma ayrı bir yere konum-

52. Lucio P. Ruotolo, *The Interrupted Moment: A View of Virginia Woolf's Novels* (Stanford: Stanford University Press, 1986), s. 16.

* *Gestalt-shift*: Psikolojide aynı görsel kalıbın, bakış açısına göre farklı algılanması. (ç.n.)

53. Midgley, *Animals and Why They Matter*, s. 27.

54. Dale Spender "iki cinsin birlikte olduğu durumlarda sektelerin yüzde 98'inin erkekler tarafından yapıldığına" işaret eder. Şöyle devam eder: "Sekte vurma, (a) erkeklerin kadınların konuşmasını engelleyebileceği ve (b) bu şekilde söz hakkı kazanabileceği bir mekanizmadır; bu yüzden kadının sessizliğini

landırılsa bile içerdiği anlam romanın ana temalarına hitaben konuşur; sekte vurma ve sekteye uğramış metin, toplumsal düzen ve et yeme hakkında keskin eleştirel yorumlar aracılığıyla birleşir.[55]

Modern kadın yazarların çalışmalarında vejetaryen bir olayın metne davetsiz girişi egemen dünya düzeninin sarsılmasını haber verir; bu da sekte vurmanın metinsel stratejisi yoluyla metnin kendisi sarsılınca mümkün olur. Bir zamanların susturulmuşu şimdi metne dalar, dikkatleri genelde onu susturmaya yarayan güçlerden kendi üzerine hem tematik hem metinsel olarak çeker. Sekte, yeniden yörüngesine oturması için metne fırsat sunar, aynı zamanda roman içinde cepheyi genişletmek için korunaklı bir alan açar. Sekte romanla anlam için çarpışır, anlamı metinde de temsil edilen hâkim kültürden söküp almak için mücadele eder.[56] Esas itibariyle cepheyi genişletmek, romanın ufkunu genişletmeyi ve onu başka bir gündeme sahip yeni topraklara taşımayı gerektirir. Bu zaten genişleme için ihtiyaç duyulan alanı açan sekte vurmanın işlevinin ta kendisidir. Vejetaryen bir varoluş erkek egemenlik kurumunun istikrarını bozar.

Isadora Duncan'ın özyaşamöyküsü *My Life*'ta savaş ve et yeme bağlantısı üzerine tefekkürü, anlatıya sekte vurulmasına örnek oluşturur. I. Dünya Savaşı sırasındaki yaşamıyla ilgili

---

adım adım hesaplar." Eğer kadınların bir toplulukta erkeklerin sözünü kesmemesi bekleniyorsa, yine de bir vejetaryenin orada özellikle de yemeklerde bulunması, dikkati vejetaryen üzerinde toplar ve sonuç olarak sekte vurma ya da arızaya yol açar. Böylece kadınlar sivri dilli gözükmeden konuşmanın akışını değiştirmenin yöntemini öğrendiler. Dale Spender, *Man Made Language* (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1980), s. 43-44.

55. Lucio P. Ruotolo, benzer bir anlayışla, Virginia Woolf romanlarını incelerken sekte vurmadaki anlamı bulmanın önemli olduğunu savunur. Ruotolo sekte vurmanın yaratıcı ve olumlu doğasından yanadır; çünkü bu yeni yönlere kışkırtır, yeni alanlar yaratır. "Başkalarının hayatlarını yeniden şekillendirmek için genelde rastlantısal olan davetsiz girişlerine izin verenler, yeri gelir kahramanca yükselir. Sekteye karşı hoşnutsuzluğunu dile getirenler ise anca kendini destekleyen bir dar görüşlülüğe geriler." *The Interrupted Moment*, s. 2.

56. Bu cümledeki savaş imgeleri, söylemin, biçim ve içeriğini savaş örüntülerinden benimsediğini anımsatır.

bir tartışmaya sekte vurur ve şunu ileri sürer: "Bernard Shaw der ki insanlar hayvanlara eziyet ettikçe, onları hunharca öldürdükçe ve cesetlerini yedikçe, savaşlara devam ederiz. Bence bütün aklı başında, düşünen insanlar onun fikrinde olmalı." Savaş zamanı deneyimlerini şöyle noktalar:

> Savaş denen bu dehşeti kim sever ki? Belki et yiyenler, daha önce öldürmüş olmaları itibariyle, (kuşları, memelileri, o narin yaralı geyiği, tilkileri) öldürme ihtiyacını yeniden hisseder. Kasap kanlı önlüğüyle kan akıtmayı, cinayeti körükler. Neden olmasın? Yavrucuk bir buzağının boğazını kesmekle kardeşlerimizin boğazını kesmek arasında yalnızca bir adım var. Bizzat bedenlerimiz katledilmiş hayvanların canlı mezarı konumundayken, yeryüzünde ideal yaşam koşullarını nasıl bekleriz?[57]

Duncan'ın sekte vurma kısmı, Bernard Shaw'a yapılan başlangıç göndermesi ve onun sözleri olduğuna inandığı edebi kapanış zikri ile okura açıkça duyurulur.[58] Bununla birlikte, Duncan'ın Shaw'un görüşlerini feminist bir gözle yorumladığı da kolayca fark edilir. Erkek şahıs zamirini kasap ile kanlı önlük arasına yerleştirerek erkeği üstü kapalı olarak itham etmiş olur.

Metinlerde rastlanabilecek sekte vurmaların en ünlüsü, Fransa'da bir Şükran Günü yemeğinde meydana gelir. Bu olayın anlatıldığı Mary McCarthy'nin *Birds of America* [Amerika'nın Kuşları] romanına birinci bölümde de kısaca değinmiştim. Roman, tüketim ahlakının herhangi bir biçimine değinmeksizin

57. Isadora Duncan, *My Life* (New York: Liveright 1927, 1955), s. 309.

58. Emarel Freshel ve diğerleri, Shaw'a "Living Graves" [Yaşayan Mezarlar] adında bir şiir atfeder. Şiir şöyle başlar:

> Canlı mezarlarıyız katledilmiş hayvanların,
> İştahımızı kessin diye öldürülen.

Janet Barkas şöyle bildirir: "Savaşı kınadığı kadar hararetli bir şekilde hayvan kıyımını da kınar. Ne var ki Shaw'un yazdıklarına, defterlerine, yazışmalarına ve günlüklerine bakıldığında bu çalışmaya yönelik herhangi bir gönderme yaptığına rastlanmamıştır. Bunun Shaw tarafından kafiyeli bir şiir denemesi olarak yaratılmış olması çok küçük bir olasılıktır." Janet Barkas, *The Vegetable Passion: A History of the Vegetarian State of Mind* (New York: Charles Scribner's Sons, 1975), s. 89.

ilerler. Aniden bir vejetaryen söz alır ve dikkatler onun anlattığı ama yemediği şeyler üstünde toplanır. Sekte vurma, farklı düzeylerde vuku bulur. Genç bir Amerikalı, Roberta Scott, bir NATO generalinin evinde ağırlanırken sofradaki hindinin göğüs etini de sakatatını da geri çevirir. Şaşkına dönen general, "Hindi almaz mıydın?" demeden önce et bıçağını masaya geri koymak zorunda kalmıştır. Et bıçağı elindeyken haksız yere benimsenmiş bir güce sahiptir. Kargılanmış etten kesilen her dilim, onun askeri varlığını da pekiştirir. Böylece Roberta'nın reddi generalin bu simgesel donanımları kullanmasını sekteye uğratır ve gücünü sorguya açık hale getirir. Konuğunun vejetaryen olduğunu öğrenince donanımları kullanılmadan kalmış olan general, "Bugün Şükran Günü" diye konuğunu resmi bir edayla bilgilendirerek "sabırsız"ı oynamak zorunda kalır.[59]

Sonra generalin karısı şöyle sorar: "Vejetaryen olmaya nasıl karar verdin? Yanlış anlama, fazla burnumu sokmak istemem; ama söylesene, sence hayvanları öldürmek gerçekten zalimce mi?" Generalin hareketleri bir kez daha vejetaryenliğin varlığıyla sekteye uğrar: "İkinci porsiyonları dilimlemekte olan general, hükmü duyana kadar bıçağı havada bekler." Kesintinin tam ortasında, savaş hakkındaki vejetaryen tutumun Bayan Scott tarafından eksiksiz bir biçimde tekrar edildiğini duyarız. Bu kısım Vietnam'daki savaşla ile ilgili ateşli bir tartışmanın önüne ustaca yerleştirilmiştir: "Neden bazılarının et yemenin bizi birbirimize düşman ettiğini savunduğunu sanıyorsunuz! İnsan, kaplanla aynı içgüdüye sahip olup üstüne bir de kaplanın yapmayacaklarını yapandır. Tabii, bunlar yalnızca varsayım... Bunu doğrulamanın bir yolu, insanlığın birkaç kuşak boyunca vejetaryen beslenmesi olurdu. O zaman belki savaş ve cinayetin dünyadan çekildiğine tanık olurduk."

McCarthy'nin kitabındaki bu kısım, bir evde gelişebilecek olaylar aracılığıyla et yemenin savaşa yol açtığı iddiasını res-

59. Mary McCarthy, *Birds of America* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1965; New American Library, 1972), s. 166. Bu noktadan sonraki alıntılar s. 171, 172 ve 183'ten.

meder. Et bıçağı aracılığıyla askeri gücünü hatırlayan generalin yavaş yavaş yükselen öfkesi takip edilir. General, "kimin komuta ettiğini" ilan edercesine Bayan Scott'ın reddini hiçe sayar ve hindiyi tabağına koyar. Fakat Roberta, uzatılan hindiye de et suyuna da el sürmeyecektir. Onun reddi şuna işaret eder: Eğer *bazı* insanların savunduğu gibi et yeme ve savaş bağlantılı ise sofra da genişletilmiş cephenin bir parçasıdır. Onun vejetaryenliği savaşın kınanması olarak da görülebilir. Gönüllü askerlerden biri makineli tüfek sesi çıkarmaya başlayınca, sofra kısa bir zaman içinde temsili bir savaş alanına döner. General üstü kapalı kınamayı algılar ve Hanoi'nin bombalanmasının* arkasında durarak ağız dalaşını kızıştırır. Kocasının kavgacı ruhuna işaret eden karısı içini şöyle döker: "Aramızda kalsın, şu kızın yemeğine el sürmediğini görmek onu [generali] adeta sinir etti. Bunu anında fark ettim." McCarthy'nin romanı ahlaki yükümlülüklerin hangi noktaya kadar genişletilebileceği sorusunun peşinden gider. Ele aldığımız sekte vurmaya bakılırsa, cephe Amerika'nın en halis kuşuna** kadar genişletilebilir.

The Shooting Party'deki sekte vurmalar, Cornelius Cardew'ün meydana çıkmasıyla başlar. Cardew, pankart yoluyla vejetaryen sözü taşıyarak av partisine sekte vurur. "Öldürmeyeceksin" mesajını sırtladığı gibi "sıra sıra dizilmiş namluların önünde" yürüyüşe geçer.[60] Nişancılardan birkaçı ateş etmeyi kesmeyi reddeder. Özellikle en hırslısı "bu sekte vurma sebebiyle tek bir atışından bile vazgeçmemişti"; fakat diğerleri "sekte vurmanın ardından dikkatlerini toplayamamıştı". Cardew'ün sekte vurması ile feminizm ve vejetaryenlik arasındaki tarihi ittifak manalı bir biçimde göreve çağrılır. İnsanlara dağıttığı kitapçık, beşinci bölümde örneklerini gördüğümüz gibi kendisinden önceki yazarların savunmalarını anımsatır (Mary Wollstonecraft'tan *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* ve Percy Shelley'den *A Vindication of Natural Diet.*).

* Vietnam Savaşı'nda ABD tarafından yürütülen son hava saldırılarından biri. (ç.n.)

** Hindi kast ediliyor. (ç.n.)

60. Colegate, *The Shooting Party,* s. 92.

Bu örneklerin gösterdiği gibi sekte vurma, kendi meşrulaştırma yöntemi ile birlikte gelir. Sektelerin taşıdığı genişletilmiş cephe mesajını zamanında aktarmış olan tarihi kişilikleri bir araya getiren bir yöntemdir bu. Esasında vejetaryenliği kullanarak metne sekte vurma yetkisini veren, vejetaryen geleneğin ta kendisidir. Shaw, Duncan ve Brophy tarafından; Salt, Colegate tarafından; Doukhoborlar (Kanada'ya iltica eden barış yanlısı vejetaryen Ruslar), McCarthy ve Atwood tarafından; Kingsford da Ryan tarafından göreve çağrılır. Hem Rusya'da işkence ve sürgünün de dahil olduğu sert koşullar altında hem de Kanada'ya grup olarak (7500 kişi oldukları tahmin ediliyor) göçleri sırasında vejetaryen ve barış yanlısı direnişlerini sürdüren Doukhoborların vejetaryenlik ve barışçılık bağlantısını ortaya koyan iki metinde yer bulması dikkat çekicidir. Doukhoborlar zamanla köklü kişiler haline geldi. Tarihsel göndermeler yoluyla dayanağını sağlamlaştırma geleneği, savunma pozisyonu almak zorunda kalan her grubun yaptığı bir şeydir: Feminist terimler kullanacaksak "örnek insan" olarak görebileceğimiz mihenk taşı konumundaki kişilikleri anımsatmak gibi...

Geçmişteki vejetaryenlerin tarihsel bağlamda zikredilmesi, bariz bir feminist yorumsamanın* damgasıdır: Duncan'ın erkek kasapların dünyayı kan dökmeye alıştırdığı görüşü; McCarthy'nin erkek kavgacılığına beslenme seçimiyle karşı koyan kadın figürü; Colegate'in Wollstonecraft ve Shelley'e olduğu kadar Salt'a da uzanan anıştırmaları. Sektenin içerisine tarihsel bir referans yerleştirmek, genişletilmiş cephe kavramının zaman içerisinde nüksettiğini ima etmektir. Erkek egemenlik ve savaş arasındaki ihmal edilmiş bağ, feminist yorumsamanın vejetaryen tarihe kazandırdıkları yoluyla görünürlük kazanır. Sekte vurma, metni ve temsil ettiği kültürü sarsıntıya uğratır.

---

* *Hermeneutic.* (ç.n.)

Hâkim Görüşlerin Üstesinden Gelmek

> Toplum düzeninde kavramsal yeri bulunmayan bir mantığı aşılamaya çalışanların her zaman cesaretlendirme ve kabul görmesi zordur.
> –Dale Spender, *Man Made Language*[61]

> Devrim niteliğinde olup da yeterince devrimci olmayan bir hareket herkesi bir şekilde kışkırtır.
> –Mary Daly, *Beyond God the Father*[62]

Yirminci yüzyıldaki kadın yazarların hayvanlara uygulanan şiddete karşı geliştirdikleri duyarlılığı ve edebiyat eleştirmenlerinin bu duyarlılığa dikkat çekmedeki başarısızlığını nasıl açıklayabiliriz? Kadın marjinalliği "hâkimiyet ile diyaloğa girdiğinde" hayvanların konumunu çağrıştırır. Ne de olsa hayvanlar da sınırlarda, hayvanlar da kayıp göndergedir.[63] Kadın yazarların kendilerini özdeşleştirdiği ötekiliğin bir parçasında diğer hayvanların ötekiliği vardır; her ikisi de örtüşen ve her birinin diğerinin kayıp göndergesi işlevi gördüğü bir tahakküm yapısının altındadır. "Söz hakkının söke söke geri alınması"nın bir yolu da ona sahip olmayanlarla özdeşleşilerek dışavurulmasıdır.[64]

Erkek tahakkümünün harekete geçirdiği belli kadın kimlikleri aracılığıyla, roman karakteri "Aynısı sana yapılsa nasıl hissederdin?" sorusunu derinlemesine düşünür. Margarey Atwood'un Marian'ı, kendini o durumda hayal bile edemeyince birinci tekil şahıs kimliği sekteye uğrar, bedeni diğer hayvanlara yapılan eziyete duyarlı hale gelir. Yeni gelişen, hayvanlar ve kadınların arasındaki bağlantının yazınbilimi* ve öteki hayvana yönelik şiddetin insana karşı şiddetle aynı önemi taşıdığı inancıdır. Et nerede, cephe orada. Vejetaryenlik, böylece, barışçılığın vazgeçilmez bir arkadaşı olur. Hayvanların insan-

61. Spender, *Man Made Language*, s. 82-83.
62. Mary Daly, *Beyond God the Father: Toward a Philosophy of Women's Liberation* (Boston: Beacon Press, 1973), s. 56.
63. Bkz. DuPlessis, s. 115.
64. DuPlessis, s. 107.
* *Poetics of engagement between women and animals.* (ç.n.)

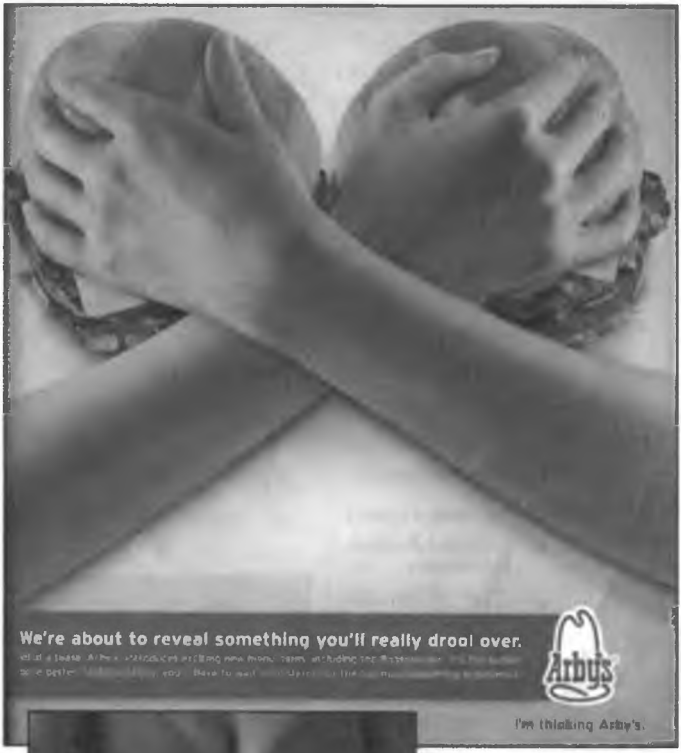
lar için yaratıldığı şeklindeki hâkim dünya görüşünü sorgulamak, dolayısıyla, savaşan bir dünyayı sorgulamaktır.

Genelde erkekler kadar kadınlar da hayvanlara gelince hâkim dünya görüşüne bağlı kalırlar. Tıpkı Marian'ın yeniden birinci tekil şahısla düşünebilmeye başlayınca et yemeye geri dönmesi gibi... Bu durum, hâkim dünya görüşüne bağlı kalmayan geleneğin susturulmasına yol açar.

Modern kadın yazarların savaş bağlamında et yemenin anlamıyla yüzleştiği gelenek, sessiz kalma ve konuşmayı riske atma arasındaki diyalektiktir. Bu gelenek özgüllük yoluyla (mesela eti yenenin adını koyarak) konuşurdu: kadının söz hakkı ile bir yemeği bölmek, bir adamın hâkimiyetine sekte vurmak, erkek geleneğine sekte vurmak. Kadın yazarlar, vejetaryenlik konusunu gündeme getirdiğinde ataerkil dünyada susturulma ikilemine de değinmiş olur. Vejetaryenlik, kadınlar için hükmedilme ve hâkim olma kavramları hakkında karmaşık bir tefekkür haline gelir.

Modern vejetaryenlik modern kadın edebiyatına sekte vurup, onu söz hakkı için alan ve güç arama yöntemi olarak aksatırken, daha derin bir düzeyde bakıldığında da sağlamlaştırıyor. Cepheyi yeniden tanımlayan ve et yemenin olduğu yere taşıyan modern kadın yazarlar, hem kendilerine savaş sırasında söz hakkı yaratmak bakımından hem de genel olarak kadınlara haklarını teslim etmeleri bakımından güçlü bir ifade ortaya koymuş olur. Bu (kökleri I. Dünya Savaşı'na kadar uzanan) feminist, vejetaryen, barış yanlısı gelenek, kendi sesini keşfetmesine vesile olan savaşın bir yönüyle bugün de devam ettiğini iddia edecektir.[65]

65. Jean Bethke Elshtain, bu gerçek hakkında bir gözlemde bulunur ve *Women and War* kitabının önsözünde şöyle yazar: "Son birkaç yıldır savaş hakkında düşününce ve bazen rüyalar görünce; savaş filmleri izleyince ve savaş romanları okuyunca; kitabın bölümlerini yürüyüşte veya Word'de meydana getirdikçe, şu çabucak gelip geçen hayatın değerine karşı yüksek bir farkındalık geliştirdim. Bu farkındalığa, edeple yaşamak için daha çok şey öğrenmemiz gereken hayvanların yaşamı da dahildi." Jean Bethke Elshtain, *Women and War* (New York: Basic Books, Inc., 1987), s. xiv).

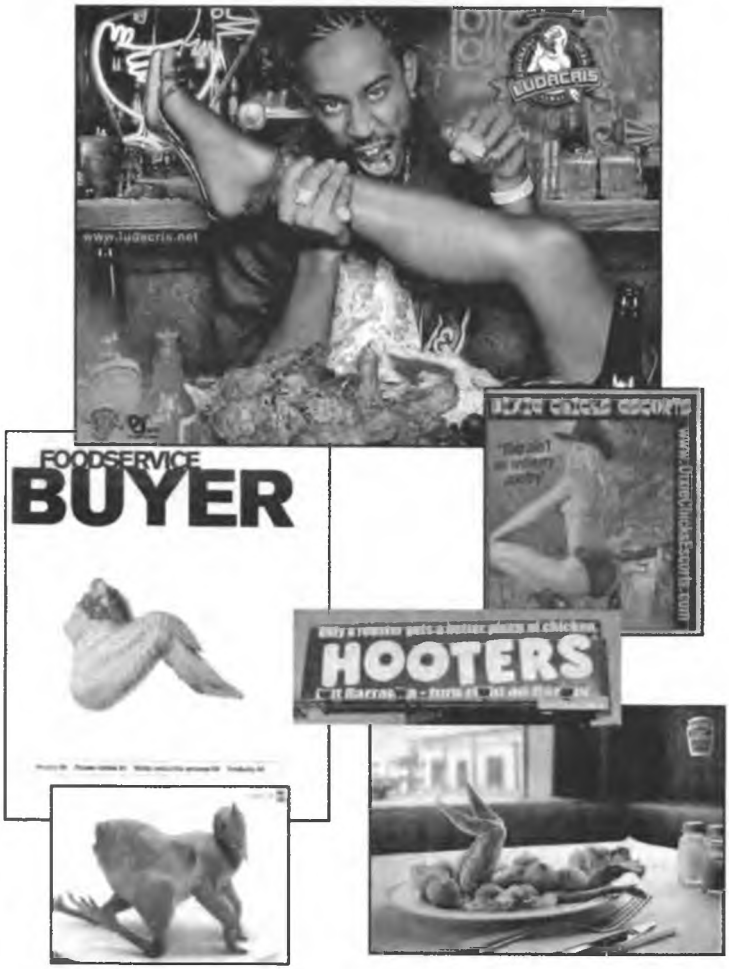

Arby's ilanının başlığı: Ağzınızın suyunu akıtacak bir şeyi ha açtık ha açacağız. Üst resim: Arby's'in Sports Illustrated'te yayınlanan "Bikinis or Nothing" [Ya bikini ya hiç] reklamı. Mart 2009 Mayo Özel Sayısı. Alt resim: Nandos'un "klasik duble göğüs burger"i için çektiği reklam videosundan. Avustralya Reklam Standartları Kurulu, Mayıs 2009'da bu reklamın kadına karşı ayrımcılığı körüklediğine hükmetmiştir.

Sheetz ilanının başlığı: Yeni SEKSİ PİLİÇE merhaba demeyecek misin? X-Stream Stripper Wide-Belt Strip Slicer [X-Stream Striptizci Bol Kemer Dilimleyici] Kanatlı hayvancılılık dergisinden, Aralık-Ocak 2007. Bu reklam seks endüstrisini ve hayvanların yenmesini eşzamanlı olarak normalleştiriyor ve doğalmış gibi sunuyor. Son yirmi yılda kadın bedeninin pornografi yoluyla satılması ve seks ticareti ana akım medyanın bir parçası oldu ve Sheila Jeffreys'in The Industrial Vagina'da gösterdiği gibi küresel olarak yaygınlaştırıldı. Ekli küçük resim: Seksi piliç bilbordu © 2009 Pamela-June Rodgers.

Saat yönünde: Ludacris'in albüm kapağı "Chicken N Beer" [Piliç ve Bira]; Atlanta'dan Dixie Chicks Escorts [Dixie Piliç Kavalyeleri] bildiriyor: "Bildiğiniz piliç etine benzemez"; Hooters [Memeler]: Adı üstünde, Hooters her zaman heteroseksüel erkek müşteriyi çeker. Kadın ve hayvanların birbirine bağlı nesneleştirilme, bölümlere ayrılma ve tüketilme süreçlerini göstererek erkek müşterilerini eğlendirir; Heinz Acı Ketçap, "rachachuros" sosu, Tayland, 2008; Food Service Buyer'ın Ağustos 2007 kapağı.

En üstteki çıkartmanın çevirisi: ET YE! Vahşi Batı salatayla kazanılmadı.
Burger King ilanının başlığı: AKLINI KAÇIRMANA az kaldı.
Rafain ilanının başlığı: Babalar Gününde ona istediğini verin.
Sol alttaki çıkartmanın çevirisi: Beni Ye! Gece boyunca gönderiyoruz.

Et, güç ve zaptetmenin sahnesidir. Tampon çıkartması, "erkeksi" Amerikan et kültürünü Amerikan yerlilerinin soykırım uğratılmasıyla bağlantılandırır. Burger King reklamı, yalnızca Singapur'da yayınlandığı sanılsa da aslında internet kanalıyla bütün dünyayı dolaşmıştır. Hardees and Carls Jr. gibi Burger King'in de kadını ağız deliği olarak betimlemesi, heteroseksüelliği normatif olarak ve erkeği hoş tutmayı da kadının görevi olarak yeniden savunur. Bu arada Amerika's Top Model adlı mankenlik yarışması (2008) mankenlerine iç çamaşırı olarak çiğ et giymeyi ve bir et dolabında poz vermeyi zorunlu kılmıştır (sağ alt köşede). Açık bir şekilde ya da dolaylı olarak her biri erkek egemenliği ve şiddetini barındıran bir dil kullanmıştır.

A bit of skirt

PAUL LEVY

Hugh Fearnley-Whittingstall
THE RIVER COTTAGE MEAT BOOK
542pp. Hodder and Stoughton. £25.

The River Cottage Meat Book incelemesinin başlığı: Eteğin ucundan azıcık. Bir kadına böyle davranılması kabul edilemez. Soldaki resme bir başlık atmadıkça insanın et için yapılmış bir postere baktığına kanaat getirmesi güç, sağdaki resim de öyle. Ev İçi Şiddete Karşı Rhode Island Koalisyonu'nun çalışmalarını takdir etsem de, bu Kasım 2008 reklamı, kayıp gönderge sisteminin nasıl sürdürüldüğünü göstermekten başka bir şey ifade etmiyor. (Britanya'daki Uluslararası Af Örgütü'nün ev içi şiddeti protesto ettiği reklam da kadınları jelatine sarılıp satılan et olarak göstermişti.) Bu rahatsız edici reklamın gücü, içine yedirilmiş olan şiddetten ileri geliyor. Şiddete karşı olan her hareket, yalnızca kadınlara değil hayvanlara da et olarak muamele edilmeme hakkını teslim etmelidir. Alt resim: Bir kitap incelemesinin başlığı, Times Literary Supplement, 2004.

En üstteki ilanın başlığı: Harbi delikanlılar et yer.
Üst resim: New York Times Men's Fashion Magazine'in [New York Times Erkek Modası dergisi] başlığı, Bahar 2008. Alt resim: Geçici bir "seksi" dövme, kendini ABD Tarım Bakanlığı onaylı et olarak göstermek isteyenler için. Sağdaki resim: Çek Cumhuriyeti'ndeki Elisabeth Redman tarafından gönderildi. Redman şöyle yazıyor: Burada "striptiz sosisi" adıyla satılan çok gözde bir "ürün" var. Bu ürün en basit tanımıyla şeffaf jelatine sarılmış ölü bir et... Ayartıcı pozuyla resimde görünen kadın sözde tüketiciye yalvarıyor onu soysun diye. Çekçe metinde yer alan "Svlekni mel" ,"Soy beni" anlamına geliyor. Fotoğraf © 2009 Eli ka Menclová.

Kamyonun üstünde yazılı mesaj: Kanguru gaspçısı.
Sağdaki ilanın başlığı: H.siktir ordan tofu!
Üst resim: "Kanguru gaspçısı" resmi Avusturalya'da faaliyet gösteren bir hayvan özgürlüğü grubunda çalışan bir feminist, Jacqueline Dalziell tarafından gönderildi. Şöyle yazmış: "Bir kanguru avcısına ait olan bu kamyona kelimesi kelimesine 'kanguru gaspçısı' yazılmış. Kanguruları avlamaya yönelen ve vurduktan sonra da gecenin karanlığında büyük bir bıçakla bağırsaklarını boşaltan gaspçı... Ateş eden her zaman erkektir. Eğer dişi kanguru vururlarsa sıklıkla iki yavrusu olduğunu görürlermiş. Biri ayağında öbürü kesesinde. (Anne ile birlikte zıplayacak kadar büyük olmalarına karşın hâlâ ona bağımlılardır.)" Bu yavrular genelde kör bir bıçakla öldürülür. Fotoğraf © 2009 Paul Harris. Alt resim: College Times'ta Original Hamburger Works adına çıkmış bir reklam: "Sen bir etçilsin, ona göre ye."

Sol üstten başlayarak saat yönünde mesajların çevirileri:
Tavuk neden karşıya geçmiş olabilir? Kayıp göndergeye varmak için.
Soya sütü?
FEMİNİZM ve ET YEME: Bariz bir çelişki.
Süt yas tutan bir anneden gelir: Her yıl 9 milyon anne en acı kayba katlanmaya zorlanıyor.
Deli tofu hastalığı diye bir şey yok!
Hayvan özgürleşmesi feminist bir meseledir.
Direniş! Üst resim: Feminist-vegan kültürün yarattığı tutulma, kayıp göndergeyi yerine koyuyor, Avustralya. Fotoğraf © 2009 Erin Laurence. Tampon çıkartması, Vegan Action; poster, Peaceful Prairie Sanctuary.

Üçüncü Kısım

Pilav Ye, Kadınlara İnan

Yirminci yüzyılın açık fikirli fanileri muhakkak vejetaryenliği seçecektir.

–Frances Willard, 1839-1898
feminist, vejetaryen ve alkol karşıtı hareketin önderlerinden

Pilav ye, kadınlara inan
Bilmediğim her neyse
Hala şansım var öğrenmeye
Şimdi eğer yalnızsam
Onlara sonra katılacağım diye
Şimdi eğer zayıfsam
Şansım var güçlenmeye
Adım adım
Öğrenirsem, şansım var öğretmeye
Öğrenirse başkaları önce
İnanmalıyım ki
Geri gelirler bana öğretmeye

Yavaş yavaş başlarız
Çalınanı iadeye
Hakkımız bedenimizi denetlemeye
Bilgimiz mücadeleye ve inşa etmeye
Aşımız büyütmeye
İlacımız şifa vermeye

Pilav ye, kadınlara inan
Bilmediğim her neyse
Hâlâ şansım var öğrenmeye

–Fran Winant, "Eat Rice Have Faith in Women"

8
Vejetaryen Bedenin Bozunumu

Günlüğümden, 4 Mayıs 1976:

Geçmişte vej. olan fem(inist)lerle ilgili kolayca erişilebilir bir bilgi bulamamanın yarattığı hüsrana karşı –Vej. ve Fem. Tarihçiliği üzerine, Mary'nin (Daly) B(eyond) G(od) t(he) F(ather)'deki analizlerinden yararlanarak –Milletin konuyu önemsizleştirme ve hasıraltı etme gibi yollarla nasıl ciddiye almadığına, dizine eklenmemiş bir şeyle nasıl bağlantı kurulacağına dair bir makale yaz.

-Radcliffe'deki (Schlesinger Kütüphanesi) 20 yıl önceki arşivciye göre, Lou Andreas-Salome, Agnes Ryan ve (ismi parıldayan gözlerle anılan) Frances Willard'ın "radikal gruplara" katılması...

Vej. -hayatının her anını etkileyen bilinçli bir karar, öyle basit bi' heves değil.

Okuma materyaline umut dolu, inançlı bir tutumla yaklaşılmalı, küçücük de olsa kayda değer bir ifade bulma beklentisiyle...

Dörde çeyrek kala Schlesinger'den çıktım. Charles Nehri boyunca bir saat kadar bisiklet sürdüm. Akşam yemeği şahaneydi: Orta Doğu ekmeği, domates, avokado, Brüksel lahanası, nohut; kızarmış ekmeğe ayçiçeğinden yapılma sürmelik yağ ve muz. CSR'de (Carroll Smith-Rosenberg) kek ve dondurmayı görünce es geçemedim. *NAW*'ın (*Notable American Women*) dördüncü cildi için Agnes Ryan'ın iyi bir aday olup olmayacağını konuştuk biraz. Buraya akşam dokuzda geri döndüm. Kate Millet okudum. Günlük yogamı yapmadım.

Bu kitabı okuyup bitirmeden önce, en az bir kez yemek yemiş olacaksınız. Ben bu kitabı yazıp bitirmeden önce, yüz kez yemek yedim. Bu kitapta hisselerini gün ışığına çıkardığımız kıssaların sahibi düşünürler, ölmeden önce on binlerce kez yemek yediler. Ben bilindik hamburgerin yerine vegan burger yemişsem, bu tarihteki bir aktör olarak benim hakkımda ipucu verir. Çünkü ben şu sorulara yanıt vermek adına harekete geçmek durumunda kaldım:

- Yediklerim hakkında ne kadar bilgi sahibiyim?
- Sebzeli yemekleri hazırlarken ve süslerken üstüne düştüklerim neler?
- Olanaklarım ne durumda?
- Yemeğimi vejetaryen bir restoranda mı yedim?
- Halihazırda kullandığım bir hazır yemek karışımı var mı?
- Başvurduğum vegan yemek tarifi kitabı var mı?
- Et yemeyi niçin hayatımdan çıkardım?

İnsanlar ne zaman bile isteye eti hayatından çıkarsa, benzer sorular onlara da yöneltilebilir.

Vejetaryenlik, insanların verdiği kararlar sebebiyle nasıl zorluklara katlandıklarını gösterir. Et, kodlanmış beklenti ve tepki kalıplarıyla ilgili bir şey olsa gerek. Kimin eti neden bıraktığının hesabını soran yorumlardaki aşırılıklar ve de başlangıçtaki soruyu tamamen görmezden gelen yorumlardaki boşluklar ilgimi çekti. Tarihsel ve kurgusal kız kardeşlerimizin en çok dikkate değer görülen özelliklerini, en az dikkate değer görülen özelliklerinin farkına varmadıkça anlayamayız.

İşte kitabın bu bölümü, feminizm ve vejetaryenlik arasındaki ittifak belirtilerinin birçok düşünür ve yazar tarafından neden göz ardı edildiğini irdeleyecek. Yorumdaki boşluklara cevap olarak diyorum ki; vejetaryenlik yalnızca ahlaki bir bakış açısının mantıklı bir şekilde hayata geçirilmesi değil, aynı zamanda feminist kuram ve kadın deneyimiyle birlikte yankılanmış bir harekettir. "Vejetaryen beden" kavramını hem yazılanların gövdesi hem de birçok vejetaryenin insan bedeninin vejetaryenliğe yatkın olduğunu düşünmesi şeklinde tanımlayarak işe başlıyorum.* Bu noktada, ahlak felsefecisi Beverly Harrison tarafından dillendirilen içgörüyü temel alıyorum. Harrison, bedenlerimizle irtibatı kaybetmememizin ahlaki önemini vurgulayarak şunu savunur:

> Feministlerin yapmak durumunda olduğu gibi "Bedenlerimiz bizimdir!"** diye başlarsak, ahlaki bilgimiz de içinde olmak üzere tüm bildiklerimizin beden-dolaylı*** olduğunu onaylamış oluruz... "Bedenlerimiz bizimdir!" düsturunda yaşamanın hakkını vermediğimiz takdirde aramızdaki ahlaki ilişkileri de zora sokmuş oluruz.[1]

---

* Yazar hem edebi metinlerdeki gövde kavramına hem de insan vücuduna "*body*" diyor. Türkçe çeviride kast edilen edebi metinler ise "gövde" sözcüğü, insan vücudu ise "beden" sözcüğü tercih edildi. (ç.n.)

** *Our bodies, ourselves.* (ç.n.)

*** *Body-mediated.* (ç.n.)

1. Beverly Harrison, "The Power of Anger in the Work of Love: Christian Ethics for Women and Other Strangers", *Making the Connections: Essays in Feminist Social Ethics,* Der. Carol S. Robb (Boston: Beacon Press, 1985), s. 13.

Vejetaryenler, sağlıklı bir beden ile diğer hayvanlarla ahlaki ilişkilere itibar eden bir beslenme biçimi sürdürmemiz arasında bir bağlantı tanımlar.

Vejetaryen Bedeni Tanımlamak

> Et yemeyi bırakmamın iltifata değer bir şey olduğunu düşünmüyorum. Ben doğduğumda et için yanıp tutuşmuyordum ki.
> -Lucinda Chandler, 45 yıllık vejetaryenlik deneyiminin ardından[2]

Feminist konferanslarda veya bağış toplama yemeklerinde sıklıkla et servisi yapılır; hatta bazı feministlerin konuşmalarını deri veya kürk içinde yaptıkları da olmuştur. İşte bu vejetaryen bedenin resmen bozunuma uğramasıdır. Ahlaki vejetaryenlik, insanların bedenleriyle birlikte harekete geçtiği bir düşünce akımıdır. "Vejetaryen Beden" bu anlayışı ve birçok benzerini içine alan bir kavramdır. Hâkim kültür tarafından değeri anlaşılmadığından ötürü bozunuma uğrayan vejetaryenliğin bir edebiyat gövdesi tarafından övüldüğüne tanık oluyoruz.

Bu protest tavırlı vejetaryen edebiyatın gövdesinde, kullanılan sözcüklere başka bir boyut kazandırma meselesi var: insan bedeninin etçillerden ziyade otçullara benzediği savunması. Bu vejetaryen insan bedeni tanımına destek olarak sıralanan kanıtlar diş, tükürük, mide asitleri ve bağırsak uzunluğuydu. Bu savunma genelde, hayvanları yemeye ilişkin ahlaki kaygılara gölge düşürüyordu; geçmişteki et yiyicilerin, insan bedeninin vejetaryenliğe yatkın olduğu savunmasının (arkasından gelebilecek diğer bütün iddiaları güvenilmez sayacak kadar) uç noktada olduğuna kanaat getirdi. Mary Wollstonecraft, Rousseau'nun kadınlar hakkındaki düşüncelerine hararetle saldırdığı *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*'nin başlangıç kısmında, Rousseau'nun kadın düşmanlığına odaklanmış bir inceleme yapmak yerine, onun vejetaryen beden iddiasına dil uzatacağı bir dipnot düşer. Rousseau'ya ismiyle gönderme yaptığı ilk noktada, onun duruşunun absürtlüğünü tartışma-

2. *Vegetarian Magazine* 14, sayı 5 (Ocak 1911), s. 156.

dan edemez: "Anatomi uzmanlarının diş, mide ve bağırsak tertibindeki benzeşmeye dayanan görüşlerinin aksine, Rousseau bir insanın etçil bir hayvan olmasına geçit vermeyecektir."[3]

Vejetaryenlikten dönenler ayrıca et yeme ve kanser gibi hastalıklar arasındaki bağlantıların onları anca güldürdüğünü söylemişti. Günümüzde sayısız tıbbi araştırma bu bağlantıyı doğruladı. Batıdaki hepçil diyet; yüksek oranda şeker hastalığı, kalp rahatsızlığı, hipertansiyon ve kanserle ilişkilendiriliyor. Buna karşılık, bitki temelli bir beslenmenin fitokimyasallara, antioksidanlara, liflere koruyucu katkıda bulunduğu ve kolesterol barındırmağı biliniyor.

İnsan bedeni hakkında sürekli artan tıbbi bilgiler ışığında edebiyatın vejetaryen gövdesinin yeniden kavramsallaştırılması gerekir. Ek olarak, antropolojik kaynaklar gösteriyor ki ilk insansı atalarımız vejetaryen besleniyordu. Bu isimsiz ataların kemikleri, diş ölçüleri ve kullandıkları araçlara ilişkin kayıtlar, etin yalnızca son 40.000 yılda insan beslenmesinin demirbaşı haline dönüştüğünü meydana çıkardı. Aslında etin Batı dünyasındaki çoğu insan tarafından her gün tüketilebilecek kadar erişilir olması anca son iki yüz yılda gerçekleşti.

Arkeolojik kalıntılar, erken dönemdeki bitki temelli beslenme düzenine kanıt oluşturur. İlk insansıların çiğneme sisteminde ete geçirmek yerine bitkisel yiyecekleri ufalamaya yarayan dişler vardı. Etçillerin dişlerinde bulunanlara benzer çiziklerden eser yoktu. Onun yerine fosil dişlerindeki aşınma emareleri, büyük oranda bitkisel yiyecek tüketilmesiyle tutarlıydı. Buna ilaveten, bugüne kalan keskin pullarda (İlk önce hayvan derisini yüzmek ve etini parçalamak için kullanıldığı sanılmıştı.) kenarlarında kazma faaliyetiyle açıklanan mıcırlar ve hasarlar tespit edildi. Fosilleşmiş insanların dışkı analizleri de vejetaryen beslenme biçimini doğrular. Bu noktadan yola çıkan vejetaryenler, vücudu eti sindirmek üzere donatılmamış et yiyenler olduğumuzu belirtir. Dördüncü aşama diyetle ya-

3. Mary Wollstonecraft , *A Vindication of the Rights of Woman,* Der. Charles W. Hagelman, Jr. (1792, New York: W. W. Norton & Co., 1967), s. 42.

şayan birinci aşama bedenlerimiz var. Onların gözünde vejetaryen bedenin esas bozunumu, kişi et yiyerek bedenini aşırı yağlı, gereğinden fazla protein yüklü, kolesterolden geçilmeyen gıdaya zorladığında meydana gelir.

Bitki temelli bir beslenme fikrine yalnızca tarihin ilk evrelerinde rastlanmaz. Vejetaryen beslenmeye anatomik yatkınlığımızın işaretleri içimizdedir. Tükürüğümüzde bulunan "ferment pityalin, nişastayı sindirmek içindir ve otçullara özgüdür."[4] Maymunlara ve insanlara özgü tükürük proteininin "diş minesini, yüksek oranda bitkisel karbonhidrattan ve/veya besinlerin dokularının çok çeşitli olmasından kaynaklanan çürümelere karşı daha dirençli yaptığı düşünülmektedir".[5] Jane Brody bizim "köpek dişlerimiz" ve etçillerin köpek dişleri arasındaki farkı enine boyuna tartışır. Şöyle bir sonuca varır: "Dişlerimiz otçullarınkine etçillerinkinden daha çok benziyor. Öndeki dişlerimiz geniş ve keskince, ısırmak için ideal; köpek dişlerimiz küçük (kaplanınki ile karşılaştırınca adeta özü gitmiş izi kalmış); azı dişlerimiz düz ve çenemizin hareketi de boğazımızdan geçecek kadar küçük ısırılan yiyecekleri öğütmek için."[6] O etçillerde olan hışırtılı dil yok bizde ve etçildeki oranlarla karşılaştırılınca mide özsularımızda çok daha az oranda hidroklorik asit var.[7] Etçil hayvanların bağırsakları kısadır, vücudunun anca üç katıdır; bize bakınca vücudumuzun uzunluğunun on iki katı bir bağırsak buluyoruz.

Şayet anatomik tertibimiz etçillere nazaran otçullara daha benzer görünüyorsa, et yendiğinde nasıl bir süreç işler? Belki de kayıp göndergenin hiçbir zaman tamamen kaybolmadığını iddia edebiliriz: Yalnızca yeniden tanımlanır. Kayıp gönderge kendini birinin bedeninde etten ileri gelen hastalık biçiminde,

4. T. L. Cleave, G. D. Campbell, N. S. Painter, *Diabetes, Coronary Thrombosis, and the Saccharine Disease*, 2. baskı (Bristol, İngiltere: John Wright & Sons, 1969), s. 11.

5. Nancy Makepeace Tanner, *On Becoming Human: A Model of the Transition from Ape to Human and the Reconstruction of Early Human Social Life* (Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 1981), s. 187.

6. *Jane Brody's Nutrition Book* (New York: W. W. Norton & Co., 1981), s. 436.

7. Cleave ve diğerleri, s. 11.

özellikle de kalp hastalıkları ve kanser türleri olarak hatırlatır. Bu ülkede [A. B. D.]de saatte yüzden fazla kişi kalp rahatsızlıklarından ölüyor. Vejetaryenlerin kalp rahatsızlıklarından ölme olasılığı et yiyenlere göre yaklaşık yüzde elli daha azdır. Gelişmiş ülkelerde yürütülen araştırmalarına göre, vejetaryenlerin kanserden ölme oranı et yiyenlere göre daha düşüktür. Başka etmenler de kanser riskini artırmakla birlikte, "Ulusal Kanser Enstitüsü'nün* hesaplamalarına göre bu ülkedeki üç kanser ölümünden biri ve on yaygın kanser türünden sekizi beslenme biçimiyle ilgilidir."[8]

Vejetaryenler en aşağı iki yüz senedir et yeme ve kanser arasında bir bağlantı olduğunu savundu. Erken yirminci yüzyıl feministi ve vejetaryen Sarah Cleghorn, Dr. Leffingwell'in yazdıklarını hatırlatır. Leffingwell "kanserin kökeninin etçil" olduğunu ortaya atmış ve şöyle devam etmiştir: "Umarım Ulusal Kanser Cemiyeti** vejetaryenlerin kansere yakalanma oranını tespit eder."[9] II. Dünya Savaşı'ndan sonra Agnes Ryan "The Cancer Bogy" [Kanser Öcüsü] isimli bir el yazması üzerinde çalışmış ve şunu savunmuştur:

> Kanserin kökeni hakkında kendimi gayet ikna ettim. Sağlığım için çok güçlü bir etki yaratacak, uygulamaya koyunca yaşama sevincimi tam anlamıyla geri getirecek. (...) Şimdi adamakıllı ikna oldum ki kanser artık, ucuz yöntemlerle, halihazırdaki bilgilerimizle ve erişilebilir araçlarla önlenebilir.[10]

---

* *National Cancer Institute.* (ç.n.)

8. Bu paragraftaki sağlık bilgisi "The World's Healthiest Diet" adlı 3. bölümden alınmıştır. Virginia ve Mark Messina, *The Vegetarian Way* (New York: Crown, 1996). Araştırmaya doğrudan ulaşmak isteyen herkesin erişebileceği birçok tıbbi referans vermişler. Araştırmaları doğrudan anatomi tartışması hakkında değildir; ancak bazıları tam vejetaryen beslenmenin koruyucu yararlarının anatomik savları tamamladığına kanaat getirir.

** *National Cancer Society.* (ç.n.)

9. Sarah N. Cleghorn, *Threescore: The Autobiography of Sarah N. Cleghorn* (New York: H. Smith ve R. Haas, 1936, yeniden basım New York: Arno Press, 1980), s. 172.

10. Agnes Ryan, "The Cancer Bogy", s. 6 ve 79. Agnes Ryan'ın bu bölüm boyunca gönderme yapılacak mektupları ve el yazmaları Agnes Ryan Colletion, Schlesinger Kütüphanesi, Radcliffe Koleji'nde bulunmaktadır.

"The Cancer Bogy" belki de sağlıklı yaşam için modern dönemdeki ilk vejetaryen kişisel gelişim kılavuzudur. Ryan, işe kanserden ölme rakamları ile et yeme arasındaki bağı kurarak başlar. Onun formülüne göre bedeni kansere karşı savunmasız kılmanın yolu: "Zıkkım Alımı (kast ettiği her türlü et, tütün, alkollü içki ve uyuşturucu) + Vitamin Kıtlığı + Yanlış Gıda Seçimleri." Buna karşılık sağlık için formülü: "Doğal Yiyecekler + Düzgün Gıda Seçimleri + Hayat Boyu Egzersiz."[11]

Vejetaryenlerin ölüm olarak gördüğü et, onu yiyenler için hayatın ta kendisidir. Bu geştalt kayması, et tüketimi-ölümcül hastalıklar ilişkisi hakkındaki bilgileri iki grubun kavrayışını derinden etkiler. Vejetaryenler için et ölüme götürür, vejetaryenlik hayat verir. Onlar ortalama bir et yiyenin kalbinin vejetaryeninkine göre daha hızlı attığını; brokoli, Brüksel lahanası ve lahana gibi yeşil sebzeleri tüketmenin kanseri önleyici etkilerinin kanıtlandığını bilir ve kültürümüzü felakete götüren dejeneratif hastalıklara karşı vejetaryen bağışıklık geliştirilebileceği sonucunu çıkarır. Eti ölüm sebebi olarak görürler; çünkü yüksek yağlı diyetlerin yarattığı etki, kanser ve kalp rahatsızlıklarına yakalanma riskini artırmaktır.

Kısa bir süreliğine et yemeye ara vermiş birçok kişi hissettikleri farkları anlatır. Bir öğünün ardından artık uykuları gelmiyordur, eskiden yemek yedikten sonra üzerlerine çöken ağırlığın yerini tarifsiz bir hafifleme almıştır. Bir kısmı da vejetaryenliğin dinçlik verdiğini fark eder. Anna Kingsford'un on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Paris'te tıp okurken vejetaryen olması "hem bedensel hem ahlaksal birçok engeli ve çileyi aşmasına yardımcı oldu; bir takım kişisel koşullardan ve cinsiyetinden ileri gelen yapay zaaflara karşı onu dayanıklı kıldı."[12] Beden-dolaylı bilgeliği deneyimleyen birçok kişi, insan bedeninin vejetaryence konuştuğu sonucuna vardı.

11. "The Cancer Bogy", s. 107, 108.
12. 12 Anna Kingsford, *The Perfect Way in Diet* (Londra: Kegan Paul, 1892), s. 90.

Eleştirel Bozunumlar

Kadın hareketi hakkındaki engin bilgilerinizle, yanılmıyorsam dünyanın ilk vejetaryen kadını olan Anna Kingsford hakkında bilgi verir misiniz? Onun hakkında hiçbir bilgiye rastlayamadım.

–Agnes Ryan'dan Alice Park'a, 1936[13]

Dirikesim karşıtı, aşılama karşıtı, spiritüalizmi benimsemiş veya kadın özgürlüğü yanlısı arkadaşlarımın lehinde konuştuğumda (...) her zaman etle yaşayanların dayandıkları temelin sağlam olmadığını hissederim. En büyük pişmanlığım, onlara iyi işlerinde yardım ederken Masumiyet, Özgürlük, Adalet ve Mutluluğa giden yoldaki diğer tüm hareketlerin tabanını oluşturduğuna inandığım vejetaryen hareket fikriyatını açıktan devam ettiremememdir.

–Anna Kingsford[14]

Vejetaryenliği hâkim bakış açısından yorumlamaya çalışan tarihçiler sıklıkla onu açıklamak yerine savuşturur. Vejetaryenliğin karşısına, onun radikal kültürel eleştirisini bozumlamak isteyen sayısız et metni çıkar. Mesela Fransız Devrimi sırasında ve sonrasında vejetaryenliğe olan ilginin artmasını açıklarken başvurulan gerekçelere bakıldığında, eleştirmenlerin kültürel değişime karşı kişisel tepkiler ihtimali üzerine kafa yordukları anlaşılır. Tarihçilere bakılırsa vejetaryenler, et yemenin acımasızlık yanına vurgu yaparken hayvansal içgüdülerini baskılamaya ve (korktukları) hayvaniliklerini inkâr etmeye çalışıyordu. Tarihçiler, et yemenin hayvanlarda karşılığı bulunmayan tamamen insana özgü icatlarını tartışmaya yanaşmaz: Hayvanı öldürmeye ve doğramaya yarayan araçların kullanımı, etin pişirilmesi ve terbiye edilmesi...

Plutarch'tan başlayıp Percy Shelley ve Anna Kingsford aracılığıyla yirminci yüzyıla uzanan geçmişteki vejetaryen yazarlar öteki hayvanların da et yediği gerçeğini tasalanacak bir şey

13. Agnes Ryan'dan Alice Park'a, 6 Ocak 1936, Kutu 5, Dosya no. 62. Park, Ryan'a Kingsford'un *The Perfect Way in Diet* eserini ve Maitland'ın iki ciltlik biyografi kitabını göndermiştir.

14. Edward Maitland, *Anna Kingsford: Her Life, Letters, Diary and Work*, Cilt 2 (Londra: Redway, 1896), s. 223-24.

olarak görmedi. Aksine, hayvanları yiyerek öteki hayvanlardan çok farklı bir yola girdiğimizden kaygılandılar. İkinci bölümde gördüğümüz gibi edebiyatın vejetaryen gövdesi çizgiyi şöyle çeker: *Hayvanların eti yemek için pişirme işlemine ihtiyaçları yoktur. Eti kemikten ayıklamaya da girişmezler. Madem et yemek doğal, o zaman biz ne diye hayvanlar gibi doğal yollarla yemiyoruz?* Vejetaryenler insanlar için doğal olandan korkmadı. Doğal olmayan ve onlara göre gereksiz olan bazı uygulamaların kabulüne karşı hayıflandılar.

Vejetaryenler et yemenin kültürel yanlarının farkındadır. Ben bu kültürel yanlara kitabın başından beri etin metinleri diyorum. Et "doğal olarak" çiğ ve ceset üzerinden değil de kültürün müdahalesi sonucu dönüştürülerek yendiği için, vejetaryenler enerjilerini bu kültürel müdahaleye has özellikleri analiz etmeye harcadı. Öteki hayvanlar tarafından yenen çiğ eti, insanlar tarafından yenen ete dönüştüren yapının önemsiz veya sıradan olmadığını savundular. Özellikle de kültürümüzün saptadığı uzaklaşma derecesinin hayvanları tüketebilmek için gerekli olmasına işaret ettiler. Biftek tartar* bile "gurme yemek" formunda bir kültürel müdahalenin sonucudur.

Eğer ki vejetaryen beden, insan varoluşundaki hayvansal özellikler sebebiyle vejetaryenlerin kuruntu yaptığı yönündeki iddia tarafından bozunuma uğratılmazsa; bu sefer de tarihçilerin şu iddiasıyla karşılaşır: Vejetaryenler geleneksel bir dürtüyle hareket etmekte ve şimdilerde yitirilen, Sanayi Devrimi öncesi Avrupa'nın kırsal yaşamına geri dönmenin yollarını aramaktadır. Ne var ki çoğu vejetaryen kendini gerilemenin temsilcisi olarak değil, köleleştirme ve tahakküme karşı harekete geçen biri olarak tanımlar. Radikal siyasi görüşlerini hayvanlara yönelik kaygılarıyla birleştiren birçok Romantik vejetaryenle kitabın altıncı bölümünde tanışmıştık. Skaneateles Ütopya Köyü** sakinlerinden Maria Loomis, 1845'te vejetar-

---

* Avrupa mutfağında neredeyse çiğ olarak servis edilen nadir etli yemeklerden birisi. (ç.n.)

** *Skaneateles Utopian Community.* (ç.n.)

yenlik hakkında şunları kaydetmişti: "Reformcular için başlangıç noktasıdır. Vejetaryenlikten filizlenmeyen bir reforma sıcak bakmam."[15] Henry Salt, yüzyılın sonunda yazdığı *The Logic of Vegetarianism* kitabında aynı fikirdeydi: "Vejetaryenlik, doğrusunu isterseniz, *beslenmede ilericiliktir.*"[16] Bernard Shaw ve Annie Besant gibi 1890'larda Fabian Cemiyeti'nden arkadaşları da diğer birçok vejetaryen gibi onunla hemfikirdi.[17]

Hayvanlar adına yürütülen toplumsal mücadeleleri yargılama yöntemlerimize içkin sorunları inceleyebilmek için bozunumun tarihçesini bilmek gereklidir: Bozuk olanın toplum değil vejetaryen kişi olduğu görüşü hâkimdir. Statü değişikliği, kırsal toplumun yitirilmesi veya ev hayvanlarıyla özdeşleşme gibi açıklamalar, hâkim kültürün edimlerini protesto edenlere politik değil psikolojik güdülere atıfta bulunarak, hâkim kültür eleştirisinin içini boşaltma yolunda bariz girişimlerdir.

Hâkim kültür için vejetaryenliğin getirdiği radikal eleştirileri savuşturmanın bir yolu, vejetaryenlerin savlarıyla çeliştiği sanılan bireylere odaklanmaktır. Bu yolla, et yiyenler konuyu Hitler'in "vejetaryenliğine" getirir. Hitler aslında vejetaryen değildi.[18] Yine de et yiyen birçok kişi, vejetaryenlik ülküsünün

15. Maria Loomis, *The Communitist* 1, sayı 22 (9 Nisan 1845), s. 87.

16. Henry Salt, *The Logic of Vegetarianism* (Londra: Ideal Publishing, 1899), s. 106.

17. Bkz. Rynn Berry Jr.'ın Malcolm Muggeridge röportajı, *The Vegetarians* (Brookline, Mass: Autumn Press, 1979). "Gördüğünüz gibi babam Fabian'ın ilk üyelerindendi ve oradaki diğer insanlar da vejetaryen olmaya eğilimliydi." s. 93.

18. Colin Spencer, Hitler'in vejetaryen olduğu iddiasını kabul eder. *(The Heretic's Feast: A History of Vegetarianism* [Hanover ve Londra: University Press of New England, 1996], s. 304-9). Buna karşılık Roberta Kalechofsky ve Rynn Berry, Hitler'in "vejetaryenliğinin" bugün bazı hepçiller arasında yaygın olan "kırmızı eti" beslenmeden çıkarıp kendine vejetaryen deme durumuna benzer olduğuna dair ikna edici kanıtlar sunar. Hitler güvercin yavrusu, sosis ve karaciğer köfte yemeye devam etmişti. Hitler'in "vejetaryenliği" onu sofu ve "saf" göstermek isteyen Nazilerin halkla ilişkiler kampanyasının bir parçasıydı. Hitler başa gelince vejetaryen cemiyetler de yasadışı ilan edilmekten kurtulamadı. (Bkz. Roberta Kalechofsky "Hitler's Vegetarianism" *<www.micahbooks.com>;* Rynn Berry, Jr., *Hitler: Neither Vegetarian nor Animal Lover* [New York: Pythagorean Publishers, 2004].) Hitler sigara içmeye de karşıydı ve sigara karşıtı politikalar da uygulamıştı; ama bu durum, sigara karşıtı harekete bugün kuşkuyla

kişiyi illa ki iyi bir insan kılmayacağı düşüncesiyle kendilerini rahatlatmak için Hitler'in vejetaryen olduğuna inanmak istedi. Görünüşe bakılırsa mesaj şöyleydi: "Hitler de vejetaryen olduğuna göre bu meseleyle ilgilenmeme gerek yok." Mohandas Gandi de vejetaryendi. Isaac Bashevis Singer da... Bir kadın, Singer'a et yemeyi bıraktığından beri sağlığının iyiye gittiğini söylediğinde Singer şöyle cevap vermişti: "Ben tavukların sağlığı için yapıyorum."[19]

Singer'ın beyanatı, vejetaryenliğin sağlıksal yararlarının (vejetaryen bedenden güç alan savların) ahlaksal donanımımızı ören beden-dolaylı bilgelikten ayrılmaması gerektiğinin hatırlatılmasıdır. Aksi takdirde, sonuç insanın anca kendisiyle meşgul olması olur. Percy Shelley gibi vejetaryenlerin yazdıklarında, beslenme biçimlerinin ve savundukları şeylerin etkisinin her türlü hastalığa iyi gelmesi amacıyla kullanılabileceği kaygısına rastlanır. Singer'da olduğu gibi [Shelley'de de] tavukların sağlığı, ahlak açısından birinci kaygıydı. Bernard Shaw, *Heartbreak House*'un giriş kısmında Singer'ın meramını yeniden vurgular: "Kendinden başkasını umursamamak, hastalık hastası olmak, sürekli derman peşinde koşturmak demekti. Böyle birisi de et yemeyi bırakabilirdi; ama Shelley'nin savundukları temelinde değil, Ürik Asit denen öcüden yakayı kurtarmak için."[20] Eti organik olunca kabul edilir bulmak, meselenin yalnızca sağlık tarafına odaklanmaktan ileri gelebilir. Tıpkı Hitler'in sözde vejetaryenliğinin üzerinde durulması gibi, bu da [sağlık kaygısının etiğin önüne geçmesi de] kişinin kayıp gönderge sistemini kabulünü sorgulamamakta ayak diremesine kanıttır. Vejetaryenliği sırf sağlıklı diye savunmak ayrıca beden-dolaylı bilgelikteki potansiyeli görmezden gelmek demektir.

---

bakmaya gerekçe olamazdı. *Living Among Meat Eaters* adlı kitabımda insanların kendi et yeme davranışlarını savunmak için Hitler'in "vejetaryenliği" fikrine sarılması ardındaki dinamiklere daha fazla değiniyorum.

19. Bkz. Robert Proctor, *Racial Hygiene: Medicine under the Nazis* (Cambridge, MA ve Londra: Harvard University Press, 1988), s. 228.

20. Bernard Shaw, *Complete Plays with Prefaces: Vol. 1* (New York: Dodd, Mead & Co., 1962), s. 455.

Hâkim kültürün bozucu bakış açısı, vejetaryenliğin ırkçı bir hareket olduğu yaftalamasında kendini gösterir. Vejetaryenler ve kadınlar gibi beyaz olmayanlar da hâkim kültür tarafından susturulduğu için, bu konuyu açıklamak ne yalın ne de kolaydır. Yine de, nasıl ki çoğu kadın hâkim kültürün yaygınlaştırdığı etin metinlerine bağlı kalıyorsa, onlar da [beyaz olmayanlar da] hem bu metinlere bağlı hem de onlardan bağımsız sayılır. Bütün bastırılmış gruplarda durum böyledir. Aramızdan ayrılan Pat Parker'ın "To a Vegetarian Friend" şiirinde betimlediği yüzleşme, belalı olduğu kadar açıklayıcıdır da. Belli ki vejetaryen bir arkadaşı Parker'ın et yemesine eleştirel yaklaşıyordu. Parker arkadaşına; yediği boyun kemiği ve kuyruğun, bumbar ve garnitürün onu yüzyıllarca süren kölelik ve ırkçılıktan sağ çıkan atalarına yakınlaştırdığını hatırlattı: "Bu yemek bana iyi geliyor. Ruhumu tazeliyor. İkimize de bir iyilik yap; eğer yemeğim hakkında çeneni tutamıyorsan bir daha bu sofraya gelme!"[21]

Parker'ın şiirine göre iki tahakküm (ırkçılık ve hayvanların yenmesi) birbirine karşıttır. İma edilen, vejetaryenliğin ırkçılıkla uzlaşmamak için et yeme kültürü ile uzlaşması gerektiğidir. Ne var ki Parker'ın şiirinin temsil ettiği şey, etin kendi temsilinden başkadır. Göstermek istediği çatışma, ırkçılık karşıtı hareket/siyah geleneği ile vejetaryenlik arasında değil; etin temsili rolü ile et yeme gerçeği arasındadır. Parker'a göre et, atalarının aşını temsil eder ve devamlılık hissi verir; ancak Parker'ın desteklediği et atalarının tükettiği etle aynı değildir. Öyle sınıflandırılması gerçeği değiştirmez. Onun yediği et, et yemenin dördüncü aşamasının egemen olduğu kapitalist dünyadan gelme bir metadır. Hayvanları hapseden ve ilaçlarla şişiren bugünün et üretme yöntemleri sonucu, Parker'ın tabağındaki ölü hayvanlar ile Parker'ın atalarının yediği ölü hayvanlar arasında dağlar kadar fark oluşmuştur.

21. Pat Parker, "To a Vegetarian Friend", *Womanslaughter* (Oakland, CA: Diana Press, 1978), s. 14.

Parker, yediği eti kayıp göndergenin işlevini gösteren sözlerle açıklamıştır. Bumbar, boyun kemiği ve kuyruk bunların asıl sahibi olan hayvana işaret etmez; onun yerine Parker'ın kendisi gibi beyaz ırkçılık sistemi tarafından bastırılmış atalarıyla mecazi bir bağ kurmasını sağlar. Parker'ın öne sürdüğü âdetin önemine bir itirazım yok; fakat etin anlamının hayvanın kendisinden başka bir şeye gönderge olduğunu öne sürmek (söz gelimi, etin atalarıyla arasındaki bağı koruma işlevi olduğunu söylemek) kayıp gönderge sistemine katkıda bulunmaktır. Baskıcı bir sistem tarafından mağdur edilmiş atalarıyla bağı korumak isteyenlerin hangi yemeği âdet haline getireceğini salık veriyor değilim; ama etin anlamını hayvanların bir zamanlar yaşadığı gerçeğinden söküp almamak önemlidir. Aslına bakarsanız, edebiyatın vejetaryen gövdesi, etsiz bir "soul food"* olabileceğini ve köleleştirilmiş mazlum atalardan haberdar olmanın köleleştirilmiş mazlum hayvanları harcama anlamına gelmediğini ispat eder.[22]

Beyazlar nasıl neyin kural olacağını, önemli olacağını belirliyorsa ve beyaz olmayanların kültürlerini ve deneyimlerini yadsıyorsa; her ırktan, cinsiyetten ve sınıftan et yiyenler de aynı şekilde bu yaptıklarında bir merkeziyet ve kuralcılık farz etmiştir. Sonuç olarak feminist tarihçiler ve edebiyat eleştirmenleri, kadın yazarlar ve aktivistler alternatif bakış açısını sık sık sergilediği halde, vejetaryenliği hâkim kültür nasıl görüyorsa öyle özümsemiştir.

Bu kitabın, feminist-aktivist düşünürler ile vejetaryenlik arasındaki kökleri geçmişe dayanan ve merak uyandıran bağlantının tarihçesini tam olarak sunabilmesini umuyorum. Bu tarihçeyi ayrıntılı anlatabilen bir kitap şu ana kadar ortada

---

* Amerika'daki siyah halkın (kölelik döneminde etin artık kısımlarını yemek zorunda bırakılan atalarının ruhunu şad etmek için) günümüzde de sürdürdüğü mutfak adeti. (ç.n.)

22. Bkz. Mary Keyes Burgess, *Soul to Soul: A Soul Food Vegetarian Cookbook* (Santa Barbara, CA: Woodbridge Publishing Co., 1976) ve *Dick Gregory's Natural Diet for Folks Who Eat: Cookin' with Mother Nature,* Der. James R. Mc-Graw ile Alvenia M. Fulton (New York: Harper & Row), 1973.

yoktu. Hayvanlar hakkında kaygılanan (aktivizm yapan veya ahlaki gerekçelerle vejetaryenliği seçen) kadınlarla ilgili ayrıntılı bilgiye erişimi olan akademisyenler de genelde bu bilgiyi görmezden geliyordu. Peki, ben bunu nereden biliyorum? Onları ya doğrudan sorguladım ya da yazdıklarına başvurdum.

1970'lerin radikal politik hareketlerinde faaliyetini sürdüren bir süfrajetle konuştum, anlattığı tarihçeyi kaydettim, arkadaşı Agnes Ryan ile vejetaryenliği tartışıp tartışmadıklarını sordum. "Hayır" dedi. Bu, oldukça önemsiz bir konu gibiydi onun için. Tanınan bir feminist tarihçiye, I. Dünya Savaşı dönemindeki kadın barış yanlılarının mektuplarını hazır incelemişken, mektuplarda vejetaryenliğe yapılan atıfları fark edip etmediğini sordum. Açıkçası fark etmediğini itiraf etti. Devasa *History of Women Suffrage* külliyatının son iki cildine editörlük yapan Ida Husted Harper, vejetaryen bir kadın şapkacısı ile Amerikan Ulusal Kadına Oy Hakkı Derneği* çalışanı arasında geçen tavuklu yemek ve tuğlu şapka hakkındaki tartışmaları dışarıda bıraktı. Harper en azından, şapkacının 1907 Ulusal Kongresi'nde hayvanlar adına yaptığı tutkulu konuşmayı dahil edebilirdi: "Hiçbir şey beni tavuk yemeye veya masum hayvanları kürkleri için kapana kıstırma dehşetine göz yummaya ikna edemez. Kadına Oy Hakkı Kongresi'ne katılıp da kadınların üstünde katliamdan yadigar berbat giysiler görmek beni dehşetten titretiyor."[23] Harper, bunu külliyata koymak yerine onu susturmayı seçti.

Tarihte ve edebi metinlerde kadınların vejetaryenlikle ittifakı bozunuma uğratıldı. Feminist teoride payı bulunan feminist kuramcılardan vejetaryen olanlar bir şekilde susturuldu. Elimizde ikili bir gizli tarih var: kadının gizli tarihi ve hayvan hakları hareketi ile kadın vejetaryenliğinin yanıltıcı tarihi.

Tarihçilerin ve edebiyat bölümü akademisyenlerinin vejetaryenliğe atıfta bulunmaması, kadın tarihinin bir parçasıdır. Bozunumun tarihte ve edebiyat eleştirisinde vuku bulması,

---

* *National American Women's Suffrage Association.* (ç.n.)

23. *The Vegetarian Magazine* 10, sayı 11 (Mart 1907), s. 16.

yalnızca tarihçilerin ve eleştirmenlerin ele aldıkları metinlerde karşılarına çıkan vejetaryenliği ciddiye almamasından değil; aynı zamanda kendi et yeme davranışlarını ciddiyetle değerlendirmemelerindendir.

Feminist eleştiri ve feminizm tarihinde feminist-vejetaryen metinler kayıp göndergedir. Vejetaryenlik önemsizleştirilir; tarihin veya yaşamöykülerinin önemli yanlarının yanında bir dikkat dağıtma unsuru veya teferruat olarak görülür ya da kişisel alana indirgenerek erkek deneyiminin bakış açısından görülür. Cinsellik, siyaset, aile, iş yaşamı, cinsel şiddet ve ev içi şiddet gibi ivedi ve çetin konuların aksine vejetaryenlik kadın yaşamının önemli konularıyla ilgisiz bulunur. Kadın vejetaryenliğini susturmak, oldukça önemli bir kuramsal eylemdir; çünkü feminist-vejetaryen tarih ve metinler ortadan kaybolursa yeni sezgilerimize giden yolu da kaybetmiş oluruz. Feminist-vejetaryen metinlerin susturulması benim kendi suskunluğumla paralel; nihayetinde, bu bölümde ele alınan konuları günlüğümde tespit etmemin üstünden on üç yıl geçmiş.

Neden vejetaryen bedenin bozunumunu fark etmeyi öğrenmeliyiz? İlk olarak, tarihsel kayıtlarımız yetersiz. İkincisi, bir reform hareketinin meşruiyetini çürütmenin bir yolu ona geçici heves demektir. Kitaplardan yayılan tarihi bir klişeye göre vejetaryenlik gelip geçicidir. Yalnız, kayıtlı tarih boyunca sürekli yeniden görünen bir şey nasıl geçici heves olabilir? Abigail Kelley Foster hakkında *Notable American Women*dan alman aşağıdaki ifadede, yazarın Kelley'nin yaşamındaki "asıl" gayeleri ve vejetaryenlik gibi şeyler arasında nasıl bir ikili karşıtlık kurduğuna dikkat edin: "Dönemindeki birçok reformcu gibi o da beslenme değişiklikleri, suyla tedavi, homeopati, kafatasına göre karakter analizi ve spiritüalizme yakınlık duymuştu; yine de bu geçici hevesler onu hayatının asıl gayelerinden asla uzaklaştırmamıştı."[24]

24. Keith E. Melder, "Abigail Kelley Foster", *Notable American Women 1607-1950*, Cilt 1, Der. Edward T. James ve Janet James (Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1971), s. 649.

Feminizm ve vejetaryenlik arasındaki bağ bugün de kimilerince tartışıldığından, bu bağın tarihi günümüz kültürünün anlamlandırılmasına yardımcı olur. Vejetaryenliğin susturulması, kadınlara ilişkin daha büyük bir sessizlikle bağlantılıdır ve hâkim kültürlerin bu hâkimiyetleri nasıl yürüttüklerini ifşa ettiği için ilgi alanıdır. Bedenlerinin derinliğine kulak verenler, genel ahlak tarafından dayatılan ayrımların üstesinden gelebilir. İlerleyen kısımlarda vejetaryenlik hakkmdaki geleneksel intibayı daha olumlu bir yaklaşımla yan yana getireceğim. Beden-dolaylı bilgeliğin önemini ve vejetaryen bedenin onu nasıl besleyebileceğini kavrama noktasındaki başarısızlığımız, geçmişimizi bozunuma uğratmamıza ve kadınların neden vejetaryen olduğunu yanlış anlamamıza yol açtı.

Cinsellik ve Vejetaryen Beden

> Viktorya devrinin saflığı, her biri bedensel ve toplumsal denetimin kaynaşmasını içeren (alkol karşıtlığı, vejetaryenlik, sağlık ve gıda reformu, kafatasına dayalı soy ıslahı gibi) çeşitli reformları savunan, cinsel reformcu, kendinden tanımlı bir erkek grubunun icadıydı. (...) Hakikaten, hepsi reform çabalarının merkezine bedeni koymuştu.
>
> -Carroll Smith-Rosenberg[25]

> Niçin etle beslenmeyi terk ederek kendimizi bir anda birçok tutarsızlıktan kurtarmayalım ki?
>
> -Porphyry[26]

Vejetaryenliğe anatomik bir yatkınlığımız olduğunu kabul ediyor olsaydık, kadın yazarların geçmişte oluşturdukları vejetaryen gövdelere karşı başka türlü mü yaklaşacaktık? Vejetaryen

25. Carroll Smith-Rosenberg, "Sex as Symbol in Victorian Purity: An Ethnohistorical Analysis of Jacksonian America", *Turning Points: Historical and Sociological Essays on the Family,* Der. John Demos ve Sarane Spence Boocock, *American Journal of Sociology* 84, Ek (1978) (Şikago ve Londra: University of Chicago Press, 1978), s. 213.

26. *Porphyry on Abstinence from Animal Food,* Der. Esme Wynne-Tyson, Çev. Thomas Taylor (n.p.: Centaur Press, 1965; Barnes & Noble), s. 53.

anatomi/fizyoloji savının insanın oluşumunda cinsel organları başlıca bir etkenmiş gibi putlaştırmaması ilgiyi hak eder. Vejetaryen beden kuramları, beden oluşumunu eril-dişil diye ayıran özcü yaklaşımların cazibesine kapılmaz. İnsan bedeni ile uyumsuz olduğuna inandıkları etkinliklere karşı protesttirler.

On dokuzuncu yüzyılda vejetaryenliği yaymaya çalışan Sylvester Graham, feminizme ikircikli bir miras bıraktı. Bir yandan, isim yapmasını sağlayan vejetaryen ağırlıklı beslenme, dönemindeki feminist reformcular arasında son derece gözde olmuştu; öbür yandan, onun ve takipçilerinin etin rahatsız edici etkisini eril cinsel organlar üzerinden vurgulaması, muhalif düşüncelerin maskaralığının başka bir örneği olarak ağızlara sakız edildi. Graham'in takipçilerinin ete "hayvanlaştırılmış protein" ismini takması, eleştirmenlere vejetaryenlerin hayvansal doğalarını yadsıdığı fikrini verdi. Bundan yol çıkarak hayvansal doğamızın cinsellik gibi öteki hususlarından da korkulduğu anlamı çıkarıldı. Bedenden korkma teması, Graham'in cinselliği odak noktasına almasıyla desteklenmiş oldu.

Graham, önerdiği beslenme, kuramları ve bunlara feministlerden gelen yanıtlar genelde algılanandan daha çetrefilli ve ilham vericidir. Bir ahlak reformcusu olarak etin eril cinsel organlara aşırı baskı yaptığını savunması, [vejetaryenliğin] tarihteki yansımasına gölge düşürdü. Onun yaklaşımı, eti sofralarından kaldırmak isteyenlerde önü alınamayan bir cinsellik takıntısı olabileceği izlenimi yarattı. "Et yememek cinsel takıntıya tekabül eder" denklemi, et yemeyi hayatlarının önemli bir unsuru olarak kabul eden birçok tarihçinin izlenimlerine yön verdi. Bozumunun tekerine çomak soktuğumuzda, tarihteki etten kaçınmalara alternatif (özellikle kadınlar tarafından uygulanan) feminist bir yaklaşım belirginlik kazanır. Etin eril cinsel organlar üzerindeki etkisine yapılan vurgu, kadınları, Protestanlık ya da ahlaksal denetim dışında sebeplerle çekmiş olsa gerek. Et yeme, pek çok kişi için ötekileri denetleme imtiyazının bir işaretiydi; vejetaryenlik ise feminist bilinçliliğin ve özkimliğin canlanmasıydı.

Eril cinselliğinin kendisini kendi içinde denetlemesini sağlamak, ilk dönem feministler için bir hedef sapması değildi; hele de bu, kadın doğurganlığını denetlemekle eşanlamlı iken... Evlilik içi tecavüz, pornografi ve cinsel tacize odaklanan bugünün hareketleri göz önünde tutulursa, erkek cinselliğini denetlemenin, kadın bütünlüğü adına düzenlenen her kampanyanın meşru ve gerekli bir cephesi olduğu görülür. Graham'in eski yaklaşımının acayip yanı, eti doğal olmayan cinsel etkinliğe gerekçe olarak vurgulaması ve buna örnek olarak mastürbasyonu göstermesiydi. Graham'in iddiasına göre "yanlış beslenme, kapsamlı ve sınır tanımayan bir kendini zehirlemeye yol açar"dı. "Çok baharatlı, ağır yiyecekler ve etin serbestçe kullanılması", "şehvetli uyarılmanın ve cinsel organ hassasiyetinin artması" gibi istenmeyen sonuçlara gebeydi.[27] Graham'a göre beden kapalı bir enerji sistemiydi. Carroll Smith-Rosenberg bu bakış açısını şöyle özetler:

> İnsan bedeninin, metabolizmada arz ettiği öneme göre farklı organlara uyarladığı, sınırlı miktarda sinirsel ve besinsel enerjisi vardı. Cinsel uyarılma ve orgazm, ahlak reformcularına göre, kanı ve enerjiyi erkek organları arasında en düşük ve en gereksiz olanına (yani cinsel organlarına) sevk ederek doğal düzeni bozuyordu.[28]

Etin, alkol gibi bir uyarıcı olduğunu varsaymanın yanı sıra, kabızlığa da yol açtığı düşünülüyordu; et böylece erkeğin mastürbasyon eğilimini artırıyordu.

Graham'in ete karşı yürüttüğü savaşı, Amerika Birleşik Devletleri'nde tüketilen et miktarıyla birlikte okumak gerekir. Et yeme miktarı, Amerikalılarda Avrupalılara kıyasla

27. Sylvester Graham, *Lecture to Young Men on Chastity*, 3. baskı (Boston, 1834, 1837), s. 152-53, 47. Ayrıca bkz. R. T. Trail, *Home Treatment for Sexual Abuses. A Practical Treatise* (New York: Fowlers and Wells, 1853). Etin tahrik etkisini düşünenler yalnızca vejetaryenler değildi; Ortodokslar da öyle görüyordu. James Whorton'un aktardığı gibi: "Etin bu uyarıcı gücü, hekimler tarafından sağlığa hem bir artı değer hem de tehlike olarak görülüyordu: Uyarılma belli bir dereceye kadar gerekliydi." (James Whorton, *Crusaders for fitness: the history of American health reformers* [Princeton: Princeton University Press, 1982], s. 78.)
28. Smith-Rosenberg, s. 222-3.

oldukça farklıydı. Tarihçi Daniel Boorstin'in bildirdiği gibi "Amerikalılar dünyanın en çok et yiyen milleti olacaktı".[29] Avrupalı ziyaretçiler Amerikalıların tükettiği etin çokluğunu görünce şaşkınlıklarını gizleyemedi. *Domestic Manners of the Americans*'ın araştırmacı yazarı Frances Trollope, 1830'larda şöyle not etmişti: "Aşırı derecede domuz pastırması yiyorlar. Jambon ve biftekler sabah akşam sofradan eksik olmuyor."[30] Bu on yılda, yıllık kişi başı et tüketimlerinin ihtiyatlı tahminle 80 kilo olduğu hesaplandı.[31] Anthony Trollope, Amerikalıların İngilizlerin en az iki katı sığır eti tükettiklerini öğrendiğinde hayrete düşmüştü. Turta hamuruna bile domuz yağı katıldığını gören bir vejetaryen 1846'da şöyle yakınmıştı: "Bir Amerikalıya hele de bir Yanki'ye hayvansal yağın kötü taraflarını anlatacağına, git bir oğlancıya ahlak hakkında nutuk at daha iyi!"[32] Domuz eti tüketimi Avrupa'nın üç katı olan Amerika, Güneyli Dr. John Wilson tarafından şöyle eleştirildi: "Amerika Birleşik Devletleri'ne Büyük Domuz-Yeme Birliği ya da Domuz Eti Cumhuriyeti demek yerinde olurdu."[33] Amerika'ya taşınanların Avrupa'da kalan akrabalarına gönderdikleri mektuplarda "Her gün üç öğün et yiyoruz." gibi ifadelere rastlanmıştı.[34] Bir göçmen, Amerika'da yedikleri et miktarını Avrupa'daki akrabaları duysa ona inanmayacaklarından endişe ediyordu; bu yüzden yediği eti kasten olduğundan az gösterdi.

29. Daniel J. Boorstin, *The Americans: The Democratic Experience* (New York: Random House, 1973), s. 5.

30. Frances Trollope, *Domestic Manners of the Americans* (1832, New York: Alfred A. Knopf, 1949), s. 297.

31. Richard Osborn Cummings, *The American and His Food: A History of Food Habits in the United States*, 2. baskı (Şikago: University of Chicago Press, 1941), s. 15.

32. Maria Loomis, *The Communitist* 2, sayı 29 (5 Mart 1846), s. 115.

33. Sam Bowers Hilliard, *Hog Meat and Hoecake: Food Supply in the Old South, 1840-1860* (Carbondale: Southern Illinois University Press, 1972), s. 42.

34. " 'Her gün üç öğün et yiyoruz' cümlesi, okyanusun öbür ucundan gelen her 'Amerikan mektubu'nda tekrar ediyordu." Ray Allen Billington, *Land of Savagery, Land of Promise: The European Image of the American Frontier* (New York: W. W. Norton & Co., 1981), s. 233.

On dokuzuncu yüzyıl kadınları, vejetaryenliği, ağır yağlı yemekler pişirme zahmeti ve ocak başında harcadıkları uzun zamana karşı kurtarıcı olarak gördü. Feminist ve kölelik karşıtı yaklaşımlarıyla tanınan Grimké Kardeşler, benimsedikleri Sylvester Graham'in vejetaryen diyetinin "sağlığa en uygun ve de (...) mutfak zahmetinin altında ezilen kadın için tam bir kurtuluş" olduğuna inanmıştı.[35] Yaşamöykülerini yazan Lerner "Şüphesiz ki, homini gırtlak yeme-içme çağında; kadınlar hayatlarının en güzel zamanlarını devasa yemekleri pişirme, fırınlama ve servis etmeye harcarken, Graham diyeti ev işlerini kolaylaştırdı ve daha sağlıklı bir beslenme getirdi." şeklindeki gözlemini kaydetmişti.[36] On dokuzuncu yüzyıl Amerikan kadınları, kızartma ve et ağırlıklı bir beslenmenin egemen olduğu hazımsız bir çağa hizmet ettikleri için vejetaryenlikte bir sağlık vaadi gördüler. Toplumdaki kadın rolleri için arabuluculuğa soyunan Catherine Beecher ve kardeşi Harriet Beecher Stowe, et tüketiminin azaltılmasının "ateşlenme, kızamık döküntüsü, baş ağrısı, safra kesesi sancıları ve ağır bir beslenmenin yol açtığı ya da azdırdığı bütün diğer hastalık risklerini büyük oranda azalttığım" savunmuştu. "Etin ekmekten daha besleyici olduğuna dair genel kanı, büyük bir hata. İyi ekmek, kasabın etinden çok daha faydalıdır."[37]

Vejetaryenlik, beslenme düzeninden kavurma ve et çeşitlerini çıkararak, kadını aşçılık ve hizmetçilik rollerinden kurtardı. 1853 yılına ait *American Vegetarian and Health Journal*'da F. Gale, kadınların kendilerine bakmayı öğrenmek zorunda olduğunu savundu ve vejetaryenlik sayesinde bir hekime bile ihtiyaç duymadan çiçek hastası altı çocuğunu nasıl iyileştirdiğini anlattı. Gale'e göre "kadınlar modanın, iştahın, erkeklerin

35. Gerda Lerner, *The Grimké Sisters from South Carolina: Pioneers for Woman's Rights and Abolition* (New York: Schocken Books, 1971), s. 253.
36. Lerner, s. 253.
37. Catherine Beecher ve Harriet Beecher Stowe, *The American Woman's Home or Principles of Domestic Science* (New York: J. B. Ford and Co., 1869; yeniden basım New York: Arno Press and The New York Times, 1971), s. 132-33.

ve hepsinden önemlisi hekimlerin kölesiydi".[38] Benzer bir şekilde, II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaş zamanında uyguladığı istihkak sistemini sürdüren Büyük Britanya'daki kadınlar, yetersiz beslenirken de sağlığı koruyabilecek alternatif gıdalara yöneldi. Annesi vejetaryen beslenmeye başlayan bir kız şöyle yazmıştı: "Bizim beslenmemiz, kısıtlı koşullardan zar zor elde edebildiğimiz hayati ihtiyaçlarımızla ve bedensel sağlığımızı koruyabilmemizle ilgiliydi. Gıda Reformu belli yöntemler takip edilirse hastalıkların sonunun geleceğinin garantisini vermişti." İyi ve ucuz yemek bulmak, elbette ki mümkündü. Bu inanış, Grimké Kardeşlerin de aralarında bulunduğu on dokuzuncu yüzyıl kadın reformcuların nazarında geçerliliğini koruyordu.[39] Grahamizmin vaadi, vejetaryenliğin kadını sadece ev içi baskıdan değil aynı zamanda tıbbın tahakkümünden kurtarmaktı. Sağlıklı beden, onların kapısını çalmayı artık gereksiz kılmıştı. Bunlar bir yana, vejetaryenlik kadınlara arkadaş ağlarını genişletme şansı verdi.

Kadınların vejetaryen olma kararıyla ilgili kullandıkları dil feminist meramı aksettirir: Grimké Kardeşler beslenme biçimlerini değiştirince "özgürleşmiş" hisseder; Bayan Gale, hâkim kültür tarafından esir alınanlara kurtarıcıları olarak seslenir. 1852'de *American Vegetarian and Health Journal*'da yayınlanan "Rights of Women" makalesinde Anne Denton kadınlardan zekâlarını geliştirmelerini, fizyoloji öğrenmelerini, vejetaryen olmalarını ve burjuva davranış kalıplarını terk etmelerini rica etti: "Kadınlar yamyam lezzetlerden, iyi görünme kaygılarından, pahalı mobilyalardan veya ziynet eşyalarından daha yüksek ve yüce bir şey için yaşamalı." On dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan feminist vejetaryen Mary Gove Nichols, kocasıyla birlikte yakın gelecekte var olmasını bekledikleri yeni kadın hakkında şunları yazdı: "Pisboğazlı adamın teki için domuz ve

38. F. Gale, *American Vegetarian and Health Journal* 3, sayı 5 (Mayıs 1853), s. 100.

39. Carolyn Steedman, "Landscape for a Good Woman", *Truth, Dare or Promise: Girls Growing Up in the Fifties*, Der. Liz Heron (Londra: Virago Press, 1985), s. 115. Ayrıca bkz. s. 253.

öteki yemekleri pişiren, tecrit edilmiş bir evin hizmetçisi olmayacak." Onun yerine, "suyla tedaviyi iyi bilecek; iyi bir hekim ve iyi bir hemşire olacak; bitki temelli sade ve saf bir beslenme biçimi olacak ve su içecek". Şöyle bitirirler: "Bunun gibi birçok kadın aramızda yetişiyor."[40]

Daha sağlıklı olma, pişirme süresinin kısalması ve özgürleşme gibi cezp edici özelliklerin yanı sıra, pek çok kişi vejetaryenliğin doğumu kolaylaştırdığını iddia etti. Tamamen kadınlara özgü ve genelde korkulan bir deneyime yapılan bu gönderme, doğurganlık çağındaki pek çok kadın için vejetaryenliği yeterince cazip kıldı. *Tokology: A Book for Every Woman* isimli, hamile kadınlar için vejetaryen beslenmeyi öneren kitabında Alice Stockham, tavsiyelerini dinleyerek doğum sürecini daha kolay geçiren kadınlardan örneklere yer verdi.[41] Stockham'ın vejetaryenlik çağrısı, o dönemde kitap hakkında *Vegetarian Magazine*'de çıkan sayısız reklamla desteklendi. Virginia Woolf'un yakın arkadaşı Margaret Llewelyn Davies'in editörlüğünü yaptığı *Maternity: Letters from Working-Women* kitabındaki bir mektubun yazarı, vejetaryen beslenme tercihini "çocuğun daha temiz ahlaklı ve daha sağlıklı yetişmesi" ile açıklıyordu.[42]

Vejetaryenliğin cazibesine dair kadın-tanımlı gerekçeleri akılda tutarak, eril cinselliğin denetimi ve vejetaryenlik arasındaki bağlantı üzerine yapılan tartışmalara odaklanalım. Et eril cinsel organlara aşırı baskı yapan ve cinsel uyarıcı işlevi olan bir yiyecek olarak görüldüğüne göre, bu düşünceler, eril cinselliğin denetiminin peşinde olan kadın savma da mal edilebilirdi. Etten sakınmak, erkeklerden de uzak durmayı beraberinde getirecek bir davranış olarak teşvik edildi. Doğum kontrol

40. Thomas L. Nichols ve Mary Gove Nichols, *Marriage: Its History, Character and Results: Its Sanctities and Its Profanities; Its Science and Its Facts* (New York: T. L. Nichols, 1854), s. 212, 214.

41. Alice Stockham, *Tokology: A Book for Every Woman* (New York: Fenno and Co., 1911).

42. Mektup no. 151. "Systematic Preparation", *Maternity: Letters from Working-Women*, Der. Margaret Llewelyn Davies (Londra: G. Bell and Sons, 1915, yeniden basım, New York: W. W. Norton & Co., 1978), s. 178.

yöntemlerinin iyi uygulanamadığı, kadının sayısız çocuk doğurmak durumunda kalabildiği bir dünyaya Grahamizm, özgürleşme umudu olarak geldi: Cinselliğin denetimi kadının elinde olabilirdi. Vejetaryenliğin öncüleri yalnızca doğum kontrolü ve kürtajı desteklemedi, aynı zamanda kadınların cinsellikten zevk alma hakkı olduğunu da savundu.[43] Böylece vejetaryenlik, bir yandan kontrol edilemeyen eril cinselliğine çare olarak akıllara gelir; öbür yandan serbest aşkı değişik şekilleriyle uygulayan ütopik toplulukların seçtiği beslenme şekli olarak karşımıza çıkar.[44] Tarihçi Susan Cayleff, "on dokuzuncu yüzyıl Amerikasında etsiz beslenmenin meşru bir toplumsal ve ahlaki bir mesele olduğunu" gözlemledi.[45] Hal böyle olunca, mesele doğrudan (toplumsal statüleri bağlamında) kadınlara hitap etti, meşru toplumsal ve ahlaki gerekçelerle cazip geldi.

Et Fobisi?

> Ergenler bazen öyle felsefelerin peşinden gider ki ailenin beslenme adetlerini kökten reddetme noktasına gelirler. *Vegetarian diets art*, dünyayı açlıktan kurtarmak isteyen, hayvanları yemenin doğru olmadığını düşünen veya hayvansal gıdada var olduğunu düşündükleri "zehir"den kaçınmak isteyen idealist gençler arasında özellikle bugünlerde çok yaygınlaştı. Vejetaryen beslenmekte bir sorun yok.
>
> -Jane Brody[46]

43. Vejetaryen ve ahlak reformcusu Lucinda Chandler ılımlı bir serbest aşk (evlenmeden birlikte yaşama) savunucusuydu. Susan Cayleff'in Dr. Trail'in düşünceleri hakkındaki tartışması için bkz. *Wash and Be Healed: The Water-Cure Movement and Women's Health* (Philadelphia: Temple University Press, 1987), s. 56-58.

44. Aslında *Sex, Diet and Debility in Jacksonian America: Sylvester Graham and Health Reform* kitabında tarihçi Stephen Nissenbaum, Graham'in kuramlarının serbest aşk savunucusu Percy Shelley'ninkilere çok benzediğini savunur. "Graham gibi, Shelley de gelişmekte olan kapitalist düzene ve onun geleneksel toplumsal değerleri tehdit etmesine derin bir kuşkuyla yaklaşıyordu. Tıpkı Graham gibi o da yeni düzeni fiziksel ve ahlaksal çürümeyle bir tutuyordu. Son olarak, Shelley de Graham de bu çürümeleri, hayvansal gıdanın insan beslenmesine dahil edilmesine dayandırıyordu." s. 48.

45. Cayleff, *Wash and Be Healed*, s. 119.

46. Brody, s. 400.

Et ve *Kan*, insanoğluna yaraşır bir Yemek olamayacak kadar *Hayvan Yaşamı* ile yakından akrabadır; adeta Abla ile Kardeşin evlenmesi gibi...

–Thomas Tryon, 1683[47]

The American Heritage Dictionary of the English Language'a göre "fobi", "özel bir nesne veya durum hakkında sürekli, anormal veya mantık dışı korku"dur. Şayet birisi eti iğrenç, ürkünç, rahatsızlık verici buluyorsa, bu kişisel duygusal tepki hâkim toplum tarafından anormal ve mantık dışı bulunabilir. Ne de olsa, hâkim toplum eti kabul edilebilir ve iştah açıcı addetmiştir. O halde vejetaryenlik yemeklerle ilgili psikolojik bir soruna mı işarettir? Bir yemeğe verilen tepkinin anlamını (kültürel, simgesel veya politik olabileceği halde) "fobi" ile sınırlandırmak, anlamlandırmayı boyunduruk altına almak isteyen hâkim kültürün etiketleme dürtüsünü ortaya koyar. Et yemeyi reddetmek "fobik" olarak etiketlendiğinde, hâkim toplum bozunuma başvurmuş olur; hayvanları yemeye yönelik itirazlara geçit verilmez. Birisi et yemenin iğrenç olduğunu söylediğinde, tarihçiler ya da çağdaş kültür yorumcuları bu kişinin psikolojik durumunu masaya yatırmaya kalkar. Etin reddinin yargılandığı perspektif, et yemenin yerinde bir hareket olduğunu varsayar. Hâkim perspektif bu şekilde azınlığın perspektifini susturur, kişisel ve sapkın olarak etiketler.

On dokuzuncu yüzyıldaki vejetaryenliğin dili, kulağa fobik geliyor; peki gerçekten öyle miydi? Feminist vejetaryen Mary Gove Nichols 1840'lardan bir pikniği betimler: "Jambon, haşlanmış ve közlenmiş tavuklar, sosisler, kıymalı börekler ve hayvan cesetlerinden oluşan diğer korkunç şeyler ortadaydı."[48] Benzer bir dile 1906'daki Josiah Oldfield'in sözlerinde rastlanır: "Böylece o anda et yeme alışkanlığının bütün tehlikesi, dehşeti, tatsızlığı erkeğin aklında belirgin bir şekilde daha faz-

47. Thomas Tryon, *The way to health, long life and happiness* (Londra, 1683), s. 396.

48. Mary Gove Nichols, *Mary Lyndon or, Revelations of a Life: An Autobiography* (New York: Stringer and Townsend, 1855), s. 180.

la öne çıkar."[49] Peki ya, ortalama genç kadınlar bu örneklerdeki terminolojiyi kullanırsa ne olur? Genç bir kadının eti geri çevirdiği bir konuşmanın, (hayvanları yemenin yakından incelenmesiyle açığa çıkan birçok meseleyi bozunuma uğratan) psikolojik terimlerle maskelendiği özel bir vakayı incelemek istiyorum. Bu, tarihsel bozunum için adeta bir örnek olay incelemesidir.

The Female Malady'de Elaine Showalter şunu savunur:

> Et, "eski İngiltere'nin rozbifi" yalnızca savaşçıların ve saldırganların geleneksel yemeği değildi; etin aynı zamanda öfke ve şehveti beslediğine inanılırdı. Viktorya dönemi kızları arasında etten tiksinme yaygın bir olguydu; etçil bir diyet erken cinsel olgunlaşmayla, özellikle de aybaşı kanamasının bollaşması ve hatta nemfomani* ile bir tutulurdu.[50]

Showalter'ın bu iddia için kaynağı, Joan Jacobs Brumberg'in "klorotik kızlar" hakkındaki makalesidir.[51] Kloroz, kansızlığın bir çeşidiydi. Bütün bu kızlarda ortak olan, ete duydukları tiksintiydi. Brumberg, bu hastalık üzerine çalışan bir çağdaşının 1897'deki bir gözlemine yer verir: "Neredeyse bütün klorotik kızlar bisküvi, patates gibi şeylerin düşkünü çıktı. Genelde etten kaçınmakla birlikte, yedikleri zaman ise en dıştaki yanmış kısmı tercih ederlerdi." Aile doktorlarına yakman bu kızlardan biri "Ete tahammülüm yok" demişti. Bir sağlık rehberine göre klorotikler arasında "hayvansal gıda yeme isteği tamamen

49. Josiah Oldfield, "The Dangers of Meat Eating", *Westminster Review* 166, sayı 2 (Ağustos 1906), s. 195.

* Kadında cinsel doyumsuzluk, aşırı seks arzusu. (ç.n.)

50. Elaine Showalter, *The Female Malady: Women, Madness, and English Culture, 1830-1980* (New York: Pantheon Books, 1985), s. 129.

51. Joan Jacobs Brumberg, "Chlorotic Girls, 1870-1920: A Historical Perspective on Female Adolescence", *Women and Health in America*, Der. Judith Walzer Leavitt (Madison, WI: The University of Wisconsin Press, 1984), s. 186-95. Blumberg, özellikle etten nefret eden ve çeşitli gıdalardan kaçınan kızları keşfine şu kitapta devam eder: *Fasting Girls: The Emergence of Anorexia Nervosa as a Modern Disease* (Cambridge ve Londra: Harvard University Press, 1988).

kesiliyordu".[52] Bütün bunlar diğer birçok insanın da bedenlerinden yükseldiğini gözlemlediği fizyolojik tepkilerdi; ancak onlara psikolojik bir anlam da atfedilmişti. Bize sezdirilen, kızların cinsellikten ve olası bir nemfomaniden korktuğuydu. "Aşırı et tüketiminin ergenlerde cinnete ve nemfomaniye yol açtığı" iddialarına kaynak olarak kadınlar, âdet ve on dokuzuncu yüzyıl ilaçları hakkındaki bir makale gösterilir.[53] *Gösterdikleri* kaynağın tarihi, 1857, cinsellik ve et yeme için Graham modelinin gözde olduğu zamandır. 1890'lardaki bu kızların o dönemde edinebilecekleri başka bir perspektifin de mevcut olduğu (yukarıda detayları anlatılan, otonom kadın kimliğinin vejetaryenlikle bağdaştırıldığı perspektif) hesaba katılmaz.[54]

Et düşüncesindeki iğrenmeyi tartışan diğer bakış açısı, iğrenen kişinin eti kayıp gönderge ile (ölü hayvan ile) ilişkilendirmiş olabileceğinin farkına varmaktan geçer. Kızların *et* yemeye itirazları, belki de *hayvanları* yeme düşüncesine soğuk bakmaları ile ilgilidir. Aslında, Brumberg bazı kızların bu iliş-

52. Brumberg, "Chlorotic Girls", s. 191.

53. Brumberg, *Fasting Girls*, s. 176. Klorotik kızlar hakkındaki makalesi bu cümleyle birebir aynı ifadeyi içerir, s. 191. Blumberg'in kaynakları Vern Bullough ve Martha Voght'tur. "Women, Menstruation, and Nineteenth-Century Medicine", *Bulletin of the History of Medicine* 47 (1973), s. 66-82.

54. *Fasting Girls*'ün aslında "Chlorotic Girls"de bulunan maddeleri ısıtıp önümüz koyduğu gerçeği, Brumberg'in et yeme hakkında alternatif düşüncelere yer veren diğer kaynakları keşfetmekte başarısız olduğunu gösterir. Kızların bakış açısını saptamak için, tıbbi analizi es geçip kültürel bağlamı ortaya çıkarmak isteyenler olabilir. Kızların neden etten kaçtığı ile ilgili Brumberg'in yaptığı yorumda aşikâr olan arıza, karşılaştırmalı çalışmalarla ilgilidir. "On dokuzuncu yüzyılın son dönemleri, bütün Batı dünyasının beslenme tarihinde ciddi bir dönüm noktasıdır" ("Chlorotic Girls" s. 195) gözleminde bulunur ve Fransa'da "1880-90'lara kadar hayvansal proteinlerin toplam protein alımının yalnızca % 25'ini oluşturduğu"nu belirten bir çalışmayı referans gösterir. Fakat Birleşik Devletler'deki et tüketiminin Avrupa ülkelerine göre en az iki misli olduğundan haberdarız. Avrupa deneyimini temel alan beslenme çalışmaları Amerika Birleşik Devletleri için genellenemez. Blumberg'in genel anlamda vejetaryenlik fikrine kapalı olduğunu gözlemliyoruz. (Bir dipnotunda Byron ve Shelley'i ele alırken müşkülpesent, vejetaryen ve yetersiz beslenmenin romantikliği gibi çağrışımlara başvuruyor. *Fasting Girls*, s. 329, dipnot 60) Et yeme üzerine düşünceleri, dikkatli bir araştırmacının bile hâkim görüşle uyuşmayanı susturduğunu kanıtlar.

kilendirmeyi yaptığına dair kanıtlar da sunar: "Pek çoğu, et yemeye iyileştirici yanlarından ötürü katlanır; ancak ahlaki ve estetik bir davranış olarak hiçbiri sıcak bakmaz."[55] Kızların eti estetik dışı bulması fikrini tasdik edercesine yazan Lady Walb. Paget, 1893'te şunu belirtir: "Et yeme düşüncesinin estetik açıdan sakıncalı olduğunu yaşamım boyunca hep düşündüm. Çocukken bile, dev bir *grosse piece*'nin* kocaman bir tabağa konduğunu görmek güzellik anlayışımı alt üst ediyordu."[56] Blumberg "Günümüzdeki betimlemelere bakılırsa, bazı genç kadınlarda etin çağrışımları dolayısıyla et fobisi olabilir" diye devam eder ve 1907 tarihli bir makaleyi referans gösterir:

> Burada, herkesin hayatında bin kere karşısına çıkan genel bir kız resmi var: Yağlı etin düşüncesine bile (vücut işlevleri gerçi ihtiyaç duyan ama) midesi isyan eden bir kız. Anne ikna yolunu dener, üsteler, tehdit eder ve cezalara başvurur. Ne var ki hiçbir şey, ağzına ölü bir hayvanın yağlı bir parçasını koyma düşüncesinin kızın doğasında tetiklediği isyanı bastıramaz.[57]

Kendisi de bir vejetaryen olan Dr. Josiah Oldfield'in bir makalesine yanıt olarak yazılan bu makale, klorotik kızlarla ilgili değildir. Oldfield'in gündeme getirdiği konu üzerine kafa yorar: "Ölü bir bedeni yemenin düşüncesinde bile sanatçı ruhlu kadın ve erkeklere itici gelen bir şey vardır."[58] Bu makalenin yazarına göre, kızların ölü hayvanları yemeye karşı geliştirdikleri tepki "sanatsal"dır. Aslında makale kızlara zorla et yedirilmesini değil; kızların yağ gereksinimlerini etsiz yemeklerden karşılamaları önerir.[59] Bu makalenin bize gösterdiği, "sanatçı

55. *Fasting Girls*, s. 177.

* Fr. Ana yemek olarak servis edilen büyük et parçası. (ç.n.)

56. Lady Walb. Paget, "Vegetable Diet", *Popular Science Monthly* 44 (1893), s. 94.

57. *Fasting Girls*, s. 177. Parantezdeki kısım 1906 makalesinde yer almış; ancak *Fasting Girls*'ten çıkarılmıştır.

58. "The Antagonism Between Sentiment and Physiology in Diet", *Current Literature* 42 (Şubat 1907), s. 222, Josiah Oldfield'in *Chamber's Journal*'daki bir makalesine yanıttır.

59. 1863 gibi erken bir tarihte Dr. Edward Smith, çoğu çocuğun etteki yağdan iğrenmesine değinir ve yağlı eti yemeyi reddetmekle nasıl başa çıkılacağına dair

ruhlu kadın ve erkeklerin" artı birçok kızın, kayıp göndergeyi yerine koyduğudur. Et diye ölü hayvanları yediklerini fark ettiler.

Kayıp göndergeyi yerine koymak et fobisine kanıt mıdır? Yukarıdaki alıntıda tarif edilen kız, kafasında canlandırdığı herhangi bir şeyi abartmış mıdır? Görünüşe göre yorumlarda bir karşıtlık ortaya çıkar; çünkü bazı doktorlar ve şimdi bir de tarihçiler, etten sakımlmasmın kızların kendi bedenlerini nasıl deneyimlediklerinin göstergesi olduğunu varsayar. Et; cinselliklerine mi, adet olmalarına mı yoksa kayıp göndergeyi (hayvanların bedenlerini) yerine koyduklarına mı işarettir? Genç kızlar belki de eti, kendi dünyalarında özel bir anlamı olduğu için *ve* kayıp gönderge sisteminin üstesinden geldikleri için yemedi. Sahiden, ya etten tiksinme davranışı klorotik kızlarla sınırlı değilse? Yukarıdaki makalenin belirttiği gibi pek çok kız eti iştah kaçırıcı bulur; ama belli ki bu tepkilerinin kayda geçmesi için diğer davranışlarının kültürel olarak tanımlı "klorotik kızlar" şablonuna oturması gerekir. O zaman da şu soru akıllara gelir: "Yeme bozuklukları olan birisinin aynı zamanda ete itiraz etmesi meşru mudur?"

Vücut Bulan Meramlar

> "Doğru dürüst et yemezse sağlam bir dayağı hak ettiğini doktor söyledi." Fışkıran kanı, beyni, ölü hayvanın mahrem düşünce dokularını, kasları, damarları, boruları, kanalları, arkları, olukları, işkembeyi, beyni ve dili midenin kaldırmayacağını anlatmaya çalıştın. Mutfaktaki demir kovaların içinde, et suyunda kaynatılmak üzere koyun kafaları duruyordu. Her ay kovalar dolusu beyaz kumaş kana bulanıyordu. Önüne ne konduysa yemek zorundaydın.
>
> –Denise Riley, "Waiting"[60]

tavsiyelerini yazar. İğrenmenin klorotik veya anoreksik kızlarla sınırlı kalmadığı böylece ortaya çıkar. Bkz. Edward Smith, tıp doktoru, *Practical Dietary for Families, Schools, and the Labouring Classes* (Londra: Walton and Maberly, 1864), s. 135-36.

60. Denise Riley, "Waiting", Heron, s. 244.

Feminist meram, ataerkil bir kültürün neresinde kendine yer bulur? Sözel dünyada kendilerine yer bulamayan meramlar nereye gider? Belki de feminist meram, susturulmuş olduğunu anladığı anda başka türlü konuşuyordur. Muhalifliğin yemekle dile gelmesi olası mıdır? Kadınlar Batı kültüründe yemeğin hazırlayıcısı olduğuna göre ve et de erkek yiyeceği olarak tanımladığına göre, vejetaryenlik kadın dili içerisinde susturulmuşluğundan kaçmak isteyen bir anlam ifade ediyor olabilir. Eğer "kadınlar sözü diğerinin ifadelerine meydan okumak için değil, o ifadeleri geliştirmek için kullanmaya meyilliyse"[61], o halde yemek tercihleri, başkasını sorgulamak için konuşma bariyerlerini yıkmaktan daha az çatışmacı bir başlangıç olabilir. Kadınlar, hâkim dünya düzenine yönelik eleştirilerini kadın-tanımlı yiyeceklerle kodlayabilir. Bu durumda kadın bedenleri, kadınların vejetaryenlik aracılığıyla muhalifliklerini kazıdıkları metinlere açık hale gelir. Genç kızların eti reddetmesini fobik diye yaftalamak, aslında meramları gidecek yer bulamayan kadınların durumunu özetler. Anlaşılmazlıkları yemek tercihlerine kodlanır.

Araştırmacılar, kadınlar ve yemek tercihlerinin simgesel anlamları arasındaki ittifakı doğruluyor. Caroline Bynum'un *Holy Feast and Holy Fast: The Religious Significance of Food to Medieval Women* kitabı, ortaçağ kadınlarının deneyimlerini yorumlamakla yetinmeyen geniş gözlemlere yer verir. Bynum'ın tespitine göre yiyecekler, kadınlar için erkeklere kıyasla daha fazla simge işlevi görür. "Yemek alışkanlıkları ve yemek simgeleri, kadın deneyimini erkeğinkinden çok daha fazla karakterize etmiştir." Şöyle bitirir: "Yemek davranışları, kızlara hem koşullar üzerinde hem de kendileri üzerinde denetimi kazanmalarında yardımcı oldu. Perhiz yoluyla, kadınlar ataerkil ailevi ve dini yapıları içselleştirdi, kendilerine uydurdu ve onlardan kaçmayı öğrendi."[62] Brumberg yemeğin "bireysel

61. Jessie Bernard, *The Female World* (New York: The Free Press, 1981), s. 381.
62. Caroline Walker Bynum, *Holy Feast and Holy Fast: The Religious Significance of Food to Medieval Women* (Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1987), s. xiv 298.

kimliğin tamamlayıcı bir parçası olduğunu" belirtir. "Hele de kadınlar için, birinin nasıl yediği doğrudan karakterin niteliği hakkında bilgi verir."[63]

Eğer beden kadının özgürlük mücadelesinde özel odak noktası haline gelirse, o bedeni besleyen şeyler bağımsızlığın ilanı için uygun yörüngeyi çizer. Erkek usulü yemeği reddeden kadınlar, bedenleri ve vejetaryenlik seçimleri ile feminizm kuramını hayata geçirmiş olur.

Et yeme düşüncesine ve gerçeğine karşı huzursuzluk belirtileri olabilir ve bu belirtiler illa kişisel veya psikolojik sorun anlamına gelmez. Cinsiyet rolleri, erkek egemenliği ve âdet olma gibi kadının yaşantısında karşısına çıkan bazı meseleler, (hayvanların kaderini hesaba katmamıza fırsat kalmaksızın) et yeme hakkında geliştirdiğimiz mitolojiyle iç içe geçmiştir. Kızın eti geri çevirmesine alternatif bir açıklama şöyle getirilebilirdi: Eti, onlar büyüdükçe üzerlerindeki denetimi sıkılaştıracak olan erkek egemenliğinin bir simgesi olarak gördüler; bu yüzden erkeğin libidosunu değil ama iktidarını reddettiler. Bu kanı, tamamen mantıkdışı veya tarihdışı değildir. Tarih, feminist ve vejetaryen sezgilerin kesişme örnekleriyle doludur. Bu örneklerin gösterdiği, tıpkı kızların yürüttüğü gibi, et yemeye karşı feminizmin temelinde yatan ancak genelde ifade edilmeyen bir muhalefettir. Inez Irwin, radikalliğinin kaynağını açıklayabilmek için çocukluğunu anımsıyor:

> O yıllara geri dönüp baktığımda, Pazar günkü öğlen yemekleri, garip bir şekilde orta sınıf kadınının yaşamı hakkında nefret ettiğim ve bilmek istemediğim her şeyi simgeliyordu. O kanlı yemek (dev bir rosto, evin erkeği dilimledikçe kanın dökülmesi...), tamamı buharda pişirilmiş çeşit çeşit sebzeler ve ağır bir puding. Yemek bittiğinde (O masa ki, siz deyin hercümerç ben diyeyim savaş alanı; adeta tüylerimi diken diken ederdi.) erkekler doymanın getirdiği miskinlikle rahat koltuklarına, Pazar gazetelerinin sayfalarına, pineklemelerine çekilirken; kadınlar dehşetin tüm izlerini temizler. Pazar günkü öğlen yemekleri! Ruhumda bir yaradır. Ne zaman aklıma gelse yine

63. Brumberg, *Fasting Girls*, s. 178.

> diken diken eder tüylerimi. (...) Bu manevi kargaşa, içimdeki yazma tutkusunu ateşledi. (...) Şu evrendeki elli küsur yıllık yaşamıma baktığımda, merak ediyorum, tek başıma ayakta kalma arzumu gerçekte tetikleyen neydi? Mücadele, ecdat, diğer faktörler; münazaralarla geçen gençlik? Belki de gerçek tetikleyici, Pazar günkü öğlen yemekleriydi![64]

Irwin, genç kızların tabaklarındaki eti reddettikleri on dokuzuncu yüzyılın son dönemlerini yazıyor. Irwin'in betimlediği geleneksel Pazar günü öğlen yemeği mönüsü, o genç kızların karşılaşacaklarına oldukça benzer. Irwin'in rahatsızlığını dile getirdiği etin metinleri şunlardır: Kanama, kanlı rosto; erkeğin elindeki et bıçağı; tıka basa doymuş adam ve dehşetin izlerini temizleme görevinin kadına kalması. Irwin'in ruhunda yara bırakan Pazar yemeklerindeki dehşeti tanımlaması, evde bir şeyler döndüğünü sezdirir. Evde olup bitenler, yüzleşildiğinde hakkında kafa patlatıldığında ve karşılık verildiğinde insanın tüylerini diken diken eder. Bir asiyi yazmaya sevk eden, bir ergen kızı etten kaçınmaya itebilir.

Kadınların ataerkil kültür hakkındaki hoşnutsuzlukları da eti iştah kaçırıcı yapan bir etmen olabilir. Kadınların günlüklerinde ve mektuplarında yemekle ilgili neler yazar? Kadınlar için vejetaryenliğin meramım anlatmak, et yemenin erkeksi çağrışımları ve adetin kadınsı çağrışımlarını aynı bağlamda buluşturmaktan geçer. Kadınlar kanı daha yakından tanıdıkları için mi vejetaryen olur? Kadın kanı ile hayvanın dökülen kanı karşı karşıya getirildiğinde, tahakküm ve şiddet ilan eden bir sürece karşı kadın sabiti* yerleştirilmiş olur. Bununla birlikte, etle beslenip beslenmediğimize bağlı olarak âdet deneyimimiz değişir. Barbara Seaman ve Dr. Gideon Seaman şöyle der: "Etteki bazı unsurların âdet sancılarını ve menopoz şikâyetlerini artırdığından kuşkulanıyoruz. Her halükarda, iki

64. Inez Haynes Irwin, "The Making of a Militant", *These Modern Women: Autobiographical Essays from the Twenties*, Der. Elaine Showalter (Old Westbury, NY: The Feminist Press, 1978), s. 39, 40.

* *Female constant.* (ç.n.)

durumun da vejetaryen topluluklarda daha az olduğu bir gerçek. Eti bırakan Amerikalı kadınlar genelde daha iyi olduklarını bize bildirir."[65] Kadınların ve kızların deneyimlerine verilen tepkilerin kodlarını çözecek veya beden-dolaylı bilgeliği takdir edecek donanıma sahip değilsek, bu kodlanmış tepkileri nasıl çözeceğiz?

Hayvanların bedenlerinin de meramı vardır. O bedenler ete dönüştüğünde bile meramlar anlaşılabilir. Bedenlerimiz, yemek tercihleriyle meramlarını anlatır. Hayvanların yemek için öldürülmesi, feministlerin sahip çıkamadığı bir meseledir; ancak kayıp gönderge sistemi ve yemek tercihlerinin yarattığı gergin atmosfer sebebiyle feminizme göbekten bağlıdır. Vejetaryen bedenle irtibat halinde olmak, beden-dolaylı bilgeliği ve kayıp göndergeyi yerine koyar.

65. Barbara Seaman ve Gideon Seaman, tıp doktorları, *Women and the Crisis in Sex Hormones* (New York: Rawson Associates Publishers, Inc., 1977), s. 142.

9
Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram

Vejetaryen romanına dahil etmediğin kısımlar mı var, feminist romanında kullanmaya ne dersin?

–Agnes Ryan, kendisine yazdığı bir not

Özgürlük ve adaletin bir gün herkes için mümkün olabileceğini konuşurken, biftek yemeye oturmuştuk. "Istırabı yiyorum" diye düşündüm ilk ısırdığım anda. Çıkardım attım.

–Alice Walker, "Am I Blue?"

Pilav ye, kadınlara inan
Bilmediğim her neyse
Hâlâ şansım var öğrenmeye

–Fran Winant, "Eat Rice Have Faith in Women"

Vejetaryenliğin bitip feminizmin başladığı veya feminizmin bitip vejetaryenliğin başladığı nokta neresidir? Yukarıda aktardığım sözlerin hiçbirinde yazarların bir konudan diğerine geçtiğine dair bir gösterge yok. Aynı şekilde, feminizm tarihindeki önemli olaylar ve kadın edebiyatındaki önemli figürler, kesintilere karşı devamlılığa ses vermek için feminizm ve vejetaryenliği bitiştirmiştir.

Feminist-vejetaryen bir kuram geliştirmek, bu devamlılığın farkına varmayı gerektirir. Yemek tercihlerimizin tecellisiyle her bir öğünümüz, feminist temelleri ya sarsar ya da sağlamlaştırır. Yazarlar ve diğer bireyler, vejetaryen bağlama feminist önermeleri derinlemesine işler. Nasıl ki et yemekten vazgeçmek, erkek egemenlik hakkındaki hislere tercüman ise; kadınların romanlarındaki ve yaşamlarındaki vejetaryenlik de kadının bağımsızlığına delalettir. Vejetaryenlik, özgür kadın kimliğinin ayrılmaz parçası olabilir; erkeğin kurduğu sistemlere karşı isyan bayrağını çekmiş olsun ya da olmasın, hâkim kültüre karşı bir başkaldırı olduğu ortadadır. Kadını ve hayvanı nesnelere indirgeyen kayıp gönderge sistemine direniştir.

Vejetaryenlik yalnızca hayvan savunusu teorisinin pratiği değildir; aynı zamanda feminist teorinin pratiğinin de bir parçasıdır. Bu bölümün etraflıca işleyeceği konu tam da budur. Et yemek, erkek tahakkümünün ayrılmaz bir parçasıdır; vejetaryenlik ise ataerkil kültürde rahatsızlık işareti sayılır. Sizleri bu "rahat"sızlığın dışavurulmasında kullanılan üç adımdan oluşan bir modelle tanıştıracağım: Etin hiçliğini keşfetmek, bağlantıların adını koymak ve et yiyen ataerkil dünyaya sitem etmek. Son olarak, tarihi ve edebiyatı feminist-vejetaryen gözle okumanın temel kurallarını sizlerle paylaşacağım.

Vejetaryen yaşamın maddi gerçekliğini incelemek kuramın geçmişine ve bugününe ışık tutar. Erken modern dönemden beri pek çok tanınmış feministin hayvanların sıkıntılarına ku-

lak verdiği veya vejetaryenliğe ilgi duyduğu gerçeğinden nasıl bir anlam çıkarabiliriz? On yedinci yüzyılda, feminist yazar Mary Astell et tüketimini azaltmıştı.[1] Katherine Philips ve Margaret Cavendish şiirlerinde, Altın Çağ'ın vejetaryen olacağını öngörerek et yemeyi tartışmıştı. Dördüncü bölümde öğrendiğimiz gibi, *Aphra* dergisine ismini veren Aphra Behn, (on yedinci yüzyılda vejetaryenlikle ilgili yazdığı kitapların eti bırakmasında önemli rol oynadığını söylediği) Thomas Tryon'ı övmek için bir şiir yazmıştı. Sarah Scott'm *A Description of Millenium Hall* kitabıysa insanların hayvanlar üzerinde tiranlık kurmadığı bir hayvan barınağını betimlerken hayvanların et yeme kültürüne karşı korunduğu gerçeğini pekiştirmek için Alexander Pope'un Cennet hakkındaki sözlerini kullanmıştı.[2] Mary Wollstonecraft Shelley'nin *Frankenstein*'daki dünyayla bir türlü yıldızı barışmayan Yaratık'ı vejetaryen olarak kurguladığını da biliyoruz.

Ütopik yazılarda ve topluluklarda, dirikesim karşıtı aktivizmde, alkol karşıtı harekette, kadına oy hakkı eylemlerinde ve yirminci yüzyıl barış yanlılarında, feminizm ve vejetaryenliğin tarihsel birlikteliğini izleyebiliriz. Vejetaryen beslenmeyi ön plana çıkaran on dokuzuncu yüzyıl suyla tedavi merkezlerinin müdavimleri arasında Susan B. Anthony, Elizabeth Cady Stanton, Sojourner Truth ve diğerleri de vardı. 1853'teki bir vejetaryen ziyafetin davetlileri alkolsüz kadehlerini "İçkiden Tamamen Sakınma, Kadın Hakları ve Vejetaryenlik" şerefine havaya kaldırdı. 1865'te Dr. James Barry öldü; kendisi kırk dört yıldan uzun süre orduda cerrah olarak görev yapmıştı, vejetaryendi ve Mary Wollstonecraft'ın sıkı takipçilerinden biri tarafından yetiştirilmişti. Ölümünün ardından Dr. Barry'nin

1. "Astell etten sıklıkla uzak dururdu, çevresindeki Londralılara kıyasla çok sıkça..." Yaşamöyküsünün yazarı Ruth Perry'nin cümleleri. *The Celebrated Mary Astell: An Early English Feminist* (Şikago ve Londra: University of Chicago Press, 1986), s. 286.

2. Sarah Scott, *A Description of Millenium Hall* (Londra, 1762; New York ve Londra: Garland Publishing Inc., 1974), s. 20.

kadın olduğu ortaya çıktı. Baştan beri Dr. Barry'nin kadın olduğundan kuşkulandığını söyleyenler, cinsiyetine işaret olarak vejetaryenliğini ve evcil hayvanlara düşkünlüğünü gösterdiler.[3] Kızıl Haç'ın kurucusu Clara Barton, Matilda Joslyn Gage (Elizabeth Cady Stanton ve Susan B. Anthony ile birlikte *The History of Woman Suffrage*'ın editörü) ve on dokuzuncu yüzyıl kıyafet devriminin bazı önderleri vejetaryendi. Feminist ve vejetaryen Alice Stockham, British Socialist'in Amerikan yayıncısıydı ve dirikesim karşıtıydı. Edward Carpenter'ın vejetaryen olduğunu da unutmamak gerek.

1910'da Kanadalı süfrajetler, Toronto'daki merkezlerinde vejetaryen bir lokanta açtı. Yirminci yüzyılın başlarındaki *Vegetarian Maganize*'de "Kadına Oy Hakkı Çemberi" adlı bir köşe yazısı çıkmıştı. 1914'teki *Potpourri Mixed by Two* isimli kitabın yazarı iki kadın, vejetaryen yemek tarifleri, kadına oy hakkı ve diğer ortak ilgi alanları üzerine fikir teatisi yapmıştı. Louise Nevelson ve Lou Andreas-Salome gibi yirminci yüzyılda öne çıkan bağımsız kadınlar vejetaryendi.[4] Tüm bu örnekler tek bir şeyi açığa çıkarıyor: Feminist-vejetaryen bir edebi ve tarihi gelenek zaten var. Peki ya onu fark edip yorumlayabilmek için ne gerekir?

3. Isobel Rae, *The Strange Story of Dr. James Barry: Army Surgeon, Inspector-General of Hospitals, Discovered on death to be a Woman* (Londra: Longmans, Green & Co., 1958), s. 93.

4. "Abartılı kişisel ihtiyaçları yoktu ve son yıllarında da mütevazılığım korumuştu. Artık seyahat etmiyordu, zamanının çoğunu evinde (bahçesinde veya korulukta tek başına yürüyüşlerle) geçiriyordu ve kanaatkar vejetaryen yemeklerini odasında yalnız yiyordu." H. F. Peters, *My Sister, My Spouse: A Biography of Lou Andreas Salome* (New York: Norton & Co., 1962), s. 296.

Feminizmin ve Vejetaryenliğin Tarihini Yeniden Yapılandırmak

> Niye üç yüz altmış derece reformcular olamıyoruz? Ne diye bir tane alanı hobi gibi belleyip öbür mücadele alanlarını unutuyoruz? Merhamet, İçkiyi Yasaklama Hareketi*, Vejetaryenlik, Kadına Oy Hakkı ve Barış şu ihtiyar dünyayı cennete çevirirdi. Oysa çoğu kişi, bunları destekleyecekse bile anca birini seçip destekliyor.
>
> –Flora T. Neff, Merhamet Hareketi Indiana eyalet sorumlusu, Hıristiyan Alkol Karşıtı Kadınlar Birliği'nden**, 1907'de *Vegetarian Magazine*'de *çıkan yazısı*[5]

Feminist-vejetaryen eleştirel kuram, ataerkil dünyada kadın ve hayvanın benzer bir şekilde özne yerine nesne olarak konumlandırıldığı algısıyla başlar. Onuncu emir, erkeğin kadına ve hayvana nasıl davranması gerektiğini tarif eder. Cennetten Kovuluş bir kadına ve hayvana yorulduğundan beri, İnsanların Kardeşliği kadını ve hayvanı dışlar. *Shafts*'a (1890'larda Britanya'nın işçi sınıfına hitap eden feminist ve vejetaryen gazete) Henry Salt'un *Animal Rights* kitabı hakkında bir inceleme yazan Edith Ward, "Hayvan meselesi, kadın meselesine eştir." yorumunu şöyle açıklar: "Kadınların ve daha aşağı hayvanların durumları arasındaki benzeşme (oldukça farklı seviyelerde olsa da), hayvanların içinde yaşadıkları koşulların iyileşmesi için çabalayan tüm hareketlere kadınların güçlü ve cesur biçimde destek vermesini gerektirir. Mesele bu mudur?"[6] Vejetaryen ve feminist Brigid Brophy daha yakın bir tarihte şöyle bir gözlemini aktarmıştı: "Sanayileşmiş Batı dünyasının kadınları, bugün aslında modern bir hayvanat bahçesindeki hayvanlar gibidir. Demir parmaklıklar yok. Kafesler de görü-

---

* *Prohibition*: ABD'de dindarlar, etnik gruplar ve kadın hakları savunucuları gibi çeşitli topluluklar tarafından desteklenmiş alkolü yasaklama hareketi. 1920-1933 arasında alkolün tüm ülkede ticari üretimini ve satışını yasaklatmayı başarmıştır. (ç.n.)

** *Women's Christian Temperance Union*. (ç.n.)

5. Flora T. Neff, Editöre Mektup, *The Vegetarian Magazine* 10, sayı 12 (Nisan 1907), s. 16-17.

6. *Shafts* 1, sayı 3 (19 Kasım 1892).

nüşe göre yasaklanmış. Yine de uygulamada kadınlar, en az hayvanların çitlerin ardında tutulması kadar sıkı bir disiplinle yerlerinde tutulmaktadır."[7] *The History of Woman Suffrage*da yer alan şu beyanı da göz önünde bulundurmak gerek: "Eski zihniyet, dilsiz yaratıklara ve kadınlara onları bağlayan konularda bile danışmaya tenezzül etmedi."[8] Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals'ın [Hayvanlara Zulmün Engellenmesi için Kraliyet Derneği] 150 yıllık tarihini anlatan kitap *Who Cares for the Animals?* [Hayvanlar Kimin Umrunda?] cevabı da kitabın kapağında verir: Kadınların. Margaret Mead, aktivist annesini anlatırken en çok hoşuna giden iki sebebi tek paragrafa sığdırır: "Annemin desteklediği konular için sakladığı bir enerjisi vardı. (...) Prensip olarak asla kürk giymedi; otrişler dışındaki tüyler de yasaktı. Ben daha ne olduklarını bile bilmezken tuğların da masumların öldürülmesi demek olduğunu öğrenmiştim. Kendisine gerekmeyen bazı insan tipleri de vardı: Süfrajet karşıtları."[9]

Kadını ve hayvanı nesneye indirgeyen ataerkil kayıp gönderge sistemi, gönderge noktalarını çökertir ve böylece üst üste binen bir tahakkümle sonuçlanır. Bu sisteme karşı feminizm ve vejetaryenliğin birlikte meydan okuması gerekir. Gerçi kadınlara ve hayvanlara yönelik bu tahakküm, kayıp gönderge sistemi sonucunda birleştirilmiş olsa da kadınlar ve hayvanlar tarafından ayrı ayrı ve başka şekillerde yaşanır. Böylece, bu tahakküm sistemi algılandığında çoktan parçalara ayrılmıştır ve ona verilen tepki de bütünsel değil parçalı olur; örneğin bazı kadınlar kendi özgürleşmeleri için savaşırken, kimi kadın ve adamlar hayvanlara uygulanan baskılara karşı mücadele verir.

7. Brigid Brophy, "Women", *Don't Never Forget: Collected Views and Reviews* (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1966), s. 38.
8. Susan B. Anthony ve Ida Husted Harper, Der. *The History of Woman Suffrage*, Cilt 4, 1883-1900 (Indianapolis: The Hollenbeck Press, 1902, New York: Arno Press ve The New York Times, 1969), s. 245.
9. Margaret Mead, *Blackberry Winter: My Earlier Years* (New York: William Morrow & Co., New York: Touchstone Books, 1972), s. 25.

Tahakkümün birliğine örnek olarak, ataerkil kültürün etsiz bir beslenme tercihiyle tehdit edildiği zaman kadın üzerinde denetim kurmayı denemesi gösterilebilir. Birinci bölümde gördüğümüz gibi, kadına şiddet uygulayan erkeğin etin yokluğunu bahane etmesi, meselenin ev ayağında karşımıza çıkar. Ayrıca kadın haklarını konuşmanın hayvan haklarını konuşmaya yol açacağı sonucuna varan korkmuş dünya görüşü, tahakkümün birliğini kanıtlar. On dokuzuncu yüzyıldaki kadına oy hakkı eylemlerine tepki duyan adamın biri şöyle çıkışmıştı: "Sırada ne var, sığırlara eğitim hakkı mı?" Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* kitabına gelen ilk itirazın *A Vindication of the Rights of Brutes* [Mahlukat Haklarının Gerekçelendirilmesi] olması pek de şaşırtıcı değildi; fakat parodi klasik vejetaryen metinlerden birine dayanmıştı: Porphyry'nin *On Abstinence from Animal Food* kitabına. Kadınların ve diğer hayvanların baskılanması tek hiyerarşik yapıdan türediğine göre, tarihin bazı dönemlerinde kimilerinin bu yapıyı tahakkümün birliği olgusunu kavrayarak sorgulamış olmasını bekleyebiliriz. Yani, bu iki mücadele alanını birlikte değerlendiren Wollstonecraft ve Porphyry gibi feminizmin ve vejetaryenliğin tarihteki kesişim noktalarını bulmayı umabiliriz. Edith Ward, *Shafts*'taki yazısında bu bağlantıyı şöyle kurmuştu:

> Zalimce karısını döven yeni adamlar meydana getirmek için, diğer hayvanlara epeydir uyguladığımız zulümden daha iyi düşünülmüş bir şey olabilir mi? Diğer yandan, kadınlara adaletin şart olduğunu insanlara anlatabilmek için aynı adaletin bir ineğe veya koyuna da gerektiği düşüncesiyle insanları bilinçlendirmekten daha mantıklısı var mı?[10]

Vejetaryenlik, birçok kişi için (özellikle de kadınlar için) ete dönüşmeyi bekleyen belli başlı hayvanlara karşı hissettikleri yakınlığı ifade etmenin bir yoluydu: "Ben bu mahlukatı önem-

10. *Shafts* 1, sayı 3 (19 Kasım 1892), s. 41. Kocası tarafından şiddet gören Annie Besant'ın ateşli bir dirikesim karşıtı ve vejetaryen olarak yoluna devam ettiğini de not etmek gerekir.

siyorum. Onları yemeyeceğim." Vejetaryenlik, hem kadını hem hayvanı nesneleştiren erkek dünyayı reddetmenin bir yoluydu. Kadınlar hayvanlara karşı hissettikleri yakınlığı yalnızca ifade etmekle kalmadı, aynı zamanda kendilerini ahlaki kararları kendi başlarına verebilecek ve eyleme geçebilecek özneler olarak tanımladılar; böyle yaparak hayvanları da nesne değil özne olarak tanımlamış oldular. Ahlaki vejetaryenlik, hayvanlarla haklar üzerinden hem simgesel hem de gerçek anlamda bağlantı kurulmasını sağladı.

Feminizmin ve vejetaryenliğin başlıca unsurları örtüşür. Vejetaryenler geçmişteki Altın Çağ'ın vejetaryen olduğunu varsayıp Cennetten Kovuluş gibi bir düşüş sonucu bu hale geldiğimizi savunurken, benzer bir biçimde birçok feminist kadının gücünün sınırlanmadığı, anaerkil bir döneme kulak verir. Kulak verilenin tarihsel olarak doğrulanmış bir devir olmaktan ziyade feminizmi ileri taşıyan bir özsöylence olduğu düşünüldüğünde, vejetaryenliğin Altın Çağı ile örtüşmesi manidardır. Neticede büyük tanrıçalar neyin büyük tanrıçalarıydı? Tahılların ve sebzelerin kadınlarla uzun bir ortak geçmişi var.

Yirminci yüzyıl başlarında anaerkil gücün vejetaryenlikle ve ataerkil gücün et yemeyle denkleştirildiği karşımıza çıkar. Bu çağrışım, bugünkü feminist söylence yapımına da içkindir. Jane Harrison 1903'te yayınladığı *Prolegomena to the Study of Greek Religion*'da tanrıçalara ibadetle vejetaryenlik arasındaki ortaklığa dair ipuçları vermişti. Bu kitapta, Pausanias'ın Tanrıça Demeter'e yerel geleneklere uygun olarak nasıl adak adadığını okuruz: "Tanrıça için kurban kesmedim. Buradaki halkın âdeti böyleydi. Adak yerine yetiştirdikleri ağaçlardan asma gibi bitkiler, petek ve yün sunarlardı." Harrison'un gözlemine göre "bu ibadetten Pisagor bile hoşnut kalırdı". Harrison'un anlattığı kadın festivallerinden birinin içeriği de Pisagor'u tatmin edecek nitelikteymiş: "Kadınların ziyafet masasındakiler ilgi çekici. Besinler hububattan, balıktan ve bir ihtimal tavuk etinden oluşuyor ama kesinlikle kırmızı et yok. Öyle ki, [bu

ziyafet] eski Pelasg topluluğunun et yiyen Achaioslular* gelmeden önceki karakterini yansıtıyordu."[11] Su götürmez bir şekilde vejetaryenlikten yana olduğu söylenemezdi gerçi; ama Porphyry'nin *On Abstinence from Animal Food* kitabına gönderme yaparken, et yiyen ve erkek tanrılara ibadet edenlerin vejetaryen tanrıçalara ibadet edenlerin dünyasını istila ettiğini ileri sürerek, dönemindeki feminist vejetaryenlerin tarihsel ve mitolojik sağduyusunu paylaştığı gözlemlenebilir. Peki, bu anlaşılmış mıydı? Harrison'un Virginia Woolf'a ilham verenlerden biri olduğunu biliyoruz. Vejetaryenliğe yakınlıklarından ötürü özel olarak etkilediği başka isimler de var mıydı? Harrison dönemindeki feminist-vejetaryen düşünce akımına mensup olsun ya da olmasın, günümüzdeki hareket tarafından özümsenmiştir. (June Brindel'in *Ariadne* romanı hakkındaki, yedinci bölümde yer alan tartışmayı anımsayın.) Anaerkil dönemi son zamanlarda formüle edenler, onu aynı zamanda vejetaryen olarak tanımlar.[12]

Ayrıca, feminizm ve vejetaryenliğin yakın tarihinde de kesişim noktaları bulunabilir. Her ikisi de Fransız Devrimi'ni takip eden yıllarda kitaplar aracılığıyla yeniden doğdu. Her ikisi de 1840'larda yapılan bir toplantıyı çok önemsiyor: vejetaryenlik teriminin ya türetildiği ya da tasdik edildiği 1847 Ramsgate toplantısı ve Amerikan kadın hakları taleplerinin ana hatlarıyla belirlendiği 1848 Seneca Falls toplantısı. Kimi tarihsel değerlendirmelere göre her ikisi de bir noktadan sonra belirsizliğe gark olmuştur. Feminizm için bu nokta, oy hakkının elde edildiği 1920 idi; vejetaryen hareket içinse tabiri caizse kendi kimliğini bulduğu ilk andı.

---

* *Achaeans*: Eski Yunan topluluklarına verilen genel isim. (ç.n.)

11. Jane Ellen Harrison, *Prolegomena to the Study of Greek Religion* (Cambridge University Press, 1903, 1922, New York: Arno Press, 1975), s. 94, 149.

12. Bkz. Elizabeth Gould Davis, *The First Sex* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1971, Baltimore, MD: Penguin Books, 1972) ve Evelyn Reed, *Women's Evolution: from matriarchal clan to patriarchal family* (New York: Pathfinder Press, Inc., 1975).

Feminist-vejetaryen tarihi yeniden yapılandırmak, sağlık ve beslenmeyle ilgili ifadelerde gizli anlamlara daha dikkatli bakmayı gerektirir. Örneğin halen hayatta olan süfrajetlerden biriyle yapılan söyleşinin yer aldığı kitapta vejetaryenliğe işaret eden bir ifade keşfetmek mümkündür. Jessie Haver Butler, çocukluğundaki vaziyeti şöyle tanımlar: "Fakat annem çok akıllıydı. Her satırını ezbere bildiği kocaman ve harika bir sağlık kitabı vardı. Aynı zamanda geçici hevesleri olan biriydi; o yüzden benim de hayatım boyunca bir nevi uçarı olmam normal... Yepyeni bir beslenme sistemi başlatan Dr. Jackson'ın bütün kitapları vardı annemde."[13] Annesinin "geçici hevesleri olmasına" atıfta bulunması vejetaryen bir beslenme biçimini tarif ettiğine ipucudur; çünkü vejetaryenliğe baştan beri "geçici heves" diye yüklenilmiştir. "Yepyeni bir beslenme sistemi" demesi de olasılığı güçlendirir. Son ipucu, Dr. Jackson'ın adını anmasıdır. James Caleb Jackson'ın New York eyaletindeki Dansville'de suyla tedavi merkezi vardı.

Jackson etsiz beslenmeyi teşvik etti. Jackson'ın "Hillside'daki Evini"* sık sık ziyaret eden Ellen G. White onu şöyle tarif eder: "Dr. Jackson, beslenmeyle ilgili ilkelerini harfi harfine uygular. Masasına tereyağı veya tuz koymaz, et ve yağlı diğer şeyleri de."[14] Clara Barton'ın "bütün hayat felsefesi bu ortamda değişime uğramıştı"; öyle ki Dansville'e taşındı ve vejetaryen oldu.[15]

Jackson, Sylvester Graham'in yemekle ilgili ilkelerine bağlı kaldı. Örneğin, Graham öğün aralıklarının altı saatten daha

13. Jessie Haver Butler röportajı, Sherna Gluck, Der. *From Parlor to Prison Five American Suffragists Talk about Their Lives: An Oral History* (New York: Vintage Books, 1976), s. 65.

* Dr Jackson, tedavi merkezine "Our Home on the Hillside" [Hillsidedaki Evimiz] demeyi tercih etmiştir. (ç.n.)

14. White'ın Lockwood kardeşlere mektubundan alınmıştır, 14 Eylül 1864, Ronald L. Numbers, *Prophetess of Health: A Study of Ellen G. White* (New York: Harper & Row, 1976), s. 203. Numbers, White'ın trans halinde kendisine iletilenleri anlayana kadar Jackson'un merkezini ziyaret ettiğini aktarır. Bu, Jackson'ın ilkelerine tamamıyla uygundur ve Yedinci Gün Adventistleri için kutsal bir emir olan vejetaryen beslenmeye geçmesini sağlamıştır.

15. Ishbel Ross, *Angel of the Battlefield* (New York: Harper & Brothers, 1956), s. 128.

kısa olmamasını ve asla yatmadan önce yemek yenmemesini önerirdi. Dansville'de günde iki öğün yemek çıkardı: sabah 8'de kahvaltı ve gündüz 2.30'da ana yemek. Butler, Jackson'un "çiftlik yaşamıyla uyuşmayan bazı acayip fikirleri olduğu" yorumunda bulunur: "Bu acayip fikirlerden biri de akşam yemeğinin olmamasıydı." Yine de Butler'ın annesi, Jackson'ın tavsiyelerine harfi harfine uydu. Çiftçilerin hali Butler'ın aklından çıkmamış: "Öğle yemeğinden ertesi günkü kahvaltıya kadar akşam yemeği olmadan dayanmak büyük yük olsa gerek."

Jackson'ın ünlü kitabı *How to Treat the Sick without Medicine*'ın [Hastalar İlaç Kullanmadan Nasıl Tedavi Edilir] etkisi Butler'ın Colorado'daki annesine kadar ulaşmıştı. Butler, "kocaman ve harika bir sağlık kitabı" derken haklıydı; kitap 537 sayfaydı. Kitabında savunduğu (kafa yanığı, kızamık, göz iltihabı, cinnet, şeker hastalığı veya alkol bağımlılığı gibi rahatsızlıkları) iyileştirme yöntemleri arasında ortak olan bir şey vardı: Eti bırakmak. İşte Colorado'da, çayırın ortasına kurulu bir çiftlikte, Doğu'daki [Doğu Amerika'daki] kadın hakları kongrelerinden ve reformlara verilen geniş destekten tamamen uzakta, çiftçileri geçindiren, dört çocuk büyüten *ve* kadına oy hakkı için çevresini örgütleyen Jessie Haver Butler'ın annesi, Dr. Jackson'ın fikirlerini öğrenmeye zaman ayırmaya özen gösterdi. Onun kitaplarını aldı ve biriyle o kadar haşır neşir oldu ki kızı doğru bir beslenme için kitabın neler tavsiye ettiğini unutmamıştı.

Aslına bakarsanız, [Butler'm annesi] belki de Dr. Jackson'u tanıdığı için kadına oy hakkı çalışmaları yapmaya başlamıştı. Jackson birçok süfrajetin yakın arkadaşıydı. Amelia Bloomer Dansville'de dersler vermişti. Elizabeth Cady Stanton dinlenmek ve iyileşmek için Dansville'de inzivaya çekilmişti.[16] Susan

16. "Sonbaharın sonuna doğru üşütünce ve depresyona girince Dansville Sanatoryumu'na yatmaya karar verdim. (...) Altı hafta boyunca oradaydım ve her türlü ovalama; kısma; buharlama; kolları, elleri, bacakları, ayakları İsveç usülü oynatma; diyet; masaj; elektrik yöntemini denedim. Çıkarken yeni birisiydim." *Elizabeth Cady Stanton as Revealed in Her Letters, Diary and Reminiscences,* Cilt 1, Der. Theodore Stanton ve Harriot Stanton Blatch (1922, New York: Arno Press Reprint, 1969), s. 322.

B. Anthony'nin 1872'de kaçak oy kullanma iddiasıyla yargılandığı dava için para toplayanlar da Dansville sakinleriydi. Jackson kadına oy hakkı için yapılan konferanslara inancını gönderdiği iletilerle göstermişti; kadınlar da 1896 konferansındaki anma törenlerinde ona hürmetlerini sunmuştu.

Diğer kadına oy hakkı aktivistlerinin bazıları da vejetaryen olmuştu. Süfrajet ve vejetaryen Jessica Henderson'un vefat ilanı, Agnes Ryan'ın sakladığı belgeler arasındaydı. Gloria Steinem, et yiyen ve feminizme sıcak bakmayan oğullarına et servis etmeye devam eden vejetaryen süfrajet büyükannesini anlatır.[17] 1917'de öteki süfrajetlerle birlikte hapse atılan sosyalist Anna Gvinter, hapisten yazdığı mektuplarda eti yemeyi bıraktığını açıklamıştı.[18] 1910'da vejetaryen bir lokanta açan Kanadalı süfrajetler de böyle bir müessesenin müşteri sıkıntısı çekmeyeceğini kesinlikle hesaplamıştır.

Amerikan Ulusal Kadına Oy Hakkı Derneği'nin 1907 toplantısındaki karşı çıkış, feminist-vejetaryen tarihi yeniden yapılandırmanın önündeki engelleri göstermesi açısından önemlidir. Geçen bölümde işaret ettiğim gibi, bu karşı çıkış resmi kayda (*The History of Woman Suffrage*) bile geçirilmedi; yine de reform meselelerini birleştirmek için kimi taleplerin geldiğini göstermesi açısından önemlidir. Derneğin ulus çapındaki saymanı Harriet Taylor Upton, bir fon başvurusu sırasında kongrelerde taktığı tuğlu şapkayı takmaması için söz vermesinin istendiğini anlatır. Upton şöyle yanıtlar: "İnek, tavuk ya da balık yemeye devam edecek birinin; papağanların, tilkilerin ya da fokların öldürülmesine neden oluyor diye başkasına laf etmeye hakkı yok. Öyle ya da böyle, hepsi kötü... Ve sanırım hepimiz tavuk yemişizdir." İşte tam bu noktada feminist vejetaryen kadın şapkacısı toplantıyı böler, gazap ve

17. Gloria Steinem, *Outrageous Acts and Everyday Rebellions* (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1983, yeniden basım New York: New American Library, 1986), s. 163.

18. Bkz. Doris Stevens, *Jailed for Freedom: The Story of the Militant American Suffragist Movement* (New York: Boni and Liveright, 1920, yeniden basım New York: Shocken Books, 1976), s. 148.

öfkeden titremektedir. "Böylesine genelleyici bir ifadeyi protesto etmek zorundayım" der, "Hiçbir şey beni tavuk yemeye veya masum hayvanları kürkleri için kapana kıstırma dehşetine göz yummaya ikna edemez. Kadına Oy Hakkı Kongresi'ne katılıp da kadınların üstünde katliamdan yadigar berbat giysiler görmek beni dehşetten titretiyor." Bunun üzerine, getirdiği eleştiriyi başka yöne çevirmek isteyenler tarafından tutarsız olmakla suçlanır.

Alkol karşıtı hareket göz önüne alındığında feminizm ve vejetaryenliğin örtüşmesi daha karmaşık hale gelir. Hıristiyan Alkol Karşıtı Kadınlar Birliği Sağlık Şubesi Başkanı Bayan Ella Kellogg vejetaryendi. Kocası Dr. J. Kellogg ve Dr. Jackson gibi suyla tedavi uzmanları, etin uyarıcı etkisinin alkol bağımlılığını tetiklediğini savundu. Alkol bağımlılığını yenmek için vejetaryenliğin gerekli olduğu sonucuna ulaştılar. Jackson şöyle uyardı: "İyileşen ayyaşlar tedavileri tamamlanıp halkın arasına karıştıklarında çeşitli baharatlarla süslenmiş büyük et porsiyonları yerse, onların kolay kolay ayık kalabileceklerine genel olarak inanmıyorum."[19] Bu bakış açısı, Hıristiyan Alkol Karşıtı Kadınlar Birliği'nin faaliyetlerini ne derece etkiledi? Başkan Frances Willard ve onun yerine geçen Lillian Stevens vejetaryendi. Dünya Alkol Karşıtı Hareket Örgütü* 1895'te Londra'da buluştuğunda, verilen resepsiyon vejetaryendi ve organizasyonu Kadın Vejetaryen Birliği** üstlenmişti.

Feminist-vejetaryenlerle lezbiyenlerin (ya da homososyallerin) bağlantıları ne durumda? Tarih boyunca homososyal ilişkilerde vejetaryenliğe sık sık rastlanmıştır.[20] Böylelikle "Lezbiyenliğin Tarih Boyunca İnkar Edilmesi"nin yanına Blanche Cook'un tanımladığı gibi lezbiyen ilişkilerde de var-

19. James C. Jackson, *How to Treat the Sick without Medicine* (Dansville, NY: Austin, Jackson & Co., 1870), s. 235.

* *World Temperance Organization.* (ç.n.)

** *Women's Vegetarian Union.* (ç.n.)

20. Malcolm Muggeridge, bu bağlantının ilginç bir noktasını şöyle ifade eder: Samuel Butler kendi eşcinselliğinin ona getirdiği zararı telafi etmek için *Erewhon*'da vejetaryenliğe saldırıyor. Rynn Berry Jr.'dan Malcolm Muggeridge röportajı, *The Vegetarians* (Brookline, MA: Autumn Press, 1979), s. 94.

lığını hissettirmesinden mütevellit vejetaryenliğin tarih boyunca inkâr edilmesi eklenir. Cook örnek olarak Anna Mary Wells'in *Miss Marks and Miss Woolley* romanında kırk yedi yıllık ilişkileri olan bu iki kadının arasındaki olası cinselliği yadsır. Bu yadsıma yüzünden Wells "kaçınılmaz olarak beraber geçirdikleri yaşamın kalitesini düşürür." Cook ayrıca şunu not eder: "Hayatlarının bütün politik boyutları; sosyalist, feminist, enternasyonalist görüşlerinin doğası keşfedilmeden kalır."[21] Cook da Wells ile aynı tuzağa düşer, özel hayatlarındaki davranışların önemini ve meşruluğunu tanımakta başarısız olur; zira Cook da bu çiftin ilgi alanlarını listelerken vejetaryenliği atlamıştır. Oysaki Jeanette Marks (John Harvey Kellogg'un sahibi olduğu) Battle Creek Sanatoryumu'ndan dönünce Bayan Woolley ona "Boston'daki S. S. Pierce Co.'dan yemişler, kuru üzümler ve tam tahıllı kahvaltılık gevrekler almıştı".[22]

Diğer bazı lezbiyen ilişkilerde de vejetaryenlik kaygısı paylaşılmış olabilir. Feminist, kıyafet devrimcisi, Amerikan İç Savaşı kahramanı Mary Walker vejetaryendi. Onun "Ademsiz Cenneti" (kadınlar için kafa dinleme yeri) birçok insanın düşlerindeki asıl Cennet vejetaryen miydi? Feminist avukat Belva Lockwood, bir süre Mary Walker'la yaşadığı için mi vejetaryenliği denemişti? Clara Barton'ın (vejetaryen ve Dr. Jackson'ın merkezinde suyla tedavi doktoru olan) Harriet Austin'le yakın ilişkisi, Dansville'e taşınma ve vejetaryen olma kararını etkilemiş miydi? Frances Willard 1893'te İngiliz Hıristiyan Alkol Karşıtı Kadınlar Birliği'nin başkanı Lady Somerset ile tanıştı, Fabian Cemiyeti ve Londra Vejetaryen Topluluğu'na katıldı. Vejetaryenlik Lady Somerset ile ilişkisinin bir parçası mıydı? Feminist eylemcilerin ve İngiliz alkol karşıtı hareket aktivistlerinin homososyal dünyası, Willard'ı etkilediği gibi vejetaryen-

21. Blanche Cook, "The Historical Denial of Lesbianism", *Radical History Review* 20 (1979), s. 63.

22. Anna Mary Wells, *Miss Marks and Miss Woolley* (Boston: Houghton Mifflin Co., 1978), s. 107. İlişkilerindeki vejetaryenlik hakkında ayrıca bkz. Susan E. Cayleff, *Wash and Be Healed: The Water-Cure Movement and Women's Health* (Philadelphia: Temple University Press, 1987), s. 153.

liğin altını çiziyor muydu? Grimké Kardeşlerin vejetaryenliği sürdürmesi bir değil iki kişi olmaları ve birbirlerini içerden desteklemeleri sayesinde miydi?

Geçmişteki kadınlar vejetaryen yemek yediklerinde şunları sormamız gerekir:

- Yemeğini nerede yedi? Süfrajetlerin Toronto'daki merkezlerinde açtıkları vejetaryen lokantada mı? Londra'daki Orange Grove veya The Wheatsheaf'ta mı? Şikago'daki John Maxwell'de mi yoksa New York şehrinde Bernarr Macfadden'in açtığı Fiziksel Kültür ve Kuvvet Yemeği Restoranı'nda mı?
- Hangi kaynaklardan faydalandı? *Shafts* gibi vejetaryen-feminist bir dergiden mi? Millennium Loncası ve *Vegetarian Magazine* üyeliği mi? Vejetaryen yemek tarifi kitapları ya da Dr. Jackson'ın kocaman ve harika bir sağlık kitabı var mıydı?
- Hangi bağlamda vejetaryendi? Hayvan hakları mı, ütopik bir toplum yaratma arzusu mu? Hıristiyan Alkol Karşıtı Kadınlar Birliği mi yoksa vejetaryenliğin zaman kazandıran doğasından mı?

Vejetaryenlik, özgür kadın kimliğinin yadsınamaz bir parçasıydı. İsyan olduğu ilan edilsin ya da edilmesin, hâkim kültüre karşı defakto bir isyandı. Birçok kadın, isyankar yanma da sahip çıktı. 1920'lerde yazan Mary Alden Hopkins'in canına tak ettiği noktada "evlilik, dayak, etle beslenme, hapishaneler, savaş, devlet okulları ve hükümetimizi de içine alan bütün yerleşik kurumlara" nasıl isyan ettiğini anımsayın.[23]

Vejetaryen Arayış

1 Mayıs 1922:

İkinizle de beslenme hakkında konuşmalıyım; ama şuna dikkatinizi çekerim, benim dışımdaki bütün vejetaryenler hayatlarına vejetaryen beslenmeyi orantısız yerleştirir. (Vejetaryenliği hayatlarının tek amacı yaparlar. Hataların tümünü ete yorarlar. İnsanın fıtratında hata yoktur; varsa yoksa beslenmede vardır.) Ben bu "rezil

23. Mary Alden Hopkins, "Why I Earn My Own Living", *These Modern Women: Autobiographical Essays from the Twenties*, Der. Elaine Showalter (Old Westbury: The Feminist Press, 1978), s. 44.

karalama"yı reddediyorum. Bu dünyada etten ve vejetaryenlikten gayrı meseleler de var.

31 Aralık 1936:
Propaganda ve galeyana gelince her zaman feminizmi öne koydum. Seninle bu konu üzerine bir konuşalım istiyorum.

5 Şubat 1941:
Neredeyse dünyanın her tarafındaki vejetaryenlerde rastlanan, eti en büyük veya yegâne şeytan olarak bilme dar görüşlülüğüne her zaman dikkat et.
—Alice Park, feminist, barış yanlısı, vejetaryen, *The Vegetarian Magazine*'deki "The Circle of Women's Enfranchisement"ın yazarı. Agnes Ryan ve Henry Bailey Stevens'a mektuplar[24]

Carol Christ, *Diving Deep and Surfacing* adlı eserinde kadının ruhani arayışı için bir tipoloji çizer.[25] "Vejetaryen arayışın" belli başlı kalıpları, vejetaryen olunca görünürlük kazanır. Üç adımlı model şöyleydi: Etin hiçliğini keşfeden uyanış, hayvanlarla olan bağlantıların adının konması ve et yiyen ataerkil dünyaya sitem.

Vejetaryen arayışın ilk adımı, bir yemek olarak *etin hiçliğinin keşfini* tam olarak idrak etmektir. Etin hiçliği, onun birinden değil bir şeyden geldiğinin sanılmasından ve "hiç"bir şeye, "hiç" kimseye dönüştürülmüş olmasından kaynaklanır. İfşa etmek için kayıp gönderge sistemini tanımak gerekir. İfşa, ayrıca, etin genelde akıllara getirdiği herhangi bir olumlu nitelikten yoksun kaldığı zamanlarda harekete geçirilebilir. Etin hiçliğinin farkına vardıktan sonra; bütün gösterişinin sos, terbiye ve aşçılık gibi maskelerin ardına gizlenmesinden kaynaklandığı ve sağladığı proteinlerin eşsiz ve yeri doldurulamaz olmadığı görülür. Etin hiçliği idrak edilirken, tabaktakinin yemek değil ceset olduğu anlaşılır. George Sand, dehşetli bir

24. Alice Park'tan Agnes Ryan ve Henry Bailey Stevens'a, Agnes Ryan Collection, 1 Mayıs 1922, 31 Aralık 1936 ve 5 Şubat 1941. Kutu 5, Dosya No. 62, 66.
25. Carol Christ, *Diving Deep and Surfacing: Women Writers on Spiritual Quest* (Boston: Beacon Press, 1980, 1986).

savaşın ardından penceresinin önünde yığılı kalan insan cesetleri çürümeye başladığı için iki hafta kırmızı et yememişti.[26] Pek çok yazar, hayatlarını etsiz idame ettirmelerine neden olan bir içe doğma anını tarif eder. "Et yiyerek ne yapmış oluyorum?" diye kendilerini sorguladıkları andır bu. Barbara Cook, "sevgiye *uyanışını*" ve hayvan hakları eylemliliğini, kollarına aldığı "şu dünyaya gelen bütün yeni mahlukatın simgesi gibi görünen" küçük bir buzağıya yorar. Sonradan öğrendi ki bu simgeyi genelde süt danası pirzolasına çeviriyorlar. Böylece, etin hiçliği onun gözünde keşfedilmiş olur: "Dört ay sonra buzağı aklıma geldiğinde ağladım. Süt danası diye menüde gördüğümde yine ağladım. Marketteki şeffaf folyoya temizce sarılmış donuk et parçası, bir daha asla yüzü olmayan yığınlardan biri olmayacak."[27]

Agnes Ryan'ın yayınlanmamış otobiyografisi, "Yeni Bir Güçle Tanıştım" isimli bölümde vejetaryenliğini konu eder. Bu olaya dair hatırladıkları, etin hiçliğinin keşfini anlatması bakımından muhteşem bir vaka çalışmasıdır. Bir parça eti yemek için hazırlayacağı sırada, etin kokuşmuş olduğunu fark eder:

> Pirzolalar bozulmuştu. Dondurulmuşlardı ve odanın sıcaklığı buzlarını çözüyordu. Dehşete düşmüştüm. Bu kokuyu duymayalı çok olmuştu. İçimde korkunç ve yıkıcı bir düşünce tufanı koptu. Hayatımdaki bir hakikat, zincirlerinden kurtulmak için savaşıyordu. Yarım dakikada bütün hayatımın film şeridi gibi gözlerimin önünden geçmesi inanılmaz![28]

Leş kokulu et; anıları, tepkileri, ani düşünce değişikliklerini ve yansımaları harekete geçirmişti: "Kendimi hayatı elinden alınan bir canlıyı düşünmekten alıkoymasaydım, şu hayatta hiç et yiyebilir miydim?"

---

26. Curtis Cate, *George Sand: A Biography* (Boston: Houghton Miffl in Co., 1975), s. 204.
27. Barbara Cook, "The Awakening", The *Animals' Agenda* 5, sayı 8 (Kasım 1985), s. 30-31.
28. Agnes Ryan, "The Heart to Sing, an Autobiography" yayınlanmamış el yazması, Agnes Ryan Collection, s. 309. Diğer alıntılar için bkz. s. 311-16.

Eti, dünyayı genel olarak iki kola ayıran Yeni Kadının bakış açısıyla ele alır: "Erkeklerin öldürme meselesine aldırmayacağını tahmin ediyordum. Erkekler genelde kasap, asker, cellat filan değil miydi zaten?" Kocasına içini döker: "Kırmızı etin veya balık etinin nereden geldiğini, *nasıl* elde edildiğini düşünsem, hayatta bir lokma daha ağzıma koyamazdım! Et yemenin yol açtığı şiddeti, korkuyu ve yozlaşmayı tek tek anlattım." Ryan, daha önce vejetaryenleri hiç duymadığım söyler; fakat şunu ekler: "Benim gibi etin yapılış biçiminden tiksinen ama sağlık ve kuvvet için gerekli olduğu düşüncesinden hareketle başka çaresi olmadığına inanan bütün kadınları ve kızları düşündüm." Ardından Millennium Loncası'nın başkanı Emarel Freshel'in et yeme kültürüne karşı konuştuğunu duyar ve onun tepkisini başka bir bağlamda aktarır: "Burada yeni bir kadın tipi söz konusuydu; evrende yeni bir ruhani güç iş başındaydı. (...) Can almanın, öldürmenin (*işimize geldiği zaman*) mazur görülebilir olduğu inancı belleklerden silinmediği sürece savaşların asla son bulmayacağı düşüncesini üstüne basa basa vurgulamıştı." Ryan'ın bu olayı yeniden yapılandırmasına göre, et yeme gerçeğinin keşfi, Batı'daki kadın ve erkek rolleri hakkındaki beklentileri tekrar değerlendirmek için yeni bir bağlam ortaya koyar. Freshel gibi bir kadın rol modele ışık tutmasıyla, [Ryan] savaşan bir dünyada etin hiçliğini izah etmek için yeni bir bağlam bulur. Onun keşfi; feminizm, vejetaryenlik ve barışçılık bağlantılarıyla alttan desteklenmiştir.

Ryan'ın bu olayı anlatışı, kocası Henry Bailey Stevens'ınkiyle çelişir. Stevens vejetaryenliğe ilk başta şüpheyle yaklaştığını söyler; Ryan ise onu bu fikre çok açık olduğunu anlatır. Stevens'in taze aldık dediği ete, Ryan dondurulmuş et der. Ryan Freshel'le karşılaşmasını nasip kısmet olarak değerlendirir: "Hangi güç beni tesadüfen Millennium Loncası'nın o toplantısına götürdü, bilmiyorum. Uyanışımız tam da o hafta gerçekleşmişti." Stevens ise Ryan'ın şöyle dediğini belirtir: "Orada bir kadının vejetaryenlik hakkında konuşmalar dü-

zenlediğini öğrendim."[29] Ryan, ete karşı sonradan edindiği duruşu bu olayla bağdaştırdığı için, tepkilerinin sırasının ve yoğunluğunun tıpatıp anlattığı gibi vuku bulduğundan emin değilim. Yine de, geriye dönüp baktığında onun gözünde bu an, sonraki kırk yıl boyunca sahip olduğu bütün politik duruşların çıkış noktası olacak kadar önemliydi. Vejetaryen olunca bu duruşları hayatının merkezine yerleştirmesi, etin hiçliğini keşfetme tecrübesini doğrular.

Etin hiçliğinin keşfi, bir dönüşüm tecrübesi anlamına gelebilir: etkin düşünce yayma faaliyeti eşliğinde ete yüz çevirme. Dönüşümü yaşayan birçok kişide karakteristik olarak gözlemlenen vejetaryenliğe şevkle sarılma davranışı, (bu bölümdeki "Vejetaryen Arayış" başlıklı kısmın girişindeki alıntılarda da gördüğümüz gibi) feminist-vejetaryen Alice Park'ı kaygılandırmıştır. Ryan ve Stevens'la da tartıştığı üzere, vejetaryenliğin bir bağlamı vardı, o da feminizmdi.

Etin hiçliğinin keşfi, bizim derinlemesine incelediğimizden kadar teatral veya incelikle yeniden yapılandırılmış olmayabilir. Buna rağmen tetikleyici her ne ise (Yakında kesilecek bir hayvanla duygudaşlık, hayvanın bakışlarının gözün önünden gitmemesi, etle insan cesedi arasında bağlantı kurmak, bir mezbahaya gitmek veya başkalarının düşüncelerini okumak gibi süreci hızlandıran sayısız etmen sayılabilir.) insanı et yeme arzusundan kopartır.

Etin hiçliğini tecrübe etmek, insanı otomatik olarak vejetaryen yapmaz: Beraberinde bir bağlam ve yoruma gereksinim vardır. İşte bu yüzden vejetaryen arayışın ikinci adımı *bağlantıların adını koymak*tır. Bu bağlantılar, özetlemek gerekirse şöyledir: sofradaki etle yaşayan bir hayvan arasında, bizimle diğer hayvanlar arasında, ahlak anlayışımız ve beslenmemiz arasında ve et yemenin yarattığı gereksiz şiddetin farkına varma yolunda. Yorum, etin hiçliğinden hayvanları öldürmenin

29. "Some Reminiscences of Henry Bailey Stevens", *Vegetarian World* 4 (1975), s. 6. Detaylar uyuşmasa da, Stevens'ın olayı 58 sene sonra canlı biçimde hatırlaması, bu olayın her ikisi için de önemli bir keşif olduğunu doğrular.

yanlış olduğu kanısına uzanır. Freshel'in Ryan'a gösterdiği gibi erkek egemen bir dünyada savaş ve et yeme arasındaki devamlılığın farkına varmayı da kapsayabilir. George Sand'in yaşadığı gibi insan cesetlerinden iğrenmek hayvan cesetlerini reddetmeye evrilebilir. Kadınların yazgısını hayvanlarınki ile bağlantılandırmak da adını koyma aşamasında görülür. Kadınlar, kendilerine et parçası gibi davranıldığı durumları anlatırken hayvanların hiçliği ile kendi hiçliklerinin bağlantısını ortaya koyar. Yedinci bölümde gördüğümüz gibi, Marge Piercy *Küçük Değişimler* romanındaki Beth'in hayatındaki dönüm noktalarından birini betimlediğinde çift taraflı hiçliğe bağlantı kurar. Beth "ölü bir hayvan yiyen kapana kısılmış bir hayvan"dı.[30] Erkek egemenliği altında kadına muamele ile hayvana muamele arasında gördükleri benzeşmeler nedeniyle ne kadar çok kadının vejetaryen olduğunu bilmek aydınlatıcı olacaktır.

Bağlantıların adını koymanın bir açısı; et için örtmecelere, bozunumlara ve yanlış adlandırmalara dayanmayan uygun sözcükleri geri istemektir. Etle ilgili sözcüklerin yeniden adlandırarak, vejetaryenler eti yeniden tanımlamış ve insanların hayvanlarla ilişkilerinde kendilerini nerede görmesi gerektiğine dair bir vizyon sunmuş olur.

Genelde gözlemlenen, vejetaryen arayışın zamanla yoğunluğunu artırdığıdır. May Wright Sewall 1905'te şöyle yazmıştı: "Vejetaryenliğe hevesim giderek artıyor."[31] Ford Barış Gemisi projesine katılanlardan biri olarak, on yıl sonra hevesinin vejetaryenlikle sınırlı kalmadığı görülür. Henry Bailey Stevens'ın vejetaryen oluşu bir kitabın doğmasına vesile olur ve bu kitap (*The Recovery of Culture*) otuz yıl sonra vejetaryenlik, tanrıçalara ibadet ve barışçılık gibi bağlantıların adını koyar.[32]

Vejetaryen arayışın son adımı, *et yiyen dünyaya sitem*dir. Vejetaryenlik, hayata geçirilmesiyle birlikte et yiyen toplu-

30. Marge Piercy, *Small Changes* (Greenwich, CT: Fawcett Crest Book, 1972), s. 41.

31. *Vegetarian Magazine* 9, sayı 10 (Ağustos 1905), s. 174.

32. Stevens'ın *The Recovery of Culture* kitabı hakkındaki irdelememi bu kitabın yedinci bölümünde bulabilirsiniz.

ma sitem etmiş olur; çünkü et yemeye alternatif bir yaşama biçiminin varlığını ve işe yaradığını kanıtlar. Batı dünyasında vejetaryenlerin büyük çoğunluğu kalp krizi, yüksek tansiyon ve kanserden uzak yaşar. Vejetaryenlik uygulaması, vejetaryen bedene dair savları görünüşe göre doğrular. Yine de çoğu vejetaryen, et yemeyen bedenin daha sağlıklı olduğuna dair kanıtlarla yetinmez, et yiyen dünyayı değiştirmek ister. Gloria Steinem ailesine et servis etmeye devam eden vejetaryen feminist büyükannesini anlatsa da, bazı önde gelen vejetaryenler et yeme alışkanlıklarını değiştirmenin yollarını aradı. Vejetaryen, barış yanlısı ve feminist Charlotte Despard'ın yoksullara etli yemekler dağıtmadığını öğreniyoruz. Agnes Ryan da vejetaryenlikle ilgilenenlere ipuçları ve fikirler verebilecek olan, küçük ve taşıması kolay bir "Aylık Vejetaryen Dergi" planlamıştır.

Vejetaryenlik *et yiyen* topluma karşı sitemin ötesine geçer; et yemenin eril iktidarla bağını çözümlediğimiz üzere, *ataerkil* topluma karşı da sitem eder. Et yemeyi, erkek tahakkümünü veya sömürgeciliği onaylamıyorsanız Londra Kalesi'nin sömürgeci İngiliz (erkek) Muhafızlarına* iyi gözle bakmazdınız. Erkek egemen kültür de vejetaryenliğe karşı sözünü sakınmaz; çünkü onun erkek karşıtı bir önyargı içerdiğine inanır. Etin hiçliğini görünce, üzerindeki fallus-merkezli anlamı** çıkarıp onu çıplak bırakmış ve ona (var olmak için bir kayıp göndergeye ihtiyaç duyan) herhangi bir simgesel ataerkil anlam kazanma fırsatı vermemiş oluruz. Stevens'ın *The Recovery of Culture* kitabı, erkek egemenliği ve et yeme kültürüne birlikte sitem etmiştir.

Et yiyen ataerkil dünyaya sitem etmenin sonuçları, sırf kişisel bir doğaya sahipmiş gibi algılandığı için küçümsen-

---

* Yalnızca Londra Kalesi Muhafızları için özel bir isim kullanılır: *Beefeaters* (Et yiyiciler). Bu adlandırmanın kökeni tartışmaya açık olsa da, tarih boyunca Kraliyet tarafından ödül olarak etin bolca ikram edilmesi en yakın olasılık olarak gösterilir. (ç.n.)

** *Phallocentric meaning*: Penisin, eril cinselliğin üstün konumlandırıldığı anlam inşası. (ç.n.)

memelidir. II. Dünya Savaşı sonrasındaki ve 1970'lerdeki et boykotları, birlikte eyleme geçen bireyler sayesinde başarıldı. Bakkaldan neyi almayacakları üzerinde anlaşarak, [gıda endüstrisini] kesilen hayvanların sayısını azaltmaya zorladılar. Gerçi onları asıl harekete geçiren, ahlaki vejetaryenlik değil tüketicinin [gıda üretimi sürecinde] ipleri eline almasıydı; fakat yarattıkları etki herkesin vejetaryen olması ve bu duruşa göre bireysel tutumlarını takınması durumunda olabileceklerle aynıydı. Doğrusu, kadınların kocalarına nazaran boykota daha çok katılması da ilgiye değerdir.

Vejetaryen arayışın varlığını kabul etmek, kadınların münferit kararlarını ortak bir bağlama oturtmaya yardımcı olur. Bu bağlam, kadınların yaşamlarını ve romanları incelerken duyarlı olmanın kaynağıdır. Vejetaryen arayış modeli, bozunumdan ziyade yoruma olanak tanır.

Vejetaryen Anlam ve Edebiyat Eleştirisi

Perilerin vejetaryen olması dileğiyle!
–Judy Grahn, *The Queen of Swords*[33]

Çağdaş kadın edebiyatı et yemekten nasıl bir anlam çıkarır? Hayvanları yenebilir bedenler olarak nesneleştirme kuralının yerinden edildiği, aşındırıldığı, rahatsız edildiği; etin metinlerinin hakkından feminist metinlerin geldiği dönemler oldu.

Vejetaryenlik, bir hayal gücü işidir. Etin metinlerinin alternatiflerini hayal edebilme dirayetini yansıtır. Edebiyat eleştirmenlerinin, kadın romanlarında vejetaryenliğin nasıl sahneye çıktığını dikkatle incelemesi gerekir. Vejetaryenlik, beşinci bölümde tanımlandığı gibi, romanlarda şöyle belirebilir: önceki vejetaryen sözlere anıştırma yoluyla, roman karakterlerinin tarihteki vejetaryenleri anımsatmasıyla, doğrudan önceki vejetaryen metinlerden alıntı yapılmasıyla ve kayıp gönderge sisteminin işleyişini tanımlayan dil aracılığıyla. Barbara Christian, Alice Walker'ın *Meridian* adlı romanının "Jean Toomer'in

33. Judy Grahn, *The Queen of Swords* (Boston: Beacon Press, 1987), s. 78.

Amerika hakkındaki kahince şiiri *The Blue Meridian*'ı hatırlattığını söylediğinde aklımıza şu soru gelebilir: Meridian'ın romandaki en iyi arkadaşının vejetaryenliği, Jean Toomer'ın vejetaryenliğinin yankılanması mıdır?[34]

Vejetaryen arayışın tanımlarını, etin kadının baskılanmasında mecazı kullanımını ve vejetaryenliği seçen kadınların bağımsızlıklarının tasvirini, kadınların yazdıklarında bulabiliriz. Ann Beattie'nin *Chilly Scenes of Winter* kitabındaki Pamela Smith'in tutarsızlıklarına dair ima, vejetaryenlik ve özgür kadın davranışları arasındaki bağlantıyla açıklanabilir. Pamela tavuk yiyen bir vejetaryen ve erkeklerle yatan bir lezbiyendir. Sizce ilk yaptığı, ikincisi sayesinde elde ettiği özgürlüğü kaybettiği anlamına mı gelir?[35]

Vejetaryenlik meseleleri, feminist düşünce yazılarında siyaset ile ruhaniliğin kesişiminde yer bulur; öykü ve romanlarda ise söylence yapımı politikalarıyla ifade edilir. Kadın edebiyatında vejetaryen meselelere yer verenlerin çoğu, yeni söylence yapımı bağlamında bu işe girişir. Feminist değerleri yansıtan anlamlı bir evrenbilimi içerisinde kendimizi baştan yarattığımız süreç, vejetaryenliği doğurur. Bu sayede öğrendiğimiz, öyküleri denetleyenlerin, belleği ve geleceği de denetlediğidir. Aileen La Tourette'in *Cry Wolf* romanı, bir yanıyla bunu işlemektedir.[36] Anlatıcının hikâyelerinde bulunan feminist politik bilinç, hayvanları ve insan olmayan dünya ile bağlantıları da bünyesinde barındırır. Hayvanlarla ilişkiler; kadını ve kadınsı bakışı, Tanrı'yı ve nükleer karşıtı hareketi inceleyen engin ve radikal bir vizyona yerleştirilmiştir.

34. Barbara Christian, *Black Women Novelists: The Development of a Tradition, 1892-1976* (Westport, CT: Greenwood Press, 1980), s. 207. Alice Walker, *Meridian* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1976, New York: Washington Square Press, 1977). *When Harlem Was in Vogue*'da David Levering Lewis'in, Toomer'm vejetaryenliğine değinmesi hakkında bkz. (New York: Alfred A. Knopf, 1981, New York: Vintage Books, 1982), s. 63.

35. Ann Beattie, *Chilly Scenes of Winter* (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1976).

36. Aileen La Tourette, *Cry Wolf* (Londra: Virago Press, 1986).

Vejetaryenliği içine alan feminist söylence yapımına, Judy Grahn'ın *The Queen of Swords* adlı eserinde de rastlanır. Romanda eşek sudan gelinceye kadar dövülen* Inanna'nın "darp edilmiş bedenini" ihya eden vejetaryen perileri karşımızda buluruz. Yazarlar hikâye anlatıcılığına dikkat çekmek istediklerinde, söylence yapımının okuru da meşgul edecek ortaklaşa bir süreç olduğunu belirtir. Okura sundukları, hem otoriter yazarların kavrayışından hem de etin metinlerinden kurtulmalarını sağlayacak bir süreçtir.

Jeanette Winterson'ın *Oranges Are Not the Only Fruit* adlı romanı, Protestan vaiz olma isteği lezbiyen olduğu öğrenilince geri çevrilen genç bir kadının, üzüntülerle dolu evveliyatını** ifade ederek söylence yapımının gerekliliğini açığa vurur. Evinden ve kilisesinden kovulunca kopan psişik ve manevi kıyametin izleri, bir büyücünün kudretini anlatan söylence boyunca sürülür. Vejetaryen bir gezgin, büyücünün kadının üstündeki etkisinden kendisini kurtarmak durumunda kalır. Büyücünün erki, kadının en sevdiği yemeklerden birine aşinalığı aracılığıyla ortaya konur: azuki fasulyesi. Vejetaryenliğiyle birlikte ilan ettiği özgürlüğü, vejetaryen oluşunda büyücünün de hak iddia etmesiyle tehlikeye girer. Kendini kiliseden atılması ve büyücünün denetimini anlatan söylence arasındaki paralel öyküler içerisinde bulan kahraman; bir yanda biat, gelenek ve anlam diğer yanda ise kendi bedeninin bütünlüğünü sürdürmek dururken kararım vermelidir.[37]

Alice Thomas Ellis'in *The Birds of the Air* kitabı, kayboluş ve dirilişin anlamlarını temin ederken söylence yapımının rolünü öne çıkarır. Mary, oğlu Robin'in yasını tutan bir kadındır. Noel için annesinin evindedir. Ölü kuşların canlandığı çok eski za-

---

* *...who had been beaten into a piece of meat.* Özgün metinde kullanılan deyimin kelimesi kelimesine çevirisi yapılacak olsa şöyle olurdu: "...et parçasına kadar dövülen..." (ç.n.)

** *Bildungsroman.* (ç.n.)

37. Jeanette Winterson, *Oranges are not the Only Fruit* (New York: The Atlantic Monthly Press, 1985, 1987) [*Tek Meyve Portakal Değildir*, Çev. Sevin Okyay (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2000). (y.h.n.)].

manlara ait bir ziyafet öyküsü kurar. Bu eski zamanlara ait ziyafetin merkezinde bir kuğu vardır ve kuğunun içinde "diğer kuşlar saklıdır. Her bir kuşun içinde daha küçüğü yer alır ve tam merkezde, bir zamanlar kuğunun ciğerinin olduğu yerde bir çalıkuşu yumurtası vardır; haşlanmış". Tam ziyafetin sahibi eti kesmek için bıçağına uzanmışken ortaya çıkan berduş bir yabancı ziyafeti böler. Oradaki birinin tahminine göre bu yabancı, "anca bu şekilde yaşayan insanların bilebileceği kök sebzeler, dutlar ve kabuklu yemişlerle" beslenen kutsal birisidir. Bir hikâye anlatması istenen yabancı, onlara bir hikâye göstermeyi seçer. Çalıkuşu yumurtası kuğunun bedeninden dışarı yuvarlanır, çatlar ve içinden yalpalayan bir çalıkuşu yavrusu çıkar. Kuğu kabarır ve ortaya "kavruk, yoluk, kesip biçilmiş ve yarısı erimiş bir su tavuğu" çıkar. Sos, kendilerinden çalman ineklere iade edilir. "Hafifçe soğanla çeşnilenmiş ılık süt anında memelerine doluşunca şaşkınlıkla böğürürler." Tüm yemekler doğal hallerine dönmüştür: bademler badem ağacına, kuşüzümleri salkımlarına, bal peteğine, un buğdaya. Kuşlar, kuğunun göbeğinden dışarı saçılır: bir güvercin, bir tavuk, bir ördek, bir balıkçıl, bir yaban ördeği, bir toy kuşu ve bir turna. En sonunda kuğu; ayva, zencefilli ekmek ve kekik tuzaklarından kurtulur ve çatı kirişlerine doğru kanatlanır. Mary, annesinin "hülya" dediği düşünden yanmış et kokusuyla uyanır: " 'Bir tanesi yakalandı!' dedi. Keşke hindi fırının kapağını açsa, kendini yirmi dört karatavuk gibi kurtarsa, Zümrüdüanka kuşu gibi yükselse, bahçeye gidip yemlense ve şu et yiyicileri kar içip kasımpatı yemeye muhtaç etse diye düşünüyordu bir yandan." Maalesef kaçamaz; çünkü gökyüzünün kuşlarının* hepsi ölmüştür: Noel hindisi, kuğu, oğlu Robin.[38]

Bu söylence yapımında, kayıp göndergenin işlevi dirilen (et olma kaderinden kaçan) kuşlar fikriyle aydınlatılır. Bir kuşun bedeni; ete dönüşürken inek, domuz veya kuzununkine kıyas-

* *The Birds of the Air.* (ç.n.)

38. Alice Thomas Ellis, *The Birds of the Air* (New York: The Viking Press, 1981), s. 90-98.

la çok daha az dönüşüme uğrar. Bir Pisagoryen 1825'te şöyle bir değerlendirmede bulunmuştu:

> [Sofradaki] kuşta, (...) gözlerinin önünde bir zamanlar nefes alıp veren bir canın kusursuz bedeni durmaktadır: uçmak için kanatları, daldan dala atlamak veya ağaca tünemek için bacakları, beslenmek ve şakımak için kafa ve gaga. Bu yüzden bir kuşu yerken karşında bir zamanlar kanlı canlı olan bir mahlukun sureti vardır ve onu tüm marifetleriyle birlikte yok ettiğini bilirsin.[39]

Ölü ve canlı kuş arasındaki benzerlik kayıp gönderge sistemine tehdittir; çünkü canlı kuşun bedeni öldükten sonra bile bir gönderge olmayı sürdürmektedir. Yenip bitirilene dek kayıp değildir. Ölü kuş, bunun sonucunda, çağdaş kadın edebiyatında bir imge olagelmiştir.

Vejetaryen arayış etin hiçliğini tespit ederken, feminist romanlardaki ölü kuş imgesi canlı varlıkların *birisiliğini* gözler önüne serer. Pek çok kadının yazılarında, yaşamın bağlantılılığının izleri (özellikle de farkmdalığı tetikleyen kuşların rolü) görülür. Bu kitapta kaç kere kuşların öldürülmesi veya yenmesi konusunun geçtiğini düşünün: *The Birds* [*Kuşlar*] filmindeki gerçek tavuk eti, kesinlikle yaşamına devam etmek isteyen bir hindiyi neden yediklerini filozof babasına soran iki yaşındaki çocuk, kalp krizinden ölüp de yenmeyen sülün, Amerikan Ulusal Kadına Oy Hakkı Derneği'nin 1907 toplantısında tüğlu şapkalar ve tavuk yemeye karşı çıkış, *The Shooting Party*'de vurulan yüzlerce kuş. Hazır bu örnekleri anımsamışken, önce ölü kuş imgesiyle yüzleştiğimizde meydana çıkan sorunların bazılarını tespit eden birkaç tarihi yazıya bakalım. Kuşların (özellikle de tavukların) varlığı, kayıp göndergenin hayvanların yaşamını silmekteki işlevini net olarak ortaya döker.

Ulusal Beyaz Olmayanların İlerlemesi Derneği* kurucularından, süfrajet ve *A Colored Woman in a White World*'ün

39. T. H., "Pythagorean Objections Against Animal Food", *London Magazine* (Kasım 1825), s. 382.

* *National Association for the Advancement of Colored People.* (ç.n.)

yazarı Mary Church Terrell, tavukları yeme fikrine daha fazla dayanamadığı için tavuk yetiştirme girişiminden sakınmıştı. Tavukları sattığı günü şöyle anımsıyordu: "Onları yakalarken ve ayaklarından bağlarken içten içe ağlıyordum. Onlar benim tüylü çocuklarım; ben büyüttüm onları."[40] Beth Brant, yumurta ve et üreticiliği için tavuk yetiştirme kararı alan ve bu hayvanlara bacanak anlamına gelen Atyo gibi Mohikan isimler koyan dedesini anımsar. "Yalnız sıra ilk tavuğu kesmeye geldiğinde, dedem yapamadı. Aileden birini öldürmekten farkı olmadığını söyledi. Atyo da zaten (aynı bacanak gibi) dedemin gözlerinin içine bakarak kafasının uçurulmamasını dilememiş miydi?"[41]

Tavuskuşlarına çok yakın olan Flannery O' Connor, kayıp göndergenin anlamıyla rüyasında tavuskuşları aracılığıyla yüzleşmişti. "Son zamanlarda sürekli tekrar gördüğüm bir kâbus var" diye yazdı. "Beş yaşında bir tavuskuşuydum. New York'tan bir fotoğrafçı gönderilmişti ve şölen için uzun bir masa donatılmıştı. Ana yemek istisnai bir lezzet olacaktı: ben. 'Yardım edin! Lütfen!' diye çığlıklar attığım sırada uyandım."[42]

Colette bizi ölü kuş imgesiyle tanıştırır; ölü ve tüketilebilir (Peki ama tüketilecek mi?) kuş:

> Vial onlara bakmıştı, ben de baktım. Ne güzel aslında! Küçük pembemsi bir kan pıhtısı, yoluk ve ağır yaralı tavukların eklem yerlerinde kalmıştı; böylece kanatlarının şeklini görebilirdiniz. Küçük

40. Dorothy Sterling'den alıntı, *Black Foremothers: Three Lives* (Old Westbury, NY: The Feminist Press, New York: McGraw-Hill Book Company, 1979), s. 151. Alice Walker'ın benzer bir sezgisini anlatışım anımsayın: "Bir gün, şu yolun karşısında kızımla ve yoldaşımla yürüyordum. Yağmur vardı ve eve varmaya çabalıyorduk. Yere baktım, bu tavuk ve küçük bebeklerini gördüm. Onlar da eve varmaya çabalıyordu. Feministlerin "jeton düşme" dediği anlardan biriydi. Bu, insan hayvanı ile insan olmayan hayvan arasındaki bir jeton düşmeydi ve hepimizin nasıl da bir olduğunu bana çok açık gösterdi. Ben bir anneydim. O da bir anneydi. Ellen Bring, "Moving towards Coexistence: An Interview with Alice Walker", *Animals' Agenda* 8, sayı 3 (Nisan 1988), s. 8-9.

41. Beth Brant (Degonwadonti) *Mohawk Trail* (Ithaca, NY: Firebrand Books, 1985), s. 27. Tavuklar doğal nedenlerden ölünce tavuk eti yemişlerdi.

42. Flannery O'Connor, "The King of the Birds", *Mystery and Manners: Occasional Prose,* Der. Sally and Robert Fitzgerald (New York: Farrar, Straus & Giroux, 1957, 1970), s. 20.

bacaklarını kaplayan körpe pullar daha bu sabah koşmanın ve eşelemenin tadına varıyordu. E, o zaman bir çocuğu neden pişirmiyoruz? Attığım nutuk tavsamıştı; ama Vial'in bir şey diyeceği yoktu. Keskin ve yağlı sosu çırparken iç çektim; ama birazdan leziz et kömürde yağını salarken, onun kokusu bana büyük bir açlık hissi verecekti. Galiba yakında hayvanların etini yemeyi bırakacağım; ama bugün değil.[43]

Margaret Atwood'un *Cat's Eye* kitabındaki anlatıcı, hindi ve bebek arasındaki benzerliği fark eder. "Hindiye" bakar ve onu "paketlenmiş, kafasız bir bebeğe" benzetir. "Gizlendiği yerden bir yemek olarak çıktı ve bana kendini büyük ölü bir kuş olarak gösterdi."[44] Böylece kayıp göndergeyi yerine koyar. Atwood'un *Surfacing* kitabındaki ölü balıkçıl, yok yere öldürmenin bir temsilidir ve diğer anlamsız ölümler hakkında da düşünmeye sevk eder. Alice Ellis'in daha yeni bir çalışması *Unexplained Laughter* ölü bir kuşa yer verir. Susturulmuşluk sorununun keskin bir biçimde yansıtıldığı bir hikâye içerisinde (Konuşamayan, konuşmayacak olan, yine de konuşmaktan kaçamayacak olan karakterlerle tanışırız.) yolda öldürülmüş bir sülün önümüze çıktığında ne yapmamız gerektiği sorusuyla karşılaşırız. Lydia vejetaryen arkadaşı Betty'yi tatilde Galler'deki kır evine davet eder. Betty'nin sağlıklı kalmak ve zulme ortak olmamak gibi kaygılarla seçtiği fakat sürekli sosis veya biftekli-böbrekli börek gibi yemeklerin önüne çıkmasıyla ödün verdiği vejetaryenliği, et yeme meselesine odaklanma konusunda ölü sülünün rolünden daha az simgesel önem taşır. Lydia sülünü bir hafta mutfaktaki bir ipe asmaya karar verir; böylece terbiyelenmeye hazır hale gelecektir. Betty ise kuşu

43. Colette, *Break of Day* (New York: Farrar, Strauss and Giroux, Inc., 1961, New York: Ballantine Books, 1983), s. 28-29. Benzer bir deneyim, Cloris Leachman'ın vejetaryenliğini de açıklar. Bir röportajda şöyle sorulmuştu: "Muslukta pilici temizlerken bir şey keşfettiğinizi okudum: Yaptığınızın bir bebeği yıkamaktan fazla farklı olmadığı birden aklınıza düşmüş. Leachman şöyle yanıtlar: "Yeni doğmuş bir bebeğim var ve evet, tamamen aynı deneyim." Cloris Leachman ile röportaj, Rynn Berry, Jr., *The Vegetarians*, s. 17.

44. Margaret Atwood, *Cat's Eye* (New York: Doubleday, 1989), s. 138-39 [*Kedi Gözü*, Çev. Suna Güler (İstanbul: Afa Yayınları, 1992). (y.h.n.)].

gömmeyi teklif eder; "Lydia neden bu teklifi yaptığını anlar. İnsan ölümü için törenler ve son yolculuğunu uğurlanmalar yapılırken, böylesine bir saygıyı bu çaresiz hayvancıktan esirgemek bir anda ona da aşırı derecede ters gelmişti."[45] Lydia yine de fikrini çabucak değiştirir ve kuş yendikten sonra kemiklerini gömmeyi teklif eder.

Anne Tyler'ın *The Clock Winder* adlı çalışması da hindi yeme konusu üzerinden kayıp gönderge sisteminin işleyişini ifşa eder. Emerson hane halkına hünerli bir işçi olarak dahil olan Elizabeth'in Şükran Günü için bir hindiyi öldürmek zorunda kalması, kitabın bölümlerden birinde dile getirilir. "Elizabeth pencereden dışarı bakıyor ve boyacı gömleğinin katlanan kollarını düzeltiyordu. Hindiyi öldürmek için bir balta darbesinden fazlası gerekirse ne yapacak diye kara kara düşünüyordu. Belki de bunu yapmayı tamamen reddetmeliydi? Vejetaryen olduğunu uydursa filan?"[46] Şükran Günü için canlı bir hindiyi baltalamak istemese de, süpermarkete gidip ölmüş bir hindi satın almak zoruna gitmezdi. Canlı bir hindiye baltayı indirmek ile ölmüş bir hindiyi satın almak arasındaki fark, yalnızca kayıp gönderge sistemi hüküm sürüyorsa vardır.

"*Vejetaryen olabilirdi*" durumları, Tyler'ın öteki romanlarında da yinelenir. Akıllara gelen soru şudur: Romanlarındaki "vejetaryen *olmayan* vejetaryen" bir tılsım mıdır? Vejetaryenlik onun için geçmişteki veya gelecekteki bir şey; ama hiçbir zaman şimdiki zamanda yer tutmaz. Söz gelimi, *The Accidental Tourist* vejetaryen olabilecek bir restorandan söz eder; *If Morning Ever Comes*'da Ben Joe'nun zayıflığı vejetaryenliği bırakıp eski haline dönmesine yorulur; *The Tin Can Tree*'de ise kazada ölen küçük bir çocuk, Janie Rose vejetaryendir.[47]

Yazınsal bilincin vejetaryen bilinç için örneksel olması mümkün mü acaba? Vejetaryenliğin görüngübilimi, yazarlığın

45. Alice Ellis, *Unexplained Laughter* (Londra: Duckworth, 1985), s. 76.
46. Anne Tyler, *The Clock Winder* (New York: Alfred Knopf, 1972), s. 35.
47. Anne Tyler, *The Accidental Tourist* (1985, New York: Berkley Books, 1986); *If Morning Ever Comes* (1964, New York: Berkley Books, 1986); *The Tin Can Tree* (1965, New York: Berkley Books, 1986).

görüngübilimini önemli noktalarda yineler: dilin zapt edilmesinde, boşlukların ve susturulmaların tanımlanmasında. Hayvanlarla veya onların kaderiyle özdeşleşme ve dile getirme, ne zaman konuşulacağı veya susmanın kabul edileceği, yemek tercihlerinin denetimi, et yemeyi onayan ataerkil söylencelere meydan okuma meseleleri bu vejetaryen görüngübilime dahildir. Ataerkil kültüre maruz kalmanın yozluğu ve şiddet karakteristiğinin aksine, kadın yazılarındaki vejetaryenlik dünyayla ilişki kurmanın farklı bir yolunu gösterir. Hayvanlarla ilişkilerimizde mecazi bir öğreticiliğin olduğu söylenir. Feminist hikâye anlatıcılığı, bu mecazi ilişkinin önemini sıklıkla aksettirir. Biz nükleer yıkım gücünü veya katı toplumsal örflere dayalı kişilerarası zalimliği düşünüp taşınırken, vejetaryenlik ataerkil genel ahlakı yeniden düzenlemeye kılavuzluk edebilir. Feminist hikâye anlatıcılığının önerdiği budur.

Vejetaryen Bedenin Feminist-Vejetaryen Yorumuna Doğru

> Feminist olmak için bütünleşmek gerek. (...) Feministlerin farkında olduğu şeyler, öteki insanların farkında olduklarından ayrı değildir. Onlar aynı şeylerin başka şekillerde farkındadır. Feminist bilincin bir "gerçeği", "çelişkiye" çevirdiği cüretle söylenebilir.
>
> –Sandra Lee Bartky[48]

Kadınların yaşamları hakkında, eğer hâkim kültüre ters düşen beslenme tercihlerini ciddiye almazsak, doğruları söyleyemeyiz. Vejetaryenlik kadınlara seslendi. Hayatlarında olumlu bir etkisi olmasa onu edinmez, sürdürmez ve yaymazlardı. Bu, kadınların yaşamlarını ve metinlerini araştıran akademisyenler için kabul edilmesi ve karşılık verilmesi gereken tarihsel bir olgudur.

Vejetaryen kadınların eylemleri ve yazıları, et yemek söz konusu olduğunda başka şeyler söyledikleri ve yaptıkları fark

48. Sandra Lee Bartky, "Toward a Phenomenology of Feminist Consciousness", *Feminism and Philosophy,* Der. Mary Vetterling-Braggin, Frederick A. Elliston ve Jane English (Totowa, New Jersey: Littlefield, Adams & Co.), s. 22, 26.

edilmeksizin feminizmin tarihi ve edebi külliyatına alındı. Vejetaryen olan çok sayıda feminist birey (Grimké Kardeşler'den tutun da Frances Willard, Clara Barton, Annie Besant, Matilda Joslyn Gage, May Wright Sewall ve Mary Walker'a kadar), ataerkil kültürü sorgulama konusunda bir model teşkil eder; zira o ataerkil kültür yalnızca kadını değil aynı zamanda hayvanı da kayıp addetmiştir. Kadınlar kendi öznelliklerini keşfettikçe ve ifade eder oldukça, hayvanlar da ataerkil kültürün onlara layık gördüğü nesne kategorisinden kurtarılmış olur. Sonuç olarak Maxine Kumin, Alice Walker, Brigid Brophy ve Maureen Duffy gibi kadın yazarlar hayvan hakları konusundaki duruşlarını bilfiil dile getirmiştir. Aynı doğrultuda şunu sorarız: Kariyeri ve hayatındaki yedi dönüm noktasından birisinin (ilk oyununu sahnelemesi, Siyah Yaratıcılığı Edebiyat Yarışması'nı kazanması ve Haiti'deki aşırı yoksulluğa tanık olmasının yanı sıra) eti bırakmak olduğunu onaylayan şair, oyun yazarı ve romancı Alexis DeVeaux'nun edebi esin kaynağı ne olmuştur?[49]

Şu açıktır ki, vejetaryenliğin kadınlara seslenme nedenleri ve kadınların ona nasıl karşılık verdiği yakından incelenmelidir. Feminist-vejetaryenler kendi yaptıklarını nasıl tanımlıyordu? Hangi tavizleri vermeye hazırlardı? Gloria Steinem'in vejetaryen büyükannesi gibi bir aileyi etle doyurmaya ne demeli? Et servisi yaparken iğrenme duygularını bastırması mı gerekirdi? İnsanlar beslenme tercihlerinin sonuçlarına nasıl katlanır? Yazar ve aktivistlerin kaçı vejetaryendi ya da yazdıklarına vejetaryenliği konu etmişti? Nasıl bir vejetaryen-feminist iletişim ağı mevcuttu? Et yiyen feministler bu iletişim ağı hakkında ne düşünmüştü? Örneğin Susan B. Anthony'nin bazı vejetaryenlerle iki gün geçirdikten sonra koşa koşa New York şehrine dönüp sipariş ettiği bifteği mideye indirdiğini biliyoruz.

49. "The Riddles of Egypt Brownstone", *Midnight Birds: Stories of Contemporary Black Women Writers*, Der. Mary Helen Washington (Garden City, NY: Anchor Books, 1980), s. 16.

Birçok tarihçi ve edebiyat eleştirmeni de mecazen "bir bifteği yalayıp yutmak için koşturabilir"; çünkü hâkim kültürün normlarına göre et yemek mantıklıdır. Ne var ki feminist-vejetaryen eleştirel kuramı geliştirmek için gerekli olan, geleneksel yorumlamalardan ayrılan edebi ve tarihi anlamlara duyarlılıktır. Yaygın alışkanlıklara karşı çıkan her harekette yenilik, sebat ve güdülenmenin bulunması şarttır.

Margaret Atwood *Surfacing*'de hayvanları yeme üzerine şöyle bir gözlemini aktarır: "Hayvanlar, biz yaşayabilelim diye ölüyor; insanın ikamesi oluyor. (...) Ve biz onları yiyoruz, konservelerden ya da başka şekilde; ölümün, ölü İsa'nın yiyicisiyiz. Et içimizde diriliyor ve bize hayat bahşediyor."[50] Vejetaryen faaliyetler ataerkil tüketime karşı koyar ve ölümün tüketilmesine meydan okur. Feminist-vejetaryen hareket, başka bir dünya görüşünün var olduğunu beyan eder; o dünya görüşü ki ölümü tüketmek yerine yaşamı kutsar, dirilecek hayvanlara değil özgürleşmiş insanlara bel bağlar.

50. Margaret Atwood, *Surfacing* (New York: Simon and Schuster, New York: Popular Library, 1972), s. 165.

Sonsöz
Ataerkil Tüketimin İstikrarını Bozma

Çoğu kişi için dini uyarılar çetrefilli hale getirmedikçe tasasız bir konu olan hayvan eti yemek; silahlı bir avcının yaşamını üstlenmenin içsel-dışsal sonuçlarını ve bunun sürüklediği bütün pratik-duygusal açmazları insanlık tekrar inceleyip değerlendirdiğinde, psikososyal evrim için bir soruna dönüşebilir. Ancak o zaman vejetaryenliğin batıl, nevrotik ve uçucu yanlarını, ahlaka dayalı ikna ediciliğinden ayırmak mümkün olacaktır.

-Erik H. Erikson, *Gandhi's Truth*

Yukarıdaki parçada Erik Erikson, et eleştirisini perdeleyen kelime oyunlarının ve kaçamak cevaplarının arasında, vejetaryenliğin ahlaki bir anlamı olduğunu alttan alta onaylar.

O anlam, hayvanların öldürülmesi çıkarımıyla bağlantılıdır ve sonuçları hem içeriden hem dışarıdan hissedilir. Et yiyenlerin çoğu gibi Erikson da vejetaryenliğin sayısız batıl, nevrotik ve gelip geçici çağrışımdan muzdarip olduğunu algılar; ancak et yemede de aynı durumun var olduğunu kabul etmekte başarısız olur. Hayvanların etini yemek, etin kuvvetle denk tutulmasına ve hayvansal proteine bağlılığımıza ilişkin batıl inançlarla yüklüdür. Et yemenin nevrotik yanları, et yiyenlerin vejetaryenlik tehdidine verdikleri tepkilerde ortaya çıkar. Erikson'un beyanı, (hayvanları yemek için öldürmenin, bugün artık gerekli bile olmayan ve kültürümüzü silahlı avcılar gibi donatan sıkıntılı boyutunu kabul etse de) kişinin kendi et yeme davranışı hakkında tarafsız bir görüş bildiremeyeceği gerçeğine örnektir. Nitekim [Erikson], etin metinlerine bağlılığını korurken, onları öte yandan sorgular da.

Et yemeye olumlu bakan hâkim söylem; bizi ölü hayvanları yediğimiz gerçeğine katlanmaya, onu kabul etmeye, görmezden gelmeye, bastırmaya ve ona tarafsız bakmaya zorlar. Peki, bu nelere mal olur? Ölümüyle et yeme kültürünü devreye sokan kayıp gönderge hakkındaki gerçekleri bastırmanın olası sonuçları nelerdir?

Ataerkil kültürdeki kadınlara özgü başka kaygılar da var; çünkü yutulan da biziz, yutan *da*; tüketici de biziz, tüketilen *de*. Midesine söz geçiremeyen bizsek (midemizin kulakları yok), kulakları olmayan o mideden işitilmenin peşinde olan da biziz.

Hayvanları yemek, erkek egemen değerlere ayna tutar ve onları temsil eder. Et yemek, erkek iktidarının her öğünde yeniden ilan edilmesidir. Ataerkil göz, [sofraya baktığında] ölü hayvanın bölümlere ayrılmış etini değil iştah açıcı yemeği görür. İştahımız erkek iktidarını ilan edebiliyorsa, hayvanları yemeye ilişkin davranışlarımız bu devralınan kültürü ya maddeleştirecek ya da sorgulayacak demektir. Et erkek egemenliğinin simgesiyse, etin [sofradaki] varlığı kadının güçsüzleştirilmesi demektir.

Birçok kültür eleştirmeninin gözlemine göre, teknoloji öncesi toplumların ayinleri hayvan tüketimini beraberinde getirir; çünkü et yemek baba katlini* simgeler. Tüketilen [bir nevi] babadır. Erkeklerin hayvanları öldürerek babalarına olan kinlerini çözüme kavuşturduğu söylenir.[1] Ölü hayvan, oğulları tarafından iktidardan düşürülen yine de ataları olarak onları bağışlayan babayı temsil eder.

Bu tipolojide, ataerkinin en büyük korkusu (babaların oğulları tarafından azledilmesi) ayin ve hayvanların katli ile savuşturulur. Baba ile oğlun iktidar savaşında et, çözümün simgesi olur. Et, erkek olarak görülür; o zaman şunu sormak gerek: Et yemeye her oturduğumuzda törensel olarak canlandırdığımız, ilkel baba katli midir?[2]

"Baba yemeği"ni yesek de tükettiğimiz şey baba olmuyor. Normal, yetişkin erkek hayvanları çok nadiren yiyorsak, yediğimiz şey nasıl baba olabilir? Öldürüleni baba yapma metaforu, metaforun arkasındaki hakikate ışık tutar. Hakikat, kayıp gönderge sistemidir. Biz mütemadiyen anneleri yiyoruz. İşin aslı, dişi kimlikli et parçalarını yiyerek erkek egemenliğinin zaferini ilan ettiğimiz ve perçinlediğimizdir.

Kate Millet, "iktidara giden her yolun" erkek güdümlü olduğunu söylemişti. Buna, kanı akmaya devam eden ölü kurbanlardan içtiğimizi sandığımız "iktidar" da dahildir. Et, gücün onu tüketene geçtiği düşünülen "iktidarın yapılandırdığı bir ilişki"dir.[3] Etin fiziksel güç sağlaması konsepti, bu simgesel iktidardan türer. Et, her tüketildiğinde erkek iktidarını yeniden yansıtır. Simgesel olarak yenilgiye uğratılmış dişilerden,

---

* *Patricide.* (ç.n.)

1. Örneğin bkz. Joseph Campbell'ın "totem canavarlarını öldürme ve yemeleriyle bağlantılı olan yontma taş devri avcılarının törenlerini" açıklamak için Gaza Roheim'in "öldürülen baba oluyor" ifadesine başvurması. Joseph Campbell, *The Masks of God: Volume I Primitive Mythology* (New York: The Viking Press, 1959, New York: Penguin Books, 1978), s. 77, 129.

2. Bu, Rynn Berry, Jr. tarafından şu kitabında sorulan sorunun farklı yazılmış biçimidir: *The Vegetarians* (Brookline, MA: Autumn Press, 1979), s. 83.

3. Kate Millet, *Sexual Politics* (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1979), s. 25, 23.

galip tarafından sindirilecek hayali iktidar akar. Yani et, hem hayvanlaştırılır *hem de* erilleştirilir.

İktidar yeniden kavramsallaştırıldı. Gücün, *mana*nın*, ölü hayvanlarda bulunduğu hayal edildi. İktidar hayvanı tüketerek soğrulabilirdi ve babalar onun sahibi olduğuna göre, soğrulan iktidar babanın iktidarı olmalıydı. İktidar kavramımızın bir kısmını tüketilebilir, ölü hayvana bırakmaya ikna edildik. Ardından bu iktidarı, ölüyü yedikçe üzerimize alabileceğimizi hesapladık. Kurbanın içinde saklı olduğunu düşündüğümüz gücü kendimize geri alıyoruz.

Ataerkil iktidarı onun simgesini yerken nasıl yıkabiliriz? Ataerki karşıtı, bağımsız bir insan şüphesiz vejetaryen olur. Ataerkil *tüketimin* istikrarını bozmak için, onun *etli yemeklerine* sekte vurmalıyız.

Virginia Woolf, eti unutacağımız zamanın kadınlara kafa yorduğumuz zaman olduğunu söyler. *Jacob's Room* kitabında dönen önemli olayların içerisinde, anne ve çocuk arasındaki küçük bir değiş tokuş gömülüdür. Woolf, Betty Flanders'ın sorumluluk ve tehlike hakkında düşüncelere daldığını aktarır:

Archer'ın elini sıkıca kavrar. Tepeye isteksizce tırmanır.

"Sana ne hatırlamanı söylemiştim?" der Betty.

"Bilmem" diye yanıtlar Archer.

"Valla ben de bilmiyorum" diye muzipçe ve basitçe karşılar Betty. Bu akıl boşluğunu; bereket, anne zekâsı, kocakarı masalları, rastlantılar, dudak uçuklatan cüretkarlıklar, mizah ve duygusallıkla birleştirince kim inkâr edebilirdi? Kim bu hususlarda herhangi bir kadının her erkekten daha ince olduğunu inkâr edebilirdi?

Aslında, öncelikle Betty Flanders edecekti.

Eli bahçe kapısının üzerindeydi.

"Et!" diye bağırdı. Kapı mandalına sarıldı. Eti unutmuştu.[4]

---

* *Mana*: Polinezya ve Melanezya yerlilerinin inancına göre doğaüstü güçleri olan kişi, ruh veya nesne. Bu güç, iyi veya kötü olabilir. (ç.n.)

4. Virginia Woolf, *Jacob's Room* (Hogarth Press, 1922, Hammondsworth, İngiltere: Penguin Books, 1971), s. 9 [*Jacob'un Odası*, Çev. Fatih Özgüven (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2010). (y.h.n.)].

İyi de, damağımızın bu kadar alıştığı eti nasıl tamamen unuturuz? Güney Amerika'nın Yanomamö Kabilesi'nde açlık için iki sözcük vardır: Birisi "miden boş" anlamına gelir, ötekisi ete hasret duyan tok bir karnın olduğunu bildirir. Colette'in *Break of Day* kitabındaki anlatıcının keşfettiği üzere (et gerçeğini anlamasına, kırık eklemleri ve kesilmiş bedenleri görmesine, daha bu sabah koşmanın ve eşelemenin tadına varan bir canı hayal etmesine, hatta bir çocuğu pişirmekle bunun arasındaki farkı bulmaya çalışmasına karşın) leziz et kömürde yağını salarken, kokusu insana büyük bir açlık hissi verir; o açlık ki insanı ete yönelik bütün itirazlar aklından çıksın diye yalvartır.

Etin metinlerindeki şifrelerin çökertilmesi gerekir. Etin varlığı bütün eski şifreleri maddeleştirirken, çökertme mümkün değildir. Alıştığımız damak tatlarının bozulacağını baştan kabul etmek gerek; ancak onların yerine keşfedilecek vegan lezzetler bizi beklemektedir.

Eti unutmak için ilk işimiz, kayıp göndergenin adını koymak ve bunda ısrarcı olmaktır; böylece hayvanlara kendilerine ait yaşamlarını iade etmiş oluruz. Damak tatlarımızı ve onlara bağlı kalmayı isteyip istemediğimizi gözden geçirmeliyiz; zira bu damak tatlarına gösterdiğimiz rızanın önemi, simgesel ataerki düzeninin kabulü veya reddi anlamını taşımasındandır.

Hayvanların etini yemeyi bize kabul ettirmenin bir yolu, et yeme kültürünü maddeleştiren simgesel bir düzen, bir dünya görüşü yaratmaktır. Ataerkil değerler, hayvan ölümü imgelerini bizim simgeler sistemimize mal ederek ifade edilir. Joseph Campbell bu benzetmeyi şöyle betimler:

> Bu deneyimin en önde gelen nesnesi hayvandır. Öldürülüp mahvedildikten sonra; eti kuvvete, dişi takıya, postu kıyafete ve çadıra, kası halata, kemiği araç gerece dönüştürülsün diye insanın hizmetine sunulur. Ölüm ve katliamın mümkün kıldığı yemek pişirme, deri tabaklama, dikiş gibi zanaatlar aracılığıyla hayvanın yaşamı baştan aşağı insan yaşamına kodlanır.

Öldürülüp mahvedilmiş hayvan; yırtıcılığın, bir bölge üzerinde egemenlik iddia etmenin, silahlı avcılığın, saldırgan davranışların, etin verdiği zindeliğin ve getirdiği yiğitliğin resmi olarak da sunulur. Etçil hayvanlar, erkek davranışlarına bir değerler dizisi temin eder. Hayvanları öldürmeye dayanan simgecilik yoluyla; şiddetin gerekliliğinin, etki alanının, denetimin ve ilhak etmenin politik anlamda hayli yüklü imgeleri karşımıza çıkar. Erkek egemenliğinin bu mesajı, (hem simgeler dünyasında hem de gerçekte) et yeme yoluyla iletilir.

Campbell'a göre hayvanlar âleminin aksine bitkiler âlemi, "ezelden beri insanlığın yiyecek, giyecek ve barınma" gereksinimini karşıladığı gibi "büyüme-çürüme, çiçek-tohum gibi döngülerle; yaşamın ve ölümün tek, yüce ve yok edilemez bir gücün dönüşümü olarak göründüğü noktada hayatın mucizesine de" örnek oluşturur.[5] Bitkiler âlemi; ilgilenmenin, besleyip büyütmenin, yavaş evrimsel değişimin ve mevsimlerle uyum içerisinde olmanın resmini sunar. İçinde saklı olan politik anlamlar; ayrışma yerine bedensel birlik hissinden, şiddet yerine hasattan, nüfuz altına almak yerine uyum içerisinde yaşamaktan türetilir. Feminist ve vejetaryen sezgileri birleştirmenin ortaya çıkardığı zorluk da işte budur: Bitkiler âleminden yararlanan bir beslenme biçimini olumlamak üstüne kurulu politik sembolizm.

Bitki imgelemiyle anlam türetmekten bahsetmişken, et yersek solacağımızı söyleyebiliriz. Sebzelerin lütfuyla besleneceğiz. Virginia de Araújo içinde yalnızca "kerevizin sapı, pazının kökü, avokadonun kabuğu" kalmış olan bomboş mutfak dolabından bir ziyafet (ve de lütuf) çıkaran arkadaşının bakış açısını anlatır:

> ve der ki, beslenirim ben bu lütufla, solar
> ruhum yediğim et olursa, domuzlar
> ve tavşanlar yaşasın, inekler otlansın, yumurtalar
> çatlasın ki tohumlar gagalansın.[6]

5. Campbell, *The Masks of God*, s. 129, 137. Cinsiyetçi dil değiştirildi.
6. Virginia de Araújo, "The Friend ..." *Sinister Wisdom*, sayı 20 (1982), s. 17.

Sebzelerden gelen lütfu kutlayan vejetaryen ritüellerin yaratılması ataerkil tüketimin istikrarını bozma yoluna katkıda bulunacaktır. Savurgan oğlun dönüşü uğruna en besili danayı kesme ayini* yerine, kız evladın dönüşü kutlamaları vejetaryen olacaktır. Maxine Hong Kingston eve dönüşü adına ailesinin yaptığı kutlamadan söz ederken bunu önerir: "Bizimkiler bir tavuğu öldürmüş ve bütün olarak pişirmişti, sanki erkek evlat karşılar gibilerdi; oysa ben et alışkanlığını bırakalı çok olmuştu." Onun yerine pilav ve sebzelerden yemişti.[7]

Ataerkil tüketimin istikrarını bozmak için pilav yiyin, kadınlara inanın. Bu şekilde Metis'i ve diğer bütün yutulanları Zeus'un midesinden kurtarırız. Birbirimizle ve öteki hayvanlarla olan ilişkilerimiz bölümlere ayrılmış; böylece bütünleştiririz. Önümüzde duran soru şu: Kendimizin, hayvanların, gücün ve evrenin hangi imgeleri yemeğimize yansıyacak? Bizden önce olanlardan geriye ne kalacak?

Pilav yiyin, kadınlara inanın. Beslenme tercihlerimiz, doğayla olan ilişkilerimizde kendimizi nerede konumlandırdığımızı ve politik duruşumuzu yansıtır, pekiştirir. Öyle ki, şunu söylesek yeridir: "Pilav yemek kadınlara inanmak *demektir*."

Hepimizin bu lütufla beslenmesi dileğiyle...

---

* İncil'de Luka 15: 11-32'de anlatılan hikâyeye atıf. (ç.n.)

7. Maxine Hong Kingston, *The Woman Warrior: Memoirs of a Girlhood among Ghosts* (New York: Alfred A. Knopf, 1977), s. 34.

Kaynakça

Bu kaynakça, *Etin Cinsel Politikası*'nın ilk baskısını hazırlarken beni geliştirecek kadar etkileyen bazı referansların listesidir. Bu referansların bir kısmı ana metinde yok; diğer taraftan ana metinde bulunup dipnotlarda belirtilen referansların bir kısmı da burada yok. Feminist-vejetaryenliğin öncülerinden Agnes Ryan tarafından yazılmış özel materyal, dipnotlarda ayrıntılarıyla belirtilmiştir. Yazdıkları (mektupları, romanları, şiirleri, "The Cancer Bogy" ve *Vegetarian Pocket Monthly* için yazdığı notlar) Arthur and Elizabeth Schlesinger Kütüphanesi'nde Amerika'da Kadının Tarihi kısmındaki Agnes Ryan Koleksiyonu'nda saklanmaktadır (Radcliffe Koleji, Cambridge, Amerika). İlk basımdan sonra kitaba eklenen referansları ayrıca belirtmek adına, Yirminci Yıl Kaynakçası oluşturdum.

Vejetaryen Çalışmaları

Akers, Keith. *A Vegetarian Sourcebook: The Nutrition, Ecology and Ethics of a Natural Foods Diet.* New York: G. P. Putnam's Sons, 1983.

Axon, William E. A. *Shelley's Vegetarianism.* Shelley Topluluğu'nun bir toplantısında okundu, 12 Kasım 1891. Yeniden basım: New York: Haskell House Publishers Ltd., 1971.

Barkas, Janet. *The Vegetable Passion: A History of the Vegetarian State of Mind.* New York: Charles Scribner's Sons, 1975.

Berry, Rynn, Jr. *The Vegetarians.* Brookline, Mass.: Autumn Press, 1979.

Bloodroot Collective. *The Political Palate: A Feminist Vegetarian Cookbook.* Bridgeport, Connecticut: Sanguinaria Publishing, 1980.

—. *The Second Seasonal Political Palate: A Feminist Vegetarian Cookbook.* Bridgeport, Connecticut: Sanguinaria Publishing, 1984.

Braunstein, Mark Matthew. *Radical Vegetarianism: A Dialectic of Diet and Ethics.* Los Angeles: Panjandrum Books, 1981.

Burgess, Mary Keyes. *Soul to Soul: A Soul Food Vegetarian Cookbook.* Santa Barbara: Woodbridge Publishing Company, 1976.

Davis, Max. *The Case for the Vegetarian Conscientious Objector* Scott Nearing'in önsözüyle. Brooklyn, New York: Tolstoy Peace Group, 1944.

Dombrowski, Daniel A. *The Philosophy of Vegetarianism.* Amherst: The University of Massachusetts Press, 1984.

Dyer, Judith. *Vegetarianism: An Annotated Bibliography.* Metuchen, New Jersey ve Londra: Scarecrow Press, 1982.

Easterbrook, L. F. "Alcohol and Meat." *Nineteenth Century and After.* 95 (Şubat 1924), s. 306-14.

Giehl, Dudley. *Vegetarianism: A Way of Life.* New York: Harper & Row, 1979.

Gregory, Dick. *Dick Gregory's Natural Diet for Folks Who Eat: Cookin' with Mother Nature.* Der. James R. McGraw. New York: Harper & Row, 1973.

T. H. "Pythagorean Objections against Animal Food." *London Magazine.* (Kasım 1825), s. 380-83.

Kingsford, Anna. *The Perfect Way in Diet: A Treatise Advocating a Return to the Natural and Ancient Food of Our Race.* Londra: Kegan Paul, 1892.

Lappé Frances Moore. *Diet for a Small Planet: Tenth Anniversary Edition.* New York: Ballantine Books, 1982.

Newton, John Frank. *The Return to Nature; or, A Defence of the Vegetable Regimen.* Londra, 1811.

Oldfield, Josiah. "The Dangers of Meat Eating." *Westminster Review.* 166, sayı 2 (Ağustos 1906), s. 195-200.

Oswald, John. *The Cry of Nature; or, An Appeal to Mercy and to Justice, on Behalf of the Persecuted Animals.* Londra, 1791.

Paget, Lady Walb. "Vegetable Diet." *Popular Science Monthly.* 44 (1893), s. 94-102.

Phillips, Sir Richard. *Golden Rules of Social Philosophy; or, a New System of Practical Ethics.* Londra, 1826.

Ritson, Joseph. *An Essay on Abstinence from Animal Food as a Moral Duty.* Londra: Phillips, 1802.

Robbins, John. *Diet for a New America.* Walpole, New Hampshire: Stillpoint Publishing, 1987.

Rudd, G. L. *Why Kill for Food?* 1956. Madras, India: The Indian Vegetarian Congress, 1973.

Salt, Henry S. *The Creed of Kinship.* New York: E. P. Dutton and Co., 1935.

—. *The Humanities of Diet: Some Reasonings and Rhymings.* Manchester: The Vegetarian Society, 1914.

—. *The Logic of Vegetarianism.* Londra: Ideal Publishing, 1899.

Sharpe, M. R. L. [daha sonra Freshel]. *The Golden Rule Cookbook: Six Hundred Recipes for Meatless Dishes.* Cambridge, Mass.: The University Press, 1908.

Shelley, Percy. *A Vindication of Natural Diet* ve *On the Vegetable System of Diet. The Complete Works of Percy Bysshe Shelley, Volume VI, Prose.* Der. Roger Ingpen ve Walter E. Peck. New York: Gordian Press, 1965.

Stevens, Henry Bailey. *The Recovery of Culture.* New York: Harper & Row, 1949.

Stockham, Alice. *Tokology: A Book for Every Woman.* New York: Fenno and Co., 1911.

Sussman, Vic. *The Vegetarian Alternative: A Guide to a Healthful and Humane Diet.* Emmaus, Pennsylvania: Rodale Press, 1978.

Tryon, Thomas. *The way to health, long life and happiness.* Londra, 1683.

Williams, Howard, Der. *The Ethics of Diet: a Catena of Authorities Deprecatory of the Practice of Flesh-Eating.* Londra: Pitman and Heywood, 1883.

Wynne-Tyson, Esmé, Der. *Porphyry on Abstinence from Animal Food.* Çev. Thomas Taylor. Centaur Press, Barnes & Noble, 1965.

Hayvan Hakları

Amory, Cleveland. *Man Kind? Our Incredible War on Wildlife.* New York: Harper & Row, 1974.

Brophy, Brigid. "The Rights of Animals" Brophy'den, *Don't Never Forget: Collected Views and Reviews.* New York: Holt, Rinehart and Winston, 1966, s. 15-21.

Collard, Andrée ile Joyce Contrucci. *Rape of the Wild: Man's Violence against Animals and the Earth.* Londra: The Women's Press, 1988.

Dombrowski, Daniel A. *Hartshorne and the Metaphysics of Animal Rights.* Albany: State University of New York Press, 1988.

Evans, E. P. *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals.* Londra: William Heinemann. New York: E. P. Dutton and Co., 1906.

Godlovitch, Stanley, Roslind Godlovitch ve John Harris, Der. *Animals, Men and Morals: An Enquiry into the Maltreatment of Non-Humans.* New York: Taplinger, 1972.

Linzey, Andrew. *Christianity and the Rights of Animals.* New York: Crossroad, 1987.

Mason, Jim ve Peter Singer. *Animal Factories.* New York: Crown Publishers, Inc., 1980.

Midgley, Mary. *Animals and Why They Matter.* Atina: University of Georgia Press, 1983.

Regan, Tom. *The Case for Animal Rights.* Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1983.

Regan, Tom ve Peter Singer. *Animal Rights and Human Obligations.* Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1976.

Salt, Henry. *Animals' Rights Considered in Relation to Social Progress.* 1892. Yeniden basım: Clarks Summit, Pennsylvania: Society for Animal Rights, Inc., 1980.

—. "Sport as a Training for War." *Killing for Sport: Essays by Various Writers.* Der. Henry Salt. Londra: G. Bell and Sons, Ltd. Humanitarian League için, 1914.

Serpell, James. *In the Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships.* New York: Basil Blackwell, 1986.

Singer, Peter. *Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals.* New York: A New York Review Book, 1975.

Spiegel, Marjorie. *The Dreaded Comparison: Human and Animal Slavery.* Philadelphia: New Society Publishers, 1988.

[Taylor, Thomas.] A *Vindication of the Rights of Brutes.* Londra: Jeffery, 1792.

Walker, Alice. "Am I Blue?" *Ms.,* Temmuz 1986.

Feminist Çalışmalar

Allen, Paula Gunn. *The Sacred Hoop: Recovering the Feminine in American Indian Tradition.* Boston: Beacon Press, 1986.

Atkinson, Ti-Grace. *Amazon Odyssey.* New York: Links Books, 1974.

Benney, Norma. "All of One Flesh: The Rights of Animals." *Reclaim the Earth: Women speak out for Life on Earth.* Der. Léonie Caldecott ve Stephanie Leland. Londra: The Women's Press, 1983.

Bernard, Jessie. *The Female World.* New York: The Free Press, 1981.

Cannon, Katie G. *Black Womanist Ethics.* Atlanta: Scholars Press, 1988.

Corea, Gena. *The Hidden Malpractice: How American Medicine Mistreats Women.* New York: William Morrow and Co., 1977, Jove-Harcourt Brace Jovanovich, 1978.

—. *The Mother Machine: Reproductive Technologies from Artificial Insemination to Artificial Wombs.* New York: Harper & Row, 1985.

Daly, Mary. *Beyond God the Father: Toward a Philosophy of Women's Liberation.* Boston: Beacon Press, 1973.

—. *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism.* Boston: Beacon Press, 1978.

—. Jane Caputi ile ortak çalışma. *Webster's First New Intergalactic Wickedary of the English Language.* Boston: Beacon Press, 1987.

de Beauvoir, Simone. *The Second Sex.* Çev. ve Der. H. M. Parshley. Jonathan Cape, 1953. Hammondsworth İngiltere: Penguin, 1972.

de Lauretis, Teresa. *Alice Doesn't: Feminism, Semiotics, Cinema.* Bloomington: Indiana University Press, 1984.

Dworkin, Andrea. *Pornography: Men Possessing Women.* New York: Perigee Books, 1981.

—. *Woman Hating.* New York: E. P. Dutton, 1974.

Elshtain, Jean Bethke. *Women and War.* New York: Basic Books, Inc., 1987.

Gilman, Charlotte Perkins. *His Religion and Hers: A Study of the Faith of Our Fathers and the Work of Our Mothers.* Londra: T. Fisher Unwin, 1924.

Grahn, Judy. *Another Mother Tongue: Gay Words, Gay World.* Boston: Beacon Press, 1984.

Griffin, Susan. *Woman and Nature: The Roaring Inside Her.* New York: Harper & Row, 1978.

Hamilton, Cicely. *Marriage as a Trade.* 1909. Yeniden Basım: Londra: The Women's Press, 1981.

Harrison, Beverly. *Making the Connections: Essays in Feminist Social Ethics.* Der. Carol S. Robb. Boston: Beacon Press, 1985.

hooks, bell. *Ain't I a Woman: black women and feminism.* Boston: South End Press, 1981.

Kelly, Joan. *Women, History and Theory: The Essays of Joan Kelly.* Şikago: The University of Chicago Press, 1984.

Kramarae, Cheris ve Paula A. Treichler. *A Feminist Dictionary.* Boston, Londra ve Henley: Pandora Press, 1985.

Kuhn, Annette. *The power of the image: Essays on representation and sexuality.* Londra: Routledge & Kegan Paul, 1985.

Leghorn, Lisa ve Mary Roodkowsky. *Who Really Starves? Women and World Hunger.* New York: Friendship Press, 1977.

Lorde, Audre. *Sister Outsider: Essays and Speeches.* Trumansburg, New York: The Crossing Press, 1984.

—. *Zami: A New Spelling of My Name.* Watertown: Persephone Press, 1982.

Merchant, Carolyn. *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution.* New York: Harper & Row, 1980.

Millet, Kate. *Sexual Politics.* Garden City: Doubleday & Co., 1970.

Morega, Cherie. *Loving in the War Years; lo que nunca pasó por sus labios.* Boston: South End Press, 1983.

—. ve Gloria Anzaldúa, Der. *This Bridge Called My Back: Writings By Radical Women of Color.* Watertown: Persephone Press, 1981.

Rosaldo, Michelle Zimbalist ve Louise Lamphere. *Woman, Culture, and Society.* Stanford: Stanford University Press, 1974.

Sanday, Peggy. *Female power and male dominance: On the origins of sexual inequality.* Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 1981.

Schreiner, Olive. *Woman and Labour.* T. Fisher Unwin, 1911. Yeniden basım: Londra: Virago, 1978.

Silverman, Kaja. *The Subject of Semiotics.* New York: Oxford University Press, 1983.

Smith, Barbara, Der. *Home Girls: A Black Feminist Anthology.* New York: Kitchen Table: Women of Color Press, 1983.

Spender, Dale. *Man Made Language.* Londra, Boston ve Henley: Routledge & Kegan Paul, 1980.

Steinem, Gloria. *Outrageous Acts and Everyday Rebellions.* New York: Holt, Rinehart and Winston, 1983. New American Library, 1986.

Vetterling-Braggin, Mary, Frederick A. Elliston ve Jane English, Der. *Feminism and Philosophy.* Totowa, New Jersey: Littlefield, Adams & Co., 1982.

Wollstonecraft , Mary. *A Vindication of the Rights of Woman.* Der. Charles W. Hagelman, Jr. 1792. New York: W. W. Norton & Co., 1967.

Woolf, Virginia. *Three Guineas.* Londra: The Hogarth Press, 1938, 1968.

Cinsel Şiddet – Ev İçi Şiddet

Barry, Kathy. *Female Sexual Slavery.* Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1979.

Dobash, R. Emerson ve Russell Dobash. *Violence Against Wives: A Case Against the Patriarchy.* New York: The Free Press, 1979.

Griffin, Susan. *Rape: The Power of Consciousness.* New York: Harper & Row, 1979.

Lederer, Laura, Der. *Take Back the Night: Women on Pornography.* New York: William Morrow and Company, Inc. 1980.

Lovelace, Linda ile Mike McGrady. *Ordeal.* Citadel Press, 1980. New York: Berkley Books, 1980.

Pizzey, Erin. *Scream Quietly or the Neighbours will Hear.* Hammondsworth, İngiltere: Penguin Books, 1974.

Walker, Lenore. *The Battered Woman.* New York: Harper & Row, 1979.

Edebiyat Eleştirisi

Atwood, Margaret. "An Introduction to *The Edible Woman.*" *Second Words.* Boston: Beacon Press, 1982.

Barthes, Roland. "Introduction to the Structural Analysis of Narratives." *Image, Music, Text.* Çev. Stephen Heath. New York: Hill and Wang, 1977.

Bethel, Lorraine. " 'This Infinity of Conscious Pain': Zora Neale Hurston and the Black Female Literary Tradition." *All the Women are White, All the Blacks are Men, But Some of Us Are Brave. Black Women's Studies.* Ed Gloria T. Hull, Patricia Bell Scott ve Barbara Smith. Old Westbury, New York: The Feminist Press, 1982.

Brophy, Brigid. "The Way of no Flesh." *The Genius of Shaw.* Der. Michael Holroyd. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1979.

Cantor, Paul. *Creature and Creator: Myth-making and English Romanticism.* Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

Carpenter, Edward ve George Barnefield. *The Psychology of the Poet Shelley.* Londra: George Allen & Unwin Ltd., 1925.

Christ, Carol. *Diving Deep and Surfacing: Women Writers on Spiritual Quest.* Gözden geçirilmiş basım. Boston: Beacon Press, 1986.

Christian, Barbara. *Black Women Novelists: The Development of a Tradition, 1892-1976.* Westport, Connecticut ve Londra: Greenwood Press, 1980.

DuPlessis, Rachel Blau. *Writing beyond the Ending: Narrative Strategies of Twentieth-Century Women Writers.* Bloomington: Indiana University Press, 1985.

Fairchild, Hoxie. *The Noble Savage: A Study in Romantic Naturalism.* Columbia University Press, 1928. New York: Russell and Russell, 1961.

Folsom, Michael Brewster. "Upton Sinclair's Escape from *The Jungle:* The Narrative Strategy and Suppressed Conclusion of America's First Proletarian Novel." *Prospects.* 4 (1979), s. 237-66.

Fussell, Paul. *The Great War and Modern Memory.* Londra, Oxford, New York: Oxford University Press, 1975.

Gates, Henry Louis, Jr. *The Signifying Monkey: A Theory of Afro-American Literary Criticism.* New York ve Oxford: Oxford University Press, 1988.

Gilbert, Sandra ve Susan Gubar. *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination.* New Haven: Yale University Press, 1979.

Greenberg, Caren. "Reading Reading: Echo's Abduction of Language." *Women and Language in Literature and Society.* Der. Sally McConnell-Ginet, Ruth Borker ve Nelly Furman. New York: Praeger, 1980.

Heilbrun, Carolyn ve Catharine Stimpson, "Theories of Feminist Criticism: A Dialogue." *Feminist Literary Criticism: Explorations in Theory.* Der. Josephine Donovan. Lexington: University Press of Kentucky, 1975.

Homans, Margaret. *Bearing the Word: Language and Female Experience in Nineteenth-Century Women's Writing.* Şikago: University of Chicago, 1986.

Joly, André. "Toward a Theory of Gender in Modern English." *Studies in English Grammar.* Der. A. Joly ve T. Fraser. Paris: Editions Universitaires.

Levine, George ve U. C. Knoepflmacher, Der. *The Endurance of Frankenstein.* Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1979.

McDowell, Deborah E. "New Directions for Black Feminist Criticism." *Black American Literature Forum.* (Kış 1980), s. 153-59.

Mellor, Anne. *Mary Shelley: Her Life, Her Fiction, Her Monsters.* New York ve Londra: Methuen, 1988.

Moers, Ellen. *Literary Women: The Great Writers.* Garden City, New York: Anchor Books, 1977.

Pryse, Marjorie. *Conjuring: Black Women, Fiction and Literary Tradition.* Bloomington: Indiana University Press, 1985.

Rohrlich, Ruby ve Elaine Hoffman Baruch. *Women in Search of Utopia: Mavericks and Mythmakers.* New York: Shocken Books, 1984.

Rubenstein, Marc A. " 'My Accursed Origin': The Search for the Mother in *Frankenstein.*" *Studies in Romanticism.* 15 (Bahar 1976), s. 165-94.

Ruotolo, Lucio P. *The Interrupted Moment: A View of Virginia Woolf's Novels.* Stanford: Stanford University Press, 1986.

Said, Edward. *The World, the Text, and the Critic.* Cambridge: Harvard University Press, 1983.

Sebeok, Thomas A. "Poetics in the Lion's Den: The Circus Act as a Text." *Modern Language Notes.* 86, sayı 6 (Aralık 1971), s. 845-57.

Showalter, Elaine. "Feminist Criticism in the Wilderness." *The New Feminist Criticism: Essays on Women, Literature, and Theory.* Der. Elaine Showalter. New York: Pantheon Books, 1985.

Simons, Madeleine A. "Rousseau's Natural Diet." *Romantic Review.* 45 (Şubat 1954), s. 18-28.

Smith, Barbara. "Towards a Black Feminist Criticism." *All the Women are White, All the Blacks Are Men, but Some of Us Are Brave: Black Women's Studies.* Der. Gloria T. Hull, Patricia

Bell Scott ve Barbara Smith. Old Westbury, New York: The Feminist Press, 1982.

Smith, Carl S. *Chicago and the American Literary Imagination: 1880-1920.* Şikago: University of Chicago, 1984.

Tillotson, Marcia. " 'A Forced Solitude': Mary Shelley and the Creation of Frankenstein's Monster." *The Female Gothic.* Der. Juliann E. Fleenor. Montreal ve Londra: Eden Press, 1983.

Trible, Phyllis. *Texts of Terror: Literary-Feminist Readings of Biblical Narratives.* Philadelphia: Fortress Press, 1984.

Veeder, William. *Mary Shelley and Frankenstein: The Fate of Androgyny.* Şikago: University of Chicago, 1986.

Walker, Alice. "*One* Child of One's Own: A Meaningful Digression within the Work(s)." *In Search of Our Mothers' Gardens: Womanist Prose.* San Diego, New York: Harvest/Harcourt Brace Jovanovich, 1983.

Washington, Mary Helen. *Invented Lives: Narratives of Black Women 1860-1960.* Garden City: Doubleday & Co., 1987.

Tarih, Özyaşamöyküsü, Yaşamöyküsü

Barker-Benfield, G. J. *The Horrors of the Half-Known Life: Male Attitudes Toward Women and Sexuality in Nineteenth-Century America.* New York: Harper & Row, 1976.

Barrett, James. *Work and Community in the Jungle: Chicago's Packinghouse Workers, 1894-1922.* Urbana ve Şikago: University of Illinois, 1987.

Beard, George M. *Sexual Neurasthenia [Nervous Exhaustion] Its Hygiene, Causes, Symptoms and Treatment with a Chapter on Diet for the Nervous.* New York: E. B. Treat & Co., 1898. Yeniden basım. New York: Arno Press, 1972.

Beecher, Catherine ve Harriet Beecher Stowe. *American Woman's Home; or, Principles of Domestic Science.* New York: J. B. Ford and Co., 1869. Yeniden basım. New York: Arno Press ve the *New York Times,* 1971.

Bennett, Betty T., Der. *The Letters of Mary Wollstonecraft Shelley.* Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1980.

Billington, Ray Allen. *Land of Savagery Land of Promise: The European Image of the American Frontier in the Nineteenth Century.* New York: W. W. Norton & Co., 1981.

Bordin, Ruth. *Frances Willard: A Biography.* Chapel Hill ve Londra: University of North Carolina Press, 1986.

Borrow, George. *Lavengro: The Scholar, the Gypsy, the Priest.* George F. Whicher'in önsözüyle derlendi. New York: The MacMillan Company, 1927.

Bronson, Bertrand H. *Joseph Ritson: Scholar-at-Arms.* Berkeley: University of California Press, 1938.

Brumberg, Joan Jacobs. "Chlorotic Girls, 1870-1920: A Historical Perspective on Female Adolescence." *Women and Health in America.* Der. Judith Walzer Leavitt. Madison: The University of Wisconsin Press, 1984.

—. *Fasting Girls: The Emergence of Anorexia Nervosa as a Modern Disease.* Cambridge ve Londra: Harvard University Press, 1988.

Burnett, John. *Plenty and Want: A social history of diet in England from 1815 to the present day.* 1966. Londra: Scolar Press, 1979.

Bynum, Caroline. *Holy Feast and Holy Fast: The Religious Significance of Food to Medieval Women.* Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1987.

Cameron, Kenneth Neill. *The Young Shelley: Genesis of a Radical.* Macmillan, 1950. New York: Octagon Books, 1973.

Cayleff, Susan E. *Wash and Be Healed: The Water-Cure Movement and Women's Health.* Philadelphia: Temple University Press, 1987.

Cleghorn, Sarah N. *Threescore: The Autobiography of Sarah N. Cleghorn.* New York: H. Smith and R. Haas, 1936. Yeniden basım. New York: Arno Press, 1980.

Colby, Elbridge, Der. *The Life of Thomas Holcroft , Written by Himself Continued to the Time of His Death from his Diary Notes and Other Papers by William Hazlitt.* 1925. New York: Benjamin Blom, 1980.

Cott, Nancy. *The Grounding of Modern Feminism.* New Haven: Yale University Press, 1987.

Cummings, Richard Osborn. *The American and His Food: A History of Food Habits in the United States.* 2. baskı. Şikago: University of Chicago Press, 1941.

Davies, Margaret Llewelyn, Der. *Maternity: Letters from Working- Women.* G. Bell & Sons, 1915. Yeniden basım. New York: W. W. Norton & Co., 1978.

Duncan, Isadora. *My Life.* New York: Liveright, 1927, 1955.

Earhart, Mary. *Frances Willard: From Prayers to Politics.* Şikago: University of Chicago, 1944.

Erdman, David. *Commerce des lumières: John Oswald and the British in Paris 1790-1793.* Columbia: University of Missouri Press, 1986.

Erikson, Erik H. *Gandhi's Truth: On the Origins of Militant Nonviolence.* New York: W. W. Norton & Co., Inc., 1969.

French, R. D. *Antivivisection and Medical Science in Victorian Society.* Princeton: Princeton University Press, 1975.

Gluck, Sherna, Der. *From Parlor to Prison: Five American Suffragists Talk About Their Lives: An Oral History.* New York: Vintage Books, 1976.

Goldring, Douglas. *The Nineteen Twenties: A General Survey and some Personal Memories.* Londra: Nicholson and Watson, 1945. Yeniden basım. Folcroft Library Editions, 1975.

Graham, Sylvester. *Lecture to Young Men on Chastity.* 3. baskı. Boston, 1834, 1837.

Graves, Robert. *Good-bye to All That.* Hammondsmith, Birleşik Krallık: Penguin Books, 1957.

Harding, Vincent. *There is a River: The Black Struggle for Freedom in America.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1981; Vintage Books, 1983.

Hendrick, George. John F. Pontin'in özel desteğiyle. *Henry Salt, Humanitarian Reformer and Man of Letters.* Urbana, Şikago, Londra: University of Illinois Press, 1977.

Heron, Liz, Der. *Truth, Dare, or Promise: Girls Growing Up in the Fifties.* Londra: Virago Press, 1985.

Hilliard, Sam Bowers. *Hog Meat and Hoecake: Food Supply in the Old South, 1840-1860.* Carbondale: Southern Illinois University Press, 1972.

Hogg, Thomas Jefferson. *The Life of Percy Shelley.* 1906. Yeniden basım. Londra: George Routledge and Sons, Ltd.

Holmes, Richard. *Shelley: The Pursuit.* New York: E. P. Dutton and Co., 1975.

Hopkins, Mary Alden. "Why I Earn My Own Living." *These Modern Women: Autobiographical Essays from the Twenties.* Der. Elaine Showalter. İlk basım The Nation'da 1926-27. Old Westbury, New York: The Feminist Press, 1978.

Hunt, Harriot Kezia. *Glances and Glimpses; or Fifty Years Social, Including Twenty Years Professional Life.* Boston: John P. Jewett and Co., 1856. Yeniden basım. New York: Source Book Press, 1970.

Jones, Frederick L., Der. *Mary Shelley's Journal.* Norman, Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1947.

Labaree, Leonard W., Ralph L. Ketcham, Helen Boatfield ve Helene Fineman, Der. *The Autobiography of Benjamin Franklin.* New Haven: Yale University Press, 1964.

Lanchester, Elsa. *Herself* New York: St. Martin's Press, 1983.

Lansbury, Coral. *The Old Brown Dog: Women, Workers and Vivisection in Edwardian England.* Madison: The University of Wisconsin Press, 1985.

Lerner, Gerda. *The Grimké Sisters from South Carolina: Pioneers for Woman's Rights and Abolition.* New York: Schocken Books, 1971.

—. *The Majority Finds Its Past: Placing Women in History.* New York ve Oxford: Oxford University Press, 1979.

Lewis, David Levering. *When Harlem Was in Vogue.* New York: Alfred A. Knopf, 1981. Vintage Books, 1982.

Linklater, Andro. *An Unhushanded Life: Charlotte Despard, Suffragette, Socialist and Sinn Feiner.* Londra: Hutchinson, 1980.

Lorde, Audre. *The Cancer Journals.* Argyle, New York: Spinsters, Ink, 1980.

Marchand, C. Roland. *The American Peace Movement and Social Reform, 1898-1918.* Princeton: Princeton University Press, 1972.

Maitland, Edward. *Anna Kingsford: Her Life, Letters, Diary and Work.* Londra: Redway, 1896.

Marable, Manning. *How Capitalism Underdeveloped Black America.* Boston: South End Press, 1983.

Mead, Margaret. *Blackberry Winter: My Earlier Years.* New York: Touchstone Books, 1972.

Nevins, Allan. *Ford: The Times, The Man, The Company.* New York: Charles Scribner's Sons, 1954.

Nichols, Thomas L. ve Mary Gove Nichols. *Marriage: Its History, Character and Results; Its Sanctities and Its Profanities; Its Science and Its Facts.* New York: T. L.Nichols, 1854.

Nicolas, Sir Harris. *The Letters of Joseph Ritson, Esq.* Yeğenindeki orijinal yazmalardan derlendi, Sir Harris Nicolas'ın yazdığı *Memoir of the Author*'un önüne eklendi. Londra: William Pickering, 1833.

Nissenbaum, Stephen. *Sex, Diet, and Debility in Jacksonian America: Sylvester Graham and Health Reform.* Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1980.

Numbers, Ronald L. *Prophetess of Health: A Study of Ellen G. White.* New York: Harper & Row, 1976.

Oren, Laura. "The Welfare of Women in Laboring Families: England, 1860-1950." *Feminist Studies* 1, sayı 3-4. (Kış-Bahar, 1973), s. 107-25.

Pearsall, Ronald. *The Worm in the Bud: The World of Victorian Sexuality.* Toronto: The Macmillan Company, 1969.

Peters, H. F. *My Sister, My Spouse: A Biography of Lou Andreas-Salome.* New York: Norton & Co., 1962.

Perry, Ruth. *The Celebrated Mary Astell: An Early English Feminist.* Şikago ve Londra: The University of Chicago Press, 1986.

Proctor, Robert. *Racial Hygiene: Medicine under the Nazis.* Cambridge ve Londra: Harvard University Press, 1988.

Rae, Isobel. *The Strange Story of Dr. James Barry: Army Surgeon, Inspector-General of Hospitals, Discovered on Death to Be a Woman.* Londra: Longmans, Green & Co., 1958.

Reeves, Maud Pember. *Round About a Pound a Week.* G. Bell & Sons,1913. Yeniden basım. Londra: Virago Press, 1979.

Ross, Ishbel. *Angel of the Battlefield.* New York: Harper & Brothers, 1956.

Rowbotham, Sheila ve Jeffrey Weeks. *Socialism and the New Life: The Personal and Sexual Politics of Edward Carpenter and Havelock Ellis.* Londra: Pluto Press, 1977.

Ryan, Agnes. "The Heart to Sing." Yayınlanmayan özyaşamöyküsü.

Salt, Henry Stephens. *Percy Bysshe Shelley: Poet and Pioneer.* 1896. Yeniden basım. Port Washington, New York: Kennikat Press, Inc., 1968.

—. *Seventy Years Among Savages.* Londra: George Allen and Unwin, 1921.

Savitt, Todd L. *Medicine and Slavery: The Diseases and Health Care of Blacks in Antebellum Virginia.* Urbana ve Şikago: University of Illinois Press, 1978.

Showalter, Elaine. *The Female Malady: Women, Madness, and English Culture, 1830-1980.* New York: Pantheon Books, 1985.

Sieveking, Isabel Giberne. *Memoir and Letters of Francis W. Newman.* Londra: K. Paul, Trench, Trubner & Co., 1909.

Smith-Rosenberg, Carroll. *Disorderly Conduct: Visions of Gender in Victorian America.* New York ve Oxford: Oxford University Press, 1985, 1986.

—. "Sex as Symbol in Victorian Purity: An Ethnohistorical Analysis of Jacksonian America." *Turning Points: Historical and Sociological Essays on the Family.* Der. John Demos ve Sarane Spence Boocock. Şikago ve Londra: The University of Chicago Press, 1978.

Spruill, Julia Cherry. *Women's Life and Work in the Southern Colonies.* 1938. Yeniden basım. New York: W. W. Norton and Co., 1972.

Stanton, Elizabeth Cady. *Elizabeth Cady Stanton as Revealed in Her Letters, Diary and Reminiscences.* Der. Theodore Stanton ve Harriot Stanton Blatch. 1922. Yeniden basım. New York: Arno Press, 1969.

Sterling, Dorothy. *Black Foremothers: Three Lives.* Old Westbury, New York: The Feminist Press, 1979.

Stevens, Doris. *Jailed for Freedom: The Story of the Militant American Suffragist Movement.* New York: Boni and Liveright, 1920. Yeniden basım. New York: Shocken Books, 1976.

Sunstein, Emily W. *Mary Shelley: Romance and Reality.* Boston, Toronto, Londra: Little, Brown and Co., 1989.

Sward, Keith. *The Legend of Henry Ford.* New York: Russell and Russell, 1948.

Terrell, Mary Church. *A Colored Woman in a White World.* Washington, D.C.: Ransdell, Inc. 1940. Yeniden basım. New York: Arno Press, 1980.

Thomas, Keith. *Man and the Natural World: A History of the Modern Sensibility.* New York: Pantheon, 1983.

Trail, R. T. *Home-Treatment for Sexual Abuses. A Practical Treatise.* New York: Fowler and Wells, 1853.

Trollope, Frances. *Domestic Manners of the Americans.* 1832. New York: Alfred A. Knopf, 1949.

Turner, James. *Reckoning with the Beast: Animals, Pain and Humanity in the Victorian Mind.* Baltimore ve Londra: Johns Hopkins University Press, 1980.

Wells, Anna Mary. *Miss Marks and Miss Woolley.* Boston: Houghton Mifflin Co., 1978.

Whorton, James C. *Crusaders for Fitness: The History of American Health Reformers.* Princeton: Princeton University Press, 1982.

—. " 'Tempest in a Flesh-Pot': The Formulation of a Physiological Rationale for Vegetarianism." *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences.* 32, sayı 2 (Nisan 1977), s. 115-39.

Winsten, Stephen. *Salt and His Circle.* Londra: Hutchinson and Co., Ltd., 1951.

Roman, Şiir, Tiyatro Yazını

Atwood, Margaret. *Cat's Eye.* New York: Doubleday, 1989.

—. *The Edible Woman.* Boston: Little, Brown and Co., New York: Warner Books, 1969.

—. *Surfacing.* New York: Simon and Schuster, Popular Library, 1972.

Beattie, Ann. *Chilly Scenes of Winter.* Garden City, New York: Doubleday & Co., 1976.

Behn, Aphra. "*The Way to Health, long Life and Happiness* başlıklı bilgi dolu harika kitabın yazarı hakkında" Thomas Tryon, *The Way to Make All People Rich; or, Wisdoms Call to Temperance and Frugality. . . .* Londra, 1685.

Brant, Beth. (Degonwadonti). *Mohawk Trail.* Ithaca, New York: Firebrand Books, 1985.

Brecht, Bertolt. *Saint Joan of the Stockyards.* Çev. Frank Jones. 2. baskı. Bloomington ve Londra: Indiana University Press, 1971.

Brindel, June Rachuy. *Ariadne: A Novel of Ancient Crete.* New York: St. Martin's Press, 1980.

—. *Phaedra: A Novel of Ancient Athens.* New York: St. Martin's Press, 1985.

Broner, E. M. *A Weave of Women.* New York: Holt, Rinehart and Winston, 1978.

Brophy, Brigid. "An Anecdote of the Golden Age [Homage to *Back to Methuselah*]." *The Adventures of God in his Search for the Black Girl.* Boston: Little, Brown & Co., 1968.

—. *Hackenfeller's Ape.* Londra: Allison and Busby, 1953, 1979.

Bryant, Dorothy. *The Kin of Ata are Waiting for You.* 1971. Berkeley: Moon Books, 1976. İlk önceki ismi *The Comforter.*

Butler, Samuel. *Erewhon.* 1872. Hammondsworth, İngiltere: Penguin Books, 1970.

Colegate, Isabel. *The Shooting Party.* New York: The Viking Press, 1980; Avon Books, 1982.

Colette. *Break of Day.* New York: Farrar, Straus and Giroux, Inc., 1961; Ballantine Books, 1983.

Cross, Amanda. *The James Joyce Murders.* New York: Macmillan Co., 1967.

de Araújo, Virginia. "The Friend ..." *Sinister Wisdom,* sayı 20 (1982), 17.

Drabble, Margaret. *The Ice Age.* New York: Alfred A. Knopf; New York ve Scarborough, Ontario: New American Library, 1977.

Ellis, Alice T. *The Birds of the Air.* New York: The Viking Press, 1980.

—. *The Sin Eater.* Londra: Duckworth, 1977.

—. *The 27th Kingdom.* Londra: Duckworth, 1982.

—. *Unexplained Laughter.* Londra: Duckworth, 1985.

Fo, Dario ve Franca Rame. *Female Parts: One Woman Plays.* Uyarlayan: Olwen Wywark. Çev. Margaret Kunzle. Londra: Pluto Press, 1981.

Fraser, Antonia. *Your Royal Hostage.* New York: Atheneum, 1988.

Gilman, Charlotte Perkins. *Herland.* New York: Pantheon Books,1979. İlk tefrika: *Forerunner* 6 (1915).

Glaspell, Susan. *A Jury of Her Peers.* Londra: Ernest Benn, Ltd., 1927.

Gordon, Mary. *Final Payments.* New York: Random House, 1978.

Grahn, Judy. *The Queen of Swords.* Boston: Beacon Press, 1987.

Hurston, Zora Neale. *Their Eyes Were Watching God.* 1937. Greenwich, Connecticut: A Fawcett Premier Book, 1965.

Jordan, June. *Passion: New Poems, 1977-1980.* Boston: Beacon Press, 1980.

Kingston, Maxine Hong. *The Woman Warrior: Memoirs of a Girlhood Among Ghosts.* New York: Alfred A. Knopf, 1977.

Kundera, Milan. *The Book of Laughter and Forgetting.* New York: Alfred A.Knopf. 1979; Penguin Books, 1985.

LaTourette, Aileen. *Cry Wolf* Londra: Virago Press, 1986.

Lorde, Audre. *The Black Unicom.* New York: W. W. Norton & Co., 1978.

Mackey, Mary. *McCarthy's List.* Londra: Pan Books Limited, 1981.

McCarthy, Mary. *Birds of America.* New York: Harcourt, Brace Jovanovich, 1965; New American Library, 1965.

Meyer, Lynn. *Paperback Thriller.* New York: Random House, 1975.

Murdoch, Iris. *The Good Apprentice.* New York ve Hammondsworth: Penguin Books, 1987.

Nichols, Mary Gove. *Mary Lyndon or, Revelations of a Life: An Autobiography.* New York: Stringer and Townsend, 1855.

Olsen, Tillie. *Yonnondio: From the Thirties.* New York: Dell, 1974.

Parker, Pat. "To a Vegetarian Friend", *Womanslaughter.* Oakland, California: Diana Press, 1978.

Piercy, Marge. *Small Changes.* Garden City, New York: Doubleday and Co., 1972; Greenwich, Connecticut: A Fawcett Crest Book, 1973.

Roth, Philip, *Portnoy's Complaint.* New York: Random House, 1967.

Ryan, Agnes. "Who Can Fear Too Many Stars?" yayınlanmamış roman.

Scott, Sarah. *A Description of Millenium Hall.* Londra, 1762. Yeniden basım. New York ve Londra: Garland Publishing Inc., 1974.

Shelley, Mary Wollstonecraft . *Frankenstein or, The Modern Prometheus: The 1818 Text.* Der. James Rieger. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1974: Şikago ve Londra: University of Chicago Press, 1982.

Sinclair, Upton. *The Jungle.* 1906. New York: New American Library, 1973.

Singer, Isaac Bashevis. *Enemies: A Love Story.* New York: Farrar, Straus and Giroux, 1972.

Singer, Rochelle. *The Demeter Flower.* New York: St. Martin's Press, 1980.

Snodgrass, W. D. *Selected Poems: 1957-1987.* New York: Soho Press, 1987.

Tyler, Anne. *The Accidental Tourist.* 1985. New York: Berkley Books, 1986.

—. *If Morning Ever Comes.* 1964. New York: Berkley Books, 1986.

—. *The Tin Can Tree.* 1965. New York: Berkley Books, 1986.

—. *The Clock Winder.* New York: Alfred A. Knopf, 1972.

Walker, Alice. *Meridian.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1976; Washington Square Press, 1977.

—. *The Temple of My Familiar.* San Diego, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1989.

Washington, Mary Helen, Der. *Midnight Birds: Stories of Contemporary Black Women Writers.* Garden City, New York: Doubleday and Co., 1980.

Winant, Fran. "Eat Rice Have Faith in Women" Winant, *Dyke Jacket: Poems and Songs.* New York: Violet Press, 1980.

Winterson, Jeanette. *Oranges are not the Only Fruit.* 1985. New York: The Atlantic Monthly Press, 1987.

Woolf, Virginia. *Jacob's Room.* Hogarth Press, 1922. Hammondsworth, İngiltere: Penguin Books, 1971.

Yglesias, Helen. *The Saviors.* Boston: Houghton Mifflin Co., 1987.

Tıp ve Beslenme Çalışmaları

Brody, Jane. *Jane Brody's Nutrition Book.* New York: W. W. Norton, 1981.

Burkitt, D. P. "The Protective Value of Plant Fibre Against Many Modern Western Diseases." *Qualitas Plantarum – Plant Foods for Human Nutrition.* 29, sayı 1-2 (6 Temmuz 1979), s. 39-48.

Christian, Eugene. *Meatless and Wheatless Menus.* New York: Alfred A. Knopf, 1917.

Cleave, T. L., G. D. Campbell, N. S. Painter. *Diabetes, Coronary Thrombosis, and the Saccharine Disease.* 2. baskı. Bristol, İngiltere: John Wright and Sons, 1969.

Drummond, Jack. *Nutritional Requirements of Man in the Light of Wartime Experience.* Londra, 1948.

Fisher, Irving. "The Influence of Flesh Eating on Endurance." *Yale Medical Journal.* 13, sayı 5 (Mart 1907), s. 205-21.

Hardinge, Mervyn G. ve Hulda Crooks. "Non-Flesh Dietaries. 1. Historical Background." *Journal of the American Dietetic Association.* 43 (Aralık 1963), s. 545-49.

Hindhede, Mikkel. "The Eff ect of Food Restriction During War on Mortality in Copenhagen." *Journal of the American Medical Society.* 74, sayı 6 (7 Şubat 1920), s. 381-82.

Jackson, James C. *How to Treat the Sick without Medicine.* Dansville, New York: Austin, Jackson & Co., 1870.

Messina, Virginia ve Mark. *The Vegetarian Way: Total Health for You and Your Family.* New York: Crown, 1996.

National Research Council. *Diet, Nutrition, and Cancer.* Washington, D. C: National Academy Press, 1982.

Ryan, Agnes. "The Cancer Bogy" yayınlanmamış el yazması.

Seaman, Barbara ve Gideon Seaman, tıp doktorları, *Women and the Crisis in Sex Hormones.* New York: Rawson Associates Publishers Inc., 1977.

Smith, Edward. *Practical Dietary for Families, Schools, and the Labouring Classes.* Londra: Walton and Maberly, 1864.

Strøm, Axel ve R. Adelsten Jensen, "Mortality from Circulatory Diseases in Norway 1940-1945", *The Lancet.* 260 (2 Ocak 1951), s. 126-29.

Diğer

Arendt, Hannah. *On Violence.* New York: Harcourt, Brace and World, 1970.

Arens, W. *The Man-Eating Myth: Anthropology and Anthropophagy.* New York: Oxford University Press, 1979.

Barer-Stein, Thelma. *You Eat What You Are: A Study of Canadian Ethnic Food Traditions.* Toronto: McClelland and Stewart, 1979.

Berger, John. *About Looking.* New York: Pantheon, 1980.

Braverman, Harry. *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century.* New York ve Londra: Monthly Review Press, 1974.

Campbell, Joseph. *The Masks of God: Primitive Mythology, Volume 1.* New York: Penguin Books, 1959, 1978.

Douglas, Mary. "Deciphering a Meal." *Implicit meanings: Essays in anthropology.* Londra: Routledge & Kegan Paul, 1975.

Gregory, Dick. *The Shadow That Scares Me.* Der. James R. McGraw. Garden City, New York: Doubleday and Co., Inc., 1968.

Estragon, Vladimir. [Geoff rey Stokes] *Waiting for Dessert.* New York: The Viking Press, 1982.

Evans, Travers Moncure ve David Greene, *The Meat Book.* New York: Charles Scribner's Sons.

Hinman, Robert B. ve Robert B. Harris, *The Story of Meat.* Şikago: Swift & Co., 1939, 1942.

Kohlberg, Lawrence. *Essays on Moral Development. Volume 1. The Philosophy of Moral Development.* New York: Harper & Row, 1981.

Leakey, Richard E. ve Roger Lewin. *People of the Lake: Mankind and Its Beginnings.* New York: Doubleday & Co., 1978; Avon Books, 1979.

Miller, A. R. *Meat Hygiene.* Philadelphia: Lea and Febiger, 1951, 1958.

Postal, Paul M. "Anaphoric Islands." *Papers from the Fifth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society.* Der. Robert I. Binnick, Alice Davison, Georgia M. Green, Jerry L. Morgan. Şikago: Department of Linguistics, University of Chicago, 1969.

Selzer, Richard. "How to Build a Slaughterhouse." *Taking the World in for Repairs.* New York: Morrow, 1986.

Shepard, Paul. *The Tender Carnivore and the Sacred Game.* New York: Charles Scribner's Sons, 1973.

Simoons, Frederick J. *Eat Not This Flesh: Food Avoidances in the Old World.* Madison: University of Wisconsin, 1961, 1967.

Tanner, Nancy Makepeace. *On Becoming Human: A Model of the Transition from Ape to Human and the Reconstruction of Early Human Social Life.* Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 1981.

Weil, Simone. *The Iliad, or the Poem of Force.* 1940. Çev. Mary McCarthy. Wallingford, Pennsylvania: Pendle Hill, 1956, 1970.

Ziegler, P. Thomas. *The Meat We Eat.* Danville, Illinois: The Interstate Printers and Publishers, Inc., 1962, 1966.

Yirminci Yıl Kaynakçası

Abbott, Jennifer, yönetmen, fotoğrafçı ve editör. *A Cow at My Table*. Flying Eye Productions. 90 dakika. Renkli. 1998.

Adams, Carol J. *Living Among Meat Eaters: The Vegetarian's Survival Handbook*. New York: Three Rivers Press, 2001; Continuum, 2003; Lantern 2008. Çince'si 2005. Almanca'sı, (*Überleben unter Fleischessern: Tipps und Strategien für VegetarierInnen*) 2008.

—. *Prayers for Animals*. Continuum International, 2004.

—. *Help! My child stopped eating meat! The Parents' A-Z Guide to Surviving a Conflict in Diets*. New York: Continuum International, 2004.

—. *The Pornography of Meat.* New York: Continuum International, 2003.

—. *The Inner Art of Vegetarianism.* New York: Lantern Books, 2000.

—. *Woman-Battering.* Creative Pastoral Care and Counseling Series. Minneapolis: Fortress Press,
1994.

—. *Neither Man nor Beast: Feminism and the Defense of Animals.* New York: Continuum International. 1994.

—. "God Talk and the Sexual Politics of Meat." *Weep Not for your Children: Essays on Religion and Violence*, Der. Lisa Isherwood ve Rosemary Radford Ruether. Londra: Equinox Books, 2008.

—. "The War on Compassion" ve "Caring about Suffering: A Feminist Analysis" *The Feminist Care Tradition in Animal Ethics: A Reader*, Der. Josephine Donovan ve Carol J. Adams. NY: Columbia University Press, 2007.

—. "'A Very Rare and Difficult Thing': Ecofeminism, Attention to Animal Suffering, and the Disappearance of the Subject." *A Communion of Subjects: Animals in Religion, Science, and Ethics*, Der. Kimberly Patton ve Paul Waldau. New York: Columbia University Press, 2006.

—. "Robert Morris and a Lost 18th-Century Book: An Introduction to Morris's *A Reasonable Plea for the Animal Creation.*" *Organization and Environment* 18, sayı 4 (Aralık 2005): 458-476.

—. "No Woman Would Die of an Illegal Abortion" *If Women Ruled the World: How to Create the World We Want to Live In*, Der. Sheila Ellison. Makawao, HI: Inner Ocean, 2004.

—. " 'I just raped my wife! What are you going to do about it, pastor?'—The Church and Sexual Violence." *Transforming a Rape Culture*, Der. Emilie Buchwald, Pamela Fletcher, Martha Roth. Minneapolis: Milkweed Editions, 2005.

—. "Bitch, Chick, Cow: Women's and (Other) Animals' Rights." *Sisterhood is Forever: The Women's Anthology for a New Mil-*

lenium, Der. Robin Morgan. New York: Washington Square Press, 2003.

—. Howard Williams'ın *The Ethics of Diet* kitabının "Giriş" kısmı: *A Catena of Authorities Deprecatory of Flesh Eating.* Urbana ve Şikago: University of Illinois Press, 2003.

—. "Eating Animals." *Eating Culture*, Der. Ron Scapp ve Brian Seitz. Albany, NY: State University of New York Press 1998.

—. " 'Mad Cow' Disease and the Animal Industrial Complex: An Ecofeminist Analysis" *Organization and Environment*, Cilt 10, sayı 1 (Mart 1997): 26-51.

—. " 'This is not our Fathers' Pornography': Sex, Lies, and Computers." *Philosophical Perspectives on Computer-Mediated Communications*, Der. Charles Ess. Albany, NY: State University of New York Press, 1996.

—. "Woman-Battering and Harm to Animals." *Animals and Women: Feminist Theoretical Explorations*, Der. Carol J. Adams ve Josephine Donovan. 1995.

—. "Toward a Feminist Theology of Religion and the State." *Violence Against Women and Children: A Christian Theological Sourcebook*, Der. Carol J. Adams ve Marie Fortune. New York: Continuum, 1995.

Adams, Carol J, Der. *Ecofeminism and the Sacred.* New York: Continuum International, 1993.

Adams, Carol ve Patti Breitman, *How to Eat Like a Vegetarian Even If You Never Want to Be One.* New York: Lantern Books, 2008.

Adams, Carol J. ve Josephine Donovan, Der. *Animals and Women: Feminist Theoretical Explorations.* Durham, NC: Duke University Press, 1995.

Adams, Carol ve Marie Fortune, Der. *Violence Against Women and Children: A Christian Theological Sourcebook.* New York: Continuum International, 1995.

Armstrong, Philip. *What Animals Mean in the Fiction of Modernity.* New York: Routledge, 2008.

Atherton, Peter ve Matthew Calarco, Der. *Animal Philosophy: Ethics and Identity.* Londra ve New York: Continuum, 2004.

Bennett, Beverly Lynn ve Ray Sammartino, *The Complete Idiot's Guide to Vegan Living.* New York: Alpha Books, 2005.

Bernstein, Marc H. *Without a Tear: Our Tragic Relationship with Animals.* Urbana: University of Illinois Press, 2004.

Birke, Linda. *Feminism, Animals and Science: The Naming of the Shrew.* Buckingham, İngiltere ve Philadelphia: Open University Press, 1994.

Bloodroot Collective, *The Best of Bloodroot. vols 1 and 2.* Bridgeport, Ct.: Sanguinaria Publishing, 1993.

Calarco, Matthew. *Zoographies: The Questions of the Animal from Heidegger to Derrida.* New York: Columbia, 2008.

Carlson, Peggy, Der. *The Complete Vegetarian: The Essential Guide to Good Health.* Urbana ve Şikago: University of Illinois Press, 2009.

Coe, Sue. *Dead Meat.* New York ve Londra: Four Walls Eight Windows, 1995.

Coetzee, J. M. *Elizabeth Costello.* New York: Penguin, 2004.

Müşterek çalışma. *Friendly Facism.* Nettwerk. I.R.S. Records, 3939 Lankdershim Blvd, Universal City, CA 91604.

Cronon, William. *Nature's Metropolis: Chicago and the Great West.* New York: Norton, 2001.

Daly, Mary. *Quintessence . . . Realizing the Archaic Future: A Radical Elemental Feminist Manifesto.* Boston: Beacon Press, 1998.

Darrieussecq, Marie. *Pig Tales: A Novel of Lust and Transformation.* Londra: Faber and Faber, 1997.

Davis, Brenda ve Vesanto Melina, *Becoming Vegan: The Complete Guide to Adopting a Healthy Plant-Based Diet.* Summertown, TN: The Book Publishing Company, 2000.

Davis, Karen. *Poisoned Chickens, Poisoned Eggs: An Inside Look at the Modern Poultry Industry.* Summerton, Tenn.: The Book Publishing Company, 1996.

—. *More Than a Meal: The Turkey in History, Myth, Ritual, and Reality.* New York: Lantern Books, 2001.
—. *The Holocaust and the Henmaid's Tale.* New York: Lantern Books, 2005.
Dawn, Karen. *Thanking the Monkey: Rethinking the Way We Treat Animals.* New York: Harper, 2008.
Derrida, Jacques. "The Animal That Therefore I Am (devamı var)". *Critical Inquiry* 28 (Kış): 369-418, 2002.
Donovan, Josephine ve Carol J. Adams, Der. *The Feminist Care Tradition in Animal Ethics: A Reader.* New York: Columbia University Press, 2007.
Dunayer, Joan. *Animal Equality: Language and Liberation.* Derwood, MD: Ryce, 2001.
Faludi, Susan. *The Terror Dream: Fear and Fantasy in Post-9/11 America.* New York: Henry Holt, 2007.
Fausto-Sterling, Anne. *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality.* New York: Basic Books, 2000.
Fudge, Erica. *Perceiving Animals: Humans and Beasts in Early Modern English Culture.* Urbana ve Şikago: University of Illinois Press, 2002.
—. *Brutal Reasoning: Animals, Rationality, and Humanity in Early Modern England.* Cornell: Cornell University Press, 2006.
Gaard, Greta. *The Nature of Home: Taking Root in a Place.* University of Arizona Press, 2007.
—. "Reproductive Technology, or Reproductive Justice? An Ecofeminist, Environmental Justice Perspective on the Rhetoric of Choice", *Ethics and the Environment.*
Gaard, Greta, Der. *Ecofeminism: Women, Animals, Nature.* Philadelphia Temple University Press, 1993.
Gålmark, Lisa, *Skönheter Och Odjur.* Goteberg ve Stockholm: Makadam förlag, 2005.
Gilmore, Ruth Wilson. *Golden Gulag: Prisons, Surplus, Crisis, and Opposition in Globalizing California.* Berkeley, Los Angeles ve Londra: University of California, 2007.

Gourevitch, Philip. 1998. *We wish to inform you that tomorrow we will be killed with our families: Stories from Rwanda.* New York: Farrar, Straus and Giroux.

Gregory, James. *Of Victorians and Vegetarians: The Vegetarian Movement in Nineteenth-Century Britain.* Londra ve New York: Tauris Academic Studies, Palgrave/Macmillan: 2007.

Ham, Jennifer ve Matthew Senior. *Animal Acts: Configuring the Human in Western History.* New York: Routledge, 1997.

Harper, A. Breeze. *Sistah Vegan: Food, Identity, Health, and Society: Black Female Vegans Speak.* New York: Lantern Books, 2010.

Harris, Michael D. *Colored Pictures: Race and Visual Representation.* Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 2003.

Jeffries, Sheila, *The Industrial Vagina: The Political Economy of the Global Sex Trade.* New York: Routledge, 2008.

jones, pattrice. *Aftershock: Confronting Trauma in a Violent World: A Guide for Activists and Their Allies.* New York: Lantern Books, 2007.

Kara, Siddharth. *Sex Trafficking: Inside the Business of Modern Slavery.* New York: Columbia University Press, 2009.

Kheel, Marti. *Nature Ethics: An Ecofeminist Perspective.* Lanham, Boulder ve New York: 2008.

Leneman, Leah. "The Awakened Instinct: Vegetarianism and the Women's Suffrage Movement in Britain." *Women's History Review*, 5, sayı 2 (1997): 271-287.

Luke, Brian. *Brutal: Manhood and the Exploitation of Animals.* Urbana ve Şikago: University of Illinois, 2007.

MacKinnon, Catharine. *Women's Lives; Men's Laws.* Cambridge: Harvard University Press, 2005.

—. *Are Women Human: And Other International Dialogues.* Cambridge: Harvard University, 2006.

Malamud, Randy. *Reading Zoos: Representations of Animals and Captivity.* New York: New York University, 1998.

Mason, Jim. *An Unnatural Order: Roots of Our Destruction of Nature.* New York: Lantern, 2005.
Moskowitz, Isa Chandra ve Terry Hope Romero. *Veganomicon: The Ultimate Vegan Cookbook.* New York: Marlowe and Company, 2007.
Ngai, Mae M. *Impossible Subjects: Illegal Aliens and the Making of Modern America.* Princeton: Princeton University Press, 2004.
Nibert, David. *Animal Rights, Human Rights: Entanglements of Oppression and Liberation.* Lanham, Boulder ve New York: Rowman and Littlefield, 2002.
Noske, Barbara. *Beyond Boundaries: Humans and Animals.* Montreal: Black Rose Books, 1997.
Ozeki, Ruth L. *My Year of Meats.* New York: Viking Penguin, 1999.
Rowe, Martin, Der. *The Way of Compassion: Survival Strategies for a World in Crisis.* New York: Stealth Technologies, 1999.
Schlosser, Eric. *Fast Food Nation: The Dark Side of the All-American Meal.* New York: Perennial, 2002.
Scholtmeijer, Marian. *Animal Victims in Modern Fiction: From Sanctity to Sacrifice.* Toronto: University of Toronto Press, 1993.
Seager, Joni. *Earth Follies: Coming to Feminist Terms with the Global Environmental Crisis.* New York: Routledge, 1993.
Shiva, Vandana. *Stolen Harvest: The Hijacking of the Global Food Supply.* Boston: South End Press, 2000.
—. *Staying Alive: Women, Ecology and Development.* Boston: South End Press Classic Series, 2010.
Stanescu, Vasile. "Green Eggs and Ham: Michael Pollan, Locavores, and the Myth of Environmentally Sustainable Meat." *Journal of Critical Animal Studies.*
Sturgeon, Noel. *Ecofeminist Natures: Race, Gender, Feminist Theory and Political Action.* New York: Routledge, 1997.
—. *Environmentalism in Popular Culture: Gender, Race, Sexuality, and the Politics of the Natural.* University of Arizona Press, 2008.

Torres, Bob. *Making a Killing: The Political Economy of Animal Rights.* AK Press, 2007.
Twine, Richard. *Animals as Biotechnology: Ethics, Sustainability and Critical Animal Studies.* Londra: Earthscan, 2010.
Tyler, Tom. "An Animal Manifesto: Gender, Identity, and Vegan- Feminism in the Twenty-First Century: An interview with Carol J. Adams." *Parallax.* 2006.
—. *CIFERAE: A Bestiary in Five Fingers.* Minneapolis, MN: Minnesota University Press, 2011.
Wilson, Tami, yönetmen ve yapımcı. *Flesh.* Rough Road Productions. 43 dakika. Renkli. 2006.
Wolfe, Cary. *Animal Rites: American Culture, the Discourse of Species, and Posthumanist Theory.* Şikago: University of Chicago Press, 2003.

Dizin

A
A Case for the Vegetarian Conscientious Objector 241
A Colored Woman in a White World 158, 333
A Cow at My Table 43
Adem ile Havva 212, 217
A Description of Millenium Hall 310
âdet 79, 288, 301, 305, 306
adil konut 33
ag-gag 16
ahlak çemberi 214, 216, 225
aktivizm 20, 36, 37, 43, 289
Alastor 202
Alcott, Bronson 54
Alda 96
alkol karşıtı hareket 321
Amazon Quarterly 32, 66
American Vegetarian and Health Journal 295, 296
Amerika Birleşik Devletleri 16, 40, 51, 124, 144, 234, 293, 294, 301
Amerikan Beslenme Derneği 54
Amerikan İç Savaşı 321
Amerikan Ulusal Kadına Oy Hakkı Derneği 289, 319, 333
Amerikan yerlileri 105
anaçlık 226
anaerkil 31, 315
analık 229
And a Deer's Ear 66
Andreas-Salome, Lou 275, 311
An Essay on Abstinence from Animal Food as a Moral Duty 173, 174, 196, 199, 200, 201, 216
Animal Rights 42, 43, 46, 168, 206, 312
Animals' Agenda 43, 141, 324, 334
Animal Victims in Modern Fiction 43
anıştırma 203, 205, 220, 231, 329
anlatısal 231, 232
anne 62, 213, 232, 234, 254, 272, 343
Anthony, Susan B. 63, 71, 294, 310, 311, 313, 319, 338
A Plea for Vegetarianism 175
Ardener, Edwin 157

Arendt, Hannah 115
Arens, W. 85
Ariadne: A Novel of Ancient Crete 253
arketip 62
Armour, Philip 119
Astell, Mary 310
ataerki 31, 111, 344
ataerkil 14, 26, 31, 37, 46, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 69, 76, 78, 79, 87, 93, 94, 107, 108, 110, 121, 124, 129, 133, 142, 143, 149, 153, 156, 157, 160, 168, 186, 192, 195, 219, 230, 233, 236, 246, 252, 253, 255, 264, 304, 306, 309, 312, 313, 314, 315, 323, 328, 337, 338, 339, 346
atalet 41, 142
Atkinson, Ti-Grace 133
Atwood 71, 245, 247, 248, 249, 251, 262, 263, 335, 339
avcı 90, 92, 127, 166, 244, 247
A Vegetarian Sourcebook 171
av partisi 244

B
baba katli 342
babalık 229
babasoyluluk 91
bağımsız bireysel özne 248
Bağımsız Hayvan Özgürlüğü Aktivistleri 17
Baker, Russell 86
Barash, Carol 66, 122, 134
barışçıl 200, 214, 229, 251, 252
barışsever 232
barış yanlısı 45, 146, 175, 204, 207, 221, 226, 230, 233, 234, 236, 253, 254, 262, 264, 323, 328
Barkas, Janet 259
Barker-Benfield, G. J. 124
Barnett, Rev. S. 128
Barrett, James, Dr. 119
Barry, James, Dr. 103, 310, 311
Barry, Kathy 103, 310, 311
Barthes, Roland 184
Bartky, Sandra Lee 30, 337
Barton, Clara 311, 317, 321, 338
Baryshnikov, Mikhail 96
Bauman, Batya 42, 69, 70
Beard, George 83, 84
Bearing the Word 34, 101, 202
Beattie, Ann 330
Beauvoir, Simone de 133
beden 282, 286, 291, 307
Bedenlerimiz bizimdir! 277
Beecher, Catherine 295
Beerbohm, Max 193
Behn, Aphra 53, 173, 310
Benney, Norma 130
Berger, John 97
Berry, Rynn, Jr 89, 156, 240, 251, 285, 320, 335, 342
Besant, Annie 285, 314, 338
beslenme biçimi 82, 221, 278, 297
Bethel, Lorraine 158, 193
biftekli-böbrekli börek 335
bilinç yükseltme 30

birincil güç 150, 152
bitki 54, 84, 90, 91, 92, 93, 179, 251, 279, 297
bitkiler alemi 345
bitki temelli beslenme 279
Bloodroot Collective 43, 67
Bloomer, Amelia 318
Blumberg, Joan Jacobs 300, 301, 302
Boorstin, Daniel 294
Borrow, George 178
bozunum 300
Brant, Beth 334
Braverman, Harry 120, 121
Break of Day 335, 344
Brecht, Bertolt 61, 118
Brillat-Savarin 93
Brindel, June 253, 316
British Critic 200, 201
Brody, Jane 54, 280, 298
Bronson, Bertrand H. 54, 145, 174, 181, 197, 198, 201
Brophy, Brigid 160, 175, 251, 252, 253, 262, 312, 313, 338
Broun, Heywood 206
Browning, Robert 175
Brumberg, Joan Jacobs 300, 301, 304, 305
Bryant, Dorothy 255, 256
Burger King 20, 24, 268
Butler, Jesie Haver 123, 317, 318, 320
Butler, Samuel 123, 317, 318, 320
Bynum, Caroline 304
Byron, G. G. 227, 301

C-Ç
Calarco, Matthew 26, 27, 70
Cambridge Women's Center 31, 65
Campbell, Joseph 280, 342, 344, 345
Carpenter, Edward 207, 230, 232, 233, 311
Cato 48
Cat's Eye 335
Cavendish, Margaret 310
Cayleff, Susan 298, 321
çember 113, 212, 228
Cennet Bahçesi 217, 218
Cennetten Kovuluş 153, 217, 218, 219, 243, 252, 312, 315
ceset yemek 383
Chandler, Lucinda 236, 278, 298
Charlotte's Web 167
Chesterfield, Lord 174
Chilly Scenes of Winter 330
Christ, Carol 323
Christian, Barbara 159, 329, 330
Christian, Eugene 236
cinsel ayrım 91
cinsellik 32, 147, 292, 301
cinsel şiddet 14, 50, 102, 106, 135, 290
cinsel taciz 14, 23
cinsiyetçilik 53, 76, 84
cinsiyetçi zamirler 383
cinsiyet rolleri 82
Cleghorn, Sarah 281
Cobbett, William 176
çocuk istismarı 42

çocuklar 22, 104, 107
Coe 43
Colegate, Isabel 183, 204, 205, 206, 207, 208, 243, 244, 245, 261, 262
Colette 334, 335, 344
Cook, Barbara 324
Cook, Blanche 52, 320, 321
Cooper, Helen 66
Corea, Gena 108, 122
Corrigan, Theresa 66
Cott, Nancy 161
Critical Matrix 66
Cry Wolf 330
Cumhuriyetçi 24, 216, 217
Cumhuriyetçi Parti 24
D
Daly, Mary 5, 29, 31, 32, 65, 133, 136, 145, 147, 263, 275
Dansville 317, 318, 319, 320, 321
Davies, Margaret Llewelyn 297
Davis, Elizabeth Gould 31, 316
Davis, Max 237, 241
dayak 101, 107, 153, 235, 322
Dead Meat 43
de Araújo 345
DeLacey, Sane 214, 226
de la Mare 235
de Lauretis, Teresa 101, 171, 182, 186
demontaj hattı 110
Denton, Anne 296
Derrida, Jacques 25, 26, 27
Despard, Charlotte 175, 236, 328
DeVeaux, Alexis 338
Devlet 15, 222, 223, 254
Dickinson, Emily 170
Dictionary of National Biography 201
Diet for a Small Planet 54, 222
dil 100, 101, 125, 131, 134, 136, 137, 140, 142, 154, 157, 167, 184, 200, 202, 204, 231, 268, 278, 280, 296, 329, 345
dirikesim 310, 311, 314
Discourse on Inequality 221
Ditka, Mike 89
Diving Deep and Surfacing 323
Dışlanmışlar Toplumu 233
doğum kontrolü 298
Do-it-yourself 165
Domestic Manners of the American 294
domuz pastırması 81, 98, 294
Donahue, Phil 96
Dönüşümler 170, 174, 220
Douglas, Mary 69, 70, 72, 94, 237, 238
Doukhoborlar 262
Drabble, Margaret 204
Dry August Burned 235
Duffy, Maureen 152, 338
Dukakis, Michael 59, 93
Dukakis rozetleri 59
Duncan, Isadora 258, 259, 262
Dunne, Finley Peter 117
DuPlessis, Rachel Blau 246, 256, 263
Dworkin, Andrea 107, 108, 128, 129, 133

E
Easterbrook, L. F. 238
Ebu Garip Cezaevi 25
edebiyat eleştirisi 192, 289, 329
Edinburgh Review 200, 201
Ekho 194
ekmek 39, 78, 81, 222, 239, 295, 332
ekofeministler 42
ekolojik 102, 135, 222, 254, 255
eko-terörizm 16
Ellis, Alice Thomas 71, 131, 207, 331, 332, 335, 336
Elshtain, jean Bethke 264
Emile 221
Ėmile 221
en az üç çocuk 15
Enemies: A Love Story 83
Erdoğan, Recep Tayyip 15
Erewhon 123, 320
Erikson, Erik H. 340, 341
erkek egemen 41, 228, 327, 341
erkek egemenliği 240, 249, 252, 256, 268, 305, 328
erkeksi 15, 39, 62, 76, 87, 89, 96, 268, 306
Eşit İşe Eşit Ücret 179
etçil 26, 115, 133, 180, 196, 200, 217, 224, 279, 281, 300
etçil-ermerkezcilik 26
ete gitmek 15
Etin Cinsel Politikası 2, 3, 9, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 29, 30, 34, 35, 36, 37, 39, 42, 44, 60, 69, 70, 75
etin hiçliği 324
etin ırksal politikası 83
etin öyküsü 182, 187
Etin Pornografisi 22
et yeme 24, 25, 26, 35, 38, 41, 47, 48, 50, 51, 59, 62, 83, 87, 100, 104, 133, 135, 137, 142, 147, 148, 155, 165, 166, 170, 171, 172, 173, 177, 184, 185, 186, 196, 198, 203, 208, 212, 217, 219, 220, 230, 232, 233, 235, 238, 240, 242, 243, 245, 249, 252, 255, 256, 258, 261, 279, 281, 282, 286, 287, 290, 299, 301, 305, 310, 325, 326, 327, 328, 335, 341, 344, 345
evcilleştirilmesi 166
evlenme 22, 249, 299
evlilik 124, 180, 235, 322
ezilmişlik 47, 62, 63, 137, 139, 159, 195

F
Fabian Cemiyeti 207, 234, 285, 321
Fable of the Bees 174
fabrika 60, 144, 148, 165
Feldman, Marty 89, 240
Fellowship of the New Life 207
feminist 17, 21, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 51, 52, 53, 65, 67, 68, 70, 76, 87, 99, 107, 108, 109, 131, 133, 134, 137, 138, 146, 152, 156, 170, 173, 176, 179, 180, 181, 186,

187, 211, 226, 228, 231, 232, 233, 236, 242, 249, 250, 252, 253, 254, 257, 259, 262, 264, 271, 272, 273, 277, 288, 289, 290, 292, 296, 304, 305, 308, 309, 310, 312, 315, 316, 319, 321, 322, 323, 326, 328, 329, 330, 331, 333, 338, 339
Feminists for Animal Rights 42, 43, 46
feminist-vegan kültür 272
feminist-vejetaryen 17, 21, 29, 31, 32, 43, 45, 236, 253, 254, 290, 309, 316, 319, 326, 339
feminist-vejetaryen-barış yanlısı 253, 254
feminizm 17, 23, 44, 46, 48, 63, 66, 108, 137, 161, 178, 180, 186, 212, 228, 240, 250, 255, 256, 261, 277, 290, 305, 309, 310, 313, 316, 320, 325
filmler 132, 133
Fisher, Irving 88, 242
Flandra 244
Fo, Dario 129, 130
Ford Barış Gemisi 236, 327
Ford, Henry 118, 119, 120, 121, 236, 295, 327
Foster, Abigail Kelley 290
Frankenstein, Victor 10, 51, 202, 203, 209, 210, 211, 213, 214, 217, 219, 220, 222, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 310
Franklin, Benjamin 146, 173
Freshel, Emarel 143, 233, 234, 249, 259, 325, 327
Friendly Fascism 43

G

Gage, Matilda Joslyn 311, 338
Gale, F. 295, 296
Gandi, Mohandas 61, 175, 206, 286
geçici heves 48, 290, 317
geleneksel anlatı 171
gelin 38, 149, 183
genel ahlak 291
genişletilmiş cephe 262
gerçek anlam 155, 202
Gilbert, Sandra 193, 219, 225
Gilman, Charlotte Perkins 31, 53, 242, 254, 255, 256
Glaspell, Susan 107
Godwin, William 177, 192, 215, 217
Goldring, Douglas 237, 238
Goldstein, Leslie Friedman 113
Gordon, Mary 97
Grahamizm 96, 298
Graham, Sylvester 292, 293, 295, 298, 301, 317
Grahn, Judy 329, 331
Graves, Robert 112, 241, 259
Greenberg, Caren 194
Gregory, Dick 71, 105, 106, 238, 288
Griffin, Susan 99, 108
Grimké Kardeşler 295, 296, 338
Gubar, Susan 193, 219, 225

Gülüşün ve Unutuşun Kitabı 126
günahkâr dünya 221, 222, 224, 231
Güney Afrika'daki ırkçı politikalar 59
Gvinter, Anna 319

H

hamile 31, 77, 78, 112, 113, 132, 189, 297
Hamilton, Cicely 82
Harding, Vincent 105
Hardy, Thomas 125
Harper, Ida Husted 48, 99, 108, 121, 122, 124, 146, 167, 171, 234, 238, 251, 288, 289, 313, 317
Harrison, Beverly 137, 277
Harrison, Jane 253, 315, 316
Harvard İlahiyat Fakültesi 31
hastalık 45, 55, 220, 280, 286, 295, 300
hayvancılık 20, 110, 251
Hayvancılık Teşebbüsleri Terörizm Yasası 16
hayvan hakları 16, 17, 20, 26, 27, 37, 42, 43, 44, 53, 58, 59, 62, 63, 66, 206, 207, 289, 324, 338
hayvanlar alemi 138, 237, 345
Hayvan Özgürleşmesi 59, 125
hayvansever 179
hayvan sömürü 48, 60, 103, 134, 249
Hazlitt, William 111, 177
Heartbreak House 286
Hegel, G. W. F. 93
Heidnik, Gary 99
Henderson, Jessica 71, 319
Henry, VIII 25, 67, 76, 118, 119, 175, 201, 205, 206, 207, 208, 214, 233, 236, 240, 241, 251, 285, 312, 323, 325, 326, 327
hepçil 45, 279
Hergesheimer, Sir Reuben 206
Herland 31, 242, 254
hiçlik rolü 227
Hindhede, Mikkel 239
His Religion and Hers 242
histerik 180
History of English Poetry 196
History of Woman Suffrage 311, 313, 319
Hitchcock, Alfred 154
Hitler, Adolf 285, 286
Hogg, Thomas Jefferson 215
Holcroft, Thomas 177, 184
Hollander, Xaviera 108
Holy Feast and Holy Fast 304
Homans, Margaret 34, 101, 202
homososyal 320, 321
hooks, bell 133
Hopkins, Mary Alden 112, 174, 201, 215, 235, 236, 322
How to Treat the Sick without Medicine 318, 320
Hunt, Harriot Kezia 66, 69, 70, 176, 177
Hurston, Zora Neale 157, 158, 159, 193

Huxley, Aldous 203
Huxley, Laura 203

I-İ

I. Dünya Savaşı 10, 51, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 238, 239, 241, 242, 243, 245, 254, 255, 258, 264, 289
If Morning Ever Comes 336
II. Dünya Savaşı 239, 240, 245, 281, 296, 329
ikincil güç 150, 151, 152
iktidar 83, 112, 115, 137, 157, 342, 343
ilk insansı 279
İncil 78, 169, 196, 218, 221, 346
İngiltere 59, 81, 82, 96, 105, 123, 133, 212, 223, 280, 300, 343
insan hakları 14, 15
İnsani Vejetaryenler Federasyonu 237
İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı 221
İnsanların Kardeşliği 237, 312
insanlık 118, 147, 200, 340
insanmerkezci 137, 216, 256
insan olmayan hayvan 334
Irwin, Inez 305, 306
işçi sınıfı 76, 82
iyileştirici etki savı 232
ırkçılık 62, 83, 86, 133, 135, 287, 288

J

Jackson, James Caleb, Dr. 317, 318, 319, 320, 321, 322
Jacob's Room [Jacob'un Odası] 343
jambon 73, 149, 167
Jane Brody's Nutrition Book 54, 280
John Wayne tipi 25, 96
Joly, Andrė 150, 152
Jones, H. S. V. 118, 195
Jude the Obscure 125

K

Kadın 15, 21, 24, 46, 63, 67, 75, 80, 81, 89, 99, 127, 131, 142, 173, 192, 202, 203, 206, 226, 233, 241, 244, 247, 251, 253, 261, 263, 264, 267, 278, 283, 290, 306, 310, 314, 320, 330
Kadınbudu köfte 15
Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi 173, 206, 226, 261, 278, 314
Kadınların Barış Sözleşmeleri 237
Kadınlar Ülkesi 31, 254, 255
kalp hastalığı 55
kamusal alan 256
kan kültürü 251
kanser 55, 279, 281, 282
kapanma 184, 186
karar verici 25
Karındeşen Jack 126, 127
karşılıklı sesler 250

kasap 68, 108, 114, 115, 123, 125, 126, 127, 130, 143, 251, 259, 325
kaşar 15
kayıp gönderge 16, 34, 39, 101, 102, 103, 105, 107, 109, 121, 127, 128, 135, 155, 158, 162, 166, 202, 204, 231, 232, 235, 248, 269, 286, 288, 301, 303, 307, 309, 313, 323, 329, 333, 336, 341, 342
kaz ciğeri 58
Kedi Gözü 335
Kellogg, Ella 320, 321
Kellogg, John Harvey, Dr. 320, 321
kendin-yap kültürü 165
kesilme 125, 128
Kingsford, Anna 237, 250, 262, 282, 283
Kingston, Maxine Hong 346
klorotik 300, 302, 303
Knole, Grace 241
Kohlberg, Lawrence 234
kölelik 103, 287, 288, 295
konuşan [insan] 150
konuşan özbenlik 26
köprü anlatı 213
kozmetik deneyleri 58
Küçük Değişimler 31, 246, 327
Kuhn, Annette 109
Kumin, Maxine 338
Kundera, Milan 126
kürk 58, 60, 61, 105, 278, 313
kürtaj 36

L

Labor and Monopoly Capital 120, 121
Lanchester, Elsa 146
La Nouvelle Heloise 221
Lansbury, Coral 113, 114
Lappé, Frances Moore 54, 222
La Tourette, Aileen 330
Lawrence, D. H. 131, 234
Leachman, Cloris 335
Leghorn, Lisa 77
lezbiyen 32, 320, 321, 331
LGBT 14
Limbaugh, Rush 36
Lipman, Matthew 235
literatür 53
Lockwood, Belva 317, 321
Loomis, Maria 284, 285, 294
Lorde, Audre 7, 53, 160
Lovelace, Linda 108
lütuf 245, 345

M

Macfadden, Bernarr 322
mahlukat 178
mal 14, 73, 139, 156, 175, 297, 341, 344
Mammy 62
Mandeville, Bernard 174
Mandeville, John 174
Marchand, C. Roland 232
Marks, Jeanette 321
Marshall, Meara 120
Mason, Jim 67, 72, 98, 144, 151

Maternity: Letters from Working-Women 297
Mayer, Jean 89
McCarthy, Colman 94, 95, 144, 148, 259, 260, 261, 262
McCarthy, Mary 94, 95, 144, 148, 259, 260, 261, 262
Mead, Margaret 192, 286, 313
Meatless and Wheatless Menus 236, 239
menopoz 306
Meridian 329, 330
metafor 97, 102, 103, 108, 109, 110, 112, 116, 117, 134, 136, 139
Metamorphoses 170, 221
metinsel 193, 194, 231, 258
Metis 50, 51, 112, 113, 187, 189, 346
Meyer, Lynn 156, 157
mezbaha 103, 113, 114, 116, 118, 120, 122, 127, 142, 143, 224
Microsoft Word'ün yazım denetimi uygulaması 165
Middlemarch 69
Midgley, Mary 36, 212, 214, 239, 257
militarizm 233
Millennium Loncası 322, 325
Millet, Kate 132, 133, 153, 276, 342
Milton, John 211, 218, 219
Miss Marks and Miss Woolley 321
montaj hattı 118, 119, 120
Monthly Magazine 217
Morgan, Marabel 43, 70, 94, 123, 124, 145
müdahil teori 20
Muggeridge, Malcolm 285, 320
Murdoch, Iris 203
Müslümanlık 226
My Life 119, 258, 259
My Year of Meats 43

N

Napolyon 85
Natural History 219
Nearing, Scott ve Helen 204, 237, 241
Neff, Flora T. 312
nemfomani 300
nesneleştirme 109, 110, 192, 329
Nevelson, Louise 311
Nevins, Allan 119, 120
Newman, Francis 162
Newton, John Frank 215, 217, 218
Nichols, Mary Gove 176, 296, 297, 299
Nissenbaum, Stephen 298
Notable American Women 276, 290
Nozick, Robert 156
nükleer karşıtı hareket 330

O-Ö

obezite 62
O'Connor, Flannery 334
Ödipus miti 194

öğün 77, 83, 88, 94, 254, 294, 317, 318
Oldfield, Josiah 299, 300, 302
Öldürmeyeceksin 26, 237, 238, 261
Olsen, Tillie 114
On Abstinence from Animal Food 314, 316
On the Issues 43
Oranges Are Not the Only Fruit 331
Ortaçağ 241
Ortodoks Yahudi 240
Örümcek Ağı 167
Orwell, George 116
Osmanlı İmparatorluğu 14
Oswald, John 67, 177, 210, 215, 216, 224
ötanazi 141
otçul 179, 224, 225
Our Bodies, Ourselves 32, 66
Ovid 170, 174, 211, 220, 221
Owen, Wilfrid 245
oy hakkı 44, 206, 207, 232, 310, 311, 314, 318, 319
özcü 45, 292
özel alan 256
özgür kadın 53, 309, 322, 330
özgürleşme 165, 297, 298
özsöylence 31, 315

P

Paget, Lady Walb 302
Paley, William 223
Paperback Thriller 156, 157
Park, Alice 80, 163, 236, 283, 323, 326
Parker, Pat 287, 288
Perdue, Frank 129
Perkins Theological School 35
Phaedra: A Novel of Ancient Athens 253
Philips, Katherine 218, 224, 310
Phillips, Sir Richard 71, 174, 176, 178, 215, 216, 217, 223
Piercy, Marge 31, 53, 128, 135, 245, 246, 249, 327
Pisagor 168, 169, 170, 173, 174, 216, 315
Pisagoryen 161, 181, 333
Platon 222, 254
Playboar 38, 98
Pliny 219
Plutarch 115, 165, 167, 168, 171, 173, 203, 204, 211, 283
Pomerantz, Geri 67
Pope, Alexander 218, 310
popüler kültür 123
pornografi 68, 180, 266, 293
Pornography Awareness 68
Porphyry 291, 314, 316
Portnoy's Complaint [Portnoy'un Feryadı] 122
Postal, Paul 144, 145
Potpourri Mixed by Two 311
Prolegomena to the Study of Greek Religion 315, 316
Promethean 220, 222
Prometheus Efsanesi 219

protein 16, 44, 54, 77, 78, 84, 86, 88, 91, 110, 135, 144, 146, 163, 164, 166, 167, 239, 280, 292, 301

Q

Queen Mab 175, 215, 254

R

Rame, Franca 129, 130
Reagan, Ronald 34, 93
reformcu 178, 180, 207, 290, 291
Regier, James 203, 211
Riley, Denise 225, 303
Ritson, Joseph 145, 173, 174, 175, 177, 181, 191, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 208, 209, 215, 216, 217, 218
Robespierre, Maximilean 216
Robins, Elizabeth 193
Romantik 178, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 226, 250, 284
Roodkowsky, Mary 77
Roth, Phili 122
Round about a Pound a Week 81, 82
Rousseau, Jean Jacques 41, 211, 214, 220, 221, 222, 224, 225, 278, 279
Rowbotham, Sheila 176, 207
Rowe, Martin 43, 69, 70
Royce, Josiah 145
Rubenstein, Marc 226
Ruotolo, Lucio 257, 258
Ryan, Agnes 32, 67, 71, 229, 233, 234, 241, 249, 250, 251, 256, 262, 275, 276, 281, 282, 283, 289, 308, 319, 323, 324, 325, 326, 327, 328

S-Ş

sağlık 40, 176, 179, 281, 282, 286, 291, 295, 300, 317, 318, 322, 325
Saint Joan of the Stockyards 118
sakatat 142, 146, 220
Salt, Henry 175, 205, 206, 207, 208, 209, 214, 240, 241, 256, 262, 285, 312
Sanday, Peggy 90, 91
Sand, George 323, 324, 327
Sassoon, Siegfried 241, 243
Satya 43
savaş 36, 51, 61, 95, 157, 158, 162, 175, 205, 230, 231, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 240, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 251, 255, 256, 258, 260, 261, 262, 264, 296, 305, 322, 327
Saville, Margaret 212
Sayer, James 196, 197
Scholtmeijer, Marian 43
Schweik, Susan 244
Scott, Roberta 261
Scott, Sarah 310
Scott, Sir Walter 181

Seaman, Barbara ve Gideon 306, 307
Selamet Ordusu 59
Selzer, Richard 114, 116, 149
serbest aşk 298
Sewall, May Wright 236, 327, 338
Shafts 312, 314, 322
Shakespeare, William 198
Shaw, Bernard 146, 168, 175, 192, 206, 207, 238, 250, 251, 256, 259, 262, 285, 286
Shelley, Harriet 146
Shelley, Mary Wollstonecraft 53, 202, 203, 206, 211, 212, 214, 215, 217, 219, 221, 222, 224, 225, 227, 228, 230, 310
Shelley, Percy Bysshe 146, 173, 175, 202, 204, 206, 208, 215, 216, 217, 220, 223, 227, 230, 237, 261, 283, 286, 298
Shepard, Paul 67, 153
Showalter, Elaine 157, 236, 300, 306, 322
Shreiner, Olive 233
şiddet 14, 17, 23, 33, 34, 36, 37, 42, 43, 50, 56, 102, 106, 107, 108, 110, 115, 131, 132, 133, 135, 147, 149, 166, 168, 180, 193, 231, 232, 244, 251, 256, 257, 290, 306, 314, 337, 345
Silverman, Kaja 109, 132
Sinclair, Upton 97, 116, 117, 118
Singer, Isaac Bashevis 17, 59, 83, 124, 140, 144, 146, 151, 168, 286
Singer, Peter 17, 59, 83, 124, 140, 144, 146, 151, 168, 286
sınıf 76, 82, 83, 88, 104, 106, 135, 143, 217, 244, 305
Small Changes 246, 327
Smith, Dr. Edward 58, 65, 67, 73, 81, 158, 193, 276, 281, 291, 293, 302, 303, 330
Smith-Rosenberg, Carroll 65, 276, 291, 293
Snuff 132, 133
Society for Animal Advocacy through Literature 43
Somerset, Lady Isabella Caroline 321
sömürgecilik 85
söylence yapımı 330
söz 32, 44, 48, 51, 55, 66, 73, 83, 124, 141, 143, 146, 151, 159, 162, 169, 173, 187, 192, 194, 199, 225, 234, 240, 243, 245, 250, 257, 260, 264, 288, 319, 325, 336, 337, 341, 346
Söz İnsanı Yarattı 10, 169, 172
Spender, Dale 142, 143, 156, 257, 258, 263
Spiegel, Marjorie 104
Stanton, Elizabeth Cady 78, 232, 310, 311, 318
Steedman, Carolyn 89, 296
Steinem, Gloria 319, 328, 338
Stevens, Henry Bailey 67, 233, 251, 252, 256, 319, 320, 323, 325, 326, 327, 328

Stevens, Lillian 67, 233, 251, 252, 256, 319, 320, 323, 325, 326, 327, 328
Stockham, Alice 297, 311
Stokes, Geoffrey 155
Stowe, Harriet Beecher 295
Strephon 252
Şükran Günü 94, 156, 259, 260, 336
süt danası 100, 324
suyla tedavi 290, 310, 317, 320, 321
Swift, Gustavus 7, 80, 119

T
tabu 252
tabut 154
tahakküm 27, 34, 40, 42, 44, 63, 105, 106, 157, 231, 243, 250, 263, 287, 306, 313
Tanrı 17, 139, 330
taşıyıcı anne 44, 164
tecavüz 14, 50, 98, 99, 101, 102, 103, 109, 112, 121, 122, 126, 131, 147, 152, 180, 293
Tek Meyve Portakal Değildir 331
teknoloji öncesi 90, 342
teknoloji toplumları 80
Tekvin 139, 153, 217, 218
Terrell, Mary Church 158, 334
The Accidental Tourist 336
The American Heritage Dictionary of the English Language 110, 299
The Beast: The Magazine That Bites Back 98
The Birds 154, 331, 332, 333
The Birds of the Air 331, 332
The Blue Meridian 330
The Book of Laughter and Forgetting 126
The Cancer Bogy 281, 282
The Clock Winder 336
The Confessions 222
The Cry of Nature 177, 210, 215, 216
The Dreaded Comparison: Human and Animal Slavery 104
The Edible Woman 247, 248
The Female Malady 300
The First Sex 31, 316
The Golden Rule Cookbook 143, 234, 239, 249, 254
The Good Apprentice 203
The Hustler 129
The Ice Age 204
Their Eyes Were Watching God 157, 158
The Jungle 97, 116, 117
The Lesbian Reader 32
The Life of King Arthur 201
The Logic of Vegetarianism 285
The Memoirs of George Sherston 241
The Oedible Complex 32
The Oxford English Dictionary 154, 161
The Principles of Moral and Political Philosophy 223

The Queen of Swords 329, 331
The Recovery of Culture 251, 327, 328
There Is a River: The Black Struggle for Freedom in America 105
The Republic 223, 255
The Return to Nature 215, 218
The Saviors 203, 204
The Sexual Politics of Meat 13
The Shooting Party 183, 204, 205, 210, 243, 244, 261, 333
The Sin Eater 131
The Story of Meat 73, 80, 85, 119
The Tin Can Tree 336
The Vegetarian Alternative 161, 171
The Woman's Bible 78
Thomas 49, 77, 81, 104, 111, 125, 131, 160, 173, 177, 196, 215, 217, 218, 291, 297, 299, 310, 331, 332
Three Guineas 233
Tillotson, Marci 227
Toklas, Alice B. 183
Tokology: A Book for Every Woman 297
Toomer, Jean 329, 330
toplumsal cinsiyet 38, 49, 52, 143, 212
toplumsallaşma 103, 155
Total Joy 123
total kadın 124
Total Woman Cookbook 94
Trollope, Anthony 294
Trollope, Frances 294
Truth, Sojourner 89, 118, 175, 225, 296, 310, 340
Tryon, Thomas 173, 299, 310
türcü 12
tür eşitsizliği 90
Türkiye 13, 14, 15, 17, 146, 220
Turner, James 174, 215
Tyler, Anne 70, 336

U-Ü

Üç Gine 233
Uluslararası Af Örgütü 15, 269
Unexplained Laughter 335, 336
Upton, Harriet Tayler 97, 116, 117, 118, 319
Ütopya 54, 255, 284

V

Vegan burger 186, 276
Veganlık 165
Vegan Society [Vegan Kolektif] 70
Vegetarianism: A Way of Life 48, 146, 156, 171
Vegetarian Magazine 278, 289, 297, 312, 322, 323, 327
Vejetaryen 2, 3, 10, 45, 51, 52, 55, 66, 87, 96, 146, 159, 161, 162, 167, 168, 170, 171, 172, 182, 186, 204, 205, 206, 208, 210, 212, 214, 217, 219, 224, 231, 237, 241, 258, 260, 275, 277, 278, 280, 291, 292, 298, 307, 308, 309, 310, 312, 320, 321,

322, 323, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 333, 336, 337, 338, 339
Vejetaryen Kült 237
Vejetaryen Topluluğu 161, 321

W
Walker, Alice 53, 90, 193, 308, 329, 330, 334, 338
Walker, Mary 321
Walton, Robert 81, 212, 213, 303
Ward, Edith 312, 314
Warton, Thomas 196
Washington, Mary Helen 24, 144, 157, 158, 159, 330, 338
Watson, Donald 164, 238
Wayne, John 25, 96
Weil, Simone 147, 148, 191
Wells, Anna Mary 71, 293, 321
White, E. B. 167
White, Ellen G. 163, 317
Who Can Fear Too Many Stars? 249, 250
Who Cares for the Animals? 313
Who Really Starves? Women and World Hunger 77
Willard, Frances 273, 275, 320, 321, 338
Wilson, John 294
Wilson, Woodrow 237
Winant, Fran 46, 273, 308
Winterson, Jeanette 331
Wolley, Mary Emma
Wollstonecraft, Mary 173, 203, 206, 211, 214, 215, 226, 227, 230, 261, 262, 278, 279, 310, 314
Woman and Labour 233
Woman's Journal 233
WomanSpirit 66
Wood, Peter H. 105
Woolf, Virginia 7, 233, 257, 258, 297, 316, 343

Y
yabanıllar 84
yamyamlık 78, 85, 132, 133
Yanomamö Kabilesi 344
yapıbozum 56, 255
yazınsal 34, 211, 212, 250
yemek tarifi 45, 80, 234, 276, 322
yemek tercihleri 52, 304
yeni adlandırma 164, 165
Yeni Kadın 131
Yeni Varlık 225
Yeryüzüne Özgürlük Derneği 17
Yglesias, Helen 203, 204
yiğitlik 25, 37
yırtıcı tüketim modeli 27
yoksulluk karşıtı hareket 55
yorumsama 262
yurttaşlık hakları 63, 105, 238

Z
Zeus 10, 50, 51, 112, 113, 189, 253, 346

Her on yedi saniyede bir kadın tecavüze uğruyor. Her bir saniyede yüzlerce hayvan öldürülüyor. "Dayak yiyen kadınlar" gerçekliği her gün yüzümüze çarpılıyor ekranlardan ve gazete sayfalarından. Çiftliklerin esir ettiği, mezbahaların katlettiği hayvanlar "marketteki et"e indirgeniyor günümüzde. Etin hem protein için zorunlu olduğuna hem de gücün kaynağı olduğuna inanmamız için örülen mit, aslında erkeğin potansiyel şiddet eğilimiyle üstünlük kurmasına neden oluyor. Etçilleri yiyen etçiller, kafamızdaki iktidar piramidinde en üste yerleştiriliyor ve bu haliyle gündelik hayatımızın her köşesine sızıyor. Reklamların neredeyse tamamında eti yenen hayvanların kadınsı temsil edilmesi ve erkek zihninde seks yapılacak kadının et veya piliç görüntüsünde olması yapbozu kendiliğinden tamamlıyor.

İşte Carol J. Adams bu kitapta, yukarıda sayılan olguları ve genel olarak ataerki ile et tüketimi arasındaki diyalektiği çözümlüyor. Ona göre, erkeklik inşasının önemli bir parçası başka bedenleri denetim altında tutmaktır; et yemek de bunun önemli bir aşamasını oluşturur. "Et yemek, erkek iktidarının her öğünde yeniden ilan edilmesidir." Onun kuramıyla, pornoda veya sofrada (aslında erkeğin yazdığı tüm "metinlerde") parça parça tüketilen tüm adsızlar, "kayıp gönderge" olarak yeniden bedene kavuşuyor.

Bu kitap, kadın ve hayvanın tüm yönleriyle eş olduğunu savunmuyor; yalnızca şiddet ve tahakkümden beslenen erkek egemen kültürün yeri yurdu olmadığının, zayıf bulduğu her şeyi ve herkesi "erkek" tanımının dışına atarak alt edilecek bir öteki ilan ettiğinin, özneden nesneye indirgediğinin altını çiziyor. Yiyecek/giyecek başka bir şey yokmuşçasına, birtakım canlılara yaşarken kafesi, ölürken ise kan gölünü reva gördüğümüz sürece savaşları ve ayrımcılığı olumlayan eril şiddet kültürünün ve hiyerarşinin aramızdan ayrılmayacağını hatırlatıyor.

Bu kitapta ışık tutulan erkek şiddeti, kadın düşmanlığı, et yeme kültürü ve militarizm arasındaki bağlantılar, bugün de Carol J. Adams'ın yirmi yıl önce teşhis ettiği zamanki geçerliliğini koruyor.

J. M. Coetzee

AYRINTI • İNCELEME
ISBN: 978-975-539-771-9
9 789755 397719

THG
0811S27
BEA

30 TL